κομπρεσέρ

για την πόλη και την επανάσταση

Το κομπρεσέρ #5 είναι αποτέλεσμα συλλογικής δουλειάς από τους Γιώργο, Κώστα, Κωστή, Μαρία, Μιχαήλ, Μυρτώ, Ντίνα, Ορέστη και τυπώθηκε σε 1000 αντίτυπα τον Οκτώβρη του 2013

Το εξώφυλλο είναι του A Tsom και το κολάζ των περιεχομένων του Κ.Π.

Ευχαριστούμε όσες και όσους συμμετέχουν στη διακίνηση του εντύπου και τον κινηματικό server http://espiv.net/ που φιλοξενεί την ηλεκτρονική μας έκδοση

Τα προηγούμενα τεύχη μπορείτε να τα βρείτε στο στο http://kompreser.espivblog.net/

NO DOGS
NO MASTERS

Το κομπρεσέρ τυπώνει το πέμπτο του τεύχος σε μια περίοδο έντονης κοινωνικής αναταραχής, τόσο έντονης μάλιστα που το editorial αναγκάζεται σε καθημερινές αναπροσαρμογές επί των εξελίξεων, από την εξέγερση στην Τουρκία της "ανάπτυξης", στο κίνημα στην ΕΡΤ της κρίσης και στην εξέγερση στη Βραζιλία, πάλι της "ανάπτυξης". Αλλά ας πάρουμε τα πράγματα από την αρχή και ας δούμε κάποια γεγονότα που συνέβησαν το οκτάμηνο που μεσολάβησε από το προηγούμενό μας τεύχος και αγγίζουν την θεματολογία του περιοδικού, η οποία παραμένει σταθερή στην διερεύνηση της πολιτικής διάστασης του αστικού χώρου και της σχέσης του με τα κοινωνικά κινήματα.

Η μόνιμη πλέον θέση της χρυσής αυγής στο πολιτικό σκηνικό επιβεβαιώνει με τον χειρότερο τρόπο ότι η επιδιωκόμενη διαχείριση της κρίσης από το κράτος και το κεφάλαιο θα γίνεται κυρίαρχα με όρους καταστολής. Στο σκηνικό που στήνει η κρίση, μόνο τυχαία δεν μπορεί να χαρακτηριστεί η ιδεολογική πόλωση που επιχειρεί κυβέρνηση και ακροδεξιά. Η εθνικιστική ιδεολογία φαίνεται να αποτελεί πολύτιμη εφεδρεία στα χέρια του κράτους. Η ενίσχυσή της δημιουργεί τις προϋποθέσεις για την απελευθέρωση της επιχειρησιακής ατζέντας της δικομματικής, πλέον, κυβέρνησης προκειμένου να συμπεριλάβει ακόμη πιο αυταρχικές μεθόδους και πρακτικές. Αλλά, ταυτόχρονα, δεσμεύει και το σύνολο του πολιτικού φάσματος στις απαιτήσεις ενός εθνικιστικού λόγου που διεκδικεί ολοένα και περισσότερη δημοσιότητα. Ο ρόλος των ΜΜΕ σ' αυτό το σημείο είναι καθοριστικός, καθώς η ενσωμάτωση της ρατσιστικής και εθνικιστικής συνθηματολογίας των νεοναζί στην ημερήσια διάταξη της ενημέρωσης καλλιεργεί το έδαφος για τον εξορθολογισμό και τη φυσικοποίηση του φασιστικού λόγου στην "κοινή συνείδηση".

Η επίθεση στις καταλήψεις της περιοχής Πατησίων-Κυψέλης εντάσσεται υποδειγματικά στην πολιτική στρατηγική που χτίζεται μεταξύ κυβέρνησης και ακροδεξιάς. Μέσα σε λιγότερο από τέσσερις μήνες η αστυνομία εισέβαλε στην Αγορά της Κυψέλης, στη Villa Amalia και στην κατάληψη Σκαραμαγκά. Φυσικά μετά από κάθε εισβολή ακολουθούσε και μια δήλωση του δημάρχου Καμίνη, ο οποίος τυπικά είχε την πολιτική ευθύνη- για να εξαγγείλει τη δημιουργία κάποιου κτιρίου πολιτιστικής χρήσης. Η Αγορά της Κυψέλης, όπως έλεγε και ο ίδιος στα "Νέα" τον Σεπτέμβρη του '12, θα λειτουργούσε "ως αγορά αγαθών αλλά και 'αγορά' ιδεών", αλλά και ότι θα διατηρούσε "κάθε επωφελή για τους κατοίκους δραστηριότητα". Σήμερα είναι ΚΕΠ. Η Villa θα γινότανε ξανά σχολείο, ενώ η Σκαραμαγκά μουσείο Κάλλας(!). Τίποτα βέβαια από αυτά δεν έγινε, γεγονός που επιβεβαιώνει με τον πιο άμεσο τρόπο ότι το θέμα δεν ήταν αυτό. Το θέμα ήταν η καταπολέμηση της κοινωνικής πολιτικής αντιφασιστικής δράσης που ανέπτυσσαν οι συγκεκριμένοι χώροι σε μια περιοχή κομβικής σημασίας για την δράση της χρυσής αυγής. Βεβαίως, μια τέτοια κίνηση εντάσσεται πλήρως στο πλαίσιο που θέτει το ψηφοθηρικό παιχνίδι με τον φασισμό, αλλά θα θέλαμε εδώ να επισημάνουμε και μια χωρική διάσταση του ζητήματος. Ότι, δηλαδή, και οι τρεις χώροι βρίσκονται στην ίδια γεωγραφική περιοχή της πόλης η οποία έχει μπει επανειλημμένως στο στόχαστρο της προπαγανδιστικής και της εγκληματικής δράσης της χρυσής αυγής, αλλά και ότι ανέπτυσσαν σημαντική δράση αλληλεγγύης στους μετανάστες, είτε αντιστεκόμενοι στα φασιστικά πογκρόμ, είτε αποτελώντας χώρους κοινωνικοποίησης και κοινωνικής ένταξης των μεταναστών στην πόλη.

Ας περάσουμε όμως σε ένα άλλο θέμα που εξελίσσεται εδώ και έναν χρόνο πλέον και το οποίο θα δούμε εκτενέστερα στο τελευταίο άρθρο του τεύχους. Αναφερόμαστε στον αγώνα που εξελίσσεται στην Χαλκιδική ενάντια στα μεταλλεία χρυσού, όπου η τοπική κοινότητα αντιστέκεται στην καταστροφή της φύσης που προωθείται μέσω ενός σχεδίου καπιταλιστικής ανάπτυξης που είναι προϊόν της σύμπραξης μιας πολυεθνικής και μιας ελληνικής εταιρίας. Βρισκόμαστε, λοιπόν, μπροστά σε μια σύγκρουση μεταξύ τοπικού και παγκόσμιου όπου διακυβεύεται η διαχείριση της γης. Από τη μια μεριά το αίτημα για γη και ελευθερία, για αυτονομία στη λήψη αποφάσεων σχετικά με τη διαχείριση της γης από αυτούς που την κατοικούν, αλλά και η υποχρέωση απέναντι σ' αυτούς που την κατοίκησαν στο παρελθόν και σ' αυτούς που θα την κατοικήσουν στο μέλλον. Και από την άλλη το ιδεολόγημα της ανάπτυξης το οποίο προτάσσοντας τη δημιουργία θέσεων εργασίας και την κίνηση της οικονομίας επιχειρεί να συγκαλύψει την θεμελιώδη λειτουργία του παγκοσμιοποιημένου κεφαλαίου, δηλαδή την αυξανόμενη ανάγκη κερδοσκοπίας πάνω στη γη. Ακόμα κι αν αυτό σημαίνει την αλόγιστη εκμετάλλευσή της και τη συνεπαγόμενη οικολογική καταστροφή.

Το ιδεολόγημα της ανάπτυξης, όμως, δεν φαίνεται να είναι όσο ισχυρό θα ήθελαν κράτος και κεφάλαιο. Εμφανίζεται σε παγκόσμια κλίμακα ολοένα και πιο ευάλωτο καθώς προσκρούει σε εσωτερικές αντιφάσεις. Δεν έχουμε παρά να δούμε τις δύο εξεγέρσεις σε Τουρκία και Βραζιλία. Είναι αξιοσημείωτο το γεγονός ότι και οι δύο πυροδοτήθηκαν σε μια περίοδο φαινομενικής ηρεμίας με κυρίαρχη την μυθολογία της εθνικής επιτυχίας. Φαραωνικά έργα, γιγαντιαίες επενδύσεις, αυξανόμενες θέσεις εργασίας, διεθνείς διοργανώσεις και συνεχείς επευφημίες στον διεθνή οικονομικό τύπο συνέθεταν συστηματικά τα τελευταία χρόνια την εικόνα των δύο χωρών στα διεθνή μέσα ενημέρωσης, χωρίς να αναφέρουν το κοινωνικό, το πολιτικό και το οικολογικό κόστος που κρύβει πίσω του κάθε καπιταλιστικό "θαύμα". Αλλά αξιοσημείωτο είναι και το γεγονός ότι και οι δύο εξεγέρσεις ξεκίνησαν με αφορμή περιθωριακά, σε σχέση με την έκταση που πήραν εντέλει, πολιτικά ζητήματα: την καταστροφή ενός πάρκου απ' την μια και μια αύξηση στην τιμή των εισιτηρίων στα μέσα μεταφοράς απ' την άλλη.

Καθώς η παγκόσμια κρίση του νεοφιλελευθερισμού βαθαίνει μπορούμε να πούμε πλέον με αρκετή βεβαιότητα ότι βρισκόμαστε σε μια μεταβατική περίοδο. Γεγονός που αφενός εξαναγκάζει σε ανακατανομές από την πλευρά των κυρίαρχων, αλλά και που αφετέρου ανοίγει τη δυνατότητα σε νέες δοκιμές από την πλευρά των καταπιεσμένων. Θέτει τα "συστατικά στοιχεία" του κοινωνικού συστήματος σε κίνηση και μας επιτρέπει να παρατηρήσουμε σε πλήρη ανάπτυξη τη δομή των κοινωνικών σχέσεων στη δεδομένη χρονική στιγμή της κρίσης. Βλέπουμε, λοιπόν, ότι σήμερα γίνονται περισσότερο από ποτέ φανερές οι μεταλλαγές που προκάλεσε η νεοφιλελεύθερη διαχείριση στους τρόπους με τους οποίους παράγεται η υποκειμενικότητα. Η εγγενής απαίτηση για αλλαγή του κυρίαρχου μοντέλου μέσω του οποίου επιβάλλεται η εκμετάλλευση οδήγησε και στην αλλαγή του τρόπου οργάνωσης των χώρων της παραγωγής και της αναπαραγωγής. Έτσι, μπορούμε να δούμε την αυστηρή κατανομή στο χώρο και στον χρόνο (εργοστάσιο, οικογένεια, σχολείο κλπ) να διαταράσσεται διαρκώς από τάσεις διασποράς στις οποίες καθοριστικό ρόλο έχει αναλάβει η ανάπτυξη της ψηφιακής τεχνολογίας. Η διασπορά, όμως προκαλεί μια αδυναμία συγκρότησης συλλογικών υποκειμένων και άρα περιορισμό της δυνατότητάς τους να διεκδικούν ως τέτοια την ανάληψη πολιτικής δράσης. Αυτή η απουσία συλλογικών υποκειμένων που να θέλουν και να μπορούν να αποκτήσουν ηγεμονικό ρόλο θεωρούμε ότι είναι και το βασικό χαρακτηριστικό των τελευταίων εξεγέρσεων. Ωστόσο, αυτό που παραμένει σταθερό είναι η ιδιότητα του χώρου της πόλης να συντάσσει την κοινωνική πραγματικότητα, να φέρνει σε επαφή ετερόκλητες ταυτότητες, επιθυμίες, φαντασιακά και να εξαναγκάζει τη διαπλοκή τους. "Η πόλη είναι προβολή της κοινωνίας πάνω στο έδαφος", όπως έγραφε ο Lefebvre, και μ΄αυτό εννοούσε ότι η πόλη διαμεσολαβεί στις κοινωνικές σχέσεις και τις εγγράφει στον πραγματικό χώρο, τις διαμορφώνει και τις ανασυντάσσει σε μια βάση υλική και χειροπιαστή.

Μέσα από αυτό το διπλό πρίσμα θα προτείναμε να δούμε τις εξεγέρσεις στην Τουρκία και στην Βραζιλία, όπου παρατηρείται αφενός μια ριζική μεταβολή στον τρόπο με τον οποίο οργανώνονται οι εξεγερμένοι, αλλά και αφετέρου μια κομβική λειτουργία του αστικού χώρου στην ανάπτυξη της εξέγερσης. Δηλαδή από τη μια έχουμε την απουσία ηγεμονικών συλλογικών υποκειμένων και την οργάνωση των εξεγερμένων κυρίως με την χρήση των μέσων κοινωνικής δικτύωσης τα οποία παρουσιάζουν τέτοια δυναμική που δύσκολα θα μπορούσαμε να πούμε ότι αφήνουν ανεπηρέαστη την οργανωτική δομή των εξεγερμένων. Βλέπουμε, λοιπόν, να αναπτύσσονται νέες δομές συλλογικής οργάνωσης που πειραματίζονται με τις δυνατότητες που προσφέρει η νεοφιλελεύθερη οργάνωση του καπιταλισμού που θίξαμε παραπάνω. Δημιουργούν δηλαδή δομές που διασπείρονται στον χώρο και ανασυντάσσονται συνεχώς στον χρόνο, δομές που απομακρύνονται δυναμικά από οποιεσδήποτε ιεραρχικές συγκροτήσεις. Από την άλλη, βλέπουμε ότι η πόλη δημιουργεί τις προϋποθέσεις για την ανάπτυξη συλλογικής δράσης, συγκροτεί το πεδίο σύντηξης των διαφορετικών ταυτοτήτων και δίνει την αφορμή για κοινή δράση μέσα από μια συγκεκριμένη διεκδίκηση. Μια διεκδίκηση που αποτελεί για τους εξεγερμένους ένα κοινό σημείο αναφοράς το οποίο άλλοτε έχει περισσότερο σαφή χωρική έκφραση, όπως η ύπαρξη του πάρκου Gezi, και άλλοτε λιγότερο, όπως το δικαίωμα στη μετακίνηση σε μια μητρόπολη της περιφέρειας που βρίσκεται μπροστά σε φαινόμενα αστικής διάχυσης (urban sprawl), όπως το Rio de Janeiro. Ωστόσο, αυτή η αρχική αφορμή φαίνεται να διεκδικεί τη συμβολική της θέση ακόμη και όταν η εξέγερση εκ των πραγμάτων την ξεπερνά. Άλλωστε αυτό είναι φανερό και στον τρόπο με τον οποίο αυτοπροσδιορίζονταν οι εξεγερμένοι, ως occupy Gezi στην Τουρκία και Passe livre στην Βραζιλία.

Αντίστοιχες προεκτάσεις θα μπορούσε να δώσει κανείς και στο κίνημα που αναπτύσσεται γύρω από το κλείσιμο της ΕΡΤ, αν το δούμε όχι μόνο σαν έναν αγώνα εργατικής διεκδίκησης και απάντησης στον κυβερνητικό αυταρχισμό, αλλά και σαν ένα κίνημα που αφορά την ύπαρξη ενός δημόσιου ραδιοτηλεοπτικού δικτύου και τη διεκδίκηση της κοινωνικής του διάστασης ως κοινού μέσου επικοινωνίας και ενημέρωσης. Άσχετα αν λειτουργούσε ως τέτοιο ή όχι το συμβολικό είναι που μετράει σ' αυτή την περίπτωση, το κοινωνικό δίκτυο ραδιοτηλεόρασης και όχι η ίδια η ΕΡΤ. Και νομίζουμε ότι είναι φανερό ότι αυτή η δεύτερη διάσταση του κινήματος είναι που του έδωσε και τη δυναμική του. Άλλωστε μπροστά στις καταπατήσεις εργασιακών δικαιωμάτων των τελευταίων χρόνων λίγο θα μπορούσε να συγκινήσει πλέον το κλείσιμο μιας ΔΕΚΟ, ακόμη κι αν αυτή έχει 2.700 εργαζόμενους...

Ας αφήσουμε όμως την επικαιρότητα και ας γυρίσουμε πίσω στον χρόνο για να δούμε την θεματολογία του πέμπτου κομπρεσέρ. Σε αυτό το τεύχος, θα προσεγγίσουμε μια σειρά από επαναστατικά γεγονότα σε μια προσπάθεια να δούμε πώς εμφανίζεται η πόλη και ο χώρος της επανάστασης στην ιστορική προοπτική. Ιστορία και επανάσταση είναι λοιπόν οι δύο λέξεις που χαρακτηρίζουν τα θέματα με τα οποία καταπιάνεται αυτό το τεύχος. Ας προσπαθήσουμε, όμως, να προσδιορίσουμε σαφέστερα τι αναζητάμε και με ποιόν τρόπο, βλέποντας ποια σημασία αποκτούν αυτές οι έννοιες στον λόγο για την πόλη και τον χώρο. Η χρήση της ιστορίας καταρχήν υποδεικνύει έναν τρόπο για να δούμε πώς συγκροτείται ο χώρος της επανάστασης σε διαφορετικά χωρο-χρονικά πεδία, πράγμα που θα μας δώσει και τη δυνατότητα να αναδείξουμε διαφορετικές πτυχές του ζητήματος. Ήδη η αναφορά σε επαναστατικά γεγονότα κατευθύνει την αναζήτησή μας στις ασυνέχειες του ιστορικού χρόνου, στα σημεία ρήξης με την παραδοσιακή οργάνωση του χώρου και του χρόνου της πόλης, όχι σε μακρές χρονικές περιόδους, αλλά αντίθετα σε στιγμές όπου ανατρέπεται η κανονική ροή του χρόνου. Αυτό που επιχειρούμε να δούμε εδώ είναι πώς ανταποκρίνεται ο χώρος

σε μια γενικότερη απαίτηση επαναδιαπραγμάτευσης των κοινωνικών σχέσεων, ποια χωρική έκφραση παίρνει κάθε φορά η αμφισβήτηση των σχέσεων κυριαρχίας και πώς οι επαναστάτες μέσα από τις πράξεις τους προσπάθησαν κάθε φορά να αλλάξουν την πόλη.

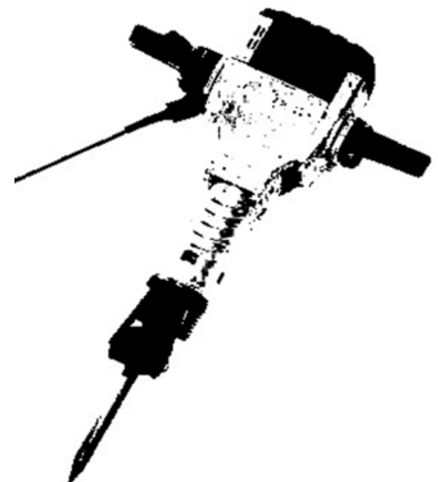
Ίσως θα ήταν χρήσιμο να ξεκαθαρίσουμε γιατί μιλάμε για επανάσταση και όχι, για παράδειγμα, για εξέγερση ή για ξεσηκωμό. Ήδη, μπορούμε να παρατηρήσουμε πόσο αποκλίνουν αυτές οι λέξεις ως προς τη σημασία που έχουν στην καθημερινή χρήση της γλώσσας, παρότι συναφείς μεταξύ τους. Κάθε μια φέρει συνδηλώσεις, δημιουργεί συνειρμούς, προκαταβάλλει σχετικά με γεγονότα, τόπους, ή ακόμα και πολιτικά υποκείμενα. Τι εννοούμε λοιπόν επανάσταση και γιατί εμφανίζεται εδώ; Την ειδοποιό διαφορά της επανάστασης, τουλάχιστον ως προς την χωρική της έκφραση, θα θέλαμε να την εντοπίσουμε στην ύπαρξη ενός συνολικού προτάγματος για την αλλαγή της κοινωνίας. Ενός προτάγματος όπου η καθολική αμφισβήτηση της κατεστημένης τάξης συνυπάρχει με μια σαφή πρόθεση για την ανατροπή της και την εγκαθίδρυση στη θέση της μιας επαναστατικής αντι-τάξης. Η ύπαρξη αυτής της διπλής πρόθεσης των δρώντων υποκειμένων να μετασχηματίσουν το παρόν και να συλλάβουν ταυτόχρονα το μέλλον θεωρούμε ότι δίνει στα επαναστατικά γεγονότα τη δύναμη να συσχετίζουν την πραγματικότητα με την ουτοπία και να μετατρέπουν τον αστικό χώρο σε ένα πειραματικό εργαστήριο νέων κοινωνικών σχέσεων.

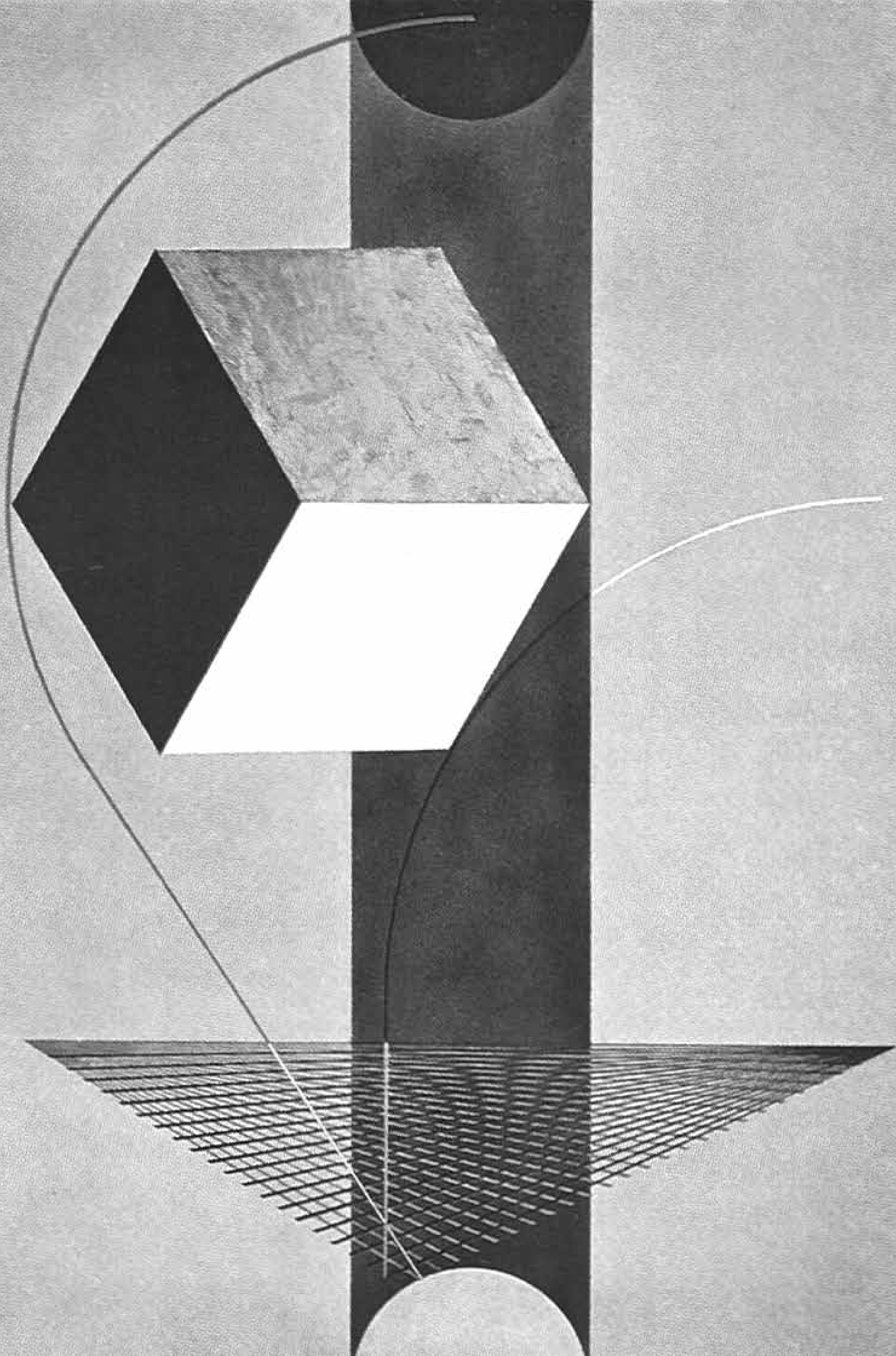
Η επανάσταση αλλάζει τη λειτουργική συνθήκη οργάνωσης του χώρου της πόλης καθώς αυτός περνάει στα χέρια των εξεγερμένων και καλείται να προσαρμοστεί στη νέα συγκρουσιακή πραγματικότητα. Οι δρόμοι μετατρέπονται από χώρους κίνησης παραδομένους στην κυκλοφορία των εμπορευμάτων σε χώρους στάσης οριοθετημένους με οδοφράγματα, σε τόπους συνεύρεσης των εξεγερμένων και σύγκρουσης με τον στρατό. Οι πλατείες, τα κρατικά κτίρια, οι εκκλησίες, ακόμα και οι ίδιοι οι τοίχοι παύουν να υφίστανται ως χώροι προβολής και αναπαραγωγής της κυρίαρχης τάξης και καλούνται να στεγάσουν τις συγκεντρώσεις και την πολιτιστική δραστηριότητα των εξεγερμένων, την από κοινού οργάνωση του παρόντος και του μέλλοντος της επανάστασης. Πέρα όμως από τη λειτουργία, είναι και η συμβολική τάξη του αστικού χώρου που μεταβάλλεται. Ο χώρος καλείται να παραλάβει και να διαδώσει τα επαναστατικά μηνύματα, να αποκτήσει νέες σημασίες ικανές να εκφράσουν το διπλό πρόταγμα αλλαγής του τώρα και του μετά. Ο χώρος καλείται, εντέλει, να εκφράσει τη σχέση πραγματικότητας και ουτοπίας. Υπό αυτό το πρίσμα έρχεται στο προσκήνιο ο ρόλος της συλλογικής φαντασίας στην παραγωγή του επαναστατικού χώρου καθώς αυτή γίνεται το όχημα για τη γεφύρωση του χάσματος μεταξύ πραγματικότητας και ουτοπίας. Ωστόσο, αυτό που θα θέλαμε να θίξουμε εδώ είναι ότι η φαντασία αποκτά χωρική έκφραση, συνδέει το όραμα ενός μέλλοντος ελευθερίας με λιγότερο ή περισσότερο συγκεκριμένες αναπαραστάσεις του χώρου οι οποίες κατευθύνουν τις πρακτικές των επαναστατών. Ο μετασχηματισμός του παρόντος που διεκδικεί η επανάσταση φιλτράρεται μέσα από αναπαραστάσεις του μέλλοντος, προϊόντα μιας επαναστατικής φαντασίας. Μιας φαντασίας που προκειμένου να συλλάβει το μέλλον είναι αναγκασμένη να κοιτάζει στο παρελθόν, αντλεί την ιδεολογική της δύναμη από την απαίτηση για δικαίωση ενός παρελθόντος καταπίεσης. Κάθε επαναστατικό όραμα καλείται να αναλάβει την ευθύνη του απέναντι στην κληρονομιά του παρελθόντος, σχηματίζεται στο όνομα των ηττημένων προγόνων. Γιατί η επανάσταση κινείται στο παρόν για να δικαιώσει το παρελθόν κατασκευάζοντας το μέλλον.

Θα προτείναμε, λοιπόν, να δούμε τα επαναστατικά γεγονότα που παρουσιάζονται σε αυτό το τεύχος, από την Παρισινή Κομούνα του 1871 έως τη Οκτωβριανή Επανάσταση του 1917 και την Βαρκελώνη του 1936, ως καταστάσεις όπου ο ουτοπικός χώρος και χρόνος επιχειρεί να εισβάλλει στον πραγματικό και να πραγματώσει στο εδώ και στο τώρα, συλλογικές αναπαραστάσεις του μέλλοντος δικαιώνοντας τις ανεκπλήρωτες υποσχέσεις του παρελθόντος.

Καλή ανάγνωση!

Υ.Γ. Η δολοφονία του Παύλου Φύσσα από τον ναζιστή χρυσαυγίτη Γιώργο Ρουπακιά μας βρήκε επί του πιεστηρίου. Για άλλη μια φορά μερίδες της ελληνικής κοινωνίας και του πολιτικού συστήματος "έπεσαν από τα σύννεφα". Το "κυνηγητό" απέναντι σε κάποιους οργανωτικούς πυρήνες της χρυσής αυγής, οι μεταθέσεις δέκα μπάτσων και η διαπόμπευση του ναζιστικού κόμματος μέσω των ΜΜΕ, προφανώς και δεν πιστεύουμε ότι σηματοδοτούν ούτε πόντο οπισθοχώρησης του κράτους από την αυταρχική και κατασταλτική διαχείριση της παρούσας φάσης της κρίσης. Οι φασίστες είναι ουσιαστικό εργαλείο αυτής της διαχείρισης. Θα αναλάβουν όποιο πόστο τους ανατεθεί από το κεφάλαιο και το κράτος. Οι αντιφασίστες και οι αντιφασίστριες ξέρουν όμως να τους αναγνωρίζουν είτε φορούν κοινοβουλευτικά κοστούμια, είτε βγάζουν μαχαίρια τις νύχτες. Και ήδη βρίσκουν τρόπους να τους αντιμετωπίσουν.

Μιλώντας για την παραγωγή του χώρου στη Σοβιετική Ένωση (ΣΕ) και μάλιστα σε εκρηκτικές περιόδους, ερχόμαστε μπροστά σε μία διπλή κίνηση: από τη μια μεριά πρόκειται για αλλαγές στον τρόπο σύλληψης του χώρου, στην γέννηση δηλαδή νέων στοχασμών και χωρικών εννοιών της ανθρώπινης σκέψης. Από την άλλη μεριά πρόκειται για μία αλλαγή της χωρικής πραγματικότητας, δηλαδή του δομημένου περιβάλλοντος. Αυτή η διπλή πορεία βέβαια δεν είναι πάντα παράλληλη, λίγο πριν την Επανάσταση μάλιστα, ήταν κοινός τόπος της πρωτοπορίας ότι δεν μπορούσε να αναπνεύσει σε μια βαθιά ασυμφωνία του στοχασμού με την πραγματικότητα. Αν όμως η δόμηση των πόλεων και των εκτάσεων της ΣΕ με βάση τη σκέψη της πρωτοπορίας ήταν κάτι που εκ των πραγμάτων δεν μπορούσε να υλοποιηθεί πριν το 1917, η σύλληψη νέων χωρικών εννοιών ήταν κάτι που έχει την αφετηρία της πολύ πιο πριν, στο 19ο αιώνα. Από εδώ λοιπόν θα ξεκινήσουμε την ανάγνωση μας, για να ακολουθήσουμε την ίδια την πορεία γέννησης των ιδεών, της μετατροπής τους σε υλική δύναμη και, τελικά, της πραγμάτωσης τους. Πριν όμως μελετήσουμε την πορεία των πρόδρομων της ρώσικης σκέψης, θα επιμείνουμε λίγο ακόμα στο σχήμα της διπλής κίνησης που θέσαμε παραπάνω. Αν είπαμε ότι εδώ υπάρχει ένας μετασχηματισμός της συνείδησης και ένας της πραγματικότητας, αυτό δεν σημαίνει ότι αυτοί τέμνονται σε κάποια αφηρημένη στιγμή. Αντίθετα. είναι η κοινωνική πράξη, δηλαδή η επαναστατική κοινωνική αλλαγή η οποία απελευθέρωσε τις πιο ριζοσπαστικές προσεγγίσεις για το χώρο: μόνο αυτή δημιούργησε έναν βιωμένο χώρο[2], δια μέσω της κίνησης των ανθρώπων να κατανοήσουν τον κόσμο και σε αυτή τη βάση να τον αλλάξουν ιστορικά. Αλλά ας αρχίσουμε με όσους και όσες προετοίμασαν αυτή την παραγωγή.

Τέχνη για την επανάσταση

Η ιστορική πορεία που θίξαμε παραπάνω πρέπει να αρχίσει από εκείνο τον τομέα των τεχνών που αποτέλεσε τη μήτρα όσον αφορά το στοχασμό για τον χώρο, δηλαδή τις εικαστικές τέχνες. Δυστυχώς τόσο η μετέπειτα καταδίκη στο εσωτερικό της ΣΕ των καταβολών της σοβιετικής πρωτοπορίας -ως τέχνες "αστικές και παρηκμασμένες" (Ragon 1986:70)- όσο και η παγκόσμια ακαδημαϊκή κατηγοριοποίηση, ουδετεροποίηση και διαστροφή των αλλαγών που επέφερε η σοβιετική πρωτοπορία, συνέβαλλαν στην υποβάθμιση της συμμετοχής τους στην επαναστατική δράση.

Όλος ο εικαστικός πυρετός και η σχέση που μπορεί να είχε με την προετοιμασία ενός ριζοσπαστικού δομημένου χώρου μπορεί να αναπαρασταθεί σε έναν πολύ ιδιαίτερο στίχο του Mondrian, ο οποίος κατεδείκνυε με δυναμικό τρόπο το κενό συνείδησης-πραγματικότητας:

"Όσο δεν θα υπάρχει μια αρχιτεκτονική συνολικά καινούργια, η ζωγραφική πρέπει να κάνει αυτό που δεν κάνει ακόμα η αρχιτεκτονική" (αναφέρεται στο Ragon 1985:76, δική μας μετάφραση)

Η πορεία των μοντέρνων εικαστικών τεχνών, είναι πρώτιστα μια πορεία αναμόρφωσης του οπτικού ερεθίσματος. Οι κύλινδροι και οι κύβοι του Cezanne, ο κυβισμός του Braque ή του Picasso, η αφηρημένη τέχνη του Kadinsky, ο σουπρεματισμός του Malevich, αλλά και ο φουτουρισμός του Marinetti, ανασκεύασαν τις αισθήσεις, αμφισβητώντας όχι την πραγματικότητα καθεαυτή, αλλά την μοναδική της ερμηνεία. Οι χώροι δεν περιμένουν πια στωικά τη σαφή νοηματοδότηση και διάταξη τους. Νέοι χώροι δομούνται μέσα από την πολλαπλή αναπαράσταση του πραγματικού, του χώρου "καθεαυτού". Πολλαπλά οπτικά σημεία έρχονται να αντικαταστήσουν τον τρισδιάστατο, μονοσήμαντο, ρεαλιστικό χώρο της Αναγέννησης. Ο ρεαλισμός, ως απόπειρα "πιστής" οπτικής αντιγραφής του κόσμου -και ιδίως της καθημερινότητας- δίνει τη θέση του στα καλλιτεχνικά εκείνα ρεύματα που ακολουθούν την αφαίρεση

1. Ο τίτλος παραπέμπει στο άρθρο του 1919 των Β.Γκρόπιους, Τ.Κλάιν και Α.Μπένε από τη γερμανική "Επιτροπή Εργασίας για την Τέχνη" (παρατίθεται στο Κονραντς 1977:37).

2. Όπως τον τιτλοφόρησε ο Henri Lefebvre.

3. Η νέα τεχνολογία της φωτογραφίας συνέβαλλε και αυτή σε αυτό, δηλαδή στην άρση του διλήμματος των τεχνών να αναπαραστήσουν πιστά τον κόσμο σύμφωνα με το αντίγραφο των οπτικών τους ερεθισμάτων (Αφουξενίδης 2006).

4. "Να επενδυθούν τα πράγματα με την πυρακτωμένη ανάσα του δικού τους πάθους μέχρις ότου αναλυθεί το φάσμα τους και διαλυθούν, εξαναγκαζόμενα από τον καλλιτέχνη να προδώσουν το μυστικό τους" (Ντε Μικέλι 1992: 137).

5. Εδώ έχουμε μία διπλή διαφορά από το μεταμοντέρνο, καθώς σε αυτό αφενός δεν θίγεται το ζήτημα της κοινωνικής αλλαγής, της πράξης, αφετέρου η εικαστική του αφαίρεση αμφισβητεί την οντολογία του αντικειμένου, το συμπιέζει, το τσαλακώνει, το παραμορφώνει για να αποδείξει ότι δεν υπάρχει αντικειμενική πραγματικότητα "πέρα και έξω από τη συνείδηση", αλλά μόνο πολλαπλές μορφές σύλληψης της. Οι τελευταίες συγκροτούν την πραγματικότητα.

ή τον συμβολισμό[3]. Αν για τον ιμπρεσιονιστή η εξωτερική πραγματικότητα παρέμεινε αντικείμενο παρατήρησης έξω από αυτόν, ο εξπρεσιονιστής έπρεπε να την παραμορφώσει για να τη ζήσει από μέσα[4] (Ντε Μικέλι: 73), ενώ ο κυβισμός προχωρούσε στην αφαίρεση του πραγματικού κόσμου για την αναπαράσταση της ουσίας του. Ο κυβισμός αναπτύσσει την πολλαπλή προοπτική που εισάγει η έκρηξη των συναισθημάτων του ιμπρεσιονισμού, "γυμνώνοντας παράλληλα της φόρμες μέσα στη μαθηματική τους αλήθεια" (Ντε Μικέλι 1992: 210, αναφερόμενος στον Gleizes). Ο Michel Ragon τοποθετεί αυτήν την εικαστική επανάσταση πλάι στην επανάσταση της θεωρίας της σχετικότητας, των μη-ευκλείδειων γεωμετριών και της σύγχρονης ψυχολογίας του ασυνείδητου. Πλάι σε αυτά, έχουμε τη γέννηση νέων χωροχρονικών εντυπώσεων δια μέσω της εισόδου του αεροπλάνου, του τρένου και του αυτοκινήτου στις ζωές πολλών -αν και όχι ακόμα της πλειοψηφίας- ανθρώπων (Ragon 1986:71-2).

Μα αυτό που είναι πιο σημαντικό είναι ότι η διαδικασία αυτή εξελίσσεται σε απόπειρα κατανόησης και αλλαγής του κόσμου. Από ένα σημείο και μετά, την αποστροφή του καλλιτέχνη ενάντια στο μηχανιστικό κόσμο και την "κραυγή" του ενάντια στη νεωτερικότητα, διαδέχεται μία συνειδητή απόπειρα ενεργής συμμετοχής στην κοινωνική αλλαγή[5]. Αυτό φυσικά δε σημαίνει ότι δεν συνυπήρχε το καινούργιο με το παλιό. Υπήρχε όμως μία *ιστορική* εμπλοκή των τεχνών στην κοινωνική αλλαγή, μια τάση που επαναπροσδιόριζε τη στάση όλων των άλλων ρευμάτων, ακόμα και αυτών που δεν εμπλέκονταν άμεσα σε αυτήν. Για αυτό και η μοντέρνα αρχιτεκτονική δεν αποτελεί παρά ένα προϊόν κοινωνικών αλλαγών, πού συνόδεψαν εκείνη την αμφισβήτηση των παραμονών του Πρώτου Παγκοσμίου Πολέμου και κατόπιν του μεγάλου σοκ μετά τον κοινωνικό κανιβαλισμό που απελευθέρωσαν τα έργα της ίδιας την ανθρωπότητας.

Στη Ρωσία αυτή η κίνηση ξεκίνησε από τα μέσα του 19ου αιώνα, ιδίως στη Μόσχα, λόγω του ότι ήταν πιο φιλελεύθερη από την Πετρούπολη. Η μικρότερη επιρροή της Αυλής και οι ιδιωτικές συλλογές πολλών εμπόρων ευνόησαν μια εναλλακτική καλλιτεχνική σκηνή σε σχέση με τον κυρίαρχο ακαδημαϊσμό. Κύρια μορφή αυτής της εποχής, γεννήτορας, κατά την Κάμιλα Γκρέυ, της ρώσικης πρωτοπορίας ("ένας Ρώσος Cezanne"), είναι ο Βρούμπελ, ο οποίος εγκαταλείπει την μορφή ως πλαστική αξία και προπαγανδίζει την επικοινωνία καλλιτέχνη και φύσης "μόνο μέσω μερικών πινελιών" (Γκρέυ 1987:48). Στα τέλη του 19ου αιώνα εισάγονται τα έργα των Ευρωπαίων καλλιτεχνών από το περιοδικό "Κόσμος της Τέχνης" και στο γύρισμα του αιώνα από το "Καλλιτεχνικό Θησαυρό της Ρωσίας", "Τα Παλιά Χρόνια", το "Απόλλων" και ιδίως το "Χρυσόμαλλο Δέρας" (Γκρέυ 1987:65,84,100). Τα περιοδικά αυτά επιχειρούν να εισέλθουν στο ρώσικο κόσμο με όρους δημιουργίας καλλιτεχνικού κινήματος και όχι απλά εγκυκλοπαιδικά. Η ρώσικη πρωτοπορία διαμορφώνεται λοιπόν, αλλά δεν πρόκειται καθόλου για μια διαμόρφωση που έρχεται εμβόλιμα, από έξω. Η ρώσικη σχολή τονίζει το δισδιάστατο στοιχείο της επιφάνειας, εμφανίζει εύγλωττα τις γραμμές, απορρίπτει τον όγκο και είναι έντονα επηρεασμένη από τις ορθόδοξες αγιογραφίες (Γκρέυ 1987:65). Για αυτό και ενθουσιάζεται έντονα από τον Matisse, όσον αφορά τους Ευρωπαίους καλλιτέχνες, του οποίου η λιτότητα και το επίπεδο βάθος συγγενεύουν με το ύφος της. Η πρωτοτυπία της ρώσικης σχολής και κατόπιν της σοβιετικής, θα αποτελέσει όπως θα δούμε και στοιχείο συσπείρωσης και υπεράσπισης από τους καλλιτέχνες της.

Βρούμπελ, Ιταλική νύκτα στη Νάπολη, σκηνικά για την Ρώσικη Ιδιωτική Όπερα (1891)

Από την άλλη, όμως, ο διάλογος της ιδίως με τον γαλλικό κυβισμό και τον ιταλικό φουτουρισμό, είναι συνεχής. Το να πούμε ότι οι Ευρωπαίοι καλλιτέχνες επικαθόρισαν το έργο των Ρώσων συναδέλφων τους διατηρεί μια σχετική αλήθεια, αν οριοθετηθούμε από μια γραμμική μεταφορά της εμπειρίας. Η καλλιτεχνική μετανάστευση ήταν άλλωστε κάτι το οριακά

επιβεβλημένο, ώστε να γνωρίσουν οι καλλιτέχνες της πρωτοπορίας το έργο άλλων συναδέλφων τους. Εξάλλου, οι ίδιοι οι ονομαστικοί τίτλοι της πρωτοπορίας -του φουτουρισμού, του κυβισμού, του κυβοφουτουρισμού, αλλά και τα ονόματα των εθνικών παρακλαδιών τους (De Stijl, Bauhaus, LEF κλπ.)- αποτελούν ονόματα τα οποία απέκτησαν στενό εικαστικό προσδιορισμό μόνο κατόπιν. Παρατηρείται λοιπόν μια διαδικασία διαλόγου, αφομοίωσης και προσαρμογής ανάμεσα στις εθνικές καλλιτεχνικές σχολές.

Γκοντσάρεβα, Κυκλιστής (1913)

Ιδιαίτερα όσον αφορά τον ιταλικό φουτουρισμό, κοινή είναι και για το ρώσικο φουτουρισμό, η περιφρόνηση στις κοινωνικές συμβάσεις:

Η λέξη ενάντια στο νόημα
Η λέξη ενάντια στη γλώσσα
(της Ακαδημίας, της "λογοτεχνίας")
Η λέξη ενάντια στο ρυθμό (μουσικό, συμβατικό)
Η λέξη ενάντια στο μέτρο
Η λέξη ενάντια στη σύνταξη
Η λέξη ενάντια στην ετυμολογία
(Λαριόνοφ, παρατίθεται στο Γκρέυ 1987:130)

Εξάλλου η δημόσια πρόκληση (σκάνδαλα, εξεζητημένο ντύσιμο κ.α.), αποτελούν μέρος της καθημερινής ζωής του ρώσικου φουτουρισμού. Ο τελευταίος δανείζεται στοιχεία της ουσίας του ιταλικού ρεύματος, με τους Ρώσους καλλιτέχνες να δέχονται ότι:

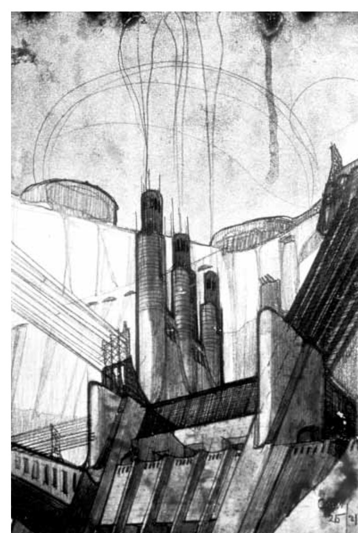
"χρησιμοποίησαν κάποια συνθήματα του ιταλικού φουτουρισμού και τους έμειναν πιστοί μέχρι σήμερα. Ορίστε μερικά ανάμεσα τους: Θέλουμε να τραγουδήσουμε τον έρωτα του κινδύνου, τη συνήθεια της ενέργειας και του θάρρους. Τα θεμελιώδη στοιχεία της ποίησης μας θα είναι: η γενναιότητα, η παρρησία και η εξέγερση. Μέχρις εδώ, η λογοτεχνία τραγουδούσε την σκεπτική ακινησία, την έκσταση και το όνειρο · όμως εμείς θέλουμε να επαινέσουμε την κίνηση προς τα μπροστά, την πυρετώδη αμνησία, το βήμα της γυμναστικής, το επικίνδυνο άλμα, το χαστούκι και τη γροθιά. Διακηρύττουμε ότι το μεγαλείο του κόσμου εμπλουτίζεται από μία νέα ομορφιά: την ομορφιά της ταχύτητας" (Ossip Brik (1927) αναφέρεται στο Ragon 1985:95, δική μας μετάφραση)

Ταυτόχρονα όμως, ο ρώσικος φουτουρισμός συγκροτείται απομακρυνόμενος από τον ιταλικό. Ο ίδιος ο Λαριόνοφ, ένας από τους πρωτοπόρους του φουτουρισμού, μαζί με τους Γκοντσάρεβα και Σαριάν, θα γράψει στο Ραγιονιστικό του Μανιφέστο το 1913:

"(...) Χαίρε όμορφη Ανατολή! Γινόμαστε ένα με τους σύγχρονους ανατολίτες καλλιτέχνες για κοινή δουλειά (...) Είμαστε ενάντια στη Δύση, που εκχυδαΐζει τις ανατολίτικες φόρμες και αφαιρεί από κάθε τι κάθε αξία (...) Η ουσία της ζωγραφικής έγκειται σ'αυτό -συνδυασμός χρώματος, ο κορεσμός του, οι σχέσεις των χρωματικών όγκων, η ένταση της επιφάνειας που δουλεύεται" (παρατίθεται Γκρέυ 1987:162)

Υπάρχει λοιπόν κάτι το διεθνώς κοινό που χαρακτηρίζει την πρωτοπορία. Είναι η πίστη στη δύναμη της νέας εποχής, στην πάλη του ριζοσπαστικού ενάντια στο συντηρητικό. Τον ίλιγγο αυτό της αλλαγής, τον κατέγραψαν ήδη το 1910 οι Ιταλοί φουτουριστές στο μανιφέστο τους, ενώ το 1914, ο Marinetti μαζί με τον αρχιτέκτονα Sant' Elia θα εκδώσουν τα αρχιτεκτονικά πιστεύω του κινήματος.

Σαν εμείς, οι συσσωρευτές και οι κινητήρες του κινήματος, με τα μηχανικά μας μέσα και με το θόρυβο και με την ταχύτητα της ζωής μας, να μπορούσαμε να ζήσουμε σε δρόμους που τους έφτιαξαν άνθρωποι πριν τέσσερους, πέντε ή έξι αιώνες για τις ανάγκες του καιρού τους!

Sant' Elia, Εργοστάσιο ηλεκτρικής ενέργειας (1914)

6. Κάτι που θα κάνει, αντίθετα, ο LeCorbusier: Η πόλη είναι ένα εργαλείο (...) Η γεωμετρία είναι η βάση. Είναι ταυτόχρονα ο υλικός φορέας των συμβόλων, που σημαδεύουν την τελειότητα, το θείο (...) Σήμερα το πάθος είναι: ακρίβεια. Μια πολύ μακριά τραβηγμένη και σε ιδανικό ανυψωμένη ακρίβεια: τάση για τελειότητα (...) Η στατιστική δείχνει το παρελθόν και διαγράφει το μέλλον. Μας προσφέρει αριθμούς και δίνει την κατεύθυνση στις καμπύλες. Η στατιστική εξυπηρετεί την τοποθέτηση του προβλήματος (...) Η πόλη της ταχύτητας είναι η πόλη της επιτυχίας (1925. Βασικές αρχές της πολεοδομίας, παρατίθεται στο Κόνραντς:77)

(...) Το πρόβλημα μας είναι να χτίσουμε το φουτουριστικό σπίτι σύμφωνα με ένα υγιές σχέδιο και ταυτόχρονα να εκμεταλλευτούμε όλες τις πηγές της επιστήμης και της τεχνικής, για να ανταποκριθούμε απόλυτα σε όλες τις απαιτήσεις των συνηθειών του πνεύματος μας, να αποβάλλουμε κάθε γελοίο, χοντρό και ξένο προς εμάς στοιχείο (παράδοση, στιλ, αισθητική, αναλογία) να καθορίσουμε νέες μορφές, νέες γραμμές, μια νέα αρμονία των κατατομών και του όγκου, με λίγα λόγια μια αρχιτεκτονική με μια εντελώς νέα σχέση ανάμεσα στις ιδιαίτερες συνθήκες της σύγχρονης ζωής και στην αισθητική αξία που αισθανόμαστε εμείς.

(...) Πρέπει να παίρνουμε την έμπνευση μας από τον σύγχρονο μηχανικό κόσμο, που εμείς έχουμε δημιουργήσει, και η ωραιότερη έκφραση του, η τελειότερη σύνθεση του, αποτελεσματικότερη ενοποίηση του πρέπει να είναι η αρχιτεκτονική.

(...) Ότι με αρχιτεκτονική εννοούμε την ικανότητα να εναρμονίσουμε ελεύθερα και τολμηρά το περιβάλλον και τον άνθρωπο – να κάνουμε δηλαδή τον κόσμο των πραγμάτων ακριβές είδωλο του πραγματικού κόσμου. (Sant'Elia, Marinetti. 1914. "Φουτουρστική αρχιτεκτονική" παρατίθεται στο Κονραντς 1977:26)

Αρχέτυπο αυτής της αρχιτεκτονικής είναι τα σχέδια της Città Nuova, που πρώτη αντικατοπτρίζει τις σύγχρονες απαρχές της πόλης-μηχανής, πολύ πριν τον LeCorbusier -αν δεν ανατρέξουμε πιο παλιά για την καταγωγή της, στα φαλανστήρια ή ακόμα παλαιότερα στους πύργους του Πιρανέζι (Ragon 1985:80). Στις γραμμές αυτές είναι θεμελιώδης η άρνηση του παρελθόντος και η οικοδόμηση του νέου, που γίνεται οριακά σε ένα κοινωνικό κενό. Ο στρόβιλος του καινούργιου οδηγεί σε μία απουσία των κοινωνικών σχέσεων και καθιστά τον αρχιτέκτονα-δημιουργό γενικό οργανωτή των πάντων. Η αρχιτεκτονική γίνεται ο "συσσωρευτής" που οργανώνει λογικά τον κόσμο. Πάνω στις έννοιες αυτές, σε μεγάλο βαθμό, θα κληθεί να τοποθετηθεί από εδώ και έπειτα η μοντέρνα αρχιτεκτονική.

Από την άλλη, ο ρώσικος φουτουρισμός δεν θα λατρέψει τη μηχανή, αλλά θα την δει ως απελευθερωτικό στοιχείο (Γκρέυ 1987:231). Θα δεθεί μαζί της, θα την αναδείξει στα έργα του και θα εμπνευστεί από αυτή, αλλά θα την αντιμετωπίσει πρώτιστα ως παθητικό στοιχείο, δε θα υμνήσει δηλαδή την "ιταλική" μέθη της ταχύτητας, όπως την είδαμε στον Sant' Elia[6]. Παρόμοια αναπτύσσεται ο ρώσικος φουτουρισμός σε όλες τις τέχνες, δηλαδή ως προϊόν του διεθνή διαλόγου και ταυτόχρονη ύπερβαση του· οι Μαγιακόφσκι, Χλέμπνικοφ, Έλενα Γκούρο και οι αδερφοί Μπουρλιούκ επηρεάζονται βαθιά από το έργο των φουτουριστών καλλιτεχνών. Ας συνυπολογίσουμε επιπλέον, ότι από το 1905 και μετά, η πρώτη ρώσικη επανάσταση, θα δώσει τις δικές της αναπαραστάσεις στο πρωτοποριακό κίνημα. Η αλλαγή του παλιού κόσμου θα είναι μία κοινωνική απόπειρα που θα αγκαλιαστεί από την πρωτοπορία. Για αυτό ο El Lissitzki έγραφε το 1922: "Κι όμως αυτή η νέα γενιά δεν γεννήθηκε τον Οκτώβρη του 1917, αλλά ο Οκτώβρης συνυπήρχε πολύ νωρίτερα στην τέχνη" (παρατίθεται στο Γκρέυ 1987:8).

Αδερφοί Vesnin, Κτίριο της Πράβντα στο Λένινγκραντ (1924)

Εξάλλου, το κοινωνικό καμίνι που εμφανίστηκε την ίδια περίοδο σε όλη την Ευρώπη, δείχνει ότι μία διεθνής πρωτοπορία παντού αναγκαζόταν να απαντήσει ριζοσπαστικά πάνω στα ζητήματα που έθετε η εποχή της. Η παγκόσμια επιρροή της Σοβιετικής Επανάστασης πρέπει να θεωρείται πλέον δεδομένη. Ο El Lissitzky φέρνει κοντά τους αδελφούς Vesnin, τον Leonidov, τον Ginzburg και τον Ladofskii, ενώ κρατάει διεθνείς επαφές -ως πολιτιστικός πρέσβης της ΣΕ- με τον Moholy-Nagy και τον Van Doesburg, μεταγγίζοντας έτσι την επαναστατική πρωτοπορία της σοβιετικής αρχιτεκτονικής στο γερμανικό Bauhaus και στο ολλανδικό De Stijl (Ragon 1986:97). Το ολλανδικό κίνημα εκδίδει το 1918 το μανιφέστο του:

Υπάρχει μια παλιά και μια νέα συνείδηση του χρόνου.
Η παλιά απευθύνεται στο ατομικό.
Η νέα απευθύνεται στο γενικό.

(...)Η νέα συνείδηση του χρόνου είναι πρόθυμη να πραγματοποιηθεί σε όλα και στην εξωτερική ζωή.
(παρατίθεται στο Κονραντς 1977:32)

Κατάργηση του διαχωρισμού τέχνης και ζωής (Η τέχνη γίνεται ζωή).
("Δημιουργικές απαιτήσεις", παρατίθεται στο Κονραντς 1977:58)

Ο πουρισμός του ολλανδικού De Stijl θα αποδώσει δομημένες μορφές μόνο από κυλίνδρους και παραλληλεπίπεδα και θα χρησιμοποιήσει το χρώμα αποκλειστικά για να καθορίσει το χώρο -και ποτέ σαν αισθητικό στοιχείο (Ragon 1985:90). Το De Stijl θα προσδιορίσει και τις σχέσεις των χρηστών του χώρου, σε μία συνολική προσέγγιση, όπου το συλλογικό θα επιβάλλεται στο ατομικό. Το γίγνεσθαι επιβάλλεται στο στατικό Είναι. Παρόμοια, στη Γερμανία του 1919, η "Επιτροπή εργασίας για την Τέχνη", διατρανώνει:

Μάλεβιτς, Ο ακονιστής μαχαιριών (1912)

Με την πεποίθεση ότι η πολιτική επανάσταση πρέπει να χρησιμοποιηθεί για την απελευθέρωση της τέχνης από την πολύχρονη κηδεμονία.
(...) Τέχνη και λαός πρέπει να αποτελούν ενότητα.
Η τέχνη να μην είναι πια απόλαυση των λίγων, αλλά ευτυχία και ζωή των μαζών.
Συνένωση των τεχνών κάτω από τα φτερά μιας μεγάλης αρχιτεκτονικής είναι ο σκοπός.
("Με τα φτερά μιας μεγάλης Αρχιτεκτονικής", παρατίθεται στο Κόνραντς 1977:37)

Ζωγράφοι και τεχνίτες ξαναγίνετε και σεις τεχνίτες, σπάστε τα πλαίσια της τέχνης του σαλονιού γύρω από τους πίνακες σας, πηγαίντε στις οικοδομές, αγιάστε τες με χρωματιστά παραμύθια, σκαλίστε τις σκέψεις στους γυμνούς τοίχους και -χτίστε την φαντασία- χωρίς να λογαριάζετε τις τεχνικές δυσκολίες. Το χάρισμα της φαντασίας έχει μεγαλύτερη αξία από όλη την τεχνική, που υποτάσσεται πάντα στη θέληση των ανθρώπων.
(W.Gropius, Η νέα αρχιτεκτονική ιδέα παρατίθεται στο Κόνραντς 1977:39)

Εδώ η τέχνη δεν καταργείται άμεσα, αλλά μπαίνει στην υπηρεσία του συλλογικού, τμήμα μιας ιστορικής κίνησης που στοχεύει στην επανάσταση. Ο καλλιτέχνης οφείλει να συλλογιέται χωρίς περιορισμούς. Όχι αναγκαστικά πέρα από το πραγματικό, αλλά με τη δύναμη του παρόντος να θεωρεί το "αδύνατον" ως μια παροδική σχέση. Οφείλει να φτιάχνει κόσμους στη συνείδηση του που θα επιβεβαιωθούν από αυτούς τους ριζοσπαστικούς καιρούς. Εδώ ξαναβρίσκουμε τον πρωτεύοντα ρόλο του αρχιτέκτονα στην κοινωνική αλλαγή, σε σημείο που να στοχάζεται οριακά ανεξάρτητα από την κοινωνία. Όλα υπόκεινται σε ριζοσπαστική κριτική, σχεδόν ειρωνική, με τους μύδρους του βέβαιου νικητή:

Σοβαρό! Σοβαρό! Καταραμένη σοβαρότητα! Προσόψεις μνημείων και νεκροταφείων σε τετραόροφες καλύβες μικροπωλητών και φουκαράδων! Σπάστε τις δωρικές, ιωνικές και κορινθιακές κολόνες, θρυμματίστε τα αστεία αγαλματίδια! Ρίξτε στα σκουπίδια τα ευγενή μάρμαρα και τα πολύτιμα ξύλα!
Ω! οι έννοιες μας: Χώρος, Πατρίδα, Στίλ! Στο διάβολο με αυτά, πως βρωμάνε οι ιδέες! Κουρελιάστε τες! Αφανίστε τις! Να μη μείνει τίποτα!
(B.Taut. 1920. "Κάτω η σοβαρότητα!" παρατίθεται στο Κόνραντς 1977:51)

Πίσω στην προεπαναστατική Ρωσία, δύο κυρίαρχες μορφές θα ξεπηδήσουν από την αφηρημένη ζωγραφική του κυβισμού και του φουτουρισμού: ο Μάλεβιτς και ο Τάτλιν. Ο Μάλεβιτς θα αναπτύξει τη ζωγραφική της "καθαρής αίσθησης", τον Σουπρεματισμό, όπου "δεν υπάρχουν γραμμές, δεν υπάρχει απόδοση του όγκου, υπάρχουν μόνο αντιθέσεις" (Γκρέυ 1987:201). Η χρήση καθαρά γεωμετρικών μορφών, αρχικά δισδιάστατων και έπειτα τρισδιάστατων, ο διαγώνιος δυναμικός άξονας και η αμφισβήτηση των κυρίαρχων παραστάσεων της ανθρώπινης συνείδησης, συγκροτούν μαζί το ρεύμα του Σουπρεματισμού. Η σύνδεση με τον δομημένο χώρο

Τάτλιν, Ο ιχθυοπώλης (1911)

είναι άμεση. Ο Μάλεβιτς γράφει ότι "οι ζωγράφοι έκαναν μία μεγάλη επανάσταση, στη μιμητική ζωγραφική του αντικειμένου και έφτασαν, κάποια στιγμή, στην δίχως αντικείμενο ζωγραφική. Βρήκαν καινούργια στοιχεία, που θέτουν, μέχρι σήμερα, τις προβληματικές της αρχιτεκτονικής του μέλλοντος" (αναφέρεται στο Ragon 1986:96).

Τα προσωρινά σπίτια των νέων ανθρώπων πρέπει να προσαρμοστούν στο αεροπλάνο τόσο στο διάστημα όσο και στη γη. Ένα έτσι φτιαγμένο σπίτι θα είναι κατάλληλο και για τις ανάγκες του αύριο. Γι' αυτό εμείς οι σουπρεματιστές προτείνουμε τους αφηρημένους πλανήτες σα βάση για την κοινή διαμόρφωση του Είναι μας. Εμείς οι σουπρεματιστές θα αναζητήσουμε συμμάχους για τον αγώνα ενάντια στις απαρχαιωμένες μορφές τις αρχιτεκτονικής...
Αν το μελλοντικό Λένινγκραντ χτιζόταν σε στιλ αμερικάνικων ουρανοξυστών, ο τρόπος ζωής και η σκέψη των κατοίκων του θα έπαιρνε αμερικάνικη απόχρωση. Εδώ όμως προσπαθούν ακόμα να πιέζουν όλο και πιο πολύ το σημερινό Είναι σε παλιές μορφές...
Οι παλιές μορφές, λένε, είναι σημαντικές και μόνο οι κουτοί δεν μπορούν να δουν την αξία τους για το προλεταριάτο. Που να εντάξουμε όμως τότε το αεροπλάνο ή έστω μόνο το αυτοκίνητο; Πως να εκφραστεί η σύγχρονη τεχνική με παλιές μορφές;
Γι' αυτό εμείς οι σουπρεματιστές δεχόμαστε να μας πούνε κουτούς και αρνούμαστε την αναγκαιότητα των παλιών μορφών για την εποχή μας.(...)

Αναγνωρίζουμε απόλυτα το μεγαλείο της αρχαίας τέχνης. Δεν αρνούμαστε ότι ήταν μεγάλη για την εποχή της. Αρνούμαστε όμως κατηγορηματικά ότι η αρχαία τέχνη ταιριάζει ακόμα και σήμερα σε μας.
Κάθε νέα ιδέα απαιτεί την κατάλληλη γι' αυτή μορφή.
Γι' αυτό αρχαίους ναούς, που αρκούσαν τόσο για ειδωλολάτρες όσο και για χριστιανούς, αρνούμαστε να τους αποδεχτούμε σα λέσχες ή "οίκους της κουλτούρας" για το προλεταριάτο, ακόμα κι αν αυτοί οι ναοί παίρνουν ονόματα των αρχηγών της επανάστασης και στολίζονται με τις φωτογραφίες τους!
Θέλουμε να δημιουργήσουμε νέες σχέσεις με το σημερινό περιεχόμενο, σχέσεις που δεν κινούνται στο επίπεδο της αρχαιότητας, αλλά στο επίπεδο του παρόντος, του σήμερα!
(Κ.Μάλεβιτς. 1924. "Σουπρεματιστικό Μανιφέστο" παρατίθεται στο Κόνραντς 1977:75)

Στον αντίποδα, ο Τάτλιν διαφέρει από τον Μάλεβιτς, στο ότι δεν ασχολείται με τη δημιουργία ενός νέου εικαστικού χώρου, αλλά με τον ίδιο τον πραγματικό χώρο (Γκρέυ 1987:202). Δεν αναδομεί το αντικείμενο του, ώστε να το φέρει πιο κοντά στη συνείδηση -όπως είδαμε σε όλη την πορεία της προεπαναστατικής τέχνης- αλλά ενσωματώνει τον πραγματικό χώρο στο έργο του. Για πρώτη φορά, ο εικαστικός χώρο διαρρηγνύει τα όρια του, ξεφεύγει από το κάδρο του, μέχρι που καταστρέφει ακόμα και το δωμάτιο που τον φιλοξενεί. Παράλληλα εξετάζονται οι σχέσεις ανάμεσα σε "πραγματικά υλικά σε πραγματικό χώρο". Από εδώ θα ξεπηδήσει και το μετεπαναστατικό ρεύμα του κονστρουκτιβισμού. Για αυτό ο Ντε Μικέλι γράφει ότι ο Τάτλιν κατάφερε και πέρασε "από τον υλικό χώρο στον πραγματικό χώρο" (Ντε Μικέλι 1992), όχι απλά δομώντας το χώρο, αλλά συλλαμβάνοντας μία νέα προβληματική.

Τάτλιν, Μνημείο για την Τρίτη Διεθνή (1919)

Είναι πλέον εμφανές ότι μια υπέρβαση συντελούταν στις τέχνες που ήταν ασύμφωνη με το κοινωνικό πλαίσιο της εποχής της. Η επαναστατική τέχνη δεν άντεχε στα όρια του παλιού κόσμου. Εργάστηκε χρόνια πριν, και αυτή, για την ανατροπή του. Έτσι, "όταν τον Οκτώβριο (...) ξέσπασε η Επανάσταση, οι καλλιτέχνες θεώρησαν πως δεν υπήρχε τίποτα να εμποδίσει την πραγμάτωση των επιθετικά φιλόδοξων σχεδίων τους για έναν καινούργιο κόσμο ριζικά μεταμορφωμένο σύμφωνα με τα όνειρα τους" (Γκρέυ 1987: 253)

Επανάσταση για την τέχνη

Η σύλληψη των επαναστατικών ιδεών άφησε μια για πάντα τη σφραγίδα της στην ανθρώπινη ιστορία, όταν πραγματώθηκε η επαναστατική αλλαγή της κοινωνίας. Η μορφή συναντάει το περιεχόμενο, το αφηρημένο γίνεται συγκεκριμένο. Η

συμμετοχή της πρωτοπορίας ήταν από την αρχή ενεργή και η ίδια η στράτευση αποτέλεσε συστατικό στοιχείο της.

Ροροvα, Κατασκευή χωρικής δύναμης (1920-1)

Στο ζήτημα του δομημένου χώρου όμως, η σοβιετική πρωτοπορία ήρθε *απότομα* μπροστά στην ανάγκη και στη δυνατότητα μαζί, να δημιουργήσει έναν δικό της κόσμο, εκεί όπου μέχρι τώρα δέσποζαν ακαδημαϊκές μορφές. Αυτό συνέβη γιατί, σε αντίθεση με τις εικαστικές τέχνες, η παραγωγή του δομημένου χώρου χρειάζονταν ανώτερες υλικές δυνατότητες και εξασφαλισμένες κοινωνικές σχέσεις. Ίσως για αυτό ο Kopp γράφει ότι η μοντέρνα σοβιετική αρχιτεκτονική δεν χρωστούσε τίποτα στην προεπαναστατική (Kopp 1972: 46). Η ίδια η επανάσταση προσφέρει με τη σειρά της το έδαφος για την δημιουργία νέων μορφών.

Η επανάσταση προσπαθεί να οργανώσει και να διασπείρει τις ιδέες της σε σχολές: το τμήμα καλών τεχνών (IZO) ιδρύεται το 1918 στην Πετρούπολη και τη Μόσχα. Εδώ διδάσκουν οι Ossip Brik, Kadinsky, Rozanova, Altman, Μάλεβιτς και Τάτλιν. Το Κολέγιο της Μόσχας διαλύεται και αναμορφώνεται στη Vkhutemas. Η σχολή αυτή, μαζί με το Bauhaus, θα γίνει η παγκοσμίως πιο πρωτοποριακή σχολή του μοντέρνου κινήματος. Εδώ θα αναλάβει πρωτοποριακό ρόλο ο Melnikov, μαζί με την ομάδα ASNOVA [ACHOBA, Ένωση Νέων Αρχιτεκτόνων] όπου θα διδάσκει γλυπτική, αρχιτεκτονική και αρχιτεκτονική γλώσσα. Το 1925, επίσης μέσα από τη σχολή της Vkhutemas, θα προκύψει η OSA [OCA, Οργάνωση Μοντέρνων Αρχιτεκτόνων] με κεντρικές φιγούρες τον Ginzburg και τον A.Vesnin. Παράλληλα, μέσα στη Vkhutemas διεξάγεται ένας πόλεμος με τους παλιούς "ακαδημαϊκούς" καθηγητές, οι οποίοι χάνουν την κοινωνική επιφάνεια των ιδεών τους, απέναντι στους "αριστεριστές", όπως τους αποκαλούν. Διεξάγεται όμως και μια παράλληλη διαμάχη μέσα στη ρώσικη πρωτοπορία. Από πολύ νωρίς διχάζονται δημιουργικά τα μέλη τους ανάμεσα στην αφοσίωση στην πειραματική και στην παραγωγική τέχνη (Γκρέυ 1987:272). Τον διαχωρισμό αυτό τον είδαμε προηγουμένως, στην πρωτόλεια μορφή του, μέσα από τις παραδειγματικές μορφές των Μάλεβιτς και Τάτλιν αντίστοιχα. Οι "πειραματικοί" (Kadinsky, Μάλεβιτς, Γκάμπο και Πέβσνερ) υπερασπίζονται τη μη-χρηστικότητα της τέχνης. Το 1920, εν μέσω της ιδεολογικής διαμάχης, οι Γκάμπο και Πέβσνερ εκδίδουν το Ρεαλιστικό Μανιφέστο:

El Lissitsky, Νικήστε τους Λευκούς με την Κόκκινη Σφήνα (1919)

1. Απορρίπτουμε την κλειστή σωματική περίμετρο σαν πλαστική έκφραση για τη διαμόρφωση του χώρου. Πιστεύουμε πως μπορούμε να διαμορφώνουμε το χώρο μόνο από μέσα προς τα έξω στο βάθος του, και όχι από έξω προς τα μέσα με τον όγκο του. Γιατί τι άλλο είναι ο χώρος από ένα μοναδικό συνοπτικό και απεριόριστο βάθος;
2. Απορρίπτουμε την κλειστή μάζα σαν αποκλειστικό στοιχείο για την ανέγερση πλαστικών και αρχιτεκτονικών σωμάτων στο χώρο. Θέτουμε αντίθετα την απαίτηση να διαμορφώνουμε πλαστικά σώματα στερεομετρικά.
3. Απορρίπτουμε το διακοσμητικό χρώμα σαν εικαστικό στοιχείο στην πλαστική δόμηση. Θέτουμε την απαίτηση να χρησιμοποιούμε το συγκεκριμένο υλικό σαν εικαστικό στοιχείο.
4. Απορρίπτουμε τη διακοσμητική γραμμή. Απαιτούμε από κάθε γραμμή στο έργο τέχνης να εξυπηρετεί μόνο το ξεκαθάρισμα των εσωτερικών κατευθύνσεων των δυνάμεων στο παριστάμενο σώμα.
5. Δεν αρκούμαστε πια με τα στατικά, μορφικά στοιχεία στη γλυπτική. Απαιτούμε να συμπεριλάβουμε το χρόνο σα νέο στοιχείο και πιστεύουμε ότι η πραγματική κίνηση πρέπει να χρησιμοποιηθεί στη γλυπτική, όχι μόνο για να κάνουμε ψευδοαισθητικά δυνατή την εφαρμογή κινητικών ρυθμών.

Οι "παραγωγικοί" (Τάτλιν, Ροντσένκο) υπερασπίζονται τη "διάχυση της τέχνης μέσα στη ζωή". Στο χώρο της λογοτεχνίας, παρόμοια, ο Μαγιακόφσκι,

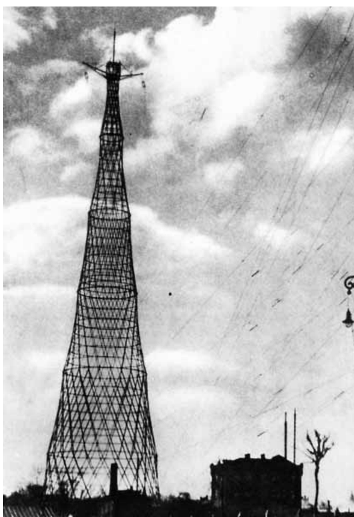
κραυγάζει: "Όχι στα μαυσωλεία της τέχνης", να γίνουν οι δρόμοι, τα σπίτια, τα εργοστάσια όλα τέχνη! (Γκρέυ 1987: 255) "Η τέχνη δεν πρέπει να αντανακλά σαν τον καθρέφτη, μα σα φακός να μεγεθύνει" στιχουργεί ο ίδιος, στο όνομα του κοινωνικά ενεργού ρόλου της τέχνης. Στο χώρο του θεάτρου ο Μέγερχολντ θα αποτελέσει επίσης έναν υπέρμαχο της μη-εργαστηριακής τέχνης. Η ιδεολογική τους νίκη επί των "πειραματικών" θα διαμορφώσει το κίνημα του Κονστρουκτιβισμού, το 1921.

Είδαμε ήδη ότι ο Τάτλιν συνελάμβανε το αντικείμενο του ως ενεργό στοιχείο της κατασκευής και όχι ως θεωρητικό στοχασμό: μάλιστα, η υπεράσπιση του κοινωνικού ρόλου της τέχνης τον οδήγησε σε ακραίες επιθέσεις ενάντια στην ίδια την τέχνη (Γκρέυ 1987:314). Ο καλλιτέχνης έπρεπε πια να βγει από την απομόνωση και να οικοδομεί ενεργά. Το 1922, οι περισσότεροι καλλιτέχνες ήταν μέλη της PRO-LETKULT, της οργάνωσης που προετοίμαζε την κουλτούρα του "νέου ανθρώπου". Η τεχνική υποτάσσεται στο ύφος, διαβάζουμε στο επίσημο όργανο της LEF, το 1923:

"Η υλική διαμόρφωση του αντικειμένου πρέπει να υποκαταστήσει την αισθητική σύνθεση του. Το αντικείμενο θα πρέπει να αντιμετωπίζεται σαν σύνολο και έτσι δε θα έχει κανένα ξεχωριστό 'ύφος., αλλά θα είναι απλά ένα βιομηχανικό προϊόν, όπως ένα αυτοκίνητο, ένα αεροπλάνο κοκ. Ο Κονστρουκτιβισμός είναι η καθαρή τεχνική κυριαρχία και οργάνωση των υλικών σύμφωνα με τρεις αρχές:
α) Την τεκτονική (πράξη της δημιουργίας)
β) Τη φακτούρα (τρόπο της δημιουργίας)
γ) Την κατασκευή"
(παρατίθεται στο Γκρέυ 1987:298)

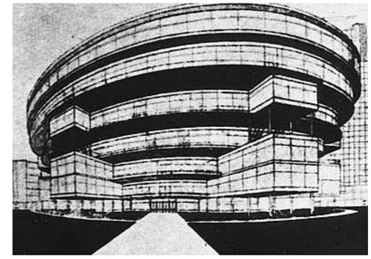
Με αυτήν την παρακαταθήκη δομείται ο επαναστατικός χώρος της ΣΕ. Οι δομές των κονστρουκτιβιστών συνταράζουν το ταξινομημένο και κλειστό περιεχόμενο του χώρου. Οι αδελφοί Vesnin σχεδιάζουν το παλάτι της Εργασίας στη Μόσχα, το 1923, δημιουργώντας ένα αρχετυπικό λειτουργικό κτήριο μοναδικών διαστάσεων, που δεν έρχεται απλά να τοποθετηθεί στο χώρο αλλά να τον καθορίσει: δύο αμφιθέατρα 8,000 και 2,500 θέσεων, ένα αστεροσκοπείο, ένα ραδιοφωνικό κέντρο, μία βιβλιοθήκη και ένα εστιατόριο 6,000 θέσεων (Ragon 1986: 99). Ο El Lyssitzky θεωρεί ότι αυτό αποτελεί το πρώτο βήμα προς μία νέα σύλληψη της κατασκευής σαν δομημένο σύνολο (El Lyssitzky 1970:31). Το κτήριο είναι τελείως απαλλαγμένο από διακοσμητικά στοιχεία ρώσικου φολκλόρ. Οι ίδιοι σχεδιάζουν το 1924 τα γραφεία της Pravda, ένα υποδειγματικό κτήριο του σοβιετικού κονστρουκτιβισμού, διαστάσεων μόλις 6 επί 6 μέτρων, αλλά με όλα τα σταθερά και κινητά υλικά που προβλέπονταν μετά την κατασκευή (πινακίδες, διαφημίσεις, ρολόγια, μεγάφωνα, ανελκυστήρες) σχεδιασμένα από πριν και ενταγμένα στο ίδιο το σχέδιο κατασκευής (El Lissitzky 1970:33). Ο Melnikov επαναδιαπραγματεύεται τις σχέσεις εσωτερικού-εξωτερικού σχεδιάζοντας το περίπτερο της ΣΕ στην έκθεση των διακοσμητικών τεχνών στο Παρίσι το 1925, εισάγοντας μεγάλες επιφάνειες γυαλιού και υπογραμμίζοντας τη μορφή των δομών, αντί να τις ντύνει με άλλα υλικά (Ragon 1986: 99). Εδώ ο άξονας συμμετρίας είναι στη διαγώνιο και όλο το σχέδιο είναι μετατοπισμένο από την παραδοσιακή συμμετρία, αποδίδοντας μία δυναμική κίνηση (El Lissitzky 1970:34). Ο Leonidov, σχεδιάζει το Ινστιτούτο Λένιν το 1927 με δομικά υλικά αναρτημένα και όχι φερόμενα. Ο χάλυβας, ο χυτοσίδηρος, το μπετόν αρμέ και το γυαλί αντικατέστησαν τα παραδοσιακά δομικά υλικά που χρησιμοποιούσε ο ακαδημαϊσμός. Το 1930 καταθέτει την πρόταση του για την πόλη Maknitogorsk, ένα σύνολο από παιχνιδισμούς διαφορετικών όγκων πάνω σε έναν τετραγωνισμένο καμβά. Ο Ginzburg υλοποιεί τη συλλογική κατοίκηση στο κτήριο της Narkomfin Dom Komuna, σχεδιάζοντας ένα τετραόροφο συγκρότημα με εσωτερικές καντίνες, γυμναστήρια, παιδικούς σταθμούς, γυμναστήρια, ιατρεία και κουζίνες[7]. Το λεξιλόγιο της μοντέρνας σοβιετικής αρχιτεκτονικής στο εξής θα είναι *pilotis και ελεύθερος* σκελετός, ανεξάρτητος από την πρόσοψη, ενώ η τελευταία θα λειτουργεί σαν μεμβράνη (Kopp 1972: 101).

7. Το έργο του θα αποτελέσει οδηγό για την unité d'habitation του LeCorbusier, αν και η τελευταία θα είναι σαφώς συγκροτημένη γύρω από τη μονάδα του "νοικοκυριού".

Σούκοφ, Ραδιοφωνικός σταθμός (1926)

Παράλληλα, η αρχιτεκτονική πρωτοπορία οργανώνεται σε ομάδες και παρεμβαίνει σε διεθνές βήμα. Στο πρώτο CIAM του 1928 η ΣΕ θα συμμετέχει με κορυφαίους εκπροσώπους της, τον Ginzburg, τον El Lissitzky και τον Vladimirov. Ο Ginzburg θα εκδώσει το 1924 και το πρώτο θεωρητικό έργο της σοβιετικής αρχιτεκτονικής, "Το στυλ και η εποχή" (Ragon 1986:99).

Κομάρεβα, Έδρα της Κομιντέρν (1927)

Οφείλουμε να έχουμε στο μυαλό μας όμως, όταν μιλάμε για τη σοβιετική πρωτοπορία, ότι κλήθηκε να παράξει ταχύτατα έναν νέο χώρο, σύμφωνα με τις έκτακτες ανάγκες της εποχής. Ο Παγκόσμιος Πόλεμος και ο Εμφύλιος που ακολούθησε, η ραγδαία μετανάστευση από την ύπαιθρο, η διεύρυνση της κάλυψης των αναγκών εκατομμύρια περισσότερων ατόμων, όλα έβαζαν επιτακτικά ζητήματα για τους αρχιτέκτονες και πολεοδόμους. Η ΣΕ γνώρισε μία ταχύτατη αστικοποίηση και εκβιομηχάνιση μετά το 1917, μοναδική για την κλίμακα που υλοποίησε, σε όλον το κόσμο. Ήρθε επιπλέον αντιμέτωπη με το ζήτημα της ίδρυσης νέων πόλεων σε παρθένα εδάφη, κάτι που εμφανίστηκε στον υπόλοιπο κόσμο μόνο μεταπολεμικά (Αγγλία, Γαλλία, Βραζιλία κλπ). Επιπλέον, από το 1925 τίθεται έντονα το ζήτημα της στενότητας κατοικίας.

Nikolaev, Συλλογική κατοίκηση φοιτητών βιομηχανίας υφαντών, κατασκευάστηκε 1929-31

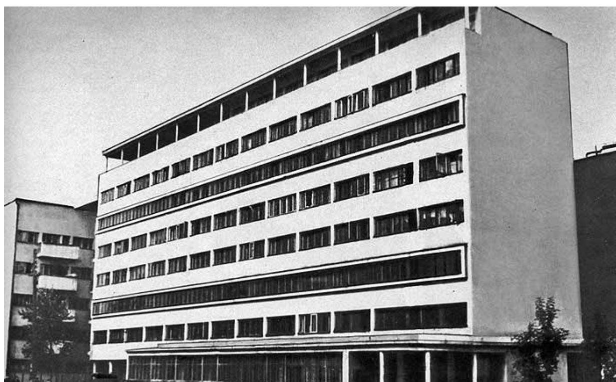
Από την άλλη μεριά, ο πυρετός των ιδεών, η έκτακτη κοινωνική κατάσταση και οι ιδεολογικές διαμάχες που είδαμε, δεν όριζαν αμοιβαίως αποκλειόμενες σχέσεις. Αντίθετα η μία υπήρχε όσο υπήρχε η άλλη. Με άλλα λόγια, η πρωτοπορία μπορούσε να αναπνέει μόνο στα πλαίσια ενός θυελλώδους διαλόγου. Σε αυτά τα πλαίσια εντάσσουμε και τη "διαμάχη" πολεοδομιστών-απολεοδομιστών. Το βασικό δίπολο των δύο θεωριών είναι, όπως το θέτει ο Kopp, αυτό μεταξύ περιφερειακού σχεδιασμού ή κοινωνικής ανακατανομής. Φυσικά και οι δύο εμπνέονταν από την άρση των κοινωνικών διαχωρισμών και πιο ειδικά της κατάργησης της αποξενωτικής πόλης. Επίσης, και οι δύο πρότειναν ως οικιστική βάση για την ανάπτυξη των προτάσεων τους το κύτταρο (cellule). Η αντίστιξη λοιπόν των όρων "πολεοδομιστών" και "απολεδομιστών" δεν πρέπει να παρουσιάζεται απόλυτα, αλλά μέσα στον αμοιβαίο τους διάλογο. Πιο ειδικά, όσον αφορά τις θεωρίες τους, οι μεν απολεδομιστές πρότειναν τη διάχυση της βιομηχανίας στο σύνολο της χώρας και με αυτόν τον τρόπο, την άρση της αντίθεσης πόλης-υπαίθρου. Ας σημειωθεί ότι οι σοβιετικοί α-πολεοδόμιστές βρίσκονταν μπροστά σε μία τελείως πρωτότυπη κατάσταση, καθώς οι δυτικοί συνάδελφοί τους είχαν από πολλού πάψει να θίγουν το ζήτημα της υπέρβασης της αντίθεσης πόλης-υπαίθρου[8]. Στην προσέγγιση τους αντιπαρέθεταν την πολεοδόμηση της υπαίθρου, απέναντι στην αποξενωτική πόλη. Η ύπαιθρος χωροθετείται γραμμικά, μέσα από "λωρίδες πολεοδόμησης", οι οποίες έχουν σαν χαρακτηριστικό ότι φέρνουν σε εναλλαγή ζώνες εργοστασιακής εργασίας και ζώνες αγροτικής εργασίας (Ragon 1985:283)[9]. Από την άλλη μεριά, οι πολεοδομιστές, πρότειναν την κατασκευή μικρών πόλεων, με μέγιστο πληθυσμό 40 με 50 χιλιάδες κατοίκους, που θα συμπύκνωναν μέσα σε μία αγροτική έκταση τους αστικούς πληθυσμούς. Στα πλαίσια αυτού του διαλόγου, παρουσιάστηκαν μοναδικά ρηξικέλευθες προτάσεις, όπως το μοντάρισμα και ξεμοντάρισμα μιας κατοικίας-κύτταρο στη βάση των ανθρώπινων αναγκών, η μέγιστη κατ' άτομο συλλογική και προσωπική επιφάνεια -για την τελευταία συχνότερα τα 5 τ.μ., η εκτεταμένη χρήση pilotis και η οργάνωση των οικιακών εργασιών γύρω από μία ομάδα σπιτιών που θα μοιραζόταν τις εργασίες (Kopp 1972: 214). Επίσης, συζητήθηκαν εκτενώς ζητήματα ηλιασμού, πρασίνου, αερισμού, μετακίνησης κοκ, πολύ πιο εκτενώς από τους δυτικούς συναδέλφους της ίδιας περιόδου, αν και σε συνεχή διάλογο.

Ορίστε πως παρουσιάζει ο οικονομολόγος Sabsovich, το όραμα της κατοίκησης, πάντα ως μια μορφή ενταγμένη σε νέες κοινωνικές σχέσεις:

"Στο σοσιαλιστικό τρόπο ζωής, κάθε εργάτης και εργάτρια μπορεί να θεωρηθεί ως 'εργένης' ή ως δυνητικά 'παντρεμένος/η', στο βαθμός που κάθε εργένης μπορεί να παντρευτεί από αύριο, όπως και κάθε ζευγάρι μπορεί να ξαναβρεθεί χωρισμένο, καθώς είναι οι τωρινοί περιορισμοί που δημιουργούν την υποχρέωση

8. Αν και πολύ σωστά γράφει ο Ragon ότι αυτή η α-πολεοδομία συγχωνεύθηκε διαστρεβλωμένη κατόπιν στα σχέδια των "ακτινικών πόλεων", με αρχετυπικές αυτές του LeCorbusier (1985: 275)

9. Μία αρχή χωροθέτησης που επηρέασε τη δυτική πολεοδομία και μιμήθηκε ο F.L.Wright στην Broadacre City(1932)

Ginzburg, Συλλογική κατοίκηση, Yekaterinburg, κατασκευή 1928-32

της συζυγικής ζωής. Η κατοικία ως θεμελιώδες ζήτημα, και η εκπαίδευση των παιδιών στα πλαίσια της οικογένειας, δεν θα υπάρχουν πια, και, όταν αυτοί οι περιορισμοί εξαφανιστούν τίποτα δεν θα υποχρεώνει τον σύζυγο και τη γυναίκα να συνεχίσουν την κοινή ζωή... καθώς τα ζητήματα της καθημερινής ζωής, της συλλογικής εκπαίδευσης των παιδιών θα είναι επιλυμένα από τον σοσιαλιστικό τρόπο ζωής" (παρατίθεται στο Kopp 1972 :210, δική μας μετάφραση).

Η πρωτοπόρα, όπως είπαμε, αντιμετώπιση αστικών ζητημάτων, που μάλιστα κλήθηκε να τα αντιμετωπίσει εκ του μηδενός, έκανε την όλη διαδικασία του σχεδιασμού και των διαμαχών μεταξύ πολεοδομιστών και απολεοδομιστών να έχει τα χαρακτηριστικά ενός κοινωνικού επαναστατικού πειράματος για την κατάκτηση της ανθρώπινης ελευθερίας δια μέσω του χώρου. Η έλλειψη προηγούμενης μελέτης στο θέμα, τους οδηγούσε σε μία στενή αναφορά στους κλασικούς του μαρξισμού. Για παράδειγμα, πολύ συχνά επιχειρούσαν να ερμηνεύσουν τον Ένγκελς, ο οποίος καταπιάστηκε με ζητήματα κοινωνικής ανθρωπολογίας και αστικής γεωγραφίας -κυρίως μέσα από τα έργα του "Η κατάσταση της εργατικής τάξης στην Αγγλία" και "Το ζήτημα της κατοικίας". Ας σημειώσουμε εδώ, ότι οι θεωρητικές προτάσεις επί της οργάνωσης του χώρου δεν έλειπαν πριν την επανάσταση του 1917. Εκτός από τους κλασικούς μαρξιστές, η συμβολή των αναρχικών ήταν επίσης πλούσια, όπως για παράδειγμα από τον Κροπότκιν ("Αγροί, εργοστάσια και εργαστήρια") και από τον Élisée Reclus, στο πολύ μεστό έργο του για τη σχέση της κοινωνικής ανθρωπολογίας και της αστικής γεωγραφίας (L'homme et la terre και Nouvelle Géographie Universelle). Ας μην ξεχνάμε επίσης τους ουτοπικούς σοσιαλιστές και τις κατασκευαστικές προτάσεις που θα στέγαζαν τα εγχειρήματα τους, εκ των οποίων κάποιες άλλωστε υλοποιήθηκαν: Fourier, Owen, Saint-Simon, Godin κ.α. Στην περίπτωση των πολεοδομιστών και των απολεοδομιστών όμως, ήταν η πρώτη φορά που δινόταν η δυνατότητα οργάνωσης ενός απέραντου χώρου. Δινόταν η ευκαιρία να μην εφαρμοστεί μόνο μία "όαση σοσιαλισμού" σε μία "καπιταλιστική έρημο", αλλά να τεθούν οι βάσεις για την συνολική κοινωνική αλλαγή.

Η αλλαγή του χώρου δια μέσω του σχεδιασμού του μέσα από τη χάραξη του ενσαρκώθηκε στην έννοια του *"κοινωνικού πυκνωτή"*. Ο κοινωνικός πυκνωτής αφορούσε πρώτιστα τη δομημένη μορφή του εργοστασίου, τον κόσμο της εργασίας που θα ενέπλεκε στην αλλαγή το σύνολο της κοινωνίας. Ο Kopp προβάλλει ως αρχετυπικό κτήριο-πυκνωτή, το υδροηλεκτρικό φράγμα του Dnieproguess (1933), των αδερφών Vesnin (Kopp 1972:193). Ο ηλεκτρισμός, η κίνηση, η τέλεια καμπύλη γραμμή, το μέγεθος, η σχέση φύσης-ανθρώπου και ο όγκος της φυσικής δύναμης που συγκρατούσε, τον οδήγησαν να το καταστήσει ως έργο-πρότυπο. Αλλά ο κοινωνικός πυκνωτής αφορούσε και χώρους άθλησης και εργατικές λέσχες. Οι τελευταίες καλούνταν να παίξουν για τον El Lyssitzky το ρόλο του "Πανεπιστημίου του Πολιτισμού" (El Lyssizky 1970:45).

Σε εκείνες τις εποχές που γεννούσαν αυτούς τους θυελλώδεις διαλόγους, έχουμε επίσης τη ριζοσπαστική έρευνα της Επιτροπής του Οικονομικού Συμβουλίου, η οποία εργαζόταν πάνω στα ζητήματα στέγασης και κατέληξε να μοντελοποιήσει τρεις τύπους οικιών-κυττάρων: τον A, τον E και τον F. Ο Ginzburg έγραφε για τα κελιά F[10]:

"(...)5. Είναι δυνατόν να δημιουργηθεί ένα διαμέρισμα κατοικήσιμης επιφάνειας 27 τ.μ. με έναν οικονομικό συντελεστή ισοδύναμο με εκείνο ενός διαμερίσματος 54 τ.μ... Είναι πιθανόν να μπορεί να ληφθεί ακόμα καλύτερο αποτέλεσμα. Για να γίνει αυτό πρέπει να περάσουμε σε μία καινούργια χωρική σύλληψη της κατοικίας. 6. Ο τύπος κατοικίας F είναι σημαντικός ως στάδιο για το πέρασμα σε έναν τρόπο συλλογικής (communautaire) κατοίκησης. Βοηθάει στη διαφοροποίηση

10. Επρόκειτο για οικιστικές μονάδες που δημιουργούνταν μέσα από την υπερύψωση των κοιτώνων κατά ένα περίπου μέτρο σε σχέση με το σαλόνι: έτσι δημιουργούταν ένας κοινός διάδρομος, ανά δύο ορόφους, που εξυπηρετούσε την πρόσβαση στα συλλογικά μέρη της κατοικίας (El Lyssizky 1970:40-1).

ανάμεσα στις κοινωνικές και οικογενειακές λειτουργίες. Αποτελεί καταλύτη για τη χρήση των συλλογικών καταλυμάτων. (...) 9. Η δόμηση των κατοικιών πρέπει να πηγαίνει μαζί με την ωθούμενη τυποποίηση (standirasation) των στοιχείων της κατασκευής... δια μέσω της εκβιομηχάνισης όλης της διαδικασίας" (παρατίθεται στο Kopp 1972:173).

Shatnev, Κατοικία για τους σιδηροδρομικούς, Kursk (1928)

Η πίστη αυτή στον μετασχηματισμό της καθημερινής ζωής μέσα από τον δομημένο χώρο και της ανάδειξης του συλλογικού πάνω από το ατομικό, απασχόλησε και άλλους σοβιετικούς κονστρουκτιβιστές: τα αδέρφια Vesnin υπολόγισαν τον προσωπικό χώρο κατοικίας στα 15 τ.μ. ανά οικογένεια. Ο Larine, τον οποίο ο Kopp τον χαρακτηρίζει πιο πολύ πολιτικό παρά αρχιτέκτονα, προτείνει μια μέση επιφάνεια ανά κάτοικο τα 9 τ.μ (Kopp 1972:145), ορμώμενος όχι από επαναστατική σκέψη, αλλά από "ρεαλιστικές" πιέσεις. Οι Brach και Vladimirov ορίζουν σε 6 τ.μ. την επιφάνεια ανά άτομο και ο Kouzmine πρότεινε την καθολική κατάργηση του προσωπικού χώρου και την αντικατάσταση του από μικτούς κοιτώνες! (Kopp 1972: 188-9) Ο τρόπος σκέψης του τελευταίου θα εντυπωσιάσει, καθώς καταλήγει στην πρόταση αυτή μέσα από έναν δομημένο προγραμματισμό της νέας κοινωνικής ζωής:

"Εν είδει παραδείγματος παρουσιάζω τον τρόπο ζωής των ενηλίκων:
1) Ύπνος: 22.00
2) Οκτώ ώρες ύπνου. Έγερση: 6.00
3) Γυμναστική - 5 λεπτά: 6.05
4) Τουαλέτα – 10 λεπτά: 6.15
5) Ντους (προεραιτικό – 5 λεπτά): 6.20
6) Ντύσιμο – 5 λεπτά: 6.25
7) Μέχρι τη σάλα γεύματος – 3 λεπτά: 6.28
8) Γεύμα – 15 λεπτά: 6.43
9) Μέχρι τα βεστιάρια – 2 λεπτά: 6.45
10) Ντύσιμο (εξωτερικό) – 5 λεπτά: 6.50
11) Μέχρι το ορυχείο – 10 λεπτά: 7.00
12) Εργασία στο ορυχείο – 8 ώρες: 15.00
(...)" (παρατίθεται στο Kopp 1972:190)

Η καθολική αυτή οπτική του Kouzmine, που παραπέμπει σε πρόγραμμα νεοσύλλεκτων σε στρατώνα, μαρτυρά το ολοκληρωτικό κοινωνικό περιεχόμενο που μπορεί να αποκτήσει το έργο του μοντερνιστή αρχιτέκτονα, όταν παρουσιαστούν εκείνες οι συνθήκες όπου ο ίδιος μπορεί να ορίσει συνολικά την καθημερινή ζωή, σαν ειδικός. Από την άλλη μεριά, αν και η παραπάνω πρόταση φαίνεται ακραία σήμερα, εντούτοις εκφράστηκε σε μια εποχή που το "μέτρο"δεν ήταν διαμορφωμένο. Άλλωστε μήπως και ο "δυτικός" μοντερνιστής Gropius δεν έγραφε "το να κτίζεις, είναι να οργανώνεις την κοινωνική ζωή, ψυχολογικά, τεχνολογικά και οικονομικά"; (παρατίθεται στο Lefebvre 2003:95) Ο Kouzmine εδώ είναι αντιπροσωπευτικός μιας εποχής που η σκέψη ρίχνεται σε ριζοσπαστική κατεύθυνση, παίρνοντας σαν δεδομένη τη γενίκευση της επανάστασης σε όλον το κόσμο. Προτείνει νέες μορφές που θα εμφωλιάσουν το νέο περιεχόμενο των κοινωνικών σχέσεων και θα επιταχύνουν την υλοποίηση του. Η σκέψη του, στην ουσία της ουτοπική, ξαναπιάνει το νήμα των μεγάλων προτάσεων επί του χώρου, όπως τον σκέφτηκαν οι ουτοπικοί του 19ου αιώνα. Η σκέψη αυτή λοιπόν, ακόμα και αν περιέχει σπερματικά την απολυταρχική γενίκευση της, μεταπίπτει σε εφιαλτική μονοτονία και ασφυκτική καθημερινότητα, μόνο όταν πάψει να υπάρχει η συνεχής επαναστατικοποίηση των καθημερινών σχέσεων. Για αυτό πρέπει πρώτιστα να μην κριθεί με τους όρους του εφικτού-ανέφικτου του έργου του αρχιτέκτονα, αλλά σύμφωνα με το κοινωνικό περιεχόμενο που άλλαζε κάτω από τα πόδια τους. Το τελευταίο όρισε τον κομβικό ρόλο του ειδικού, την παθητική στάση του "νέου σοσιαλιστικού ανθρώπου" και την αναδίπλωση της συνεχούς επαναστατικοποίησης της καθημερινή ζωής. Εν τέλει, η ήττα της επανάστασης στην Ευρώπη και η οχύρωση της ΣΕ στο εσωτερικό της, οδήγησαν σε μία νέα

αντίληψη για το τι είναι ουτοπικό και τι πραγματιστικό. Η αντεπανάσταση -τόσο η παγκόσμια, όσο και εντός της ΣΕ με τη μορφή του σταλινισμού- έκανε τη μοντέρνα αρχιτεκτονική να εμφανίζεται διπολική, κάτι όμως που αποδόθηκε ιστορικά μόνο κατόπιν. Άλλωστε, κανένας κονστρουκτιβιστής δεν ήταν "αιθεροβάμων". Ο υψηλότατος βαθμός στράτευσης και τα έκτακτα προβλήματα της ΣΕ ανάγκαζαν τους αρχιτέκτονες να συνυπολογίζουν οικονομικά, κοινωνικά, μέχρι και ψυχολογικά προβλήματα στον σχεδιασμό τους (ας αναλογιστούμε τι νέες προβληματικές έφερε στην επιφάνεια η ταχύτατη αστικοποίηση). Από το πρώτο συνέδριο της OSA αναγνωρίζεται η στενή σχέση του σχεδιασμού με τις "ιδεολογικές αρχές" και την "επιστημονική βάση", ενώ καταδικάζεται τόσο η άγνοια της δομημένης φόρμας στο όνομα της κατασκευής, όσο και η αφηρημένη αναζήτηση φορμών χωρίς να συνδέεται με την οργανική ένταξη της δομημένης φόρμας (Kopp 1972:128-9). Το 1928 η ASNOVA θα διασπαστεί -από όπου και θα προκύψει η ARU (Ένωση Αρχιτεκτόνων-Πολεοδόμων)- πάνω στις διαφωνίες ως προς την κάλυψη των άμεσων κοινωνικών προβλημάτων, κάτι που υποδεικνύει την εκπληκτική εμπλοκή των αρχιτεκτόνων με τα κοινωνικά προβλήματα (Kopp 1972: 124-5).

Melnikov, Svoboda Factory Club (1927)

Ο ίδιος ο κονστρουκτιβισμός προχωράει πέρα από εκεί που τον άφησε ο Τάτλιν. Οργανώνεται μέσω της συνολικής σχεδίασης του χώρου, καθώς ταυτόχρονα υποτάσσει το αισθητικό ερέθισμα στην κοινωνικά αναγκαία συλλογική λειτουργία. Η κριτική που γίνεται ακόμα και στον πρωτεργάτη του, είναι ότι λαμβάνει υπόψιν βασικά τις ιδιότητες των υλικών και όχι του συνόλου της κατασκευής στην κοινωνική παραγωγή του χώρου. Αλλά ταυτόχρονα, η κριτική ποτέ δεν είναι ότι οι ιδέες του είναι "ουτοπικές". Άλλωστε, ακόμα και αν ο ίδιος ο Τάτλιν αφιέρωσε 30 χρόνια από τη ζωή του για να σχεδιάσει ένα ανεμόπτερο που δεν απογειώθηκε ποτέ, θεωρούσε ότι: "Η μηχανή μου έχει οικοδομηθεί με βάση την αρχή της ζωής, με βάση τις οργανικές φόρμες. Μέσα από την παρατήρηση αυτών των μορφών, κατέληξα στο συμπέρασμα ότι οι πιο αισθητικές φόρμες είναι και οι πιο οικονομικές. Τέχνη είναι η δουλειά για τη μορφοπλαστική του υλικού" (παρατίθεται στο Γκρέυ 1987:214). Όπως άλλωστε και οι Σουπρεματιστές οραματίζονταν τη ζωή σε άλλους πλανήτες. Συνειδητά η πρωτοπορία οραματιζόταν "ανέφικτα" σχέδια που θα τα υπηρετούσε ο ραγδαίος μετασχηματισμός του καπιταλιστικού κόσμου. Αυτό στο οποίο δίνεται έμφαση είναι ο κοινωνικός ρόλος της τέχνης, ο τρόπος που θα παραχθεί ένας νέος χώρος που θα φέρει σε συμφωνία τη σκέψη με την επερχόμενη πραγματικότητα:

Το άτομο, ως ιδιώτης πελάτης έχει τώρα αντικατασταθεί από την αποκαλούμενη "κοινωνική επιτροπή". Η έμφαση έχει μετατοπιστεί από το οικείο και το ιδιωτικό στο δημόσιο και το παγκόσμιο. Σήμερα, η αρχιτεκτονική πρέπει να κριθεί σύμφωνα με διαφορετικά κριτήρια. Όλο το πεδίο της αρχιτεκτονικής έχει γίνει σήμερα ένα πρόβλημα. Και πολύ περισσότερο, στη Ρωσία αυτό το πρόβλημα πρέπει να αντιμετωπιστεί από μία χώρα εξαντλημένη από τον πόλεμο και την πείνα και σφιχτά στεγανοποιημένη από τον υπόλοιπο κόσμο. Αυτά τα νέα αρχιτεκτονικά προβλήματα δεν θα μπορούσαν να επιλυθούν μέχρι που η αποκατάσταση της τάξης στην οικονομία να παρείχε ένα θεμέλιο. Τα προπολεμικά επίπεδα παραγωγής γρήγορα επιτεύχθηκαν. Για της σημερινές μας ανάγκες, παρόλα αυτά, αυτά τα προπολεμικά επίπεδα και οι ρυθμοί παραγωγής δεν είναι αρκετά. Για να είμαστε αποτελεσματικοί και για να ικανοποιήσουμε την αποστολή μας στον κόσμο, πρέπει να παλέψουμε για την επιτάχυνση του ρυθμού ανάπτυξης, να ανοίξουμε τον βηματισμό. Αυτό μπορεί να επιτευχθεί μόνο εάν δεν περιορίσουμε τους εαυτούς μας σε όσα έχουμε κληρονομήσει, αλλά, αντίθετα, τα ανοικοδομήσουμε πλήρως. Δεν πρέπει μόνο να χτίσουμε, αλλά να ξαναχτίσουμε. Ξαναχτίζουμε τη βιομηχανία, ξαναχτίζουμε τη γεωργία. Αυτή η ανοικοδόμηση της παραγωγής δημιουργεί μία νέα σύλληψη της ζωής, που τροφοδοτεί την κουλτούρα, συμπεριλαμβανομένης, φυσικά, της αρχιτεκτονικής. Η νέα μας αρχιτεκτονική δεν αποπειράται μοναχά κάτι

που προσωρινά διακόπηκε. Αντίθετα, ισορρόπησε στο κατώφλι του μέλλοντος και δεσμεύτηκε σε κάτι περισσότερο από μια απλή κατασκευή. Ο σκοπός της είναι να κατανοήσει τις νέες συνθήκες ζωής, έτσι ώστε μέσω της δημιουργίας ενός ανταποκρινόμενου κατασκευαστικού σχεδίου να μπορεί να συμμετέχει ενεργά στην πλήρη πραγματοποίηση του νέου κόσμου. Έτσι, η ώθηση της Σοβιετικής αρχιτεκτονικής κατευθύνεται προς το σκοπό της ανοικοδόμησης.

Η αλληλεξάρτηση που όλο αλλάζει ανάμεσα στις νέες αναδυόμενες τέχνες, είναι ένας άλλος σημαντικός παράγοντας που επηρεάζει ζωτικά τα βασικά στοιχεία της μοντέρνας αρχιτεκτονικής. Η επιρροή των τεχνών στην αρχιτεκτονική υπήρξε πολύτιμη και εξαιρετική, αλλά παράλληλα έφερε και κάποιους κινδύνους στο πέρασμα της. Η τέχνη μας ανήκει στην εποχή της επιστήμης. Χρησιμοποιούμε τις μεθόδους της εποχής μας – αναλύουμε. Ο πειραματισμός στη ζωγραφική εμποδίζεται ελάχιστα από το μέσον. Έτσι, οι νέες δημιουργικές δυνάμεις στην τέχνη αποκάλυψαν τα βασικά στοιχεία του τρισδιάστατου σχεδιασμού, μέσω μιας διαδικασίας ανάλυσης. Στην πορεία αυτής της εργασίας, δύο διακριτές και πλήρως καθορισμένες οπτικές αναδείχθηκαν.

Le Corbusier, Nikolai Kolli, Κτήριο Tsentrosoyuz, κατασκευή1928-1936

"Ο κόσμος προσδίνεται σε μας δια μέσω της οπτικής, δια μέσω του χρώματος" συγκεφαλαιώνει μια από αυτές τις απόψεις. "Ο κόσμος προσδίνεται σε μας δια μέσω της επαφής, δια μέσω των υλικών", αντιπροσωπεύει η άλλη. Και οι δύο κατανοούν τον κόσμο με όρους γεωμετρικών μοντέλων. Η πρώτη σύλληψη καλεί σε γνήσια φασματικά χρώματα, που αφηρημένα εμπεριέχονται σε μία γεωμετρική τάξη των γεωμετρικών στοιχείων, π.χ. μία χρωματική επιπεδομετρία, ένας κόσμος κρυστάλλινης δομής. Ο κόσμος είναι χτισμένος σε ένα οπτικό, άπειρο χώρο. Στη λογική του κατάληξη, μία τέτοια σκέψη τελικά οδηγεί στην πλήρη αποκήρυξη του χρωματικού φάσματος, με αποτέλεσμα τα πάντα να μειώνονται σε ένα σχέδιο επιπεδομετρίας (μαύρο και άσπρο). Η ζωγραφική ως τέτοια σταμάτησε να υπάρχει και μετατράπηκε σε σχέδιο πλήρως αφηρημένων, ογκοειδών μορφών. Ο αρχιτεκτονικός χαρακτήρας αυτών των στερεομετρικών μορφών αναγνωρίστηκε αμέσως. Έτσι, η ζωγραφική έγινε ένα σημείο ανταπόκρισης με την αρχιτεκτονική. Μία νέα ασύμμετρη ισορροπία όγκων κατασκευάστηκε, οι εντάσεις μεταξύ των στερεών πήραν μια νέα έκφραση, και μία νέα ρυθμική τάξη ανακαλύφθηκε. Καθώς ο κορυφαίος ερμηνευτής της θεωρίας του χρώματος ήταν ζωγράφος (Μάλεβιτς), απέτυχε να αναγνωρίσει την αντικειμενική πραγματικότητα του κόσμου. Καθώς την κοίταγε μόνο μέσω των δικών του οφθαλμών, έμεινε παγιδευμένος μέσα σε έναν κόσμο κενό από πραγματικά αντικείμενα. Η ευρύτερη σημασία αυτού, έπρεπε να αναπτυχθεί από εμάς, τους αρχιτέκτονες.

Η δεύτερη σύλληψη του κόσμου δια μέσω της ύλης απαιτούσε ταυτόχρονα μία οπτική και μία χειροπιαστή αντίληψη των πραγμάτων. Σε αυτήν την περίπτωση η όλη σχεδιαστική διαδικασία τείνει να πηγάζει από τα συγκεκριμένα χαρακτηριστικά του αντίστοιχα χρησιμοποιούμενου μέσου. Ο κορυφαίος αυτού του κινήματος (Τάτλιν) υπέθεσε -σαφώς ανεξάρτητα από τις λογικές και επιστημονικές μεθόδους της τεχνολογίας- ότι η ενστικτώδης και καλλιτεχνική τέλεια γνώση των υλικών, θα οδηγούσε σε εφευρέσεις στη βάση των οποίων θα κατασκευάζονταν τα αντικείμενα. Πίστευε ότι θα μπορούσε να αποδείξει αυτή τη θεωρία με τα σχέδιά του για το "Μνημείο της Τρίτης Διεθνούς" (1920). Περαίωσε αυτό το στόχο, χωρίς να έχει κάποια ειδική τεχνική γνώση της κατασκευής, αποδεικνύοντας έτσι την υπόθεση του. Αυτό αντιπροσωπεύει μία από τις πρώτες απόπειρες να επιτευχθεί μία σύνθεση μεταξύ του τεχνικού και του καλλιτεχνικού. Οι απόπειρες της νέας αρχιτεκτονικής να απελευθερώσει τους όγκους και να δημιουργήσει μία χωρική διάδραση μεταξύ του εξωτερικού και του εσωτερικού, βρήκαν την πρόωρη έκφραση τους σε αυτή την εργασία. Εδώ, μία αρχαία σύλληψη της μορφής, όπως αναπαριστανόταν για

παράδειγμα από την Πυραμίδα της Σαργκόν στο Khorsabad, ξαναδημιουργήθηκε στην πράξη από νέα υλικά για ένα νέο περιεχόμενο. Αυτή η απόπειρα, όπως επίσης και κατοπινές σειρές πειραμάτων με υλικά και μοντέλα, γέννησαν τον όρο "κονστρουκτιβισμός". Η τρέχουσα "κονστρουκτιβιστική" γενιά επαγγελματιών αρχιτεκτόνων κοιτάζει αυτή τη δουλειά ως φορμαλιστική, ακόμα και συμβολική. Θα επιστρέψουμε αργότερα σε αυτό το θέμα και θα διαφωνήσουμε με αυτού του τύπου τη διαλεκτική. Ένα πράγμα μπορεί να καθοριστεί τώρα: αυτές οι υλοποιήσεις στις αδερφές τέχνες συνέβαλλαν καθοριστικά στην ανακατασκευή της αρχιτεκτονικής.

Αυτή η σοβαρή δουλειά πάνω στα βασικά στοιχεία της αρχιτεκτονικής οδήγησε στην κινητοποίηση όλων των διατιθέμενων ζωτικών ενεργειών. Συστάθηκε μία ομάδα που έθετε κυρίως έμφαση στην κατασκευή και που απαιτούσε την απευθείας εφαρμογή του μηχανικού και του χτίστη στην αρχιτεκτονική. Η μορφή έπρεπε να προκύπτει απευθείας από την κατασκευή. Η διεθνής αρχιτεκτονική προβάλλει αυτήν την τάση, αλλά στην δικιά μας περίπτωση υπάρχει μια βασική διαφορά που πρέπει να ληφθεί υπόψιν. Σε όλες τις χώρες εκτός από τη Ρωσία, τα τεχνικά κατορθώματα μπορούν να υπολογιστούν σαν μια δεδομένη ποσότητα της μοντέρνας ζωής. Στην Αμερική, ο αρχιτέκτονας έχει μία απευθείας και συνεχιζόμενη σχέση με την τεχνολογία. Ίσως για αυτό δε ζητάει περισσότερα από την τεχνολογία, από ότι μπορεί να προσφέρει. Στη χώρα μας, είναι ακόμα αδύνατον να έχουμε τέτοια αστικά συγκροτήματα όπως αυτά που μπορούν να βρεθούν στο Παρίσι, το Σικάγο, ή το Βερολίνο. Είναι δια μέσω της τεχνολογίας που μπορούμε να χτίσουμε από μια γέφυρα μέχρι όλα τα πιο σύγχρονα επιτεύγματα, και έτσι έγινε δυνατό για τη χώρα μας να περάσει απευθείας από την αξίνα στο τρακτέρ, χωρίς να χρειάζεται να ταξιδέψει το μακρύ μονοπάτι της ιστορικής ανάπτυξης. Για αυτό θέλουμε να εισάγουμε τις πιο σύγχρονες μεθόδους χτισίματος και κατασκευής στη χώρα μας- και γιατί βλέπουμε τις δουλειές και τα σχέδια αμφότερων των "φορμαλιστών" και των "κονστρουκτιβιστών" ως ένα ριζοσπαστικό πείραμα για το χειρισμό της κατασκευής." (El Lyssitzky 1970:27,30-1, δική μας μετάφραση)

Οι κονστρουκτιβιστές επιχείρησαν τη ρήξη με το παρελθόν, που αντιπροσώπευε την ξεπερασμένη κουλτούρα της μπουρζουαζίας και αντιπαρέθεσαν σε αυτήν νέες φόρμες, που αναδεικνύονταν μέσα από την συγκεκριμένη πραγματικότητα της νέας κοινωνίας που κατασκεύαζαν.

"Έτσι, αυτή ακριβώς η μέθοδος της λειτουργικής δημιουργικότητας οδηγεί σε μια ενοποιημένη οργανική διαδικασία, όπου η μία εργασία οδηγείται από μία άλλη με όλη τη λογική της φυσικής ανάπτυξης, αντί για τον παλιομοδίτικο κατακερματισμό σε ξεχωριστές ανεξάρτητες εργασίες, οι οποίες είναι συνήθως σε σύγκρουση μεταξύ τους. Δεν υπάρχει κανένα στοιχείο, κανένα τμήμα της σκέψης του αρχιτέκτονα που θα μπορούσε να είναι αφηρημένο. Όλα θα βρίσκαν την εξήγηση και την λειτουργική δικαιολόγηση τους στην καταλληλότητά τους για έναν σκοπό. Το σύνολο ενοποιεί τα πάντα, εγκαθιδρύει μία ισορροπία μεταξύ των πάντων, δημιουργεί εικόνες μέγιστης εκφραστικότητας, αναγνωσιμότητα και σαφήνεια, εκεί όπου τίποτα δεν μπορεί να αλλαχθεί αφηρημένα.

Στη θέση των έτοιμων μοντέλων του παρελθόντος, τα οποία αναμασήθηκαν ανελλιπώς, η νέα μέθοδος επανεξοπλίζει ριζοσπαστικά τον αρχιτέκτονα. Του δίνει μία υγιή κατεύθυνση στη σκέψη του, που τον οδηγεί αναπότρεπτα από τους βασικούς παράγοντες στους δευτερεύοντες. Τον αναγκάζει να πετάξει όλα τα μη αναγκαία και να αναζητήσει καλλιτεχνική εκφραστικότητα σε αυτό που είναι πιο σημαντικό και αναγκαίο.

Δεν υπάρχει κανένας απολύτως κίνδυνος στον ασκητισμό της νέας αρχιτεκτονικής που αναδύεται από αυτή τη μέθοδο. Είναι ο ασκητισμός της νιότης και της υγείας. Είναι ο εύρωστος ασκητισμός των χτιστών και των οργανωτών μιας νέας ζωής" (Guinzburg 1926, δική μας μετάφραση).

Και όλα αυτά, όπως προείπαμε, με μία μοναδική στράτευση:

"Κάτω οι καλλιτεχνικές υπονομεύσεις των αριστεριστών και των δεξιοφρόνων. Κάτω ο ντιλεταντισμός και η ερασιτεχνία στον τομέα της τέχνης. Ζήτω η υλιστική σχολή της καλλιτεχνικής δημιουργίας – Ο κοντστρουκτιβισμός" (Kopp 1972: 130 δική μας μετάφραση).

Καμιά πρωθύστερη αρχιτεκτονική δεν θα μπορούσε να φέρει εις πέρας αυτό το έργο στη συνείδηση και στην πράξη.

Ενάντια στην επανάσταση, ενάντια στην τέχνη

Αντίθετα σε όλα τα παραπάνω δυστυχώς, η ήττα της επανάστασης σε μία σειρά από ευρωπαϊκές χώρες και τα βαθιά προβλήματα οικοδόμησης του σοσιαλισμού στη ΣΕ, οδήγησαν σε μία κάμψη της ενεργητικότητας των μαζών και την σταθεροποίηση ενός συστήματος πολιτικού δεσποτισμού που εκφράστηκαν στο πρόσωπο της κρατικής γραφειοκρατίας. Από τότε ο διάλογος για το σοβιετικό μοντερνισμό μεταφέρεται στο έδαφος της σύγκρουσης του ανέφικτου με το εφικτό. Ταυτόχρονα όμως, από εκείνη τη στιγμή μιλάμε για μια διαφορετική ποιότητα κοινωνικών σχέσεων, έξω από την επαναστατική διαδικασία. Οι ρεαλιστικοί δείκτες του κεντρικού σχεδίου κερδίζουν ολοένα περισσότερο έδαφος εις βάρος της επαναστατικοποίησης του καθημερινού χώρου.

Θα ήταν λάθος να αποδώσουμε με ένα ληξιαρχικό τρόπο το θάνατο της μοντέρνας αρχιτεκτονικής. Έτσι, ακόμα και η εγκαθίδρυση του Στάλιν στην εξουσία, εκφράζει ουσιαστικά τη σταδιακή απονέκρωση των μεγάλων θεωρητικών διαμαχών. Με βάση αυτή την λογική δεν μπορούμε να δεχτούμε τους αφορισμούς ότι η ρώσικη πρωτοπορία καταδικάστηκε ήδη από το 1923, από την πολιτική ηγεσία του ΚΚΣΕ, τον Lunatcharski και τον Kamenev (Ragon 1986:102), όσο δηλαδή ο διάλογος μεταξύ του απολιθωμένου και του επαναστατικού συνεχιζόταν. Η πορεία αυτή πραγματοποιείται σταδιακά και είναι άμεσα συνδεδεμένη με το ευρύτερο επαναστατικό πλαίσιο. Η κατάληξη βέβαια ήταν η απονέκρωση του διαλόγου και ο υποβιβασμός του σε παγερή κατηγορία, σε ένα μνημειακό σύνολο. Αυτό δεν θα μπορούσε να εκφραστεί καλύτερα στο δομημένο χώρο από τον ρώσικο νεοκλασικισμό. Οι "ανάγκες" του σχεδίου απέναντι στην καθημερινή ζωή, αποτελούν παρομοίως μία τέτοια έκφραση αυτού του υποβιβαμού.

Iofan, Παλάτι των Σοβιέτ (1933)

Σε αυτά τα πλαίσια, το 1928 υιοθετούνται τα πενταετή πλάνα και επιχειρείται να εμπεδωθεί η κρατική θέση ότι η σοσιαλιστική πόλη "ήδη υπάρχει". Το 1932 επιβάλλεται ένα μοναδικό σχέδιο για την κατασκευή της κατοικίας. Την ίδια χρονιά, το προσχεδιασμένο

Shchuko and Gelfreikh, η βιβλιοθήκη Λένιν στην οδό Mokhovaya (1933)

4ο CIAM, που έμελλε να γίνει στη Μόσχα, ακυρώνεται και γίνεται στην Αθήνα. Το 1929, συγχωνεύονται όλες οι σχολές και ιδρύεται η VOPRA (Παν-Ρώσικη ένωση Προλεταριακών Αρχιτεκτόνων). Η VOPRA θα ξανασημάνει και την επιστροφή της ακαδημαϊκής αρχιτεκτονικής, τη νίκη της ενάντια στους "αριστεριστές". Η στροφή θεωρητικοποιείται πλήρως το 1937, με την υιοθέτηση του σοσιαλιστικού ρεαλισμού, ως τη θεμελιακή μέθοδο των σοβιετικών αρχιτεκτόνων. Στο πρώτο συνέδριο της VOPRA διαβάζουμε:

"Ο σοσιαλιστικός ρεαλισμός είναι η θεμελιώδης μέθοδος των σοβιετικών αρχιτεκτόνων. Στον τομέα της αρχιτεκτονικής ο σοσιαλιστικός ρεαλισμός σηματοδοτεί την στενή ένωση της ιδεολογικής έκφρασης και της αλήθειας της καλλιτεχνικής έκφρασης, καθώς και την προσπάθεια για προσαρμογή του κάθε οικήματος στις τεχνικές, πολιτιστικές ή χρηστικές αξιώσεις, οι οποίες είναι οι δικές του" (παρατίθεται στο Kopp 1972:264, δικής μας μετάφραση).

Σοσιαλιστικός ρεαλισμός σήμαινε εκλεκτικιστική υιοθέτηση μορφών από όλη την αστική αρχιτεκτονική, στοιχεία "μαρμάρινων κολόνων, αετωμάτων, πεσσών, θόλων κλπ" (Ragon 1986:103). Αποτελεί την μίμηση της φύσης και των πραγμάτων, τη μίμηση της ζωής (Πέπη Ρηγοπούλου, εισαγωγή στο Γκρέυ 1987:10). Οι δομικές μορφές που σχεδιάζονται φέρουν τώρα διακοσμήσεις ελληνικές, ρομανικές, φλωρεντίνικες και ψευδο-ρώσικες (παρατίθεται στο Kopp 1972: 264). Ο σοσιαλιστικός ρεαλισμός θα κορυφωθεί στα πρόθυρα του Β' Παγκοσμίου Πολέμου, καθώς η μάχη ενάντια στον Άξονα θα κινητοποιηθεί σε ένα μεγάλο βαθμό και στη βάση του έθνους. Τότε θα εμφανιστούν αγάλματα του Μεγάλου Πέτρου και της Αικατερίνης, θα αναστηλωθούν τα παλάτια του Λένινγκραντ, του Παβλόφσκ και του Πούσκιν και σχεδόν το σύνολο των εναπομεινάντων εκκλησιών της Μόσχας (Kopp 1972:275).

Ο μετασχηματισμός όμως αυτός δεν μπορεί να προκύψει από την ίδια την κίνηση της αρχιτεκτονικής και ο ρόλος του κράτους αναδεικνύεται κομβικός στη "από τα έξω και από πάνω" μεταλλαγή. Ο αυτόνομος ρόλος της αρχιτεκτονικής στην κοινωνική αλλαγή διαψεύδεται και θρυμματίζεται. Έτσι, διαβάζουμε στην απόφαση της ΚΕ του ΚΚΣΕ της 29ης Μαΐου 1930:

Η ΚΕ σημειώνει ότι παράλληλα με το κίνημα για έναν σοσιαλιστικό τρόπο ζωής, εξτρεμιστικές απόπειρες, αθεμελίωτες και ημι-φανταστικές, και επίσης εξαιρετικά βλαβερές, πραγματοποιούνται από ορισμένους συντρόφους (Sabsovich, Larine κ.α) (...) είναι δια μέσω τέτοιων αποπειρών από μέρους ορισμένων στρατευμένων, που κρύβουν την οπορτουνιστική φύση τους κάτω από 'αριστερή φράση', που πρέπει να συνδεθούν με αυτά τα σχέδια που εμφανίζονται τον τελευταίο καιρό στον τύπο.

ενώ λίγο πιο κάτω υπερασπίζεται την αγία οικογένεια των εργατών, ενάντια σε οτιδήποτε την διαβάλλει:

(...) διατροφή, κατοικία, εκπαίδευση των παιδιών δια αποχωρισμού από τους γονείς τους, καταστολή των εθίμων και του οικογενειακού τρόπου ζωής, αυταρχική απαγόρευση της προετοιμασίας του γεύματος στην οικογένεια (...) συλλήψεις βλαβερές και ουτοπικές, που δεν λαμβάνουν υπόψη ούτε τους υλικούς πόρους της χώρας, ούτε το βαθμό προετοιμασίας του πληθυσμού (...) (παρατίθεται στο Kopp 1972:316).

Ο εξωοικονομικός καταναγκασμός της γραφειοκρατίας και του δεσποτικού κράτους αποτέλεσαν ανάχωμα στη διεύρυνση της κοινωνικής χειραφέτησης. Στους χώρους των εργοστασίων, των "κοινωνικών πυκνωτών", εισάγεται ο τεϊλορισμος σαν βάση του τεχνικού καταμερισμού της εργασίας, ενώ η αποξενωτική φύση του δικαιολογείται απολογητικά, στη βάση του ότι η λειτουργική ένταξη

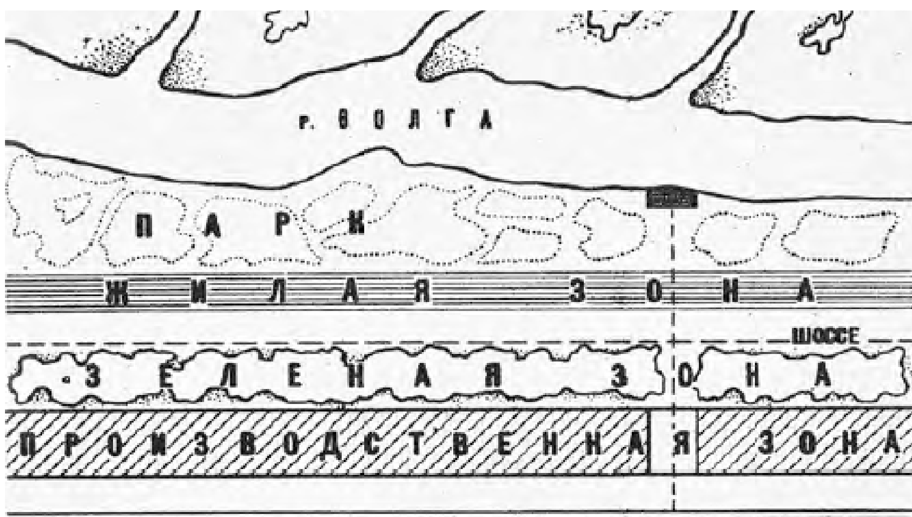
του εργαζόμενου στο κοινωνικό προϊόν θα τον βοηθήσει να μετασχηματίσει τις μηχανικά επαναλαμβανόμενες εργασίες (Ragon 1985: 270).

Ο ακαδημαϊσμός επιβάλλεται σε πολλαπλά επίπεδα, καθώς μονοπωλεί την αυθεντία της επιστημονικής γνώσης, μέσα από την πανεπιστημιακή έδρα. Άλλωστε, η μεγάλη πορεία του Bauhaus και της Vkhutemas δεν ήταν μόνο επαναστατική στο περιεχόμενο της γνώσης, αλλά και στα εκπαιδευτικά πλαίσια που συλλάμβανε και διέδιδε τις πρωτοποριακές ιδέες. Μάλιστα η παιδαγωγική είχε ιδιαίτερη μνεία στην επαναστατική ΣΕ, όπως για παράδειγμα φαίνεται στις εργασίες των Makarenko και Vygotsky. Και πράγματι, η αποκατάσταση του νεοκλασικισμού, σήμαινε και το τέλος όλης της πρωτοποριακής ζύμωσης. Οι κονστρουκτιβιστές θα βρουν καταφύγιο τώρα πια μόνο στο θέατρο, το βιομηχανικό σχέδιο και την προπαγανδιστική αφίσα (Γκρέυ 1987:305). Ο πρωτοπόρος Leonidov δε θα υλοποιήσει κανένα δικό του σχέδιο στην τριαντάχρονη πορεία του και μάλιστα θα αποτελέσει τον πρώτο στόχο της VOPRA (1930). Ο νεοκλασικισμός θα θριαμβεύσει στους μεγαλύτερους αρχιτεκτονικούς διαγωνισμούς, όπως το -ανολοκλήρωτο- Παλάτι των Σοβιέτ (1933, σε σχέδια Iofan) και την Εθνική Βιβλιοθήκη στην οδό Mokhayva της Μοσχας (1929, σε σχέδια Shchuko and Gelfreikh, Kopp 1972: 266).

Όσον αφορά τον περιφερειακό σχεδιασμό, εδώ εισάγεται ως μοντέλο από τις υπηρεσίες τη ARU και της VOPRA, η γραμμική πόλη του Miliutin. Η πόλη αυτή αποτελεί τον συμβιβασμό του διαλόγου πολεοδομιστών-απολεοδομιστών: πρόκειται για μία γραμμική πόλη με ιδιαίτερο χαρακτηριστικό την δυνητικά άπειρη επέκταση της προς μία διεύθυνση, προεκτείνοντας παράλληλα τις ζώνες κατοίκησης, εργασίας, πρασίνου και τους σιδηροδρομικούς και οδικούς άξονες[11]. Η ανάπτυξη της πόλης[12] δεν γίνεται καθ' ύψος, γιατί οι ουρανοξύστες παραπέμπουν για τον Miliutin στην καπιταλιστική διαδικασία της συγκεντροποίησης (Miliutin 1974:51,60). Ο Miliutin είναι εχθρός ακόμα και του σχεδιασμού συνοικιών, ως σύμβολα-κατάλοιπα της ταξικής διαστρωμάτωσης (Aymonino 1979:132). Χρησιμοποιεί αυστηρή ζωνοποίηση των λειτουργιών, ηλιασμό των κτηρίων και σχεδιασμό της κυκλοφορίας. Θεμελιώνει την χωροταξική του θεωρία πάνω σε πολιτικές αυθεντίες, με την πολύ στενή έννοια του όρου: στο κατεξοχήν έργο του "Sotsgorod: The Problem of Building Socialist Cities" (1930) οι παραπομπές που κάνει στους κλασικούς του μαρξισμού - χωρίς βαθύτερη ερμηνεία αλλά διασκορπισμένες ως "τσιτάτα"- και στις ομιλίες του Στάλιν, είναι παντού στο κείμενο, ενώ απουσιάζει σχεδόν καθολικά η αναφορά σε έργα που καταπιάνονται με την κοινωνιολογία ή τη γεωγραφία του χώρου, τα δομικά υλικά ή την αρχιτεκτονική. Ο Miliutin θεωρεί ότι ο χώρος προκύπτει απλά ως εποικοδόμημα των πολιτικών αποφάσεων. Επίσης, καλεί να τελειώσει άμεσα ο διάλογος γύρω από την παραγωγή το χώρου, γιατί αυτό είναι προς όφελος των συμφερόντων της ΣΕ:

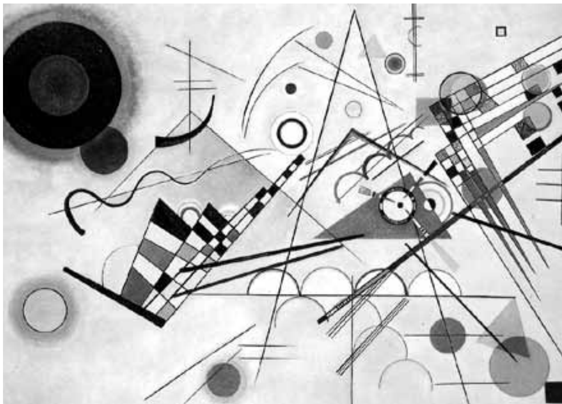
11. Βέβαια, η πόλη αυτή δεν αποτελεί κάποια πρωτοτυπία, καθώς υπήρχε ήδη σαν σύλληψη από τον Soria y Mata (1892), αλλά και στα πλαίσια της ΣΕ, έχει καταβολές από την αξονική πόλη του Ladovski.

12. Αν και ο όρος 'πόλη' είναι αδόκιμος αν θέλουμε να μιλάμε για το έργο του Miliutin, καθώς ο ίδιος τον θεωρεί σαν προϊόν του εμπορικού καπιταλισμού, ως κάτι δηλαδή που πρέπει να ξεπεραστεί.

Η γραμμική πόλη του Milioutin

"Ο σκοπός μας συνίσταται στην αναγκαιότητα της συνέχισης μιας αδυσώπητης μάχης σε δύο μέτωπα" (παρατίθεται αυτούσια από το λόγο του Στάλιν, Ομιλία στο XVI Συνέδριο του ΚΚΣΕ) (...) Θα ήταν ανεδαφικό και ηλίθιο για μας σήμερα να λύσουμε το πρόβλημα των οικισμών μας προβάλλοντας τους σαν οικιστικές περιοχές του μέλλοντος, στην εποχή της πλήρης ανάπτυξης του σοσιαλισμού. Δεν έχουμε σήμερα ούτε την τεχνολογία, ούτε τα υλικά μέσα που θα αναπτυχθούν στο μέλλον για αυτό (...) Θα αφήσουμε στους διηγηματογράφους να σχεδιάσουν τις εικόνες της πόλης του μέλλοντος (...) Σήμερα ενδιαφερόμαστε για τις σύγχρονες κατασκευές μας στη βάση μιας σύγχρονης τεχνολογίας και των υλικών μέσων που έχουμε σήμερα στη διάθεση μας. Πρέπει να έχουμε στο μυαλό μας ότι το πρόβλημα του "προσπεράσματος και ξεπεράσματος" των καπιταλιστικών χωρών είναι αυτό της ενίσχυσης των αμυντικών δυνατοτήτων του προλεταριακού κράτους που είναι περικυκλωμένο από έναν εχθρικό καπιταλιστικό κόσμο -ένα πρόβλημα που θα αναληφθεί από αμφότερες τη βιομηχανία και τη γεωργία μας. Αυτά τα προβλήματα μας αναγκάζουν να περιορίσουμε με κάθε τρόπο αυτούς τους πόρους που θα μπορούσαν σε άλλη περίπτωση να ικανοποιούσαν καταναλωτικές ανάγκες (...) Με αυτόν τον τρόπο το πρόβλημα της οικοδόμησης σοσιαλιστικών οικισμών στο σήμερα περιορίζεται κυρίως στην θεμελίωση και βασικά στον νέο εξορθολογισμό της κατασκευής και ανακατασκευής του τρόπου ζωής μας στη βάση αυτών των υλικών αναγκών που βρίσκονται προς το παρόν στη διάθεση μας.

Kadinsky, Σύνθεση 8 (1923)

Παρόλα αυτά, αυτό δε σημαίνει σε καμία περίπτωση ότι πρέπει να συμφιλιώσουμε τους εαυτούς μας με ένα ζοφώδες επίπεδο ύπαρξης στη στέγαση, στο οποίο κυλιέται το μεγαλύτερο τμήμα της εργατικής τάξης στον υπόλοιπο κόσμο, καθώς και ένα σημαντικό μέρος των εργατών της ΕΣΣΔ. Οποιαδήποτε παρόμοια ερμηνεία των τωρινών μας προβλημάτων πρέπει να αποκηρυχθεί με την ίδια ανάλυση που θα χρησιμοποιούσαμε για όλες τις αντιδραστικές απόψεις. "Η εγκαθίδρυση του σοσιαλισμού στη χώρα μας δεν μπορεί να βοηθήσει με κανένα άλλο τρόπο παρά με τη συνεπαγόμενη βελτίωση των υλικών συνθηκών των εργατών" (Ι. Στάλιν). Οι μάζες των εργατών και των αγροτών πρέπει να δουν ότι η δικτατορία του προλεταριάτου δεν τους παρέχει μόνο την πιο ευρεία προοπτική στο μέλλον, αλλά φέρνει επίσης μια πραγματική, υπαρκτή ανέλιξη της ποιότητας ζωής και του πολιτιστικού επιπέδου και αναζωογονεί και ανασκευάζει το περιεχόμενο της ζωής τους. Οποιαδήποτε διαφορετική λύση σε αυτό το ερώτημα (όπως αναπτύχθηκε κάποτε από μερικούς Τροτσκιστές) θα ήταν, αντικειμενικά μιλώντας (δηλαδή, ανεξάρτητα από το τι ο καθένας θα επιθυμούσε) μια αντιδραστική λύση.

Ανεβάζοντας το ρυθμό της συσσώρευσης στη χώρα (επενδύσεις κεφαλαίου στη γεωργία), πρέπει παράλληλα να υψώσουμε την ποιότητα ζωής του εργαζόμενου. Η βάση αυτού θα πρέπει να είναι η ανάπτυξη της εργατικής παραγωγικότητας και η σοσιαλιστική ανοικοδόμηση της οικονομίας και του τρόπου ζωής.

Κατά αυτόν τον τρόπο και μόνο έτσι μπορεί να επιλυθεί το ζήτημα της εγκαθίδρυσης ενός νέου σοσιαλιστικού περιβάλλοντος στην ΕΣΣΔ. (Miliutin 1974:52-3, δική μας μετάφραση)

Μήπως δεν έχουμε εδώ την οριστική ρήξη μεταξύ σύλληψης (σχεδιασμού) και πραγματικότητας; Δεν επιβεβαιώνεται το "πολιτικά εφικτό" στη θέση του "κοινωνικά αναγκαίου"; Πράγματι, το έργο του Milutin αναπαριστά την πόλη σύμφωνα με αφηρημένες αρχές και όχι με βάση τον καθημερινό, βιωμένο χώρο για τον οποίο πάλεψαν τα ριζοσπαστικά τμήματα της παγκόσμιας πρωτοπορίας. Η σύλληψη είναι μάλιστα εδώ τόσο αφηρημένη, που η πόλη μειώνεται σε ένα πρότυπο μοντέλο παντός καιρού, μια ρέπλικα που "μπορεί" να εφαρμοστεί σε όλα τα μήκη και πλάτη, αγνοώντας ανθρώπινες ανάγκες, συλλογικές επιθυμίες, ακόμα και το ίδιο το φυσικό περιβάλλον,

Επιπλέον, στο κείμενο του Miliutin ο τρόπος της γυναικείας ένταξης στην εργασία, γίνεται με τους όρους που γίνεται στον καπιταλισμό, δηλαδή ως απελευθέρωση εργατικής δύναμης, αναιρώντας στην ουσία τους τις κατακτήσεις της επανάστασης:

"Αύριο, όταν οι νέες μας γιγάντιες βιομηχανίες απαιτήσουν εκατοντάδες χιλιάδες και εκατομμύρια εργάτες, η αγροτική ύπαιθρος δεν θα μπορεί να είναι ικανή να παρέχει αυτά τα εκατομμύρια, καθώς η ανάπτυξη της αγροτιάς, η εκμετάλλευση τεράστιων ακατοίκητων περιοχών, η ανάπτυξη νέων κλάδων και διαδικασιών, θα απαιτήσουν νέα εργατικά χέρια. Θα βρούμε αυτά τα χέρια ελευθερώνοντας τη γυναίκα από την οικιακή εργασία, και αυτό είναι ικανό μόνο μέσω της κολεκτιβοποίησης του τρόπου ζωής μας" (Miliutin 1974: 74).

Malevitch, Σουπρεματισμός (1915)

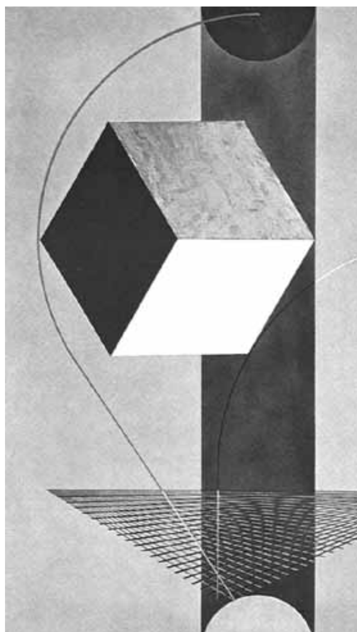
Ο "συμβιβασμός" αυτός, αποτέλεσμα μιας αντεπανάστασης, βασίζεται σε μία εν πολλοίς αστική κοινωνιολογία και όχι επαναστατική απελευθέρωση. Και πάλι όμως, αυτό δε σημαίνει ότι τα σχέδια του Miliutin αποτέλεσαν το κύριο μοντέλο χωρικής ανάπτυξης · εξίσου αναπαράχθηκε –η φαινομενικά αντίθετη- χωροταξική οργάνωση των πόλων ανάπτυξης. Μάλιστα, η τελευταία σταδιακά θα κυριαρχήσει και θα καταδικάσει προοδευτικά όλες τις εναλλακτικές θεωρίες, από τις Κηπουπόλεις μέχρι τις Γραμμικές πόλεις (Aymonino 1979:136). Η γιγάντωση της μητροπολιτικής περιοχής θα θεωρηθεί αναγκαία για τα εθνικά συμφέροντα.

Εν τέλει, η κατάληξη αυτή του διαλόγου απέκοψε το ίδιο το μοντέρνο κίνημα από το παρελθόν του, το διαστρέβλωσε και το αδρανοποίησε. Η ήττα αυτή εκτός από τον ιστορικό μετασχηματισμό του τρόπου σκέψης και της παραγωγής του χώρου, διαστρέβλωσε και τις ιστορικές εντυπώσεις για την παραγωγή των αρχιτεκτονικών ιδεών, αποδίδοντας πολλές από τις ρηξικέλευθες αλλαγές των δεκαετιών του '20 στην ΣΕ, σε δυτικές εμβληματικές μορφές της αρχιτεκτονικής. Φυσικά, ο τρόπος που προσεγγίζονταν οι αρχιτεκτονικές ιδέες στη δύση, σαν εμπόρευμα με όλα τα παράγωγα του (κατανάλωση έργων που φέραν την υπογραφή διάσημων αρχιτεκτόνων και δημιουργία ενός σταρ-σύστεμ), απέκοψε πλήρως από την ιστορική τους βάση πολλές από τις πρωτοπόρες ιδέες. Τα φτερά της μοντέρνας σοβιετικής παραγωγής του χώρου, ριγμένης προς τα μπροστά, θυελλώδης και ασυμβίβαστης σε βαθμό που να πιστεύει ότι μπορεί να πετάξει τελείως μόνη της και να συμπαρασύρει ολόκληρη την κοινωνία, έλιωσαν κάτω από την ζέστη του γραφειοκρατικού λογισμού. Το κερί που σωρεύτηκε κάτω, αποτέλεσε μια μιμητική καρικατούρα, ένα παγερό σύμπλεγμα των πρωθύστερων ιδεών.

Επίλογος

Αν μελετήσαμε την σοβιετική πρωτοπορία σε ένα πλαίσιο που άρχιζε από τα παγκόσμια ρεύματα τέχνης και κατέληγε στον ιστορικό συμβιβασμό τους, αυτό δεν έγινε τυχαία. Τα ρεύματα αυτά δεν συνιστούν ένα εγκυκλοπαιδικό στοιχείο: ο ιμπρεσιονισμός, ο εξπρεσιονισμός, ο κυβισμός και γενικότερα η αφηρημένη τέχνη αποτέλεσαν τις αναπαραστατικές απόπειρες για την προσέγγιση μιας ταχύτατα μετασχηματιζόμενης κοινωνίας. Η αποξένωση του ατόμου από το προϊόν της εργασίας του, η αλληλεκτίμηση των ανθρώπων αποκλειστικά στη βάση της χρησιμότητας τους και η αποξένωση του ανθρώπου από τη φύση, έφτασαν στο αποκορύφωμα τους με τον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο. Η αποκτήνωση της διευρυμένης εμπορευματικής παραγωγής έφτανε στη ψυχρή δομική προσαρμογή της. Η πορεία όμως αναπαράστασης αυτού του κόσμου δεν ήταν η ίδια για όλα τα καλλιτεχνικά ρεύματα. Κάποια από αυτά στάθηκαν μόνο στο να βγάλουν μια κραυγή αγωνίας, να αποδώσουν μία στιγμιαία εντύπωση από το αντικείμενο τους. Άλλα επιχείρησαν την αναδόμηση του κόσμου είτε μέσα από συναισθηματικές μορφές, είτε μέσα από πνευματικές λειτουργίες: αποπειράθηκαν έτσι την υπέρβαση της αλλοτρίωσης με όρους κοινωνικούς. Ο Μάριο Ντε Μικέλι, στο έργο του "Οι πρωτοπορίες της τέχνης

του 20ου αιώνα", αποδίδει με εξέχοντα τρόπο αυτή τη σύνδεση των ρευμάτων μεταξύ τους, ως αλληλοδιαδοχή και επικάλυψη, πάντα μέσα στην ιστορική τους σχέση. Κάτι παρόμοιο επισημαίνει ο Anatole Kopp, ο οποίος τονίζει ότι κανένα ανθρώπινο έργο δεν μπορεί να ιδωθεί εκτός του κοινωνικού, οικονομικού και πολιτιστικού πλαισίου που το είδε να γεννάται (Kopp 1972:35).

El Lissitzki, Προυν 99 (1924)

Θα εθελοτυφλούσαμε όμως, αν δεν αναγνωρίζαμε ότι κάποια ρεύματα στάθηκαν ιστορικά έξω από την ιστορική απόπειρα ελευθερίας του ανθρώπου· όπως οι συμμαχίες του ιταλικού φουτουρισμού με το φασισμό. Οφείλουμε λοιπόν να εντάσσουμε την πορεία της πρωτοπορίας στα πλαίσια του κοινωνικού, το οποίο αναδεικνύεται ως το πεδίο της συνολικής διαμεσολάβησης. Αλλιώς, όπως το θέτει ο Lefebvre, η αλήθεια κάθε προτάγματος -πολιτικού, οικονομικού, νομικού κοκ- βρίσκεται στην κοινωνική ολότητα (Lefebvre 1985:10). Αυτό σημαίνει ότι μόνο στο σύνολο των κοινωνικών σχέσεων μπορούμε να ερμηνεύσουμε τα ρεύματα της τέχνης.

Οι φουτουριστές, χαιρέτισαν τον Μουσολίνι ως έναν μεγάλο φουτουριστή, πολέμησαν στα πεδία του Πρώτου Παγκοσμίου Πολέμου από τη φασιστική μεριά, αναζητώντας το μεγαλείο, το ηρωικό κάλος, την ταχύτητα, την μηχανή, τη μυϊκή δύναμη, τον πόλεμο τον ίδιο. Ο Μουσολίνι δήλωνε "φουτουριστικά": "Η κυβέρνηση που έχω την τιμή να προεδρεύω είναι μία κυβέρνηση της ταχύτητας... Είμαι ευτυχισμένος να συνεπικουρώ στην αναγέννηση της Ρώμης, που επιτέλους προσφέρει το θέαμα μεγάλων κοπιαστικών εργοστασίων... Οι Ρωμαίοι πρέπει να αρνηθούν να ζουν με αναμνήσεις... Μία Ιταλία παραγωγών και όχι παρασίτων" (παρατίθεται στο Ragon 1985:81). Οι φουτουριστές ανέλυσαν κριτικά την πραγματικότητα στις βασικές της μορφές της και περιφρόνησαν την τωρινή κατάσταση αυτού του κόσμου. Ο Boccioni αναφέρει ότι η δυναμική τους τους πήγαζε από την ένωση του ιμπρεσιονιστικού δυναμισμού ως δόνησης και της κυβιστικής στατικής ως όγκου (παρατίθεται σε Ντε Μικέλι 1992: 274). Ο στοχασμός τους γινόταν σε πλήρες κοινωνικό κενό. Η "ανθρώπινη κατάσταση" αντικαταστάθηκε από την λατρεία για την αφηρημένη δυναμική της μηχανής. Η τελευταία αποτελεί στοιχείο θαυμασμού και αισθητηριακής υποταγής. Η αποστοίχισή τους από την κοινωνική πραγματικότητα αντικαθιστά το ξεπέρασμα της αλλοτρίωσης.

Αντίθετα, οι κονστρουκτιβιστές επιχειρούν μία συνολική τέχνη, μία τέχνη που θα σημάνει το θάνατο της τέχνης μέσα στη ζωή. Αντιλαμβάνονται την πόλη ως μία διαδικασία και όχι αποκλειστικά ως έδαφος της παραγωγής. Πολύ περισσότερο από οποιαδήποτε άλλο ρεύμα, εργάστηκαν για το *ξεπέρασμα* της αλλοτρίωσης, μέσα από το θάνατο της μερικής συνείδησης. Έβλεπαν λοιπόν το σύνολο των κοινωνικών σχέσεων με όρους μιας ιστορικής απελευθερωτικής κατεύθυνσης. Στην ουσία εργάστηκαν για το θάνατο της τέχνης, της πολιτικής και της φιλοσοφίας. Από την άλλη μεριά, αυτή η κοινωνική απόπειρα ξεπεράσματος περιστρέφεται βασικά γύρω από την ίδια την αρχιτεκτονική. Για τους κονστρουκτιβιστές, όπως η αρχιτεκτονική αντανακλά την κοινωνία, έτσι πρέπει και η αρχιτεκτονική να αποτελέσει το καλούπι μετασχηματισμού της κοινωνίας. Για αυτό και ο κοινωνικός πυκνωτής είναι θεμελιώδης έννοια του πιστεύω τους. Με άλλα λόγια, οι σχέσεις χώρου-κοινωνίας, μετατοπίζονται σε σχέσεις αρχιτεκτονικής-κοινωνίας, που θα οδηγήσουν μελλοντικά στην υπέρβαση της αρχιτεκτονικής -που είναι ταυτόχρονα και ο θάνατός της. Ενώ όμως ο χώρος αποτελεί μία αντικειμενική παράσταση της πραγματικότητας (όπως και ο χρόνος), η αρχιτεκτονική είναι μία νοητική έννοια, που μπορεί να κατανοεί μόνο μερικά το πραγματικό και κυρίως δια μέσω του σχεδίου. Η αντίφαση αυτή οδήγησε σε μία παραμέληση των σχέσεων της κοινωνίας με το χώρο, μια πεποίθηση ότι η ριζοσπαστική θεωρία αρκεί για να γίνει η ελευθερία κτήμα όλων. Σαν αποτέλεσμα, επιχειρήθηκε σε ένα βαθμό η υποκατάσταση του καθημερινού χώρου των ανθρώπων από το προϊόν μίας επαναστατικής πρωτοπορίας, και όχι από τους ίδιους.

Η πρωτοπορία πίστεψε πραγματικά ότι οι επαναστατικές σχέσεις ταιριάζουν σε επαναστατικές μορφές. Όμως, ένας χώρος που δεν παράγεται από αυτούς

που τον βιώνουν, θα παραμένει πάντα ένας σχετικά ψευδής χώρος, ο οποίος μπορεί να αλλοιωθεί περαιτέρω και να διαστραφεί στο πλήρως αντίθετο του. Σωστά για τον Harvey, κάθε σύστημα αναπαράστασης αποτελεί χωροθέτηση που παγώνει την κοινωνική εμπειρία, άρα και παραμορφώνει το ίδιο ακριβώς που κάνει ότι αναπαριστά (1990:206). Είναι ένας χώρος ο οποίος συντηρεί το χάσμα της σκέψης από την πραγματικότητα, του βιωμένου από το αισθητικό και του αφηρημένου από το συγκεκριμένο και εν τέλει αποστοιχίζει τη μορφή από το περιεχόμενο της. Η μορφή τους, δεν είναι η αντανάκλαση του πραγματικού κόσμου, όσο εξιδανικευμένη και αν είναι η ίδια. Επιπλέον, ο ρόλος του ειδικού, είτε καθηγητή, είτε πολεοδόμου, είτε "πρωτοπόρου", δεν απονεκρώνεται στο παρόν, αλλά στην καλύτερη, η κατάργηση του μετατίθεται στο μέλλον.

Αυτή η ιστορική πορεία του κονστρουκτιβισμού έχει μία συγκεκριμένη υλική βάση. Ο Kopp την αναζήτησε στην "έκτακτη" περίοδο των πρώτων χρόνων οικοδόμησης της ΣΕ, δηλαδή στην "αναπόφευκτη" σταδιακή φίμωση της πρωτοπορίας κάτω από την γενική ανάγκη ανοικοδόμησης και όχι πειραματισμού. Ο ίδιος πιστεύει ότι στην καθυστερημένη τεχνικά ΣΕ δεν θα μπορούσαμε να μιλάμε για Ουτοπίες όταν κάποιοι άνθρωποι τώρα μόλις βγαίναν από τη "βαρβαρότητα" (sic) (Kopp 1972:192, 290). Ο Kopp κάνει το λάθος να στοχάζεται την παραγωγή του χώρου σαν μία θεωρία των σταδίων, θεωρώντας ότι κατά τη δεκαετία του '20, η αρχιτεκτονική δεν μπορούσε παρά να ικανοποιήσει θεμελιώδεις ατομικές ανάγκες και ανάγκες της παραγωγής, ενώ θα έπρεπε να επενδύσει αργότερα σε εναλλακτικές μορφές ζωής[13]. Η άποψη του κρύβει έναν πυρήνα "φυσικών νόμων", ο οποίος όμως έγινε γενική κοινωνική συνθήκη μόνο μετά την ήττα της επανάστασης. Αν δε ληφθεί αυτό υπόψιν, στην ουσία δικαιολογείται είτε η κεντρική εξουσία, είτε η αόριστη αναμονή μέχρι να έρθουν "οι αντικειμενικές συνθήκες", είτε και τα δύο.

Η ήττα της επανάστασης οδήγησε σε εκείνες τις κοινωνικές μορφές, που συνδέονται με μία μη ολοκληρωμένη διαδρομή προς το σοσιαλισμό, αλλά όχι, από την άλλη, με ένα πισωγύρισμα στον καπιταλισμό. Αντί για τον καταναγκασμό της αγοράς -με τις απολύσεις, τις μειώσεις μισθών, τις εμπορικές κρίσεις κλπ.- είχαμε έναν διοικητικό έλεγχο στην εργασία. Παράλληλα, δεν υπήρχε κανένας "ελεύθερος συνεταιρισμός των παραγωγών", διατηρήθηκε ο ρόλος του χρήματος και ο έλεγχος στο προϊόν της εργασίας των εργατών/τριων από τους ειδικούς/ες. Τα προνόμια της γραφειοκρατίας μαρτυρούσαν μια βαθιά ανισότητα στην κατανομή των πόρων. Παράλληλα όμως, ήταν εγγυημένη η εργασία, στις περισσότερες περιπτώσεις, και η διατίμηση των προϊόντων γινόταν διοικητικά. Υπήρχε λοιπόν μια *υβριδικότητα* στο κοινωνικό σύστημα. Στην ουσία έχουμε να κάνουμε με ένα κοινωνικό σύστημα που δεν ήταν ούτε καπιταλιστικό, ούτε σοσιαλιστικό· ήταν μεταβατικό[14]. Οι μεταβατικοί σχηματισμοί παράγουν ένα δικό τους χώρο και μάλιστα δεν πρέπει να θεωρείται ότι οι τρόποι παραγωγής αντιστοιχούν σε κλειστά σύνολα (Lefebvre 1991:46-7).

Για αυτό στη ΣΕ διαγωνίστηκαν σε ενεργό χρόνο δύο διαφορετικές ποιότητες του χώρου. Ο επαναστατικός χώρος της Σοβιετικής Ένωσης ήταν δομικά ασύμβατος με την φορντική οργάνωση της παραγωγής, την κυκλοφορία της ανταλλακτικής αξίας (από την Νέα Οικονομική Πολιτική (1921) και έπειτα) και την υπερεργασία των εργατών/τριών. Η επιμονή και προσαρμοστικότητα της εμπορευματικής κυκλοφορίας οδήγησε τις λαϊκές δημοκρατίες στην ρύθμιση των κοινωνικών τους σχέσεων δια μέσω του κεντρικού σχεδιασμού. Φυσικά δεν υπήρχαν οι διαδικασίες κεφαλαιακής συσσώρευσης ή αλλιώς αξιοποίησης της εργασίας, ωστόσο υπήρχε μία συσσώρευση αξιών χρήσης, η οποία παράγονταν σύμφωνα με το σχέδιο και διανέμονταν άνισα, ανάλογα με την ικανότητα που είχε κάθε στρώμα να αποκτήσει εμπορεύματα. Η πρόσβαση της γραφειοκρατίας σε ιδιωτικά προνόμια οδηγούσε σε μία χωροθέτηση ιδιαίτερων λειτουργιών και σε έναν χωρικό κατακερματισμό[15]. Η άνιση κατανομή ενέτεινε τη σπάνη και θεωρητικοποίησε την ανισότητα. Έτσι, η πολιτική εξουσία έγινε σταδιακά αντίθετη σε κάθε απόπειρα επαναστατικής

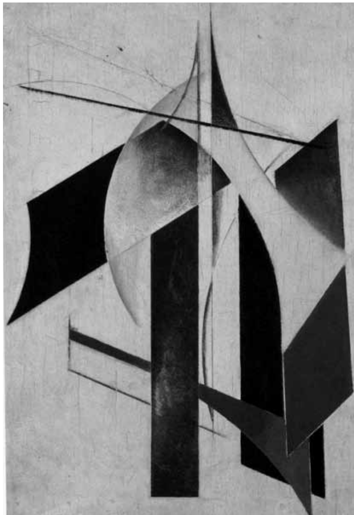
13. Μάλιστα τοποθετεί αυτήν τη "δεύτερη" φάση μετά το 1955, οπότε και ικανοποιήθηκαν οι "υλικές και τεχνικές" βάσεις (Kopp 1972: 282).

14. Η μεταβατικότητα αυτή άλλωστε, οδήγησε κάποιες χώρες σε μεταρρυθμίσεις, πριν το 1989. Τέτοια ήταν η περίπτωση της Γιουγκοσλαβίας, το 1965, όπου η γραφειοκρατία πίεζε για ελεύθερες απολύσεις, επενδύσεις και διατίμηση προϊόντων. Παρομοίως, η περίπτωση της Ουγγαρίας το 1982, της ΛΔΓ το 1963 και ξανά το 1970 και φυσικά της Τσεχοσλοβακίας κατά τη δεκαετία του 1960 -μέχρι την άνοιξη της Πράγας- όπου προωθήθηκαν οικονομικές μεταρρυθμίσεις.

15. Που ωστόσο ήταν πολύ μικρότερη από αυτή που πραγματοποιείται σήμερα από την αποκατάσταση του καπιταλισμού.

Rozanova, Μη-αντικειμενική σύνθεση (1916)

Rodchenko, Σύνθεση 47 (1917)

αλλαγής των κοινωνικών σχέσεων και επέλεγε να παράγει το χώρο της σύμφωνα με αυτή την ανισότητα. Η επιλογή της μνημειακής μορφή των διοικητικών κέντρων, της "λειτουργικά οικονομικής" μορφής των κτηρίων κεντρικών χρήσεων και της "μεγιστοποίησης της απόδοσης και της οικονομίας" στην κατασκευή κατοικιών αποτελούν το μορφικό ανάλογο αυτής της ανισότητας.

Δεν είναι τυχαίο ότι η πρώτη επανεμφάνιση της ακαδημαϊκής συντηρητικής σχολής στην μετεπαναστατική ΣΕ, εμφανίζεται με την θέσπιση της ΝΕΠ, το 1921 (Γκρέυ 1987:284). Τότε ένα στοιχειώδες εμπορικό στρώμα εμφανίζεται ως προστάτης των τεχνών. Οι περικοπές μάλιστα στην κρατική χρηματοδότηση, στρέφουν τους κονστρουκτιβιστές στην αναζήτηση χρηματοδότησης στη βιομηχανία, εντείνοντας την "παραγωγικίστικη" προσέγγιση του αντικειμένου τους. Η προσαρμογή αυτή στις ανάγκες της βιομηχανίας, θυμίζει εν πολλοίς τα προβλήματα χρηματοδότησης που αντιμετώπιζε το γερμανικό Bauhaus[16]. Ο προσανατολισμός αυτός διασπά την ολότητα στη σύλληψη του χώρου. Το κενό αυτό επιτρέπει την επιστροφή στις "παγκόσμιες" αξίες που αντικειμενοποιεί ο νεοκλασικισμός. Οι δομημένες μορφές δεν αναδύονται από την επαναστατικοποίηση του καθημερινού χώρου, αλλά διατηρούν έναν φετιχισμό, που μπορεί κανείς σήμερα να τον δει διακριτά στον ομογενοποιημένο χώρο των ανατολικών κρατών του υπαρκτού σοσιαλισμού. Δεν είναι βέβαια εκείνος ο ομογενοποιημένος χώρος που προκύπτει από τον ανταγωνισμό πολλαπλών κεφαλαίων -όπου η αξία ρυθμίζει την κοινωνική κατανομή και την παραγωγή- αλλά είναι ένας χώρος που αναδύεται από το φετιχισμό των αντικειμενικών στόχων του σχεδίου και της μερικής εμπορευματικής κυκλοφορίας. Αυτός ο φετιχισμός αναγκάζει όλα τα μοτίβα του ακαδημαϊσμού, να επιζούν σαν στοιχεία του ντεκόρ, δηλαδή ως κατ' επίφαση μορφές. Αντίθετα, ο κονστρουκτιβισμός στην πραγματικότητα δεν συγκρότησε ποτέ ένα αφηρημένο αρχιτεκτονικό ρεύμα, αλλά μπόλιασε τις τοπικές ιδιαιτερότητες στην ουσία του. Είδαμε ότι η ίδια η ρώσικη πρωτοπορία, από την πολύ αρχή της, απομακρύνθηκε από τη Δύση με όρους υπέρβασης. Η παγκόσμια ήττα της επανάστασης, οδήγησε λοιπόν τη ΣΕ σε μια επιστροφή της κατ' επίφαση ιδιαιτερότητας, σαν ένα μη-ουσιώδες κομμάτι του χώρου, μία διαστρέβλωση της αλήθειας και μία γενική κοινωνική επιβολή της.

Σε χωροταξικό επίπεδο, το ξεπέρασμα του δίπολου πόλη-ύπαιθρος μειώνεται σε έναν απλό σχεδιασμό. Ο σχεδιασμός αυτός αφορά την τοποθέτηση των ζωνών ανοικοδόμησης σε οικονομικές βάσεις που θα λαμβάνουν πρώτιστα υπόψιν την κυκλοφορία των αγαθών και των ανθρώπων, σύμφωνα με γραμμικές τροχιές. Σε αυτό το "σύστημα λειτουργικής αλυσίδας παραγωγής", δεν νοείται καμία αλλαγή (Miliutin 1974: 71,66). Έχουμε να κάνουμε εδώ με την αναπαραγωγή στη δομή της πόλης του διχασμού της ανταλλακτικής αξίας με την αξία χρήσης. Ακόμα και αν η γραμμική πόλη σχεδιάστηκε, όπως επικαλείται ο Aymonino, για να ξεπεραστούν οι ταξικές αντιθέσεις, αντιπαρατάσσοντας την παράλληλη απέναντι στην ιεραρχική κατανομή της πόλης (Aymonino 1979:132), δεν μπορεί να κρυφτεί ένας συνολικός προσανατολισμός της πόλης όπως απορρέει από τον παραπάνω δυϊσμό και που πρώτιστα ικανοποιεί τους "κεντρικούς στόχους". Ακόμα και εκεί όμως που δεν αναπαράγεται η γραμμική πόλη, εμφανίζεται η διαδικασία οργάνωσης των οικοδομικών όγκων, πρώτιστα στη βάση των οδικών αξόνων, όπως για παράδειγμα στο ρυθμιστικό σχέδιο της Μόσχας (Aymonino 1979:87). Εδώ, το σύστημα των χρήσεων γης, συνδέει μονοδιάστατα το οικοδομήσιμο έδαφος με το προαποφασισμένο γενικό πολεοδομικό σχέδιο της ζώνης που βρίσκεται. Ο πλούτος των θεωριών της σοβιετικής πρωτοπορίας και οι εναλλακτικοί τρόποι οργάνωσης του χώρου, έχουν παραχωρήσει τη θέση τους σε σχεδιασμούς που συμφωνούν με την μετεπαναστατική κοινωνική πραγματικότητα. Ο ομογενοποιημένος χώρος που αναπαράγεται από αυτόν τον δυϊσμό, παραδίδει μορφές αστικής θλίψης, αέναα επαναλαμβανόμενα τοπία που εγκλωβίζουν την ανθρώπινη δημιουργικότητα και την καθημερινή ζωή. Ο υπαρκτός σοσιαλισμός ακόμα και αν άλλαξε λοιπόν τις δομημένες μορφές δεν έφερε "μία δημιουργική ικανότητα (...) στην καθημερινή ζωή, στη γλώσσα και στο χώρο" (Lefebvre 1991:54).

16. Βλέπε Φόργκας 1999.

Η σκέψη της σοβιετικής πρωτοπορίας όμως έχει ήδη προχωρήσει πολύ. Έχει κατακλύσει την παγκόσμια ριζοσπαστική σκέψη. Έχει κάνει κριτική στην καπιταλιστική παραγωγή του χώρου και, κυρίως, έχει επιχειρήσει να παράξει ένα δικό της χώρο, προϊόν μιας κοινωνικής επανάστασης. Έχει μάλιστα καταδείξει, μέσα από το χώρο, ότι η επανάσταση οφείλει είτε να εξαπλώνεται συνεχώς, είτε να οδηγείται σε πισωγυρίσματα: οι άλλες καταστάσεις είναι μεταβατικές. Έχει επιπλέον καταδείξει ότι η ουτοπία τραβάει μπροστά την ιστορική διαδικασία. Μοιάζει με τον Ίκαρο, που τίναξε φιλόδοξα τα φτερά του να πετάξει, χωρίς να ξέρει ακόμα πως να πορεύεται στον κόσμο γύρω του. Αυτό όμως δεν κάνει μάταιο το έργο του, το ακριβώς αντίθετο μάλιστα. Καμία πρόοδος δε θα σημειωνόταν στην παραγωγή του χώρου, εάν οι πρωτοπόροι περιορίζονταν στο τεχνικά εφικτό, εάν δεν φόραγαν *τα φτερά μιας μεγάλης αρχιτεκτονικής*. Μετά τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο, η αμφισβήτηση του χώρου που παράγει το κεφάλαιο στην Δυτική Ευρώπη, θα οδηγήσει στην ανακίνηση των ιδεών της σοβιετικής πρωτοπορίας και το κοινωνικό βάθεμα τους. Η συνολική προσέγγιση του χώρου, διαμεσολαβημένου από την κοινωνία, θα ανακύψει ξανά από τη σκέψη κορυφαίων ριζοσπαστών φιλοσόφων, ανάμεσα τους και από το έργο της Καταστασιακής Διεθνής:

Τα προβλήματα της κατοικίας, της συγκοινωνίας και της αναψυχής μπορούν να λυθούν μόνο σε συσχέτιση με κοινωνικές, ψυχολογικές και καλλιτεχνικές απόψεις, πράγμα που συμφωνεί με την υπόθεση για την ολότητα του στιλ ζωής (Κονσταντ-Ντεμπόρ. 1958. Σιτουασιονιστικές Διατυπώσεις. παρατίθεται στο Κονραντς 1977:148).

Αντίθετα από τη μονόπλευρη τέχνη η σιτουασιονιστική κουλτούρα είναι μια τέχνη του διαλόγου, μια τέχνη της κοινής δράσης. Σε όλη τη μέχρι σήμερα κουλτούρα έχουν διαμορφωθεί τα πράγματα έτσι ώστε οι καλλιτέχνες να είναι αποκομμένοι από από την κοινωνία και οι ίδιοι – από λόγους συναγωνισμού – να ζουν χωριστά. (...)

Ο ρόλος του σιτουασιονιστή, του ερασιτέχνη ειδικού, του αντι-ειδικού, θα παραμείνει ειδικός ρόλος μέχρι τη στιγμή της επίτευξης οικονομικής και πνευματικής αφθονίας, όπου ο καθένας θα είναι "καλλιτέχνης" σε ένα επίπεδο που δεν το έχουν φτάσει οι καλλιτέχνες μέχρι σήμερα: στο επίπεδο της διαμόρφωσης της δικής του ζωής. (Σιτουασιονιστικό Διεθνές Μανιφέστο. 1960. παρατίθεται στο Κονραντς 1977:160)[17]

17. Δες και Constant. *Νέα Βαβυλώνα. Μια νομαδική πόλη*. Κομπρεσέρ, τεύχος 4.

Βιβλιογραφία

Aymonino, Carlo. 1979. Κυριαρχία και υποτέλεια: Η εξέλιξη της μοντέρνας πόλης. μετάφραση: Παντ. Γ. Λαζαρίδης. Αθήνα: Εκδοτικός Οίκος Α. Α. Λιβάνη.

Γκρέυ. Κάμιλα. 1987. Η ρωσικη πρωτοπορία. Προεπαναστατική και επαναστατική τέχνη στη Ρωσία, 1863-1922. μετάφραση: Πέπη Ρηγοπούλου. Αθήνα: Υποδομή.

El Lissitzky. 1929. The Reconstruction of Architecture in the Soviet Union. Translated from the German by Eric Dluhosch. From El Lissitzky, Russia:An Architecture for World Revolution. (MIT Press. Cambridge, MA: 1970).

Harvey, David. 1990. The condition of postmodernity: an enquiry into the origins of cultural change. Oxford [England]: Blackwell.

Kopp, Anatole. 1972. Ville et révolution: architecture et urbanisme soviétiques des années vingt. Paris: Editions du Seuil.

Λεφέβρ, Ανρί. 1985. Κοινωνιολογία του Μαρξ. μετάφραση: Τάσος Αναστασιάδης. Αθήνα: Gutenberg.

Lefebvre, Henri. 1991. The production of space. μετάφραση: D. Nicholson-Smith. Oxford: Blackwell.

Lefebvre, Henri. 2003. The urban revolution. Minneapolis: University of Minnesota Press.

Miliutin Nikolai. 1930. Sotsgorod: The Problem of Building Socialist Cities. Translated from the Russian by Anatole Senkevich. (MIT Press. Cambridge, MA: 1974).

Moisei, Ginzburg. 1927. "Results and Prospects". From Sovremennaia arkhitektura, Autumn 1927 (no. 4/5, pg. 116)

Moisei, Ginzburg. 1926. "New Methods of Architectural Thought". From Sovremennaia arkhitektura, 1926 (no. 1, pgs. 1-4):

Ντε Μικέλι, Μάριο. 1992. Οι πρωτοπορίες της τέχνης του εικοστού αιώνα. μετάφραση: Λένα Παπαματθεάκη. Αθήνα: Οδυσσέας.

Ragon, Michel. 1986. Histoire mondiale de l'architecture et de l'urbanisme modernes. Tome 2. Paris: Casterman

Φόργκας, Εύα. 1999. BAUHAUS: Ιδέες και πραγματικότητα. Αθήνα: Νησίδες.

de TABAC

Η επανάσταση μιας πόλης: Η Κομμούνα του Παρισιού

Το μέλλον δε θα 'ρθει
από μονάχο του, έτσι νέτο σκέτο,
αν δεν πάρουμε μέτρα
κι εμείς.

[…]

Η κομμούνα
δεν είναι μια βασιλοπούλα του παραμυθιού, που λες,
για να την ονειρεύεσαι
τις νυχτιές.
Μέτρησε,
καλοσκέψου,
σημάδεψε -
και τράβα, βήματα τα βήματα,
έστω και πάνω σε μικροζητήματα.

Δεν είναι μόνον
ο κομμουνισμός
στη γη,
στα κάθιδρα εργοστάσια εκείνα.
Είναι και μέσ' στο σπίτι,
στο τραπεζάκι μπρος,
στις σχέσεις,
στη φαμίλια,
στην καθημερινή ρουτίνα.

[…]

Εκείνος που υποτάχτηκε
στην πίεση της φαμίλιας,
κοιμάται
μέσ' στη μακαριότητα
ρόδων φτιαγμένων με χαρτί, -
αυτός δεν έφτασε το μπόι
της προσήλιας,
της δυνατής ζωής εκείνης
που θα 'ρτει.

Σαν τη φλοκάτα
και το χρόνο επίσης,
ο σκόρος της καθημερινότητας
τον κατατρώει στιγμή στιγμή.
Το μεινεσμένο ρούχο
των ημερών μας για ν' αερίσεις,
ε, κομσομόλε, τίναξέ το εσύ.[1]

Βλαντιμίρ Μαγιακόφσκι

I

Η επανάσταση που έλαβε χώρα τους δύο τελευταίους μήνες της άνοιξης του 1871 στο Παρίσι παρά τη σύντομη ζωή της συνεχίζει να κατέχει μια ξεχωριστή θέση στην ιστορία της ανθρωπότητας για την απελευθέρωση. Θεωρήθηκε από την μαρξιστική παράδοση η πρώτη εργατική εξουσία που εγκαθιδρύθηκε στον κόσμο και πρόδρομος όλων των προλεταριακών επαναστάσεων που ακολούθησαν και που θα ακολουθήσουν. Ταυτόχρονα θεωρείται η πρώτη αστεακή επανάσταση πλήρους κλίμακας. Το Παρίσι των 72 ημερών, από τις 18 Μάρτη ως τις 28 Μάη, του 1871 είναι ταυτόχρονα ο τόπος μια νίκης και μιας ήττας. Ενώ η επανάσταση κατάφερε να εγκαθιδρύσει την εξουσία της ενάντια στην κεντρική κυβέρνηση και την αστική τάξη, που είχαν καταφύγει εκτός πόλης στα ανάκτορα των Βερσαλλιών, δεν μπόρεσε να τη μονιμοποιήσει, αφού έδωσε το χρόνο στην αντεπανάσταση να επανασυγκροτήσει τις

1. *Ξελασπώστε το μέλλον*, Μετάφραση Γιάννης Ρίτσος

δυνάμεις της και να πνίξει την πόλη στο αίμα 25.000 εξεγερμένων. Γιατί λοιπόν μια επανάσταση η οποία εγκαθίδρυσε μια αναποτελεσματική, όπως φάνηκε από την τελική έκβαση, εξουσία συνεχίζει να έχει μια τόσο εμβληματική θέση στην ιστορία των κοινωνικών και εργατικών αγώνων; Η απάντηση μάλλον βρίσκεται σε κάτι που μπόρεσε να γίνει φανερό και να διατυπωθεί ρητά μόλις το 1962, μέσα από τα λόγια τριών Καταστασιακών:

«Πρέπει να ξαναμελετήσουμε χωρίς καμία προκατάληψη το κλασικό εργατικό κίνημα και ιδιαίτερα όσον αφορά τους διάφορους πολιτικούς ή ψευτοθεωρητικούς κληρονόμους του, εφόσον το μόνο που κληρονόμησαν είναι η ήττα αυτού του κινήματος. Οι φαινομενικές επιτυχίες αυτού του κινήματος είναι οι θεμελιώδεις ήττες του (ο ρεφορμισμός ή η εγκαθίδρυση μιας κρατικής γραφειοκρατίας στην εξουσία) και οι ήττες του (η Κομμούνα ή η εξέγερση των Αστουριών) είναι μέχρι στιγμής οι αληθινές του νίκες και για το παρόν και για το μέλλον»[2]

και αυτό γιατί:

«οι θεωρητικοί που ασχολούνται με την ιστορία αυτού του κινήματος αντιμετωπίζοντάς την αφ' υψηλού σαν παντογνώστες θεοί, όπως κάποτε ο κλασσικός μυθιστοριογράφος, συμπεραίνουν με ευκολία πως η Κομμούνα ήταν αντικειμενικά καταδικασμένη, ότι ήταν αδύνατο να φτάσει κάπου. Δεν πρέπει όμως να ξεχνάμε ότι για όσους έζησαν το γεγονός αυτό το κάπου ήταν εκεί.»[3]

Η Παρισινή Κομμούνα λοιπόν, συνεχίζει να είναι σημαντική και σήμερα γιατί εκτός από το να εγκαθιδρύσει την πρώτη εργατική (ή λαϊκή, όπως είναι η δική μας εκτίμηση) εξουσία, έδειξε με την ίδια της την «εργαζόμενη ύπαρξη» που ήταν, σύμφωνα με τον Μαρξ[4], το βασικότερο μέτρο της Κομμούνας, το κρυμμένο νόημα της επανάστασης, τον μετασχηματισμό ολόκληρης της ίδιας της ζωής, της καθημερινής ζωής στην πόλη.

Η σύντομη ζωή της Κομμούνας δεν μπορούσε να είναι αρκετή ώστε η επαναστατική διαδικασία να ξεδιπλωθεί σε όλο της εύρος και να πραγματοποιήσει τις ήδη υπάρχουσες τάσεις της στον χτισμένο χώρο της πόλης. Όμως η αλλαγή της ζωής ήδη «ήταν εκεί».

Εδώ θα προσπαθήσουμε να φωτίσουμε αυτή την πλευρά της Κομμούνας, τους τρόπους με τους οποίους αυτή έμελε να γίνει το μεγαλύτερο ως ακόμα και σήμερα «κίνημα πόλης». Πώς ανακατέλαβε το αναμορφωμένο από τον Haussmann κέντρο του Παρισιού, πώς προσπάθησε να καταργήσει την εκμετάλλευση των ιδιοκτητών ακινήτων, πώς, τελικά, μετασχημάτισε τους χώρους και τους χρόνους της καθημερινής ζωής και πως, εν μέσω πολέμου, αντέστρεψε την ιεραρχία μέσα σε μια ατμόσφαιρα γιορτής με στοιχεία καρναβαλιού. Δεν θα εξιστορήσουμε την πορεία των γεγονότων καθώς τα κλασικά έργα[5] το κάνουν πολύ καλύτερα απ' ότι θα μπορούσαμε εμείς, αλλά ούτε και θα απαριθμήσουμε τα μέτρα της Κομμούνας[6]. Αυτά θα αναδεικνύονται κάθε φορά στο πλαίσιο που συζητάμε εδώ.

II

Η ιδέα για την Κομμούνα ως αστεακής επανάστασης τεκμηριώθηκε για πρώτη φορά από τον Henri Lefebvre[7] με το βιβλίο του «Η διακήρυξη της Κομμούνας» το 1965[8]. Με ποιους τρόπους, όμως, ήταν η επανάσταση αστεακή; Προσπαθώντας να απαντήσουμε σε αυτό το ερώτημα ας ξεκινήσουμε με το ποιοι ήταν οι Κομμουνάροι, ποια ήταν τα πιο δραστήρια υποκείμενα της επανάστασης. Στατιστικά στοιχεία της εποχής (από δίκες και εκτοπίσεις που ακολούθησαν την πτώση της Κομμούνας) δείχνουν πως σχεδόν σε κάθε περίπτωση οι Κομμουνάροι ήταν μισθωτοί, ενώ η πλειονότητα ήταν χειρώνακτες εργάτες. Την πλειοψηφία ανάμεσα σε αυτούς αποτελούσαν οικοδόμοι και άλλοι εργάτες στο χώρο της

2. Γκυ Ντεμπόρ, Αττίλα Κοτάνυϊ, Ραούλ Βανεγκέμ, Θέσεις για την Παρισινή Κομμούνα, Καταστασιακή Διεθνής #7, Απρίλιος 1962, στο Internationalle Situationniste, *Το ξεπέρασμα της τέχνης*, Ύψιλον, 1999. σελ. 245

3. *ό.π.* σελ. 248

4. Καρλ Μαρξ, *Ο Εμφύλιος Πόλεμος στη Γαλλία*, Σύγχρονη Εποχή, 2009, σελ.80

5. Για την ιστορία της Κομμούνας βλ. μεταξύ άλλων Prosper Olivier Lissagaray, *Η Ιστορία της Παρισινής Κομμούνας του 1871*, Ελεύθερος Τύπος, 2005, Καρλ Μαρξ, *ό.π.*

6. Συνοπτικά τα μέτρα που πήρε η Κομμούνα στην εισαγωγή του Ένγκελς στο Καρλ Μαρξ, *ό.π.*, σελ. 13-15

7. Αν και ίσως ανήκει στους καταστασιακούς όπως είπαμε και πριν. Όπως και να 'χει δεν είναι ανάγκη να αναβιώνουμε σήμερα τον καβγά τους καθώς οι μεν επηρεάστηκαν σημαντικά από τον δε και αντίστροφα.

8. Henri Lefebvre, *La Proclamation de la Commune*, Gallimard, 1965.

κατασκευής ενώ σημαντικό ήταν και το ποσοστό των παραδοσιακών τεχνιτών. Το φρέσκο βιομηχανικό προλεταριάτο έρχεται μετά από τις δύο αυτές κατηγορίες[9]. Στην ουσία πρόκειται σε μεγάλο βαθμό για την εργατική τάξη που σχετίστηκε το προηγούμενο διάστημα με τα έργα για τη φαντασμαγορική αναμόρφωση του Παρισιού υπό το βαρόνο Haussmann. Ο Castells συνοψίζοντας το προφίλ της Κομμούνας και των Κομμουνάρων βάσει των εμπειρικών δεδομένων που εξετάζει, λέει πως επρόκειτο για «μια μικροαστική ελίτ, σε συμμαχία με κάποιους τεχνίτες, η οποία ηγούνταν ενός στρατού που ελεγχόταν από άλλους μικροαστούς χαμηλότερου επιπέδου και που υποστηρίζονταν από μια μάζα μισθωτών χειρωνακτών εργατών, οι περισσότεροι από τους οποίους σχετιζόταν όχι με τη διαδικασία εκβιομηχάνισης αλλά με την αστική ανάπτυξη και την real estate κερδοσκοπία». Στους παραπάνω πρέπει να προστεθούν επίσης οι άνεργοι και φυσικά οι γυναίκες[10]. Έτσι, προκύπτει ο λαϊκός χαρακτήρας της επανάστασης, περισσότερο λαϊκός από οποιαδήποτε άλλη γαλλική επανάσταση αφού δεν υπήρχε απολύτως καμία συμμετοχή της φιλελεύθερης αστικής τάξης και φυσικά της αριστοκρατίας. Ο λαϊκός και όχι αμιγώς εργατικός χαρακτήρας προκύπτει και βάσει του προγράμματος, των μέτρων που έλαβε η Κομμούνα, όπως θα φανεί και παρακάτω.

Η “δημιουργική καταστροφή” των έργων του Haussmann.

Αυτό που προκύπτει επίσης, είναι πως η Κομμούνα αποτέλεσε κατά μείζονα λόγο ένα κίνημα συγκεκριμένων κοινωνικών τάξεων και ομάδων οι οποίες στην καθημερινότητά τους έβλεπαν την πόλη στην οποία έμεναν και την αστική αναμόρφωση που εξελισσόταν να τους αλλοτριώνει με διάφορους τρόπους. Οι εργάτες που είχαν εξωθεί από το κέντρο, μαζί με τους εργάτες που είχαν έρθει από την επαρχία για τις εργασίες ανοικοδόμησης και ήταν αναγκασμένοι να ζουν σε παραγκουπόλεις υπό άθλιες συνθήκες, βρέθηκαν να παράγουν κάτι στο οποίο δεν είχαν πρόσβαση και αυτό το κάτι ήταν η ίδια η πόλη την οποία τώρα ξαναέχτιζαν σύμφωνα με τα γούστα της αστικής τάξης. Οι μικρομαγαζάτορες βρέθηκαν να κινδυνεύουν να χάσουν τις επιχειρήσεις τους όταν, εξουθενωμένοι οικονομικά από τον αποκλεισμό που είχαν επιβάλλει οι Πρώσοι στην πόλη, κλήθηκαν με το διάταγμα της 13ης Μάρτη να πληρώσουν στους ιδιοκτήτες ακινήτων και στους κερδοσκόπους τα ενοίκια για τους μήνες του αποκλεισμού, για τον οποίον ευθυνόταν η κεντρική κυβέρνηση που έσυρε τη Γαλλία σε πόλεμο. Οι φτωχές γυναίκες, το πιο δραστήριο υποκείμενο της Κομμούνας, βρίσκονταν διαρκώς στα όρια της αστικής παραβατικότητας με πολλές να εκδίδονται από τους φτωχούς άντρες τους, ώστε να εξασφαλίζουν αυτοί ένα επιπλέον εισόδημα και με τους πλούσιους να πληρώνουν για αυτές τις ερωτικές «υπηρεσίες». Όλοι οι παραπάνω είχαν αυτό ακριβώς σαν κοινό, δημιουργούσαν με την εργασία τους μια πόλη από την οποία ήταν διαρκώς και πιο αποκλεισμένοι αλλά την οποία ένιωθαν δική τους.

Και πράγματι, οι διακηρύξεις της Κομμούνας κάνουν την παραπάνω διαπίστωση πιο φανερή. Οι εξεγερμένοι αυτοαποκαλούνται «Παριζιάνοι» και «πολίτες» και όχι Γάλλοι, εργάτες ή προλετάριοι. Η πρώτη πράξη της Κομμούνας ήταν να εγκαθιδρύσει την τοπική δημοτική ελευθερία ενάντια στο κεντρικό κράτος και να ανακηρύξει τη Δημοκρατία και τη Συνομοσπονδία των ελεύθερων κομμούνων των άλλων πόλεων, ως το μοναδικό πολίτευμα που εγγυάται την ελευθερία. Ταυτόχρονα απαγόρευσε στον κρατικό στρατό να μπει στην πόλη, οργανώνοντας το δικό της ένοπλο σώμα, οι αξιωματικοί του οποίου ήταν εκλεγμένοι από τη βάση του στρατεύματος, που με τη σειρά της αποτελούνταν ως επί τω πλείστον από όλο τον πληθυσμό που μπορούσε να φέρει όπλο[11]. Στην ουσία η πρώτη πράξη ήταν να εγκαθιδρύσει την εξουσία των εξεγερμένων απέναντι σε μια δεσποτική και συντηρητική αστική τάξη η οποία στήριζε την εξουσία της σε μεγάλο βαθμό στους αγροτικούς πληθυσμούς. Στο Παρίσι των συνεχών επαναστάσεων του 19ου αι. είχε δημιουργηθεί η πολιτική συνείδηση στους κατοίκους ότι αποτελούσαν την εμπροσθοφυλακή του αγώνα για κοινωνική δικαιοσύνη, μια εμπροσθοφυλακή που έβλεπε ως εμπόδιο την «καθυστερημένη» και συντηρητική επαρχία και τους

9. Τα παραπάνω στοιχεία, όπως και μεγάλο μέρος της συλλογιστικής αυτού του κεφαλαίου από το Manuel Castells, *The City and the Grassroots*, University of California Press, 1984 και ειδικότερα το κεφάλαιο Cities and Revolution: The Commune of Paris, 1871.

10. Για τις γυναίκες στην Κομμούνα βλ. το κείμενο Ανυπότακτες γυναίκες. Η συμβολική γυναικεία φιγούρα στην Κομμούνα του Παρισιού, σε αυτό το τεύχος του Κομπρεσέρ.

11. Διακήρυξη της 19ης Απριλίου 1871.

Απ' τη Γαλλική Επανάσταση το 1789.

Απ' την Επανάσταση του 1848.

αγροτικούς της πληθυσμούς που στήριζαν τα αυτοκρατορικά καθεστώτα. Οι εξεγερμένοι πίστευαν πως η πόλη σαν θύλακας ελευθερίας οφείλει να απελευθερώσει από τους δεσμούς αυτούς τους πληθυσμούς και, επιπλέον, το Παρίσι σαν πρωτεύουσα οφείλει να είναι πρωτοπόρο σε αυτό τον αγώνα. Σε αυτό το πλαίσιο μπαίνουν και οι σχέσεις της Κομμούνας με τη γαλλική επαρχία και τις άλλες πόλεις. Στην πραγματικότητα έγιναν προσπάθειες να εγκαθιδρυθούν κομμούνες και σε άλλες πόλεις της Γαλλίας με εξεγέρσεις στη Λυών, τη Μασσαλία, την Τουλούζ και τη Λιμουζίν, οι οποίες όμως κατεστάλθηκαν.

Στην άνθηση των παραπάνω αντιλήψεων, εκτός από την επαναστατική ιστορία του Παρισιού, συνέβαλλε καθοριστικά και η κοινωνική ζωή των εργατικών συνοικιών κατά τη διάρκεια της πολιορκίας από τους Πρώσους το χειμώνα του 1870. Στις λαϊκές συνοικίες, με το κράτος να έχει ουσιαστικά καταρρεύσει και να μη μπορεί να τις αστυνομεύσει, αναπτύχθηκαν νέα δίκτυα επικοινωνίας, αλληλεγγύης και συνεργασίας που ξεκινούσαν από την ανάγκη για επιβίωση που προέκυπτε λόγω της πολιορκίας και έφταναν ως την ανάπτυξη των επαναστατικών ομάδων, τοπικών ενώσεων γειτονιάς, γυναικείων κλαμπ και λεγεώνων της Εθνοφρουράς, οι οποίες διακήρυσσαν ανοιχτά τα ανατρεπτικά οράματά τους. Οι συνοικίες, τα τοπικά διαμερίσματα, κέρδισαν μεγάλο βαθμό αυτονομίας και είχαν φτάσει σε σημείο να είναι σχεδόν αυτοκυβερνώμενα. Όλη αυτή η αυτόνομη ανάπτυξη της κοινωνικής ζωής των λαϊκών μαζών αποτέλεσε σαφώς μια γερή βάση για το ξέσπασμα της επανάστασης.

Η Κομμούνα προσπάθησε να τσακίσει το αστικό κράτος χτίζοντας τους πολιτικούς θεσμούς που εξυπηρετούσαν τους σκοπούς της. Και η νέα αυτή κοινωνική οργάνωση έθετε στο κέντρο την αυτόνομη πόλη, την Κομμούνα, σαν το κύριο συστατικό στοιχείο.[12] Η δημοκρατία διαχέονταν ως τη βάση του λαού, δίνοντας πολύ μεγάλες ελευθερίες στην αυτοκυβέρνηση των συνοικιών (διαμερισμάτων του Παρισιού), καθιερώνοντας την ελεύθερη συμμετοχή όλων των ενδιαφερομένων στα κοινά, τη δημοσιοποίηση όλων των αποφάσεων, την ανακλητότητα και προσωρινή θητεία αυτών που αναλάμβαναν δημόσια καθήκοντα, καθώς και την εξίσωση του μισθού τους με αυτούς του εργάτη και του στρατιώτη. Το όραμα της Κομμούνας ήταν η αντικατάσταση του αστικού κράτους με το μη-κράτος των ελεύθερα συνομοσπονδιοποιημένων κομμούνων. Η πολιτική μορφή της Κομμούνας θα έπρεπε να διαδοθεί ως και το τελευταίο χωριό.

Η Κομμούνα όμως, όπως είπαμε, δεν ήταν απλά νέοι πολιτικοί θεσμοί. Ήταν ένα εργαζόμενο σώμα που στόχευε στην κοινωνική δικαιοσύνη και την απελευθέρωση της καθημερινότητας. Στην προσπάθεια για εγκαθίδρυση της κοινωνικής δικαιοσύνης, το πρώτο μέτρο που παίρνει το εξεγερμένο Παρίσι μέσω της Κεντρικής

12. Η προσπάθεια αυτή για αυτοκυβέρνηση του Παρισιού έγινε αντιληπτή από την αστική τάξη σαν τόσο μεγάλη απειλή που η τοπική αυτοδιοίκηση καταργήθηκε σαν διοικητική βαθμίδα ως το 1977(!), οπότε και ανασυστάθηκε ο Δήμος και εκλέχθηκε δήμαρχος ο δεξιός Ζακ Σιράκ, αφού φυσικά, μετά από 100 χρόνια, ολοκληρώθηκε η μπουρζουαζοποίηση της κεντρικής πόλης.

Παρισινή εργατογειτονιά το 1870.

Επιτροπής της Εθνοφρουράς[13] είναι η ακύρωση της απόφασης για πληρωμή των ενοικίων για τους μήνες του πρωσικού αποκλεισμού. Είναι εντυπωσιακό, από τη σκοπιά που συζητάμε εδώ, καθώς μάλλον πρόκειται για έναν από τους πιο σημαντικούς λόγους που η Κομμούνα τελικά επικράτησε (μαζί με την επιτυχημένη αντίσταση στην απόπειρα αφοπλισμού του οπλισμένου παρισινού λαού από την κυβέρνηση των Βερσαλλιών στις 18 του Μάρτη). Μεταξύ 13 και 17 του Μάρτη υπήρξαν από τους ιδιοκτήτες ακινήτων 50.000 νομικές αξιώσεις για κατασχέσεις[14] λόγω των απλήρωτων ενοικίων, οι οποίες έπλητταν τα χαμηλά εισοδηματικά στρώματα του πληθυσμού. Από εδώ γίνεται κατανοητό γιατί οι ιδιοκτήτες ακινήτων και οι κερδοσκόποι της αστικής γης υπήρξαν τόσο μισητοί εχθροί της Κομμούνας.

RÉPUBLIQUE FRANÇAISE

N° 59 LIBERTÉ — ÉGALITÉ — FRATERNITÉ N° 59

COMMUNE DE PARIS

LA COMMUNE DE PARIS,

Considérant que le premier des principes de la République française est la liberté;

Considérant que la liberté de conscience est la première des libertés;

Considérant que le budget des cultes est contraire au principe, puisqu'il impose les citoyens contre leur propre foi;

Considérant, en fait, que le clergé a été le complice des crimes de la monarchie contre la liberté,

DÉCRÈTE :

Art. 1er. L'Église est séparée de l'État.

Art. 2. Le budget des cultes est supprimé.

Art. 3. Les biens dits de mainmorte, appartenant aux congrégations religieuses, meubles et immeubles, sont déclarés propriétés nationales.

Art. 4. Une enquête sera faite immédiatement sur ces biens, pour en constater la nature et les mettre à la disposition de la Nation.

LA COMMUNE DE PARIS.

Paris, le 3 avril 1871.

Χωρισμός εκκλησίας-κράτους και δήμευση της εκκλησιαστικής περιουσίας.

Εντοπίζοντας τους υπόλοιπους εχθρούς της Κομμούνας, αυτούς στους οποίους στράφηκε η βία της, μπορούν να εξαχθούν επιπλέον συμπεράσματα για το χαρακτήρα και τους στόχους της. Οι κυριότεροι από αυτούς, όπως είναι γνωστό, ήταν κυρίως δύο: η αστυνομία και ο κλήρος. Αυτοί που αντιπροσώπευαν το παλαιό καθεστώς, τον έλεγχο της καθημερινής ζωής και επέβαλαν την συντηρητική ηθική. Ο στόχος της απελευθέρωσης της επαρχίας από την οπισθοδρόμησή της περνούσε αναγκαστικά μέσα από το χτύπημα στην πολιτιστική ηγεμονία της εκκλησίας˙ ο στόχος της απελευθέρωσης της καθημερινότητας και της εγκαθίδρυσης της δημοτικής ελευθερίας απέναντι στην κυριαρχία της κεντρικής εξουσίας, μέσα από την κατάργηση της αστυνομίας της.

Άλλοι εχθροί της υπήρξαν «ο κερδοσκόπος, ο "λαδέμπορας", ο λαθρέμπορος, ο δανειστής, ο έμπορος που πόνταρε στην αθλιότητα των οικογενειών για να πάρει τη λιγοστή περιουσία της, ή ο δανειστής που χρέωνε υπερβολικούς τόκους εκμεταλλευόμενος δραματικές ανάγκες».[15] Με άλλα λόγια εχθρός δεν ήταν τόσο ο κάτοχος των μέσων παραγωγής, αυτός που αποσπά την υπεραξία όσο αυτός που εκμεταλλεύεται βάναυσα το λαό. Τα μέτρα της Κομμούνας, στοχεύοντας κυρίως ενάντια στην αδικία των αφεντικών και όχι στον εργατικό έλεγχο της παραγωγής συνηγορούν σε αυτό το συμπέρασμα: η κατάργηση της νυχτερινής εργασίας των αρτεργατών, το κλείσιμο των ενεχυροδανειστηρίων, η απαγόρευση της αυθαίρετης κατακράτησης από τα αφεντικά μέρους του μισθού των εργατών σαν μέσο πειθάρχησης. Χωρίς να σημαίνει φυσικά πως η σοσιαλιστική επανάσταση δεν κυοφορούνταν εντός της Κομμούνας˙ μέτρα, όπως η απόδοση στους εργαζόμενους επιχειρήσεων που είχαν εγκαταλείψει οι εργοδότες φανερώνουν αυτήν την τάση, η οποία, όμως σε μεγάλο βαθμό ήταν ακόμα λανθάνουσα. Όπως, με έμμεσο και ασυνείδητο τρόπο γινόταν και η επίθεση στην απόσπαση της υπεραξίας, αφού η καταπολέμηση της αδικίας δεν είναι τίποτα άλλο από την προσπάθεια να ανακτηθεί τμήμα της υπεραξίας στη σφαίρα της διανομής.

Το οδόφραγμα μπροστά απ' το παλιό δημαρχείο, την έδρα της Κομμούνας.

Η Κομμούνα λοιπόν, υπήρξε θεμελιωδώς μια αστεακή εξέγερση σε τρία διαφορετικά επίπεδα, όπως συνοψίζει και ο Castells. Ήταν η εξέγερση μιας πόλης της οποίας ο πλούτος των κοινωνικών σχέσεων και η πολιτική συνείδηση ασφυκτιούσε μέσα στα πλαίσια μιας δεσποτικής εξουσίας που στηριζόταν στη συντηρητική ύπαιθρο και εξερράγη διεκδικώντας τον αυτοκαθορισμό και τη δημοτική αυτονομία για να κάνει το άλμα της προς το μέλλον. Ήταν, ταυτόχρονα, η εξέγερση αυτών που παρήγαγαν με τη ζωή, τη δραστηριότητα και την εργασία τους την πόλη τους, την οποία όμως στερούνταν σε όλο και μεγαλύτερο βαθμό. Η Κομμούνα άλλωστε κατέχει τον τίτλο της πιο βίαια χτυπημένης απεργίας ενοικίου που έχει υπάρξει στην ιστορία. Ήταν, τελικά, η επανάσταση που αποπειράθηκε να καταστρέψει το αστικό κράτος χτίζοντας πολιτικούς θεσμούς που στην πραγματικότητα αποτελούσαν ένα μη-κράτος, ένα κράτος που

13. Τρεις μέρες μετά την εξέγερση, στις 21 Μαρτίου.

14. Manuel Castells, ό.π. σελ. 21

15. Manuel Castells, ό.π. σελ. 23

16. Καρλ Μαρξ, Φρίντριχ Ένγκελς, *Μανιφέστο του Κομμουνιστικού Κόμματος*, Σύγχρονη Εποχή, 1984, σελ. 6

17.Πρόλογος του Ένγκελς, στο Καρλ Μαρξ, *Ο Εμφύλιος Πόλεμος…, ό.π.*, σελ. 20

18. *ό.π.*, σελ. 23

19. Kristin Ross, *The Emergence of Social Space: Rimbaud and the Paris Commune*, Verso, 2008, σελ. vi

αυτοκαταργείται, με πυρήνα τις Κομμούνες των πόλεων και των χωριών και κύρια χαρακτηριστικά την άμεση δημοκρατία και την καθολική συμμετοχή στα κοινά.

Ο Μαρξ, στον πρόλογο του Κομμουνιστικού Μανιφέστου που γράφτηκε το 1872, ένα έτος μετά την Κομμούνα, εξάγοντας το κεντρικό πολιτικό συμπέρασμα από τα γεγονότα, αναγκάζεται να παραδεχτεί (και να προειδοποιήσει;) αλλάζοντας παλαιότερες απόψεις του για το Κράτος, πως δεν μπορεί «η εργατική τάξη να πάρει στα χέρια της την έτοιμη κρατική μηχανή και να τη βάλει σε κίνηση για τους δικούς της σκοπούς»[16] αλλά, όπως έγραφε ο Ένγκελς το 1891, «για να μην ξαναχάσει την κυριαρχία που μόλις είχε κατακτήσει, πρέπει, να παραμερίσει όλη την παλιά καταπιεστική μηχανή που ως τότε είχε χρησιμοποιηθεί εναντίον της,[…]».[17] Εξάλλου, ο Ένγκελς στο τέλος αυτής της εισαγωγής, διασαφηνίζει αναφωνώντας: «Ε, λοιπόν, κύριοι, θέλετε να μάθετε τι λογής είναι αυτή η δικτατορία; Κοιτάχτε την Παρισινή Κομμούνα. Αυτή ήταν η δικτατορία του προλεταριάτου».[18]

III

«Οι επαναστάσεις έχουν να κάνουν τόσο με την καταστροφή των ταυτοτήτων όσο και με την κατασκευή τους, την ενεργοποίηση της φαντασίας και της αταξίας όσο και με τις πολιτικές θεσμίσεις. Αν όχι, τότε γνωρίζουμε αρκετά σίγουρα, ιστορικά μιλώντας, ότι θα αποτύχουν – θα αποτύχουν, τουλάχιστον, με όλους τους βασικούς τρόπους».[19]

Terry Eagleton,

Άρθρο Ένα: Η στήλη στην πλατεία Vendôme θα γκρεμιστεί

Κομμούνα του Παρισιού

Η επίθεση της Κομμούνας στο Κράτος και η προσπάθεια εγκαθίδρυσης οριζόντιων μορφών διακυβέρνησης υπήρξε η υψηλότερη έκφραση της επίθεσης ενάντια στις ιεραρχίες και στους διαχωρισμούς, που το ίδιο αυτό το Κράτος μαζί με τον τρόπο παραγωγής επέβαλαν στην κοινωνία της πόλης. Και κυρίως έκφραση της επίθεσης ενάντια στις βάσεις αυτών των ιεραρχήσεων και των διαχωρισμών: τον καταμερισμό της εργασίας και το μονοπώλιο της βίας.

Το ίδιο το Κράτος, στη βάση του δεν έχει κάτι άλλο από τον κοινωνικό καταμερισμό της εργασίας. Μόνο βάσει αυτού του καταμερισμού είναι δυνατό να διαμορφωθεί ως ένα σώμα έξω από την κοινωνία το οποίο γίνεται όργανο στα χέρια της κυρίαρχης τάξης. Βάσει αυτού του καταμερισμού της εργασίας κάποια μέλη της κοινωνίας καλούνται να την αντιπροσωπεύσουν. Η Κομμούνα παραμέρισε το αστικό κράτος επιτιθέμενη στον καταμερισμό της εργασίας, που θέλει κάποιους ειδικούς να διοικούν, να νομοθετούν και να δικάζουν, κάποιους άλλους να κρατούν τα όπλα και τα γκλομπ, τα οποία χρησιμοποιούν με εντολές των πρώτων πάνω σε άλλους που υφίστανται αναγκαστικά την εξουσία τους. Η ανακλητότητα και η προσωρινή θητεία θεμελίωνε την άρση αυτού του καταμερισμού, αφού ο κάθε ένας που διοικούσε καθίστατο ίσος και αντικαταστατός από τον διοικούμενο. Όλοι μπορούσαν να εκτελέσουν όλα τα καθήκοντα. Αυτή, όμως, ήταν η πιο συνειδητή πλευρά των πραγμάτων.

Κατά τη διάρκεια της Κομμούνας μεγάλο μέρος του πληθυσμού, το ένοπλο, απέκτησε μια νέα πηγή εισοδήματος, το μισθό του στρατιώτη. Ο εξοπλισμός του λαού ήταν, καταρχήν, σαφής επίθεση στο μονοπώλιο της βίας που κατέχει το Κράτος. Επίσης, πολλοί πολίτες ασχολούνταν πλέον με τις επιτροπές και γενικά τις υποθέσεις της Κομμούνας. Αυτή

η κατάσταση οδήγησε πολλούς εργάτες και τεχνίτες να παρατήσουν τα εργαλεία και τα μαγαζιά τους και να ασχοληθούν με κάθε είδους διαφορετική δραστηριότητα, από την οικοδόμηση οδοφραγμάτων μέχρι την επεξεργασία του προγράμματος για την παιδεία της Κομμούνας.

Στον καπιταλισμό, η κοινωνική διαίρεση της εργασίας οδηγεί σε αντίστοιχους χωρικούς διαχωρισμούς οι οποίοι με τη σειρά τους εγκαθιδρύουν μια σειρά από ταυτότητες και «κατάλληλες θέσεις» για τα αντίστοιχα υποκείμενα. Στα εργοστάσια βρίσκονται εργάτες και οι διευθυντές τους, στις εργατικές συνοικίες διαμένουν και ζουν οι εργάτες, στα αναβαθμισμένα προάστια οι αστοί, το κέντρο της πόλης αποτελεί χώρο διασκέδασης και θεάματος για τους τελευταίους κλπ. Τι γίνεται όμως από τη στιγμή που όλοι αυτοί δεν βρίσκονται στην «κατάλληλη θέση τους; Τι γίνεται όταν οι μικρομαγαζάτορες γίνονται επίτροποι πολέμου, οι εργάτες έχουν ελεύθερο χρόνο και διασκεδάζουν στο ανακατειλημμένο κέντρο, οι γυναίκες κρατάνε όπλα στα οδοφράγματα και όχι σκούπες στα σπίτια, οι καλλιτέχνες τυπώνουν προπαγανδιστικές αφίσες και οι αστοί έχουν εγκαταλείψει έντρομοι μετά την εξέγερση την πόλη και βρίσκονται στις Βερσαλλίες; Αυτό που συμβαίνει είναι μια ριζική διάλυση των καθιερωμένων ταυτοτήτων και διαχωρισμών μεταξύ εργάτη, καλλιτέχνη, τεχνίτη, άντρα και γυναίκας και μια αντίστοιχη κατάρρευση της χωρικής ιεραρχίας. «Η πραγματική απειλή στην υπάρχουσα τάξη έρχεται […] από την αμφισβήτηση των ορίων μεταξύ της δουλειάς και της σχόλης, παραγωγού και καταναλωτή, εργάτη και αστού, εργάτη και διανοούμενου».[20] Και από μια αντίστοιχη αμφισβήτηση της χωρικής ιεραρχίας, όπου οι χώροι της πόλης πλέον γίνονται ισότιμοι και ανοίγονται σε όλο τον πληθυσμό. Η συνοικία μπορεί να είναι στον ίδιο βαθμό κέντρο της κοινωνικής ζωής, όσο είναι το κέντρο της πόλης και αντίστροφα. Οι «κατάλληλες θέσεις» έχουν καταργηθεί ή, πράγμα που είναι το ίδιο, «κατάλληλη θέση» είναι ολόκληρος ο χώρος της πόλης.

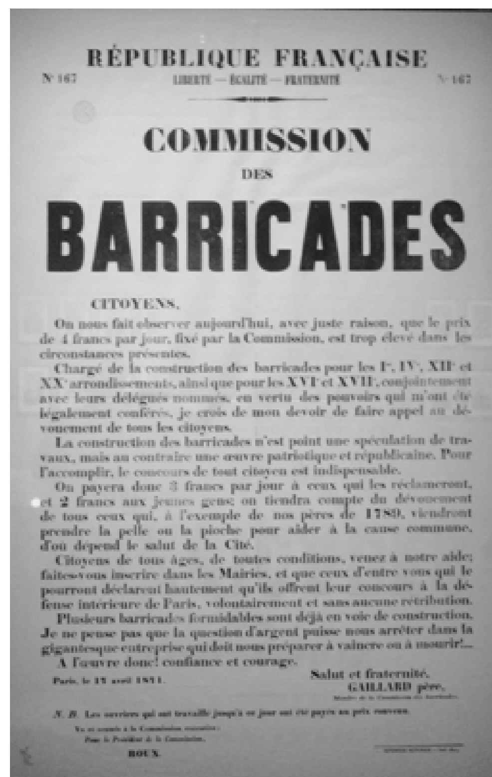
20. ό.π., σελ. 61

21. ό.π., σελ. 33

*

«Η μεγάλη σημασία της Κομμούνας είναι περισσότερο φανερή σε αυτό που ο Μαρξ ονόμαζε "εργαζόμενη ύπαρξή" της: στην μετατόπιση του πολιτικού στις φαινομενικά περιφερειακές περιοχές της καθημερινής ζωής – την οργάνωση του χώρου και του χρόνου, τις αλλαγές στους βιωμένους ρυθμούς και τις κοινωνικές ατμόσφαιρες. Η σύντομη κατοχή της ίδιας τους της ιστορίας από τους εξεγερμένους είναι αντιληπτή, με άλλα λόγια, όχι τόσο στο επίπεδο της κυβερνητικής πολιτικής όσο στο επίπεδο της καθημερινής τους ζωής: στα χειροπιαστά προβλήματα της εργασίας, της σχόλης, της κατοικίας, της σεξουαλικότητας, των οικογενειακών σχέσεων και των σχέσεων μεταξύ των γειτόνων».[21] Η «εργαζόμενη ύπαρξη», της Κομμούνας, η πρακτική της δραστηριότητα, υπήρξε ως εκ τούτου μια κριτική τόσο της γεωγραφικής ζωνοποίησης του χώρου της πόλης, όσο και μια κριτική των κυρίαρχων χρήσεων των χώρων της.

Πέρα από την επάνοδο των εργατών στο κέντρο του Παρισιού, λόγω κυρίως της πολιτικής σημασίας του κέντρου της πόλης για τη λαϊκή εξέγερση και της επιθυμίας τους να ανακτήσουν το χώρο από τον οποίο είχαν εξωθεί με τα έργα του Haussmann, η υλική μορφή που πήρε αυτή η κριτική της ζωνοποίησης ήταν μια σειρά «μεταστροφών» των υφιστάμενων χώρων, με την έννοια που έδιναν οι Καταστασιακοί. Ενώ η Κομμούνα δεν έζησε τόσο ώστε να καταφέρει να αλλάξει το χτισμένο περιβάλλον, να ξαναχτίσει την πόλη σύμφωνα με τις ανάγκες και τις επιθυμίες της, η καθημερινή δραστηριότητα των εξεγερμένων μετέστρεψε με τρόπο ριζικό τη χρήση του ήδη χτισμένου, και μάλιστα ξαναχτισμένου, σύμφωνα με τις ανάγκες των αστών, χώρου. Οι Κομμουνάροι όταν βρισκόντουσαν στο κέντρο του Παρισιού ή μέσα

Η απόφαση της Κομμούνας για το χτίσιμο των οδοφραγμάτων.

22. ό.π., σελ. 42

23. Γκυ Ντεμπόρ,...ό.π., σελ. 246

24. Bulletin Communal, May 6, 1871, παρατίθεται στο Kristin Ross, ό.π., σελ. 42

25. ό.π., σελ. 37

26. Ο πρώτος εκπρόσωπος πολέμου της Κομμούνας

στις εκκλησίες δεν ήταν σπίτι τους, αλλά καταλάμβαναν εχθρικό έδαφος. Η μεταστροφή έγκειται στη χρήση των στοιχείων ή των τόπων της κυρίαρχης κοινωνικής τάξης για ένα μετασχηματισμένο σκοπό. Δεν έχει άλλο τόπο από τον τόπο του άλλου˙ το παιχνίδι γίνεται σε ξένο γήπεδο και οι τακτικές καθορίζονται από την απουσία ενός «κατάλληλου τόπου».[22] «Μέχρι σήμερα η Κομμούνα εκπροσωπεί τη μοναδική πραγμάτωση μια επαναστατικής πολεοδομίας».[23] Και το έκανε αυτό με πολλούς τρόπους.

Η κατάληψη των εκκλησιών και η χρήση τους ως χώρων διεξαγωγής συνελεύσεων των γυναικείων και των εργατικών οργανώσεων είναι ένα τέτοιο παράδειγμα: «όταν το Club Communal της Salle Moliere κατέλαβε την εκκλησία του Αγίου Νικολάου des Champs, ένα δημόσιο μνημείο που μέχρι τότε υπηρετούσε μόνο μια κάστα, γεννημένο εχθρό κάθε προόδου, αυτό αναγνωρίστηκε σαν μια “μεγάλη επαναστατική πράξη” από τον πληθυσμό της περιοχής».[24] Ένα άλλο παράδειγμα είναι η σαρωτική αλλαγή των όψεων των κτιρίων στο επίπεδο του δρόμου. Οι τοίχοι από αδιάφορα όρια μεταξύ δημόσιων και ιδιωτικών χώρων από όπου είτε απλά οι περαστικοί διέρχονταν, είτε στεκόντουσαν για να θαυμάσουν εμπορεύματα στις προθήκες των καταστημάτων, μετατράπηκαν σε κοινωνικούς χώρους μπροστά από τους οποίους εξελισσόταν μεγάλο μέρος της δημόσιας συζήτησης. Η πολιτική της Κομμούνας ήταν να δημοσιεύει άμεσα τις αποφάσεις της και να ενημερώνει τους πολίτες με αφίσες που τοιχοκολλούνταν σε όλο το Παρίσι. Το γεγονός ότι μεγάλο μέρος του πληθυσμού ήταν αναλφάβητο, οδήγησε στο να διαβάζονται οι αφίσες φωναχτά σε συγκεντρωμένες ομάδες και, τελικά, μετέστρεψε την εργαλειακή λειτουργία των όψεων των κτιρίων και των οδών σε πολιτικοποιημένους κοινωνικούς χώρους. Ο δημόσιος χώρος της πόλης πραγματώνονταν σαν χώρος πολιτικός.

Η άλλη πολλαπλή μεταστροφή που έθεσε σε λειτουργία η Κομμούνα έχει να κάνει με την κατασκευή που εμφανίζεται πιο επίμονα από κάθε άλλη στις εξεγέρσεις, το οδόφραγμα, καθώς και τις ίδιες τις μάχες. Τα οδοφράγματα, εκατοντάδες κατά τη διάρκεια της Κομμούνας, είχαν βασικά μια στρατηγική χρήση. Αυτή δεν είναι, όπως ξεκαθαρίζει ο Μπλανκί, η κάλυψη των εξεγερμένων κατά τη διάρκεια των μαχών, αλλά η παρεμπόδιση της κίνησης του τακτικού στρατού.[25] Εδώ, γίνεται η πρώτη μεταστροφή του αστικού χώρου αφού οι δρόμοι, μάλιστα οι δρόμοι που είχαν σχεδιαστεί από τον Haussmann φαρδιοί και ευθείς για να διευκολύνουν τις βολές του πυροβολικού και την επέλαση του στρατεύματος, αλλά και που σε καιρό ειρήνης χρησιμοποιούνται για την κυκλοφορία των εμπορευμάτων, χρησιμοποιούνται για τελείως διαφορετικό και μάλιστα εχθρικό προς την κυρίαρχη χρήση τους σκοπό. Η κυκλοφορία ανατρέπεται για χάρη της στάσης.

Οι εξεγερμένοι, ενώ ο στρατός βρίσκεται ακινητοποιημένος από τα οδοφράγματα, είναι κρυμμένοι στα γύρω σπίτια και έτσι δεν δίνουν στόχο στον εχθρό, ενώ οι ίδιοι καθίστανται ικανοί να τους βάλλουν τόσο με τα όπλα όσο και με οτιδήποτε άλλο μπορεί να πεταχτεί. «Ο Μπλανκί υπερασπίστηκε της στρατηγικής που είναι γνωστή ως “τρυπώντας τα σπίτια”: “Όταν στην γραμμή άμυνας ένα σπίτι απειλείται ιδιαίτερα, γκρεμίζουμε τη σκάλα από το ισόγειο, και ανοίγουμε τρύπες στα πατώματα του επόμενου ορόφου, έτσι ώστε να μπορούμε να πυροβολούμε τους στρατιώτες που εισβάλλουν στο ισόγειο.” Ο Cluseret[26] γράφει για ένα «πλευρικό τρύπημα» των σπιτιών:

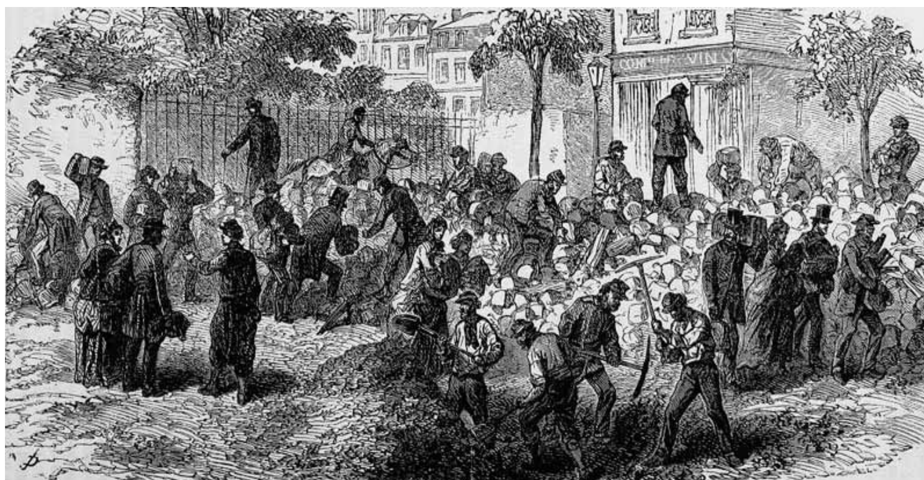
«Δυνάμεις φρουρούν το ισόγειο ενώ άλλοι ανεβαίνουν γρήγορα στον επόμενο όροφο και αμέσως διέρχονται από τον τοίχο στο διπλανό σπίτι και ούτω καθεξής όσο το δυνατό πιο μακριά». Τα σπίτια ξεκοιλιάζονται με τέτοιο τρόπο ώστε οι εξεγερμένοι να κινούνται ελεύθερα σε όλες τις κατευθύνσεις μέσω περασμάτων και δικτύων επικοινωνίας, ενώνοντας τα σπίτια˙ ο εχθρός στο δρόμο καθίσταται παγωμένος και στατικός. "Οι οδομαχίες δεν λαμβάνουν χώρα στους δρόμους αλλά στα σπίτια, όχι ανοιχτά αλλά υπό κάλυψη." Η οδομαχία εξαρτάται από την κινητικότητα ή την μόνιμη μετατόπιση. Βασίζεται στη μετατροπή των σπιτιών σε περάσματα – αντιστρέφοντας ή διακόπτοντας τον διαχωρισμό μεταξύ δημόσιου και ιδιωτικού χώρου. "Μια έκρηξη αέρα ανοίγει τρύπες στα διαμερίσματα… ανατινάζει τα όρια των σπιτιών"».[27] Αν ο Μπένγιαμιν έλεγε για τον flâneur του τέλους της Δεύτερης Αυτοκρατορίας ότι η πόλη μετατρέπονταν στο εσωτερικό ενός σπιτιού, οι Κομμουνάροι έκαναν το αντίθετο, μετατρέποντας το εσωτερικό σε δρόμο. Στην πραγματικότητα, βέβαια, ειδικά την εβδομάδα της επίθεσης των δυνάμεων των Βερσαλλιών, την τελευταία εβδομάδα της Κομμούνας που έμεινε στην ιστορία ως η ματωμένη εβδομάδα, οι μάχες στα οδοφράγματα πήραν τη κλασσική μορφή μάχης σώμα με σώμα. Είναι εντυπωσιακό πάντως, πώς τα διδάγματα για τις μάχες στον αστικό χώρο χρησιμοποιούνται ακόμα και σήμερα από αντάρτικα σε όλο τον κόσμο και μάλιστα έχουν ενσωματωθεί και από τους τακτικούς στρατούς οι οποίοι όλο και περισσότερο επιχειρούν σε πόλεις με αντίστοιχους τρόπους.[28]

Όσον αφορά στα ίδια τα οδοφράγματα, αυτά δεν χτίζονταν πάντα με άριστο τρόπο, παρά τις φωτογραφίες που απαθανατίζουν τα μεγαλύτερα και κεντρικότερα από αυτά. Έπρεπε να φτιάχνονται όσο το δυνατό πιο γρήγορα και σε όσο το δυνατό περισσότερα σημεία. Για την κατασκευή τους χρησιμοποιούνταν κάθε είδους αντικείμενα καθημερινής χρήσης τα οποία τοποθετούνταν το ένα πάνω στο άλλο, χωρίς σειρά και τα οποία προερχόντουσαν τόσο από το δρόμο όσο και από το εσωτερικό των σπιτιών. Μπορούσαν «κάλλιστα να είναι φτιαγμένα από αναποδογυρισμένες άμαξες, πόρτες που έχουν ξηλωθεί από τους μεντεσέδες τους, έπιπλα που έχουν πεταχτεί από τα παράθυρα, κυβόλιθους όπου είναι διαθέσιμοι, δοκάρια, βαρέλια κτλ».[29] Έτσι, τα αντικείμενα της καθημερινής ζωής αποσπώνται από το κανονικό τους πλαίσιο και χρησιμοποιούνται με ένα ριζικά διαφορετικό τρόπο. Το ίδιο συμβαίνει και όταν τα ίδια αυτά αντικείμενα πετάγονται για να πλήξουν τους αντίπαλους στρατιώτες, δηλαδή μετατρέπονται σε βλήματα. Φαίνεται, έτσι, ότι οι Κομμουνάροι είχαν συνείδηση της «τακτικής αποστολής του καθημερινού»[30] μεταστρέφοντάς το ώστε να εξυπηρετήσουν τους δικούς τους σκοπούς.

Το συμβολικό επιστέγασμα των παραπάνω πρακτικών της Κομμούνας, τόσο της οριζοντιοποίησης της εξουσίας και της χωρικής ιεραρχίας, όσο και της μεταστροφής των χώρων της πόλης από χώρους καθορισμένων λειτουργιών και

27. ό.π., σελ. 37-38

28. Βλ. και M.O.U.T. – Στρατιωτικές Επιχειρήσεις σε Αστικοποιημένο Έδαφος: Η στρατιωτικοποίηση της αστυνόμευσης και της καταστολής στις δυτικές μητροπόλεις, *κομπρεσέρ #3* καθώς και *Αδειάζοντας υπνοδωμάτια με οπλοπολυβόλο*, Λέσχη κατασκόπων του 21ου αιώνα, 2004.

29. Gustav-Paul Cluseret, *Mémoires du général Cluseret, vol. II*, Jules Levy, Paris, 1887, αναφέρεται στο Kristin Ross, *ό.π.*, σελ. 36

30. Kristin Ross, *ό.π.*

31. Louis Barron, Sous le drapeau rouge, Albert Savine, 1889, αναφέρεται στο *ό.π.*, σελ. 8

32. Kristin Ross, *ό.π.*, σελ. 42

χώρους όπου επιβεβαιώνεται η κυριαρχία της αστικής τάξης, ήταν το γκρέμισμα της στήλης Vendôme. Η στήλη είχε φτιαχτεί το 1810 από το Ναπολέοντα για να τιμήσει τη νίκη στο Austerlitz, από χαλκό που προέρχονταν από το λιώσιμο των κανονιών των αντίπαλων στρατών, της Αυστρίας και της Ρωσίας. Η Κομμούνα αναγνώρισε στη στήλη ένα απολιθωμένο σύμβολο της κυριαρχίας της αστικής τάξης και επιτέθηκε στην υποτιθέμενη ουδετερότητα των μνημείων με την καταστροφή της. Η καθετότητα της στήλης αντικαταστάθηκε από την οριζοντιότητα του ανοιχτού χώρου που δημιουργήθηκε στην πλατεία, από ένα θετικό κενό, έναν νέο κοινωνικό χώρο. Η πράξη αυτή της Κομμούνας συμβόλισε την αναγνώριση ότι το έδαφος της πόλης αποτελεί το χώρο της πολιτικής πρακτικής. Μια λιτή απόφαση ήταν αρκετή και η στήλη γκρεμίστηκε μέσα σε ατμόσφαιρα γιορτής:

«Η Κομμούνα του Παρισιού:

Λαμβάνοντας υπόψη πως η αυτοκρατορική στήλη στην Πλατεία Vendôme είναι ένα μνημείο βαρβαρότητας, ένα σύμβολο ωμής δύναμης και δόξας, μια επικύρωση του μιλιταρισμού, μια άρνηση του διεθνούς νόμου, μια μόνιμη προσβολή των ηττημένων από τους νικητές, μια διαρκής επίθεση σε μία από τις τρεις μεγάλες αρχές της Γαλλικής Δημοκρατίας, την Αδελφότητα, διατάσσεται:

Άρθρο Ένα: Η στήλη στην Πλατεία Vendôme θα γκρεμιστεί.»

Και όπως κατέγραψε ένας Κομμουνάρος στα απομνημονεύματά του: «η μουσική έπαιξε φανφάρες, κάτι ηλικιωμένοι με γκρίζα γένια έβγαλαν ένα λόγο για τη ματαιοδοξία των κατακτήσεων, την αχρειότητα των κατακτητών και την αδελφότητα των λαών, χορέψαμε σε κύκλο γύρω από τα μπάζα, και ύστερα φύγαμε, πολύ ευχαριστημένοι με τη μικρή γιορτή.»[31]

*

Η στήλη Vendôme αντιμετωπίστηκε από την Κομμούνα σαν απολίθωμα, σαν παγωμένος χρόνος και καταστράφηκε δίνοντας μια συμβολική έκφραση στην απάντηση που έδινε η ίδια της η «εργαζόμενη ύπαρξη» πάνω στο ερώτημα του τίνος είναι ο χρόνος και πώς πρέπει να χρησιμοποιείται. Ανατρέποντας την κυρίαρχη χρήση και διαίρεση του χώρου έθεσε σε κίνηση και νέες χρονικότητες και αντίστροφα. Στην πραγματικότητα, η διαλεκτική χρόνου και χώρου τέθηκε σε ριζικά διαφορετική βάση και νέοι ρυθμοί αστικής ζωής αναδύθηκαν. Εντός της ασυνέχειας του ιστορικού χρόνου που συνιστά η επαναστατική στιγμή, ο χρόνος έμοιαζε για τους Κομμουνάρους να είναι ασυνήθιστα συνεχής και συμπυκνωμένος. «Ημερολόγια και αφηγήσεις για την καθημερινή ζωή κατά τη διάρκεια της Κομμούνας γραμμένες από ανθρώπους που έλαβαν δραστήρια μέρος στην εξέγερση υποδεικνύουν μια ιδιαίτερη και αντιφατική κίνηση του χρόνου, μια περίοδο που βιωνόταν σαν να είναι ταυτόχρονα πιο γρήγορη και πιο αργή από ότι συνήθως. […]Μια πρόσληψη των γεγονότων σαν να περνάνε γρήγορα, πολύ γρήγορα, και ταυτόχρονα κάθε ώρα και λεπτό να βιώνεται ή να χρησιμοποιείται πλήρως: υπερπλήρης χρόνος».[32]

Οι παραπάνω νέοι αστικοί ρυθμοί εμφανίζονταν στις γιορτινές νύχτες στους δρόμους και τα θέατρα, στις ατέλειωτες ώρες δουλειάς στις επιτροπές, στις ημέρες χωρίς καθόλου δουλειά εκτός από την ενίσχυση των οδοφραγμάτων, στην αμεσότητα της ενημέρωσης στο δρόμο σχετικά με τις αποφάσεις της Κομμούνας και με χίλιους άλλους τρόπους. Χαρακτηριστικότερη είναι η μείωση της επιθυμίας για ύπνο, αφού κάθε στιγμή ήταν πολύτιμη.

IV

«Η συνηθισμένη μοίρα των νέων ιστορικών δημιουργημάτων είναι να τα νομίζουν ταίρι παλιότερων ή ακόμα και ξεπερασμένων μορφών της κοινωνικής ζωής, με τις οποίες μοιάζουν κάπως. Έτσι τη νέα αυτή Κομμούνα, που τσακίζει τη σύγχρονη κρατική εξουσία, τη θεώρησαν ξαναζωντάνεμα των μεσαιωνικών κοινοτήτων, που προηγήθηκαν από τη σύγχρονη κρατική εξουσία και που αποτέλεσαν κατόπιν θεμέλιό της».[33]

Καρλ Μαρξ

Η παρανόηση που υπονοεί ο Μαρξ δεν προκύπτει φυσικά άνευ αιτίας. Η ζωή της Κομμούνας έμοιαζε όντως με τη μεσαιωνική ζωή των κοινοτήτων και ειδικά με μία ιδιαίτερη έκφανσή της: το καρναβάλι. Η Κομμούνα φυσικά δεν ήταν καρναβάλι. Το καρναβάλι σαν τελετουργικό οργανικά ενταγμένο στην ετήσια ζωή των μεσαιωνικών κοινοτήτων κατέληγε πάντα στην αποκατάσταση και τελικά την ενίσχυση, μέσω της εκτόνωσης της δυσαρέσκειας, της καθιερωμένης τάξης πραγμάτων. Η Κομμούνα συνέτριψε αυτή την καθιερωμένη τάξη, η αποκατάσταση της οποίας ήρθε με τη σφαγή των εξεγερμένων. Παρ' όλα αυτά, η ζωή και η δράση, η «εργαζόμενη ύπαρξη» της Κομμούνας είχε πολλά από τα χαρακτηριστικά του μεσαιωνικού καρναβαλιού.

«Από τη στιγμή που το καρναβάλι συνδύαζε συλλογική εξέγερση, αντιστροφή της ιεραρχίας και ανατρεπτική, ανεκτική ζωτικότητα σε ένα επεισόδιο ουτοπικής αντικουλτούρας τυπικό της μεσαιωνικής λαϊκής κουλτούρας, οι βασικές ομοιότητες μεταξύ του καρναβαλιού και της Κομμούνας είναι ξεκάθαρες»[34]. Το μεσαιωνικό καρναβάλι χρησιμοποιώντας τη δική του συμβολική γλώσσα αναδείκνυε τη σχετικότητα της κυρίαρχης αφήγησης για την πραγματικότητα. Η Κομμούνα την ανέδειξε με την επαναστατική της πράξη.

Flyer για μία από τις συναυλίες που διοργάνωσε η Κομμούνα σε πρώην κέντρα διασκέδασης των αστών

Από τη γιορτή μετά το γκρέμισμα της στήλης στην πλατεία Vendome.

Στο μεσαιωνικό καρναβάλι η σάτιρα ήταν ο βασικός τρόπος με τον οποίο εκφραζόταν η αντιστροφή της ιεραρχίας και η ρευστότητα των κοινωνικών ρόλων και των έμφυλων δίπολων. Η Κομμούνα παράλληλα με την πραγματική συντριβή του αστικού κράτους και της ιεραρχίας χρησιμοποίησε και αυτή τα εργαλεία της σάτιρας για να διακηρύξει την αλήθεια της απέναντι στις κυρίαρχες αξίες και τάξεις. «Το γέλιο και η joie de vivre των μαζών είχε γίνει όπλο ταξικής πάλης, "που αντηχούσε χαρούμενα [...] σαν αστροπελέκι σε τρομερή καταιγίδα"».[35] Η γελοιογραφία στις εφημερίδες και τα φυλλάδια που κυκλοφορούσαν επί των ημερών της γνώρισε μεγάλη άνθηση. Επίσης, πράξεις όπως η έκθεση σε μια εκκλησία των λειψάνων μικρών κοριτσιών που πιστευόταν πως είχαν βιαστεί και δολοφονηθεί από παπάδες, ήταν χαρακτηριστικές της συμβολικής επίθεσης στην εξουσία του κλήρου και στις υποκριτικές θρησκευτικές αξίες.

Η καρναβαλική ζωτικότητα εκδηλωνόταν καθημερινά στις εργατικές συνοικίες με παρελάσεις, συναυλίες και ποτό. «Οι δρόμοι ζωντάνευαν από θεατρικά έργα, οι τοίχοι διατυμπάνιζαν τα συνθήματα και την πολιτική της αλλαγής, οι εφημερίδες ήταν γεμάτες γελοιογραφίες, η ατμόσφαιρα ήταν πλημμυρισμένη από την

33. Καρλ Μαρξ, *ό.π.*, σελ. 72

34. Amy King, *Carnival in the Paris Commune*, 1871. στο *http://amyking.me*

35. Bryan D. Palmer, *Κουλτούρες της νύχτας*, Σαββάλας, 2006, σελ. 478

36. ό.π.

37. Amy King, ό.π.

38. ό.π.

39. Mikhail Bakhtin, *Rabelais and his World*, Indiana University Press, 2009, στο *Κομπρεσέρ #2*, Το καρναβάλι ως κατάσταση ανατρεπτική, μια αναφορά στη θεωρία του Mikhail Bakhtin, σελ. 10

40. ό.π., σελ.9

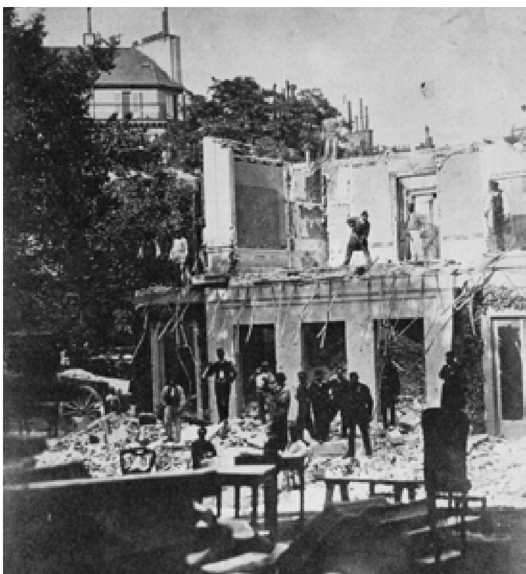
41. Louis Barron, *Sous le drapeau rouge*, Albert Savine, 1889, αναφέρεται στο Kristin Ross, ό.π., σελ. 131

εικονολογία της επαναστατικής επαγγελίας».[36] Από την άλλη, στις αστικές συνοικίες που είχαν εγκαταλειφθεί από τους κατοίκους τους που κατέφυγαν στις Βερσαλλίες, βασίλευε η ηρεμία. Μάλιστα δεν υπήρχαν ούτε κρούσματα ληστειών και λεηλασιών, απόδειξη κατά τον Μαρξ της σχέσης της αστικής τάξης με το έγκλημα. Υπήρχε, συνεπώς, μια σαφής σχέση της ζωής του λαού με τους χώρους που θεωρούσε δικούς του. Τα διαφορετικά δημοτικά διαμερίσματα έχοντας αποκτήσει μεγάλο βαθμό πολιτικής ελευθερίας οργάνωναν αντίστοιχα και τη ζωή, καταλήγοντας σε διαφορετικές μορφές της αστικής εμπειρίας.

Ο συνδυασμός αυτός της αντιστροφής της ιεραρχίας και της διαφοροποίησης της χωρικής εμπειρίας διαμόρφωνε και μια νέα χρονική εμπειρία, όπως αυτή που έλεγε ο Μπαχτίν[37] για το μεσαιωνικό καρναβάλι, εκτός του κανονικού χρόνου, ή αλλιώς, μια άλλη χρονικότητα εντός της ιστορικής ασυνέχειας που συνιστά η επαναστατική στιγμή. «Ο επιπλέον ελεύθερος χρόνος» που κερδήθηκε από την αποχή από την εργασία «ξοδεύονταν στο ποτό, την κοινωνικοποίηση και την αντιπαράθεση, με αποτέλεσμα μια γενική αίσθηση αταξίας που συνοδευόταν από ασυνήθιστα επίπεδα ελευθερίας».[38] Σε αυτή την κατάσταση τα ουτοπικά οράματα που έθρεψαν το διάστημα πριν την επανάσταση τη συνείδηση των λαϊκών τάξεων, ήταν ήδη παρόντα. Το μέλλον ήταν εκεί, στο παρόν.

Το κάψιμο της γκιλοτίνας στην πλατεία Βολταίρου.

Το γκρέμισμα της έπαυλης του Θιέρσου στις 12 Μαΐου ύστερα από απόφαση της Κομμούνας.

Το γκρέμισμα της στήλης Vendôme μπορεί και αυτό να ειδωθεί μέσα από το πρίσμα του καρναβαλικού τελετουργικού. Αναπαριστώντας στο αυτοκρατορικό σώμα το ίδιο το παλιό καθεστώς έλαβε της αντιμετώπισης που έχει ο βασιλιάς καρνάβαλος στο τέλος κάθε καρναβαλιού. Έτσι, η κυρίαρχη αφήγηση περί εθνικής ενότητας σχετικοποιούνταν και μια εναλλακτική εξιστόρηση του πώς είναι ο κόσμος αναδύθηκε. Όπως έλεγε ο Μπαχτίν: «στον κόσμο του καρναβαλιού η επίγνωση της αθανασίας του λαού συνδυάζεται με τη συνειδητοποίηση ότι οι εδραιωμένες αρχές και η αλήθεια σχετίζονται».[39] Στην Κομμούνα η επίγνωση αυτή είναι παραπάνω από φανερή και διατυμπανίζεται τελετουργικά. Όπως με αντίστοιχο τελετουργικό τρόπο έγινε και η ανακατάληψη του κέντρου της πόλης, με την παρέλαση των λαϊκών τάξεων που ξεκινούσε από τις συνοικίες, κατά την ανακήρυξη της Κομμούνας στις 28 του Μάρτη του 1871.

«Το καρναβαλικό πλήθος που βρίσκεται στην αγορά ή στους δρόμους δεν είναι απλώς ένα πλήθος. Είναι ο λαός ως όλον, οργανωμένος κατά τον δικό του τρόπο, τον τρόπο του λαού. Είναι πέρα από και σε αντίθεση προς όλες τις υπάρχουσες μορφές αναγκαστικής κοινωνικοοικονομικής και πολιτικής οργάνωσης, η οποία αναστέλλεται για το εορταστικό χρονικό».[40] Με τον τρόπο του λαού ήταν οργανωμένος και ο ίδιος ο στρατός της Κομμούνας, τρόπο οργάνωσης που υπερασπιζόταν ο Κομμουνάρος ποιητής Louis Barron: «και ποια οργάνωση μπορεί να επιχειρηθεί μέσα στην καταιγίδα της αναρχίας και του εμφυλίου πολέμου, όπου οι καλύτερες πυξίδες είναι ελαττωματικές, και όταν όλα παρασύρονται και ξεστρατίζουν; Τι ψευδαίσθηση! Το να μη βλέπεις ότι οι εξεγερμένοι είναι ήδη λογικά οργανωμένοι, και ότι δεν θα αλλάζαμε τίποτα από αυτή την οργάνωση, ακόμη κι αν φαίνεται για κοροΐδία και καλείται αταξία και σύγχυση, γιατί η αταξία και η σύγχυση είναι από την ίδια ουσία των εθελοντικών δυνάμεων υπό τις διαταγές ηγετών που είναι ελεύθερα εκλεγμένοι – ούτως ειπείν, υφιστάμενοι στους υφιστάμενούς τους».[41]

«Στο καρναβάλι όλοι είναι ταυτόχρονα σκηνοθέτες, ηθοποιοί και θεατές του διαρκώς δημιουργούμενου έργου. Η κατάσταση αυτή ανήκει στην οριακή γραμμή ανάμεσα στην τέχνη και τη ζωή. Ουσιαστικά, είναι η ίδια η ζωή, αλλά διαρρυθμισμένη σύμφωνα με ένα πρότυπο παιχνιδιού».[42] Έτσι ήταν διαρρυθμισμένη η ζωή και κατά τη διάρκεια της Κομμούνας. Και επειδή όμως, «όσο διαρκεί το καρναβάλι δεν υπάρχει άλλη ζωή πέρα από αυτό»[43], υπήρχε «στο Παρίσι εκείνη η περίσσεια απονάρκωσης και περίσσεια έξαψης που προηγείται της καταστροφής».[44]

42. Σταυρίδης Σ. Από τη θεατρικότητα της κυριαρχίας στο αντιθέατρο των πληβείων, *περιοδικό Ουτοπία, τ. 43*

43. *Κομπρεσέρ #2*, σελ. 8

44. Louis Barron, ό.π. στο Kristin Ross, *ό.π.*, σελ. 54

45. Γκυ Ντεμπόρ…, *ό.π.*, σελ. 245-46

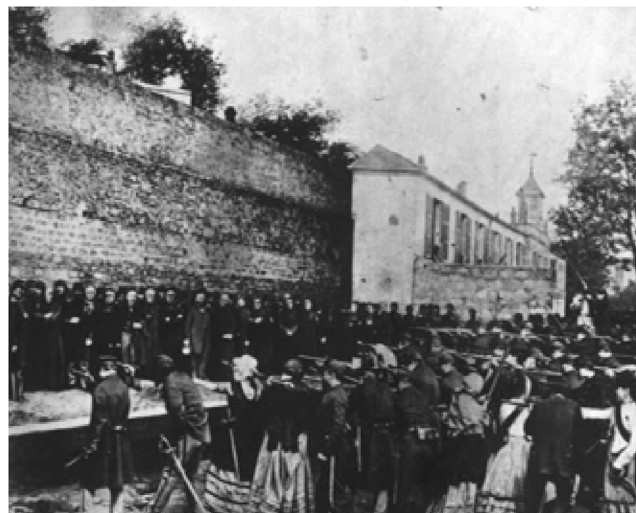
46. Καρλ Μαρξ, *ό.π.*, σελ. 96

V

«…θα πρέπει να θεωρήσουμε την Κομμούνα όχι μόνον ως έναν ξεπερασμένο επαναστατικό πρωτογονισμό που υπερφαλαγγίζουμε όλα τα σφάλματά του, αλλά ως μια θετική εμπειρία που ακόμα δεν βρήκαμε ούτε εκπληρώσαμε όλη την αλήθεια της.»[45]

Γκυ Ντεμπόρ, Αττίλα Κοτάνυϊ, Ραούλ Βανεγκέμ

Η Κομμούνα πνίγηκε στο αίμα 25.000 εξεγερμένων με την επέλαση του στρατού των Βερσαλλιών την εβδομάδα από τις 22 ως τις 28 του Μάη του 1871. Οι Κομμουνάροι υποχωρούσαν βάζοντας φωτιά σε κτίρια και μνημεία για να καλύψουν την υποχώρησή τους, καθώς είχαν αρχίσει οι μαζικές σφαγές και το πυροβολικό προέλαυνε στις φαρδιές και ευθείες λεωφόρους, που είχε ανοίξει ο Haussmann, ακριβώς και για το λόγο αυτό. Η αστική τάξη της Γαλλίας κατηγόρησε για εμπρησμό την Κομμούνα και κυρίως τις γυναίκες της, ενώ είχε ήδη από νωρίς προειδοποιηθεί πως, αν τα πράγματα έφταναν στα άκρα, το Παρίσι θα θαβόταν στις στάχτες του. «Η αστική τάξη όλου του κόσμου βλέπει με ευχαρίστηση τη μαζική αυτή σφαγή ύστερα απ' τη μάχη, ταράζεται όμως από φρίκη μπροστά στη βεβήλωση των τούβλων και του σουβά!»[46] Η υποκρισία ήταν τεράστια αφού οι καταστροφές από τα πυρά του πυροβολικού ήταν ίσως μεγαλύτερες από αυτές που είχαν προκαλέσει οι εμπρησμοί των Κομμουνάρων.

Μαζικές εκτελέσεις Κομμουνάρων κατά τη διάρκεια της Ματωμένης Εβδομάδας.

Ακολούθησε ένα κύμα εξοριών των εξεγερμένων που επέζησαν. Όμως, το γεγονός, η επαναστατική πράξη είχε σημαδέψει ήδη την ιστορία. Και τα σημάδια αυτά έπρεπε να σβηστούν πάση θυσία. Η αρχιτεκτονική στην υπηρεσία της αστικής τάξης έπαιξε για άλλη μια φορά το ρόλο της. Τέσσερα χρόνια μετά την Κομμούνα, η στήλη Vendôme ανακατασκευάστηκε στην παραμικρή λεπτομέρεια και ξανατοποθετήθηκε στη θέση της σηματοδοτώντας την επανάκτηση της εθνικής μνήμης από την αστική τάξη, την αποκατάσταση της εθνικής ταυτότητας και την απάλειψη της λαϊκής ανατρεπτικής μνήμης. Την ίδια χρονιά ξεκίνησε η κατασκευή του ναού της «Ιερής Καρδιάς» του Ιησού στο λόφο της Μονμάρτης, στο φόντο μιας από τις πιο εξεγερμένες συνοικίες της Κομμούνας και στο σημείο όπου εκτελέστηκε ο στρατηγός Lecomte που στις 18 του Μάρτη έδωσε εντολή στους στρατιώτες να πυροβολήσουν στο πλήθος, σαν αποκατάσταση της ηθικής τάξης η οποία είχε απολεσθεί με το ξέσπασμα της Κομμούνας. Η πανταχόθεν ορατότητα του ναού εξασφάλιζε συμβολικά την επιβολή και εδραίωση των συντηρητικών αξιών της καθολικής

Το Παρίσι στις φλόγες κατά την υποχώρηση των Κομμουνάρων.

47. Terry Eagleton, πρόλογος στο Kristin Ross, *ό.π.*, σελ. xiv

48. Mikhail Bakhtin, *ό.π.*, σελ. 10

εκκλησίας. Και το ίδιο το χτίσιμο του ναού υπήρξε η δέηση για το ξέπλυμα των αμαρτιών που έκανε η Κομμούνα.

*

Παρ' όλη την προσπάθεια να σβηστεί από την ιστορία, η Κομμούνα επέζησε χάρη στα διδάγματα και την εμπειρία που κληροδότησε. Σαν επαναστατικό επεισόδιο αποτέλεσε το σημείο επαφής της εξέγερσης απέναντι στις αστεακές αντιθέσεις και στο (αναδυόμενο τότε) εργατικό κίνημα και τις ουτοπικές του βλέψεις. Η πόλη που διεκδίκησε τη δική της ζωή απέναντι στο κράτος έδειξε στην εργατική τάξη το βασικό εμπόδιο που θα συναντήσει στην πορεία της για την απελευθέρωση, έξω από τα όρια του εργοστασίου: το ίδιο αυτό κράτος.

«Η παρισινή Κομμούνα […] αντιπροσώπευε μια ρήξη με τον οικονομισμό στο όνομα του πολιτισμικού και του πολιτικού. Αυτός ήταν ο παντοτινός της θρίαμβος. Ήταν επίσης και η πτώση της. Γιατί καμία πολιτική επανάσταση […] δεν θα επιτύχει, αν δεν καταφέρει να διεισδύσει στην ίδια την καρδιά του κεφαλαίου, και να ανατρέψει την κυριαρχία του.»[47]

*

«Οι μορφές των λαϊκών γιορτών διαβάζουν το μέλλον. Παρουσιάζουν την νίκη αυτού του μέλλοντος, της χρυσής εποχής, επί του παρελθόντος. Αυτή είναι η νίκη της υλικής αφθονίας, της ελευθερίας, της ισότητας, της αδελφοσύνης όλων των ανθρώπων. Η νίκη του μέλλοντος εξασφαλίζεται από την αθανασία του λαού. Η γέννηση του νέου, του μεγαλύτερου και καλύτερου, είναι τόσο αναγκαία και τόσο αναπόφευκτη, όσο ο θάνατος του παλιού. Το ένα μετατίθεται στο άλλο, το καλύτερο μετατρέπει το χειρότερο σε μια γελοιότητα και το αφανίζει. Στο σύνολο του κόσμου και των ανθρώπων δεν υπάρχει χώρος για τον φόβο. Από φόβο μπορεί να εισέλθει ένα κομμάτι το οποίο είχε διαχωριστεί από το σύνολο, ένας κρίκος ετοιμοθάνατος, αποσχισμένος από τον κρίκο που γεννήθηκε. Το σύνολο των ανθρώπων και του κόσμου είναι εντυπωσιακά εύθυμο και ατρόμητο.»[48]

Και η Παρισινή Κομμούνα ήταν όντως «η μεγαλύτερη γιορτή του 19ου αιώνα»…

Ανυπότακτες Γυναίκες. Η συμβολική γυναικεία φιγούρα στην Κομμούνα του Παρισιού

Το κείμενο έχει βασιστεί στα κεφάλαια "The Symbolic Female Figure" και "Les Pétroleuses"[1] του βιβλίου Unruly Women of Paris. Images of the Commune. Σε αυτό κάνουμε μια απόπειρα να προσεγγίσουμε τη γυναικεία φιγούρα μέσα από τον υλικό και τον συμβολικό ρόλο της σε μια επαναστατική συγκυρία. Προσπαθούμε να εξετάσουμε τους τρόπους με τους οποίους μεταβάλλεται η θέση και η δράση της γυναίκας στη δημόσια σφαίρα της πόλης όταν η συμβατική καθημερινότητα αποκτά αγωνιστικό χαρακτήρα. Επιλέγουμε το παράδειγμα της παρισινής κομμούνας όχι λόγω της ιστορικής του μοναδικότητας ή πρωτοπορίας, αλλά επειδή θεωρούμε πως ενσαρκώνει παραστατικά τις αντιλήψεις για τη γυναίκα ως δρών πολιτικό και αγωνιστικό υποκείμενο, την γυναικεία αναπαράσταση ως σύμβολο της Επανάστασης και ως εργαλείο καταστολής της.

Πολλές και διάφορες, σύνθετες ή στερεοτυπικές, γυναικείες φιγούρες μπορούν να βρεθούν διασκορπισμένες στις εφημερίδες, στις ιστοριογραφίες και στα απομνημονεύματα για την Παρισινή Κομμούνα. Κάθε φιγούρα αντανακλά αντιλήψεις της εποχής σχετικά με την πρέπουσα και την απρεπή, τη φυσική και την αφύσικη, την αποδεκτή και την απαράδεκτη γυναικεία συμπεριφορά, και καθεμιά μας φανερώνει τις αντιλήψεις του δημιουργού της για τις διαφορές μεταξύ γυναικών και ανδρών. Ωστόσο, αυτές οι φιγούρες δεν αντανακλούν μόνο πολιτισμικές συμβάσεις για τη γυναικεία φύση και πρέπουσα συμπεριφορά, αλλά νοηματοδοτούν τις πράξεις των γυναικών και ενσαρκώνουν κρίσεις για αυτές και για την Κομμούνα.

Η σημασία αυτών των αναπαραστάσεων των Κομμουνάρων (ο όρος αποτελεί από μόνος του μια αναπαράσταση, μια και ταυτίζει τις γυναίκες με τις πολιτικές τους δράσεις και πεποιθήσεις) δεν ήταν σταθερή ούτε και το 1871. Κάθε φιγούρα είχε πάνω από μία ταυτότητα και, καθώς άλλαζαν οι προσωπικότητες, άλλαζαν και οι κρίσεις που συνόδευαν την παρουσίασή της. Ανάμεσα στις πιο δεσπόζουσες είναι οι χήρες και οι μητέρες που πενθούσαν τους νεκρούς στρατιώτες, οι οποίες παρουσιάζονται συνήθως ως αθώα θύματα, αλλά ενίοτε μεταμορφώνονται σε ύπουλες φιγούρες. Οι μαγείρισσες και οι νοσοκόμες (cantinières και ambulancières) που προσέφεραν φαγητό, ποτό και ιατρική βοήθεια στην εθνοφρουρά, οι οποίες παρουσιάζονται τη μια ως ανόητες, την άλλη ως αγίες, και την τρίτη ως πανούργες. Οι «αμαζόνες» που προσφερόταν να πολεμήσουν ενάντια στις Βερσαλλίες, και οι γυναίκες ρήτορες (επίσης αμαζόνες) που εμφανίζονται τις νύχτες στις πολιτικές λέσχες, οι οποίες ήταν ηρωικές, επικίνδυνες, χαζές και παράλογες, ανάλογα με τις πολιτικές θέσεις του εμπνευστή τους. Τέλος, κατά την τελευταία εβδομάδα του αγώνα, οι πετρολέζες που κατηγορήθηκαν ότι έβαλαν τις φωτιές που έκαψαν το Παρίσι, οι οποίες ήταν συχνότερα σατανικές παρά καλές, αλλά ακόμα και οι δικές τους απεικονίσεις κυμαίνονταν από το σαγηνευτικό στο αποκρουστικό και από το θύμα στον θύτη.

Εδώ εξετάζονται τόσο οι γυναίκες θύματα όσο και οι γυναίκες θύτες που αναδύθηκαν πριν την εισβολή των Βερσαλλιών στο Παρίσι αργά τον Μάη, και οι ιδεολογικοί ρόλοι που έπαιξαν στα κείμενα για την Κομμούνα.

Γυναίκες Θύματα

Οι άνδρες ήταν οι βασικοί υπερασπιστές της πόλης και, ως τέτοιοι, υπέστησαν τις σφοδρότερες ανθρώπινες απώλειες όταν ξεκίνησε ο πόλεμος ανάμεσα στο Παρίσι και τις Βερσαλλίες, στις αρχές του Απρίλη. Μέχρι την 21η Μάη, 4.000 χιλιάδες Παριζιάνοι άνδρες σκοτώθηκαν και 3.500 αιχμαλωτίστηκαν, ενώ πολλοί άλλοι τραυματίστηκαν.

Παρόλο που οι τραυματισμένοι άνδρες ήταν ένα συνηθισμένο θέαμα στην πόλη και οι νεκροί θάβονταν καθημερινά στα νεκροταφεία του Παρισιού, ήταν ευκολότερο

1. Gay L. Gullickson (1996) Unruly Women of Paris. Images of the Commune, Ithaca και Λονδίνο: Cornell University Press.

να απεικονίζονται ως θύματα του πολέμου οι γυναίκες. Γενικά μιλώντας, ο πόλεμος υποτίθεται πως ήταν μια συγκυρία κατά την οποία οι άνδρες επιδείκνυαν τον ανδρισμό τους. Ο θάνατος στη μάχη μπορεί να είναι τραγικός, αλλά είναι αναμενόμενος σε καιρό πολέμου και καμιά από τις δυο πλευρές δεν ήθελε να αντιμετωπίζει τους πεσόντες της ως θύματα. Αντ' αυτού, οι πολιτικοί ηγέτες και οι δημοσιογράφοι αναφέρονταν σε αυτούς ως μάρτυρες, τοποθετώντας τους σε μια σχετική αλλά ηρωικότερη πολιτισμική κατηγορία. Αντίθετα, οι γυναίκες ήταν άμαχες (τουλάχιστον θεωρητικά) και άρα οι θάνατοί τους δεν θεωρούνταν φυσιολογική συνέπεια του πολέμου. Εξάλλου, οι άνδρες μάχονταν, τουλάχιστον εν μέρει, για να προστατέψουν εκείνες και τα παιδιά τους. Οι στρατιωτικοί διοικητές της Κομμούνας καταλάβαιναν αυτήν την παρόρμηση και τη χρησιμοποιούσαν για να συσπειρώσουν τα στρατεύματά τους. Όταν τραυματίζονταν ή σκοτώνονταν γυναίκες, ή όταν εκείνες έχαναν τους άνδρες προστάτες τους, μπορούσαν να χρησιμοποιηθούν για να συμβολίσουν τη φρίκη του πολέμου και την αχρειότητα του εχθρού.

Η ανάθεση του σκοτωμού στους άνδρες και του πένθους στις γυναίκες ήταν μέρος μιας μακραίωνης δυτικής αντίληψης των έμφυλων ρόλων και χαρακτηριστικών. Γενικά, οι άνδρες γίνονταν αντιληπτοί ως ισχυροί ενώ οι γυναίκες ως αδύναμες, οι άνδρες ως ανεξάρτητοι ενώ οι γυναίκες ως εξαρτώμενες, οι άνδρες ως προστάτες ενώ οι γυναίκες ως προστατευόμενες. Οι γυναίκες μπορεί να προστατεύουν τα παιδιά τους σε καιρό ειρήνης (ή τουλάχιστον να προσπαθούν να τα προστατεύσουν), αλλά μόνο οι άνδρες μπορούν να τα προστατεύσουν σε καιρό πολέμου.

Οι Γυναίκες του Neuilly

Η τρομερή ειρωνεία ενός πολέμου σε αστικό χώρο που διεξάγεται για να προστατεύσει γυναίκες και παιδιά είναι ότι βάζει σε κίνδυνο εκείνους ακριβώς που υπερασπίζεται. Ένα γεγονός στο οποίο ενσαρκώνεται πικρά αυτή η ειρωνεία είναι εκείνο της 2ης Απρίλη, όταν οι Βερσαλλίες έστρεψαν τα πυρά τους κατά του Παρισιού και πέτυχαν κυρίως το προάστιο του Neuilly. Ο αποτροπιασμός του εγκλήματος που διέπραξαν οι Βερσαλλίες συμβολίστηκε με μια είδηση που εμφανίστηκε σε όλες της εφημερίδες της Κομμούνας: μια ομάδα μαθητριών «κόπηκε κυριολεκτικά σε κομματάκια» από πυρά όπλων καθώς αυτές έβγαιναν από την εκκλησία.

Η θυματοποίηση των γυναικών από τον πόλεμο έγινε δημοφιλής ιστορία και στον διεθνή τύπο. Η ιστορία των άμαχων γυναικών του Neuilly χρησιμοποιεί μια ποικιλία έμφυλων συμβάσεων για να εκφράσει την εντιμότητα των γυναικών και, επομένως, τη φρίκη του πολέμου. Το σπίτι που πρέπει να είναι τακτοποιημένο και ασφαλές έχει παραβιαστεί και είναι ακατάστατο. Η μάνα είναι τρομαγμένη και τα παιδιά κλαίνε. Είναι εξαθλιωμένες και ανήμπορες να σώσουν τους εαυτούς τους, καθώς ο φυσικός προστάτης είναι απών (εντείνοντας την απελπισία τους) αλλά για αξιότιμο λόγο.

Όταν στις 25 Απρίλη οι δύο πλευρές συμφώνησαν σε παύση των εχθροπραξιών για μια μέρα προκειμένου να εκκενωθεί το Neuilly, όλοι αναφέρθηκαν στις γυναίκες που εκτοπίζονταν. Ο εκτοπισμός όμως, σωματικά ικανών γυναικών δεν μπορούσε από μόνος του να εκφράσει τη δραματικότητα της κατάστασης και τη φρίκη του πολέμου. Οπότε καταρτίστηκαν κατάλογοι ακόμα πιο ανήμπορων θυμάτων που περιλάμβαναν ηλικιωμένες καλόγριες, παράλυτα κορίτσια, άρρωστα παιδιά. Παρά τη ποικιλότητα που χαρακτήριζε την κατηγορία, όλα τα μέλη της καταλάμβαναν την ίδια συμβολική θέση. Σε σχέση με τους άνδρες μαχητές ήταν ανίσχυρα.

Πενθούσες χήρες και μητέρες

Παρόμοιες με τα κυριολεκτικά θύματα των μαχών αλλά ακόμη σημαντικότερες συμβολικά, μια και δεν προκαλούσαν τις έμφυλες νόρμες, ήταν οι χήρες και οι μητέρες των νεκρών ανδρών της εθνοφρουράς. Είτε ήταν καταβεβλημένες από τη θλίψη είτε ήταν ικανές να φέρονται με αξιοπρέπεια, η δημόσια παρουσία τους, τόσο στην πόλη όσο και στα συμπαθούντα κείμενα, λειτουργούσε ως υπενθύμιση των νεκρών (και άρα απόντων) νέων ανδρών τους οποίους πενθούσαν. Κατά τη διάρκεια της Κομμούνας αυτές οι αξιότιμες πενθούσες φιγούρες χρησιμοποιούνταν για να κινητοποιούν την πόλη σε νέους αγώνες. Μετά την ήττα της, συμβόλιζαν την εντιμότητα του σκοπού της Κομμούνας και τα εγκλήματα των Βερσαλλιών.

Σε μια πολιτική προσπάθεια που ήταν τόσο συμβολική όσο και πρακτική, η Κομμούνα διοργάνωσε οικονομική στήριξη για τις χήρες και τα παιδιά των νεκρών στρατιωτών, ανέλαβε τη φροντίδα και την εκπαίδευση των παιδιών που έμειναν τελείως ορφανά με τον χαμό των πατεράδων τους και θεσμοθέτησε συντάξεις για τις χήρες και για κάθε παιδί στρατιώτη που έπεσε στη μάχη. Τιμώντας τις αντιλήψεις της εργατικής τάξης για τον γάμο, σύμφωνα με τις οποίες αυτός δε χρειαζόταν νόμιμη επικύρωση, η Κομμούνα παραχωρούσε συντάξεις σε όλες τις χήρες και τα ορφανά, ανεξάρτητα από την επίσημη οικογενειακή κατάσταση του άνδρα και της γυναίκας. Ο νόμος αυτός προκάλεσε κατακραυγή από τους συντηρητικούς, καθώς θεωρήθηκε πως νομιμοποιεί την ανηθικότητα, και έδωσε τροφή στους εχθρούς της Κομμούνας, οι οποίοι γρήγορα αντέστρεψαν την εικόνα της χήρας από θύμα σε θύτη. Οι καρικατούρες ενάντια στην Κομμούνα απεικόνιζαν γυναίκες που με χαρά έστελναν τους άνδρες τους στη μάχη και διαμαρτύρονταν όταν εκείνοι επέστρεφαν ζωντανοί.

Επικίνδυνες Γυναίκες

Συμβολικά αντίθετες από τις γυναίκες θύματα ήταν οι Παριζιάνες που μάχονταν για την Κομμούνα με τον ένα ή τον άλλο τρόπο. Οι συντηρητικοί και οι συγγραφείς που ήταν αντίθετοι στην Κομμούνα τους έδωσαν ιδιαίτερη σημασία. Η προθυμία αυτών των «αμαζόνων» να συμμετέχουν στην αφαίρεση ζωής καταστρατηγούσε τις αστικές εννοιολογήσεις της γυναικείας φύσης και αμφισβητούσε μια βασική σύμβαση του δυτικού πολιτισμού του 19ου αιώνα: ότι η επιθετικότητα, η πολεμικότητα και η ανδρεία ήταν ανδρικά προνόμια και όχι γυναικεία χαρακτηριστικά. Ιδιαίτερα ενοχλητικό ήταν το γεγονός πως οι ίδιοι οι άνδρες που τους ασκούσαν κριτική, έβρισκαν πολλές από αυτές ελκυστικές. Για τους συντηρητικούς ο συνδυασμός βίας και ομορφιάς ήταν ταυτόχρονα σατανικός και ακαταμάχητος. Όταν λοιπόν έγραφαν για τις μαχήτριες του Παρισιού, ο τόνος κυμαινόταν από την κατάφορη αποδοκιμασία στο σαρκασμό, ωστόσο, η καταδίκη ήταν πάντα ξεκάθαρη.

Αντίθετα, όσοι έγραφαν υπέρ της Κομμούνας ήταν πιο αμφίθυμοι. Μόνο οι πραγματικά ριζοσπαστικοί δημοσιογράφοι του Παρισιού, οι οποίοι καλοδέχονταν κάθε πρόκληση του κατεστημένου, τις επαινούσαν με όλη τους την καρδιά. Οι περισσότεροι δεν ήξεραν πώς να διαχειριστούν αυτές τις υπερασπίστριες της Κομμούνας, των οποίων ο λόγος και οι πράξεις προκαλούσαν την πατριαρχική κουλτούρα. Όταν ήταν δυνατό τις αγνοούσαν. Όταν ήταν αδύνατο, όπως οι αναφορές στην τελευταία εβδομάδα των μαχών κατά την οποία οι γυναίκες υπερασπίστηκαν τα οδοφράγματα, τις

παρουσίαζαν ως γυναίκες του λαού των οποίων οι πράξεις θα έσωζαν την επανάσταση. Αλλά οι άνδρες σχολιαστές δεν ήταν απόλυτα άνετοι με αυτήν την απεικόνιση.

Η λέξη «αμαζόνα» ήταν αυτή που συνήθως χρησιμοποιούταν για τις υπερασπίστριες της Κομμούνας. Η βασική αναφορά ήταν οι αμαζόνες της αρχαίας Ελλάδας, η μυθική παγκόσμια αναπαράσταση της ισχυρής γυναίκας. Οι πολεμίστριες της ελληνικής μυθολογίας αποτελούν μια εύπλαστη απεικόνιση. Άλλοτε παρουσιάζονται ως ελεύθερα πνεύματα που έφτιαξαν τη δική τους κοινωνία και επιθυμούσαν μόνο σύντομες συναντήσεις με άνδρες με κύριο στόχο την αναπαραγωγή, και άλλοτε ως πανίσχυροι δαίμονες που μισούσαν τους άνδρες και ήταν διατεθειμένες να θυσιάσουν το δεξί τους στήθος προκειμένου να γίνουν καλύτερες τοξοβόλοι.

Σύμφωνα με το μύθο, η ομορφιά και η δύναμη των αμαζόνων, παρά την πολεμικότητά τους, ασκούσαν έντονη έλξη στους άνδρες. Η δύναμη και η αφοσίωση πολλών νεαρών εξεταζόταν με την αποστολή τους να πάρουν κάτι από τις αμαζόνες και να επιστρέψουν. Πολύ συχνά, στην αναζήτηση αυτή, ερωτεύονταν κάποια από αυτές.

Κάποια στοιχεία από τις ιστορίες για τις αμαζόνες διαπλέκονται με τον θρύλο της Jeanne d'Arc. Μια σειρά από συγκυρίες οδήγησαν στη συσχέτιση της νεαρής ηρωικής μάρτυρος με τις αμαζόνες και με άλλες θρυλικές πολεμίστριες. Η συσχέτιση ξεκινά από την ανεξαρτησία της από τους άνδρες, η οποία συμβολίζεται με την παρθενιά της, τα κοντά μαλλιά, τα ανδρικά ρούχα και την απευθείας επικοινωνία με τον Θεό.

Όπως οι αρχαίοι Έλληνες, έτσι και οι αστοί συγγραφείς του 19ου αιώνα, έλκονταν από τις πολεμίστριες της Κομμούνας με την άγρια ομορφιά και ήταν πεπεισμένοι πως εκείνες μισούσαν τους άνδρες και ήταν ανεξάρτητες και επικίνδυνες. Οι εχθροί της Κομμούνας άφηναν απ' έξω τις αναφορές στη Jeanne d'Arc, εφόσον εκείνη αντιπροσώπευε ευρέως τη γενναιότητα, την καλοσύνη και την αγνότητα, ενώ οι πολεμίστριες της Κομμούνας αντιπροσώπευαν για εκείνους το κακό. Ωστόσο, ο θρύλος και η εικόνα της πλανιόταν στο βάθος και καθιστούσε πιο σύνθετες τις αναπαραστάσεις και τις αντιδράσεις τους. Οι ψυχρόαιμες αυτές μαχήτριες δεν έφεραν τα ανδρόγυνα στοιχεία της παρθενικής μάρτυρος, αλλά δεν ήταν και πραγματικές πολεμίστριες. Μόνο οι άνδρες (και η αγία Jeanne) μπορούσαν να είναι πολεμιστές, συνεπώς με το να πιστεύουν πως είναι και να αποκτούν ανδρική εξωτερική εμφάνιση, οι Κομμουνάρες βεβήλωναν τη γυναικεία φύση τους.

Μαγείρισσες και νοσοκόμες (cantinières και ambulancières)

Οι μαγείρισσες και οι νοσοκόμες που παρείχαν φαγητό και ποτό στην εθνοφρουρά και φροντίδα στους τραυματίες ήταν οι λιγότερο αμφιλεγόμενες από τις μαχήτριες της Κομμούνας. Αυτές οι γυναίκες αποτελούσαν συνηθισμένο κομμάτι των πολέμων του 19ου αιώνα και ήταν εύκολα αναγνωρίσιμες. Οι μαγείρισσες φορούσαν στολή και συχνά κουβαλούσαν μικρά βαρελάκια στη μέση τους. Οι νοσοκόμες φορούσαν στολές σπανιότερα, αλλά έφεραν στα ρούχα τους κόκκινους σταυρούς και κουβαλούσαν ιατρικό εξοπλισμό. Και οι δυο ομάδες βρίσκονταν δίπλα στους άνδρες στη μάχη, ως μέρος των στρατευμάτων τους.

Κάποιες μαγείρισσες και νοσοκόμες θεωρούσαν αυτό που έκαναν δουλειά, ενώ άλλες ήταν εθελόντριες που ήθελαν να βρίσκονται κοντά στους άνδρες τους ή να υπερασπιστούν την Κομμούνα. Όπως οι άνδρες της εθνοφρουράς που ήταν

απλοί εργάτες με ελάχιστη εκπαίδευση στην τέχνη του πολέμου, έτσι και αυτές οι γυναίκες ήταν συχνά απροετοίμαστες για τη μάχη. Οι μαγείρισσες ήταν απλώς γυναίκες που ήξεραν να μαγειρεύουν, ενώ οι νοσοκόμες είχαν ελάχιστη ή και καθόλου εκπαίδευση, εφόσον η νοσηλευτική δεν είχε καθιερωθεί ακόμα ως επάγγελμα. Οι γυναίκες αυτές αγόραζαν μόνες τους τον εξοπλισμό τους και έκαναν ό,τι μπορούσαν για να βοηθήσουν τους τραυματίες. Εκείνες (και όχι η κυβέρνηση ή οι γιατροί) οργάνωναν και τους μόνιμους και κινητούς σταθμούς νοσηλείας και στρατολογούσαν και άλλες μαγείρισσες και νοσοκόμες.

Οι μαγείρισσες συμμετείχαν στις μάχες από την αρχή και οι εφημερίδες της Κομμούνας αμέσως άρχισαν να επαινούν τη γενναιότητά τους. Όπως και οι αναφορές στις πενθούσες χήρες, έτσι και οι αναφορές στις μαγείρισσες χρησιμοποιούνταν από τον τύπο της Κομμούνας για να αποκαλύψουν την προδοσία των Βερσαλλιών, κάτι που δεν μπορούσαν να κάνουν οι πολυάριθμοι αλλά αναμενόμενοι θάνατοι ανδρών. Επιπλέον, αντιπροσώπευαν τον ζήλο και την ανιδιοτέλεια των στρατευμάτων της Κομμούνας.

Επειδή φορούσαν στολές, οι μαγείρισσες τραβούσαν περισσότερο την προσοχή απ' ό,τι οι νοσοκόμες. Για τους επικριτές της Κομμούνας, έτειναν να αποτελούν το αντικείμενο περιέργειας και χλευασμού. Η μαγείρισσα, με την χαρακτηριστική στολή της, παρουσιαζόταν συχνά και εύκολα ως καρικατούρα και η αναπαράστασή της χρησιμοποιούταν για να γελοιοποιήσει την εθνοφρουρά, την Κομμούνα και, φυσικά, την ίδια. Παρόλο που η μαγείρισσα συνήθως απεικονιζόταν ως νεαρό και χαζοχαρούμενο κορίτσι, ενίοτε χρησιμοποιούνταν και άλλες αναπαραστάσεις, όπως εκείνη της μοχθηρής μητέρας.

Ο τύπος της Κομμούνας, όπως και τα γράμματα και τα ημερολόγια κάποιων ανδρών της εθνοφρουράς, αντιστάθηκε στις γελοίες ή μοχθηρές καρικατούρες των γυναικών αυτών και τις παρουσίαζε ως γενναίες ηρωίδες που χαρακτηρίζονταν από αυτοθυσία. Ωστόσο, η στάση των ηγετών της Κομμούνας και των στρατηγών δεν ήταν πάντα υποστηρικτική προς τις γυναίκες που έβαζαν τη ζωή τους σε κίνδυνο. Στις περιπτώσεις που οι μαγείρισσες και οι νοσοκόμες δέχονταν κακή συμπεριφορά, οι απλοί άνδρες της εθνοφρουράς προερχόμενοι από την εργατική τάξη, οι οποίοι αντιμετώπιζαν τις γυναίκες με σεβασμό, αδελφότητα και ειλικρίνεια, παρουσιάζονται ως οι πραγματικοί επαναστάτες, ενώ οι αξιωματικοί και οι γιατροί που σνόμπαραν τις γυναίκες θεωρούταν ότι επιδείκνυαν αστικό και εξουσιαστικό πνεύμα, πιο ταιριαστό με τις Βερσαλλίες παρά με την Κομμούνα.

Διαδηλώτριες

Όταν ξεκίνησε ο ανοικτός πόλεμος ανάμεσα στο Παρίσι και τις Βερσαλλίες στις αρχές του Απρίλη, οι γυναίκες αναζήτησαν τρόπους να στηρίξουν την εθνοφρουρά. Ο τύπος της Κομμούνας αναφερόταν σε διαδηλώσεις και πορείες γυναικών που προσπαθούσαν είτε να συμμετάσχουν στον αγώνα ή να τον σταματήσουν. Στις 5 Απρίλη, ο τύπος γέμισε δημοσιεύματα για διαδηλώσεις που κυμαίνονταν σε μέγεθος από 700 μέχρι 2.000 άτομα. Οι διαδηλώτριες πρότειναν να κάνουν πορεία ως τις Βερσαλλίες για να εκθέσουν τους σκοπούς της Κομμούνας ή αλλιώς να συμμετάσχουν με τους άνδρες στη μάχη. Κάποιες γυναίκες ήθελαν να προστατεύσουν τους άνδρες από τον εχθρό τοποθετώντας κυριολεκτικά τα σώματά τους μπροστά τους. Σύμφωνα με μαρτυρίες, οι διαδηλώτριες οπλοφορούσαν, ενώ σύμφωνα με άλλες όχι. Επιπλέον, φαίνεται μια κριτική στάση απέναντι στους άνδρες που δεν ήθελαν να πολεμήσουν.

Παρά τις προθέσεις τους, οι περισσότερες από αυτές τις ομάδες δεν βγήκαν τελικά από την πόλη. Κάποιες τις σταμάτησε η εθνοφρουρά, ενώ άλλες μπορεί να είχαν κατά νου μόνο να διαδηλώσουν. Η μόνη εξαίρεση ήταν μια μικρή ομάδα που αποσπάστηκε από μια μεγαλύτερη πορεία. Η επικεφαλής της ομάδας σκέφτηκε πως παρόλο που δεν ήταν αρκετές για να πάνε στις Βερσαλλίες, ήταν σίγουρα αρκετές για να φροντίσουν τους τραυματίες των στρατευμάτων της Κομμούνας. Έτσι, αγόρασαν ιατρικό εξοπλισμό, έπεισαν την εθνοφρουρά να τους επιτρέψει την έξοδο από την πόλη και εντάχθηκαν στις τάξεις των νοσοκόμων.

Οι εφημερίδες της Κομμούνας αναφέρθηκαν σύντομα και με συμπάθεια στις διαδηλώσεις των γυναικών, παρουσιάζοντας τις πορείες ως δράσεις που γίνονται από γυναίκες του λαού που συμμετέχουν σε πρέπουσες γυναικείες δραστηριότητες για λογαριασμό της Κομμούνας. Ωστόσο, δεν συμφώνησαν όλοι με αυτή τη στάση. Ξένοι ανταποκριτές, αστοί Παριζιάνοι, ακόμα και κάποιοι υποστηρικτές της Κομμούνας στάθηκαν κριτικά απέναντι στις γυναίκες, παρόλο που το περιεχόμενο της κριτικής τους ήταν διαφορετικό σε κάθε περίπτωση. Η ηπιότερη προήλθε από τους υποστηρικτές της Κομμούνας, κάποιοι από τους οποίους σχολίασαν πως «δε θα σατιρίσουν τον ελαφρώς θεατρικό ενθουσιασμό» των διαδηλωτριών που ήθελαν απλώς «να βρεθούν κοντά στους συζύγους τους». Από την άλλη, κάποιοι ξένοι ανταποκριτές ήταν πιο ευθείς, μιλώντας για «εξανδρισμό» των γυναικών και για «εκδηλώσεις» που απέτυχαν οικτρά επειδή οι γυναίκες δεν είχαν έναν πραγματικό άνδρα να τους καθοδηγήσει. Αυτού του είδους οι αναφορές αποκαλύπτουν την εχθρότητα που μπορούσαν να προκαλέσουν οι πολιτικά ενεργές γυναίκες στους άνδρες που διαφωνούσαν με την ιδεολογία τους και που θεωρούσαν πως εκείνες ξεπερνούσαν κάποια έμφυλα όρια. Οι αναφορές αμφισβητούσαν τη θηλυκότητα των διαδηλωτριών και θέτανε το ερώτημα εάν αυτές μπορούσαν πράγματι να είναι «μητέρες οικογενειών». Από την άλλη, παρόλο που αυτές οι γυναίκες φέρονταν σαν αμαζόνες, δηλαδή ανδροπρεπώς, ήταν ανίκανες για επιτυχία χωρίς ανδρική ηγεσία. Δεν ήταν καν πραγματικές αμαζόνες (που ούτως ή άλλως είναι αφύσικες), αλλά προσποιούνταν.

Στα ίδια δημοσιεύματα παρουσιάζονταν και «πραγματικές γυναίκες» που φέρονταν σύμφωνα με τις έμφυλες συμβάσεις των καιρών. Οι γυναίκες αυτές ερχόταν σε πλήρη αντίθεση με τις ανδροπρεπείς πολεμίστριες των διαδηλώσεων εφόσον φερόταν σαν «πραγματικές σύζυγοι και μητέρες». Έκαναν αυτό που επιτάσσει ο έμφυλος ρόλος τους, δηλαδή αποδοκίμαζαν τον πόλεμο και ασκούσαν κριτική στην Κομμούνα, εξαιτίας της οποίας έχαναν τους άνδρες τους.

Πολεμίστριες

Καθώς συνεχιζόταν ο πόλεμος με τις Βερσαλλίες, οι αυθόρμητες διαδηλώσεις των αρχών του Απρίλη έδωσαν τη θέση τους σε πιο σοβαρή οργάνωση. Στις 11 και 12 Απρίλη εμφανίστηκε στις εφημερίδες μια νέα έκκληση προς τις γυναίκες του Παρισιού, πολύ διαφορετική από εκείνη που είχε δημοσιευθεί μια βδομάδα νωρίτερα. Αυτήν τη φορά δεν καλούσε σε διαδήλωση, αλλά καλούσε τις γυναίκες να πάρουν τα όπλα και να ακολουθήσουν το παράδειγμα των ηρωικών προγόνων τους, καθώς η ώρα της κρίσης είχε φτάσει. Καλούσε τις γυναίκες να συνδράμουν στη μάχη με τους άνδρες συγγενείς τους και να ετοιμαστούν «να υπερασπιστούμε και να πάρουμε εκδίκηση για τα αδέρφια μας!» Η παθητική αντίσταση δεν ήταν ο στόχος, αν και η άοπλη αυτοθυσία μπορούσε να δοκιμαστεί αν αποτύγχαναν όλα τ' άλλα. Αλλά η ένοπλη αντίσταση ήταν προτιμότερη από τον μαρτυρικό θάνατο, ανεξάρτητα από τη μορφή που θα έπρεπε να πάρει: «Αν όλα τα όπλα και οι ξιφολόγχες χρησιμοποιούνται από τους αδερφούς μας, θα υπάρχουν πλάκες στο πεζοδρόμιο για να λιώσουμε τους προδότες».

Στη συνέχεια ακολούθησε μια ανακοίνωση που έλεγε ότι οι γυναίκες που ήταν «έτοιμες να πεθάνουν για τον θρίαμβο της Επανάστασης» θα συναντιόντουσαν για να σχηματίσουν επιτροπές για την υπεράσπιση της πόλης σε κάθε διαμέρισμα του Παρισιού. Η οργάνωση που αναδύθηκε από αυτή τη διαδικασία ήταν η Union des Femmes pour la Defénse de Paris et les Soins aux Blessés, της οποίας ηγούταν μια κεντρική οργανωτική επιτροπή οκτώ γυναικών. Η ηγεσία της οργάνωσης ανακοίνωσε δημόσια ότι «η επιτυχία της παρούσας διαμάχης … είναι εξίσου σημαντική για τις γυναίκες όσο και για τους άνδρες του Παρισιού» και δήλωσε την απόφασή τους «να αγωνιστούμε ώσπου να νικήσουμε ή να πεθάνουμε υπερασπιζόμενες τα κοινά μας δικαιώματα» αν ο εχθρός μπει στο Παρίσι.

Όταν μια ομάδα γυναικών έκανε έκκληση για εκεχειρία, επικαλούμενη τη γυναικεία ιδιότητά τους ως σύζυγοι και μητέρες, η Union des Femmes απάντησε γρήγορα στην «επαίσχυντη εξαγγελία»: «Οι εργάτριες του Παρισιού δεν απαιτούν ειρήνη αλλά ολοκληρωτικό πόλεμο! Η συνδιαλλαγή σήμερα ισοδυναμεί με προδοσία! Το Παρίσι δε θα παραδοθεί … Οι γυναίκες του Παρισιού θα αποδείξουν στη Γαλλία και στον κόσμο ότι … είναι εξίσου ικανές με τους αδερφούς τους να δώσουν τη ζωή τους για τον σκοπό της Κομμούνας, τον σκοπό του Λαού!»

Αυτού του είδους οι δημόσιες διακηρύξεις ανησύχησαν τους συντηρητικούς που θεωρούσαν πως αυτός δεν ήταν τρόπος να φέρονται οι γυναίκες. Ακόμα πιο ανησυχητικές, ωστόσο, ήταν οι δημόσιες εμφανίσεις γυναικών που παρότρυναν τους άνδρες για μάχη και διαδήλωναν την προθυμία τους να πολεμήσουν με τα λόγια τους, με τις στολές τους και με τα όπλα τους. Οι γυναίκες που παρέλαυναν στους δρόμους ντυμένες με διάφορες στολές, κουβαλώντας όπλα και προτείνοντας να πάρουν τουλάχιστον μέρος στη μάχη έγιναν ένα σύνηθες θέαμα. Οι συντηρητικοί τις εξέλαβαν, όπως συνέβαινε και με άλλες «εξωτικές ομάδες», ως απόδειξη της παριζιάνικης αρέσκειας στην κραυγαλέα θεατρικότητα και τις παρουσίαζαν ως καρικατούρες.

Το πιθανότερο είναι πως δεν υπήρχαν πολλές οπλισμένες και ένστολες γυναίκες στο Παρίσι του 1871, αυτό μπορεί να οφείλεται στο ότι κατά την Πρωσική πολιορκία είχε προταθεί να σχηματιστούν γυναικεία στρατεύματα και ο χλευασμός που προκάλεσε παρέμεινε ριζωμένος στο συλλογικό φαντασιακό και λεξιλόγιο. Τα στρατεύματα αυτά υλοποιήθηκαν μόνο στη φαντασία και

στις καρικατούρες, όπου επέζησαν για πολύ καιρό μετά το τέλος του πολέμου με την Πρωσία. Σε αυτές, οι γυναίκες γελοιοποιούνται και αφήνεται να εννοηθεί πως το μέλημά τους δεν είναι οι πολιτικές τους πεποιθήσεις, αλλά το να είναι ελκυστικές φορώντας τη στολή. Αυτές οι αναμνήσεις χρησιμοποιήθηκαν για να υπονομεύσουν και να λοιδορήσουν τις γυναίκες που ήθελαν να συμμετάσχουν στην υπεράσπιση της πόλης τον Απρίλη και τον Μάη. Οι μαρτυρίες των εχθρών της Κομμούνας ήταν γεμάτες αναφορές και σχόλια που στρέφονταν κατά των γυναικών. Οι πολεμίστριες παρουσιάζονταν ως γυναίκες με έλλειψη αρχών, ενώ η εξωτερική τους εμφάνιση συχνά παρουσιάζεται ως τερατώδης.

Ο αριθμός των γυναικών που πήραν τα όπλα για να βοηθήσουν την εθνοφρουρά ή που ήθελαν να το κάνουν δεν είναι γνωστός. Η ύπαρξή τους όμως είναι. Οι γυναίκες που κρατούσαν όπλα και ενίοτε φορούσαν στολή ήταν ένα αρκετά συνηθισμένο θέαμα στο Παρίσι. Οι εφημερίδες της Κομμούνας αναφέρονταν θετικά στις γυναίκες που πολεμούσαν με την εθνοφρουρά. Ο βαθμός στον οποίο πολέμησαν αυτές οι ομάδες γυναικών πριν την αιματοβαμμένη εβδομάδα δεν είναι ξεκάθαρος από τις μαρτυρίες, αλλά είναι σίγουρο πως ομάδες γυναικών, οπλισμένες με καραμπίνες, υπερασπίστηκαν τα οδοφράγματα την τελευταία εβδομάδα.

Οι αντιδράσεις προς τις υπερασπίστριες της Κομμούνας διέφεραν κατά περίπτωση. Κάποιοι τις θεωρούσαν απολύτως φυσιολογικές, εφόσον οι γυναίκες βιώνουν «τα ίδια πάθη με τους άνδρες», ενώ άλλοι τις θεωρούσαν εντελώς αφύσικες. Σύμφωνα με κάποιους, οι πολεμίστριες είχαν εγκαταλείψει τους γυναικείους ρόλους τους και είχαν «μεθύσει από το μίσος». Αναρωτιόντουσαν μάλιστα εάν αυτές οι υστερικές γυναίκες γνώριζαν τι έκαναν και αν καταλάβαιναν καν γιατί πέθαιναν. Ωστόσο, τόσο οι υποστηρικτές όσο και οι κριτικοί της Κομμούνας ήταν συνεπαρμένοι από τις πολεμίστριες.

Γυναίκες ρήτορες

Ως το 1871, οι βραδινές κουβέντες σε εκκλησίες που είχαν μετατραπεί σε πολιτικές λέσχες αποτελούσαν σταθερό χαρακτηριστικό κατά τη διάρκεια των γαλλικών επαναστάσεων. Απλοί πολίτες και εκλεγμένοι αξιωματούχοι, γυναίκες και άνδρες, γέροι και νέοι, μορφωμένοι και αμόρφωτοι, συρρέανε στους νάρθηκες και ανεβαίνανε στους άμβωνες για να διακηρύξουν τα ιδανικά τους, να απειλήσουν τους εχθρούς τους και να συμμετάσχουν στην πολιτική σκηνή. Για τις πολιτικοποιημένες γυναίκες, αυτές οι νυκτερινές συζητήσεις αποτελούσαν σημαντικό τόπο συνάντησης εφόσον ήταν αποκλεισμένες από το εκλογικό και το κυβερνητικό σώμα της Κομμούνας. Κάποιες λέσχες ήταν αμιγώς γυναικείες, ενώ άλλες προσέλκυαν ανάμικτο κοινό. Ωστόσο, και σε αυτές η παρουσία και η συμμετοχή των γυναικών ήταν μεγάλη.

Πολλές από τις γυναίκες που μιλούσαν στις λέσχες ήταν απλώς γυναίκες του λαού που ήθελαν κάτι να πουν. Άλλες ήταν ήδη, ή έμελλε να γίνουν, γνωστές επαναστάτριες. Οι γυναίκες που έπαιρναν τον λόγο υποστήριζαν διάφορες πολιτικές θέσεις και πρότειναν ένα ευρύ φάσμα δράσεων. Κάποιες εστίαζαν στους «εχθρούς της επανάστασης», ενώ άλλες επιθυμούσαν κοινωνική αναμόρφωση και πολιτικά δικαιώματα για τις γυναίκες.

Κάποιες γυναίκες αφιέρωσαν την προσοχή τους στον πόλεμο και στους άνδρες που όφειλαν να πολεμούν. Οι άνδρες που απέφευγαν την κατάταξη στην εθνοφρουρά δέχονταν αυστηρότατη κριτική. Χαρακτηριστικά, μια ομιλήτρια απείλησε να «ξεριζώσει τα συκώτια όλων των δειλών και των τεμπέληδων»

που αρνούνταν να πολεμήσουν τους «δολοφόνους των Βερσαλλιών». Άλλες παρακινούσαν τις γυναίκες να πυροβολήσουν τους άνδρες τους αν αρνούνταν να πολεμήσουν.

Αυτή η πολιτική δραστηριότητα, η οποία ήτανε σοβαρότατη για τις Κομμουνάρες και τους Κομμουνάρους, αποτελούσε ένα θέαμα για τους αστούς άνδρες που φαίνεται να επισκέπτονταν τις λέσχες απλώς και μόνο για την απόλαυση του σκανδαλισμού. Αυτοί οι άνδρες ήταν υπερβολικά προκατειλημμένοι για να αποτελέσουν έγκυρη πηγή πληροφοριών για τις λέσχες και τις γυναίκες που συμμετείχαν σε αυτές. Ωστόσο, αποτελούν σχεδόν τη μόνη πηγή, μια και ο τύπος της Κομμούνας δημοσίευε πολύ λίγα γι' αυτές.

Οι γυναίκες που σύχναζαν στις πολιτικές λέσχες ήταν κυρίως από την εργατική τάξη. Εκείνες που είχαν οργανωτικό ή ηγετικό ρόλο φορούσαν κόκκινα φουλάρια, όπως και οι άνδρες ηγέτες της Κομμούνας. Κάποιες είχαν πιστόλια στις ζώνες τους, αλλά οι περισσότερες όχι. Κάποιες κάπνιζαν πίπες, ενώ άλλες θήλαζαν τα μωρά τους. Εκείνες που δεν τοποθετούνταν «κουβέντιαζαν και μπαινοέβγαιναν στον χώρο». Για τους αστούς παρατηρητές, όλη η συμπεριφορά, όπως και ο ρουχισμός και η ρητορική, των γυναικών ήταν σοκαριστική. Εάν βέβαια δεν ήταν θα απογοητεύονταν. Όταν δεν έβλεπαν ούτε άκουγαν κάτι σκανδαλώδες, τότε αναφέρονταν μόνο στις φήμες που τους οδήγησαν να επισκεφτούν τη λέσχη. Ένας ξένος ανταποκριτής επισκέφτηκε μια λέσχη με γυναίκα συνοδό, της οποίας ο ρόλος ήταν να τον προστατεύσει από τις «λυσσασμένες συμπολίτισσες». Όταν εκείνες δεν ασχολήθηκαν μαζί του, απλώς σχολίασε πως ήταν προφανές πως προέρχονταν από τις χαμηλότερες τάξεις της κοινωνίας και πως φορούσαν χαλαρά και ακατάστατα ρούχα, τα οποία υποδήλωναν ξεκάθαρα τη χαλαρότητα των ηθών τους.

Οι ομιλήτριες τραβούσαν ιδιαίτερα την προσοχή και παρουσιάζονταν είτε ως απωθητικές στρίγγλες είτε ως επιβλητικοί δαίμονες. Άλλοι παρατηρητές ασχολήθηκαν λιγότερο με την περιγραφή της εμφάνισής τους και εστίασαν στο ανήθικο και εγκληματικό παρελθόν τους, το οποίο μπορεί να περιείχε από παιδοκτονία, μοιχεία, πορνεία, κλοπή και εκτελέσεις, μέχρι συμμετοχή σε χαρέμια στην Ανατολή.

Οι τοποθετήσεις που απασχολούσαν περισσότερο τους αστούς παρατηρητές ήταν εκείνες που είχαν να κάνουν με τους άνδρες, τις γυναίκες, τον γάμο και το διαζύγιο. Αυτές ήταν που επιβεβαίωναν τους χειρότερους φόβους των αστών ανδρών. Οι γυναίκες δεν υποστήριζαν μόνο την ισότητα ανάμεσα στα δύο φύλα, αλλά και το τέλος του γάμου και προπαγάνδιζαν την ανωτερότητα των γυναικών. Ο δυτικός πολιτισμός κινδύνευε. «Ο γάμος είναι σκλαβιά … Δεν μπορεί να γίνεται πλέον ανεκτός σε μια ελεύθερη πόλη. Θα έπρεπε να θεωρείται αδίκημα και να καταστέλλεται με τα πιο σκληρά μέτρα». Το διαζύγιο από μόνο του δεν ήτανε λύση. Ο ίδιος ο γάμος έπρεπε να εξαλειφθεί. Μια ομιλήτρια μάλιστα απαίτησε να δοθούν μόνο στις ανεπίσημες συντρόφους οι συντάξεις που παραχωρούσε η Κομμούνα στις χήρες των πεσόντων. Να δοθούν όλα «στις ελεύθερες γυναίκες και τίποτα στις σκλάβες».

Οι αστοί συγγραφείς και όσοι εναντιώνονταν στην Κομμούνα χρησιμοποίησαν το ζήτημα του διαζυγίου για να αποκαλύψουν το σκάνδαλο των γυναικών ρητόρων και για να τις παρουσιάσουν ως μέγαιρες που μισούσαν τους άνδρες. Σε μια καρικατούρα της εποχής απεικονίζεται μια γυναίκα να μιλά από τον άμβωνα μιας εκκλησίας/λέσχης. Το μήνυμά της, σύμφωνα με τη λεζάντα, ήταν πως οι παλλακίδες θα αντικαθιστούσαν τις συζύγους, πως ο γάμος ήταν πλέον ανήθικος, πως οι γυναίκες θα γίνονταν άνδρες και αντίστροφα, και πως τα παιδιά θα αναγνωρίζονταν ως απόγονοι όλων.

Σύμφωνα με τους εχθρούς τις Κομμούνας, τόσο οι ίδιες οι γυναίκες όσο και οι ιδέες τους, ήταν απωθητικές. Αυτές οι γυναίκες δεν ζητούσαν πολιτικά δικαιώματα στη βάση των διαφορών τους από τους άνδρες, όπως οι ευπρεπείς γυναίκες, αλλά φέρονταν σαν άνδρες. Με το να μιλούν δημόσια –μια δραστηριότητα αποκλειστικά ανδρική– γίνονταν άνδρες μεταφορικά, αν όχι και κυριολεκτικά. Έχοντας εγκαταλείψει τη θέση τους στην οικιακή εστία και βγαίνοντας στους δρόμους και στις λέσχες, οι Κομμουνάρες αποτελούσαν την ξεκάθαρη αντίθεση προς ό,τι γυναικείο και απειλή για τα ήθη και τον πολιτισμό.

Πετρολέζες

Κατά τη διάρκεια της τελευταίας εβδομάδας της Κομμούνας, όταν οι Βερσαλλιές και οι Κομμουνάρες και οι Κομμουνάροι μάχονταν στους δρόμους του Παρισιού, δημιουργήθηκε ένα από τα πιο δυνατά πολιτικά σύμβολα του 19ου αιώνα, οι πετρολέζες. Σχεδόν σε μια νύχτα αυτή η αναπαράσταση της επικίνδυνης, ανυπότακτης γυναικείας φιγούρας ήρθε να συμβολίσει όλα τα κακά για τους κριτικούς της Κομμούνας. Δε θα μπορούσε να υπάρξει χωρίς την εικόνα από τις φωτιές που έκαιγαν σε διάφορα σημεία του Παρισιού, ενώ παράλληλα αποτέλεσε την αποκορύφωση των γυναικείων αναπαραστάσεων της Κομμούνας.

Κατά τη διάρκεια της Ματωμένης Εβδομάδας, όπως καθιερώθηκε να ονομάζεται η τελευταία εβδομάδα της Κομμούνας, ο στρατός των Βερσαλλιών εισέβαλλε στο Παρίσι και με την εντολή να μην κρατήσουν φυλακισμένους, κινήθηκαν μεθοδικά μέσα στην πόλη σκοτώνοντας Παριζιάνες και Παριζιάνους της εργατικής τάξης. Οι Κομμουνάροι –άντρες, γυναίκες, παιδιά– παρέμεναν οργανωμένοι στα οδοφράγματα, κατασκευάζοντας συνεχώς νέα. Ο αριθμός των νεκρών Παριζιάνων κατά τη διάρκεια της Ματωμένης Εβδομάδας είναι ανυπολόγιστος. Πολλοί και πολλές τοποθετήθηκαν σε ομαδικούς τάφους χωρίς να καταμετρηθούν. Οι περισσότεροι ιστορικοί αναφέρουν 20-30.000, χωρίς σε αυτό τον αριθμό να συνυπολογίζονται οι 15.000 που σκοτώθηκαν πριν την εισβολή του στρατού στο Παρίσι κατά τη διάρκεια των μαχών.

Οι γυναικείες φιγούρες των οδοφραγμάτων έχουν τόσο συμβολική όσο και υλική βαρύτητα μια και η συμμετοχή τους στην υποστήριξη των οδοφραγμάτων ήταν καθοριστικής σημασίας. Όπως τις πρώτες μέρες που οι γυναίκες υπερασπίστηκαν τα κανόνια με τα σώματα τους, έτσι και τις τελευταίες ημέρες υπερασπίστηκαν τα οδοφράγματα. Οι γυναίκες των οδοφραγμάτων παρουσιάζονται σαν μητέρες. Οι πράξεις τους θεωρούνται αμυντικές και η συμμετοχή τους καθαρή αυτοθυσία. Άλλοι πάλι θεώρησαν την παρουσία τους παραβίαση της θηλυκής τους υπόστασης, ειδικά όταν εκείνες ήταν αρματωμένες με όπλα και ξιφολόγχες. Για αυτούς οι γυναίκες των οδοφραγμάτων αναπαριστούσαν όλα αυτά που ήταν επικίνδυνα στη γυναικεία φύση σε συνδυασμό με όλα τα κακά της Κομμούνας. Οι αγωνίστριες των οδοφραγμάτων όμως επισκιαστήκαν από μια άλλη γυναικεία παρουσία που ξεπήδησε από τις στάχτες του Παρισιού για να γίνει η προσωποποίηση της Παρισινής Κομμουνας.

Το βράδυ της Κυριακής της 21ης Μαΐου, μαζί με την εισβολή του στρατού των Βερσαλλιών στο Παρίσι αρχίζουν και οι φωτιές σε διάφορα σημεία της πόλης. Οι

παρατηρητές και ξένοι ανταποκριτές που βρίσκονται έξω από την πόλη διαδίδουν ότι το Παρίσι φλέγεται. Μετά το τέλος των μαχών αποκαλύπτεται ότι οι ζημιές από τις φωτιές δεν ήταν τόσο μεγάλες. Η φήμη της Κόμμουνας όμως τραυματίζεται, μια και ο διεθνής τύπος επικεντρώνει την προσοχή του στην καταστροφή του Παρισιού και όχι στις σφαγές των Παριζιάνων.

Η ηρωική δραστηριότητα των γυναικών της Κομμούνας, σε συνδυασμό με τις πυρκαγιές που ξεκίνησαν από τις βόμβες των Βερσαλλιών και από αντεπαναστάτες, στην προσπάθεια να καταστρέψουν αποδείξεις για τη διαφθορά του παρελθόντος, έδωσαν αφορμή για μια μαζική υστερία κατά των γυναικών που πήραν το ρόλο του εμπρηστή. Ο θρύλος της πετρολέζας, που γεννήθηκε από φόβο και μεταδόθηκε από τον τύπο με ιδιαίτερο πάθος, κόστισε τη ζωή σε εκατοντάδες γυναίκες. Διαδόθηκε η φήμη ότι Ερινύες τριγυρνούσαν με μπιτόνια πετρελαίου, περιέχυναν τα κελάρια των σπιτιών και έβαζαν φωτιά. «Κάθε γυναίκα που ήταν ντυμένη με κουρέλια και μετέφερε ένα δοχεία από γάλα, έναν κουβά, ή ένα άδειο μπουκάλι, ήταν αποδεδειγμένα πετρολέζα, επομένως την κολλούσαν στον τοίχο και την εκτελούσαν.» Μαζί με τις γυναίκες ενοχοποιήθηκαν και τα παιδιά, μόνο όμως σαν συνεργάτες. Και πάλι εκείνες ήταν υπεύθυνες για τη συμμετοχή των παιδιών τους στο κάψιμο της πόλης.

Ο τρόμος και η οργή των συντηρητικών για τις πετρολέζες γίνεται ιδιαίτερα εμφανής στις απεικονήσεις τους όπου δίνεται ξεκάθαρα η εντύπωση πως αυτές δεν ήταν φυσιολογικές γυναίκες. Για τους καλλιτέχνες των συντηρητικών ήταν η ενσάρκωση του κακού, όχι μια ελκυστική γυναικεία φιγούρα ή εικόνα μιας γυναίκας θύματος που θα προκαλούσε τη συμπάθεια.

Η πετρολέζα αποτέλεσε τη δυναμική αναπαράσταση των ανυπότακτων γυναικών της Κομμούνας. Αυτό που την έκανε τόσο τρομακτική ήταν το γεγονός ότι ενσάρκωσε τη διαστροφή της θηλυκότητας της γυναίκας του 19ου αιώνα. Χαρακτηριστικό είναι το παράδειγμα μιας γυναίκας που κατηγορήθηκε ότι δηλητηρίασε σαράντα στρατιώτες. Κατόπιν διαταγής, η γυναίκα εκείνη εκτελέστηκε μπροστά στην πόρτα του σπιτιού της. Ο συμβολισμός είναι ξεκάθαρος. Η θέση μιας γυναίκας είναι στο σπίτι, αν το αφήσει και αρχίσει να συμπεριφέρεται μη φυσιολογικά, τότε δεν θεωρείται «πραγματική γυναίκα», άρα δε χρειάζεται την «αντρική προστασία» και θα θανατώνεται. Η εκτέλεση των γυναικών μπροστά στην πόρτα του σπιτιού τους εφαρμόστηκε σε πολλές περιπτώσεις γυναικών.

***

Η βασική γοητεία αυτών των γυναικείων τύπων βρίσκεται στην ικανότητά τους να συμπυκνώνουν ηθικές και πολιτικές κρίσεις για τις γυναίκες και για την Κομμούνα. Και οι δύο πλευρές της διαμάχης χρησιμοποίησαν τις γυναίκες θύματα και τις πενθούσες για να αναδείξουν την κακία του εχθρού. Οι μαγείρισσες και οι νοσοκόμες που συνόδευαν τους άνδρες στη μάχη συμβόλιζαν την ευγένεια των σκοπών της Κομμούνας για τους υποστηρικτές της, ενώ αποτέλεσαν το αντικείμενο χλευασμού και μίσους για τις Βερσαλλίες. Οι υποστηρικτές των Βερσαλλιών, παρομοίως γελοιοποιούσαν και διέβαλλαν τις γυναίκες ρήτορες και τις πολεμίστριες της Κομμούνας. Αυτή η εξύμνηση, ο χλευασμός και ο διασυρμός των γυναικών αντανακλούσε και στην Κομμούνα. Όπως συνέβαινε από καιρό, οι γυναίκες λειτουργούσαν πολύ καλύτερα ως σύμβολα απ’ ό,τι οι άνδρες σύντροφοί τους.

Για τους συντηρητικούς εχθρούς της Κομμούνας, οι πιο ανησυχητικές γυναίκες ήταν οι ρήτορες και οι πολεμίστριες, καθώς δεν είχαν καν την επίφαση ενός

παραδοσιακού γυναικείου ρόλου στον αγώνα τους, όπως για παράδειγμα οι μαγείρισσες και οι νοσοκόμες. Αποτελούσαν λοιπόν μια απειλή για την εννοιολόγηση του φύλου, η οποία έκανε διχοτομική διάκριση ανάμεσα στα ανδρικά και τα γυναικεία χαρακτηριστικά. Οι γυναίκες αυτές γίνονταν αντιληπτές ως επιθετικές και όχι αμυντικές, αυτάρκεις και όχι αβοήθητες, πολεμίστριες κι όχι ειρηνοποιοί, κριτικές και όχι υποστηρικτικές προς τους άνδρες, βέβαιες για τον εαυτό τους και όχι συνεσταλμένες, ανεξάρτητες και όχι εξαρτώμενες, και σίγουρα όχι εύθραυστες. Με αυτό τον τρόπο έγειραν ερωτήματα σχετικά με τη φυσιολογικότητα και τη θηλυκότητα, σε μια κουλτούρα που όριζε αυτά τα χαρακτηριστικά ως φυσικά και όχι πολιτισμικά.

Βλέπουμε λοιπόν πως αν οι γυναίκες αυτές ήταν «φυσιολογικές» τότε θα αποτελούσαν απειλή για την οργάνωση της κοινωνίας και της πολιτικής. Εάν ήταν «αφύσικες» τότε πλέον δεν αποτελούσαν απειλή και οι έμφυλοι ορισμοί όπως και οι πολιτισμικοί θεσμοί που βασίζονταν σε αυτούς μπορούσαν να διατηρηθούν ανέπαφοι. Η παρουσίαση αυτών των γυναικών ως μη φυσιολογικών, ο χλευασμός και η απαξίωση τους, προστάτευε τα όρια μεταξύ των φύλων, επιχειρώντας να διατηρήσει τους ρόλους ξεκάθαρους, όπως και πριν την επανάσταση. Η ευκολία με την οποία δημιούργησαν τις γυναικείες αναπαραστάσεις οι εχθροί της Κομμούνας, και η σχετική αναποτελεσματικότητα των υποστηρικτών της να τις απεικονίσουν πιο θετικά, καταδεικνύουν την ικανότητα των πολιτισμικών κατηγοριών να μεσολαβούν στην κατανόηση και τη νοηματοδότηση. Οι γυναίκες, όπως και οι άνδρες, είχαν πρόσβαση σε αυτές τις κατηγορίες και μπορούσαν να τις χρησιμοποιήσουν για να κρίνουν,

τόσο τις πράξεις τους, όσο και τις πράξεις των άλλων γυναικών. Στο σημείο αυτό έχει ιδιαίτερο ενδιαφέρον να αναφερθούμε στις περιγραφές του Ουγκώ στη Γιορτή στις Βερσαλλίες όπου, βασιζόμενος σε πραγματικά γεγονότα, κάνει λόγο για αστές γυναίκες που άνοιγαν με την άκρη της ομπρέλας τους τις πληγές μιας αιχμάλωτης Κομμουνάρας. Εξάλλου, δεν πρέπει να ξεχνάμε ότι οι επαναστάτριες της Κομμούνας ήταν ταξικοί εχθροί των αστών, ανδρών και γυναικών. Γι' αυτό και οι γυναίκες της αστικής τάξης δεν στάθηκαν αλληλέγγυες προς αυτές, αλλά αποτέλεσαν έμπρακτους αντιπάλους, αναδεικνύοντας έτσι το μίσος τους ενάντια στους φορείς της ίδιας τους της χειραφέτησης.

Κλείνοντας, θα θέλαμε να συνοψίσουμε τις χωρικές αναφορές του κειμένου, προσπαθώντας με αυτό τον τρόπο να αναδείξουμε τη σημασία της αλλαγής της χρήσης του χώρου της πόλης από τις γυναίκες στη συγκεκριμένη επαναστατική περίοδο. Βλέπουμε τις γυναίκες να προστατεύουν με τα σώματα τους τα κανόνια τις πρώτες μέρες της επανάστασης, τις βλέπουμε σε διαδηλώσεις και σε νυχτερινές συνελεύσεις σε εκκλησίες, τις βλέπουμε στα οδοφράγματα να υπερασπίζονται την Κομμούνα μέχρι το τέλος, τις βλέπουμε να εκτελούνται στους δρόμους της πόλης. Η οργάνωση τους είναι άμεση και η συμμετοχή τους καθοριστική. Η ανατροπή της καθημερινότητας τους και οι νέες χωρικές σχέσεις που δημιουργούν μέσα στην επαναστατική συγκυρία αναδεικνύουν την ανάγκη τους για αλλαγή και την αποφασιστικότητά τους να την προσεγγίσουν. Οι εικόνες των εκτελέσεων μπροστά στην πόρτα των σπιτιών τους, μας επαναφέρει στην πραγματικότητα του Παρισιού του 19ου αιώνα, και όχι μόνο.

Η κοινωνική επανάσταση στην Ισπανία ήρθε μετά από δεκαετείς διεργασίες τόσο στην εσωτερική οργάνωση του προλεταριάτου όσο και με το αναρχοσυνδικαλιστικό κίνημα. Τα διαδοχικά καθεστώτα και η οικονομική ελίτ ακολουθούσαν τις επιταγές της καπιταλιστικής ανάπτυξης και την εφαρμογή της με καταστολή και βία, ενώ σταδιακά διαμορφωνόταν η ταξική συνείδηση και η κουλτούρα της αντίστασης στο προλεταριάτο της πόλης. Η επανάσταση δεν ήταν ιδεολόγημα, ήταν ανάγκη, έκφραση του ενστίκτου επιβίωσης των εργατών και των αγροτών της Καταλονίας.

Επικεντρώνουμε στη Βαρκελώνη, αν και η επανάσταση στην αγροτική χώρα ήταν εξίσου, αν όχι περισσότερο, αποτελεσματική και καλύτερα οργανωμένη. Αυτό γιατί η εξέλιξη της ιστορίας της πόλης, από την εκβιομηχάνισή της μέχρι την κοινωνική επανάσταση του 1936, έχει όλα εκείνα τα επιμέρους στοιχεία που την κάνουν να μοιάζει με μια σύγχρονη μητρόπολη σε αναβρασμό. Στην περίπτωση της καταλανικής πρωτεύουσας ο βρασμός οδήγησε σε έκρηξη.

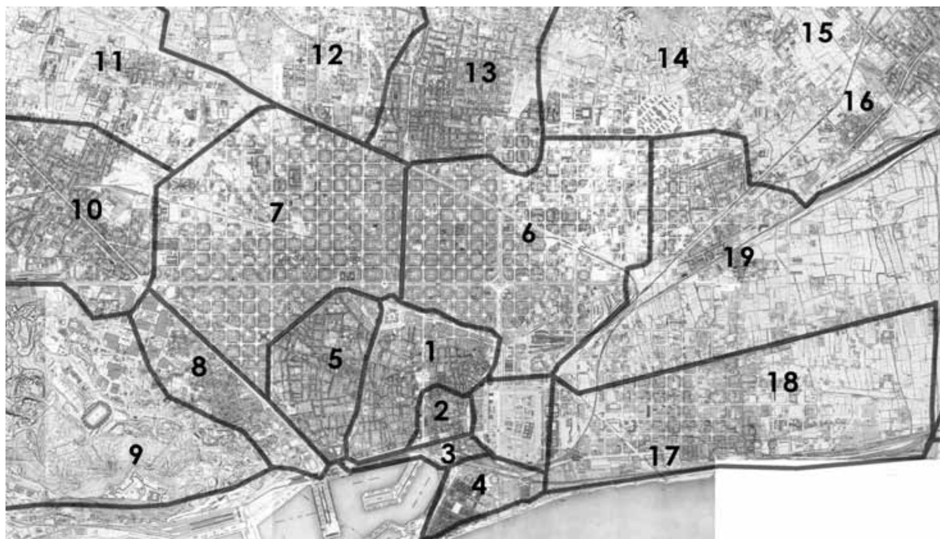
Κάνουμε μια αναδρομή στην προεπαναστατική Βαρκελώνη για να φανεί ο τρόπος που προέκυψε η επαναστατημένη πόλη. Επιδιώκουμε να παρουσιάσουμε την ιστορία της επανάστασης μέσα από το χωρικό της πλαίσιο, δηλαδή μέσα από τις κοινωνικές σχέσεις στην πόλη. Δεν θα αναφερθούμε στα κεντρικά ιστορικά γεγονότα, στον πόλεμο που μαινόταν στα μέτωπα, στις πολιτικές συμμαχίες, στην αντεπανάσταση και στους λόγους που τελικά η κοινωνική επανάσταση πνίγηκε στο αίμα, αλλά δίνεται έμφαση στην κλιμάκωση των αστικών μεταλλαγών μέσα από την εξιστόρηση των αστεακών πολιτικών της κυριαρχίας αλλά και των αστεακών πρακτικών του προλεταριάτου.

*

Η ***Βαρκελώνη*** ήταν η βιομηχανική πρωτεύουσα της ιβηρικής χερσονήσου ήδη από τον 19ο αιώνα. Ήταν η μητρόπολη της ναυσιπλοΐας, της υφαντουργίας, των εξαγωγών και των τραπεζών. Οι μεγάλες αλλαγές στο αστικό τοπίο άρχισαν από το 1850, αφού η οικονομική και πολιτική ελίτ ήταν αποφασισμένες να κατασκευάσουν μια μοντέρνα καπιταλιστική πόλη, που θα αντανακλούσε την αυξανόμενη κοινωνική και οικονομική εξουσία της μπουρζουαζίας. Αφηρημένα, θεωρούνταν ότι η αστική ανάπτυξη θα καθιέρωνε νέες πολιτικές ελευθερίες, οι οποίες όμως στην πραγματικότητα αφορούσαν στην ανάπτυξη της αστικής τάξης και εκφραζόταν με τη συνολική οικονομική και αστική εξάπλωση της. Ο χώρος της πόλης εν τέλει αναδιοργανώθηκε από τις δυνάμεις της αγοράς, με έναν εξολοκλήρου χαοτικό και απρογραμμάτιστο τρόπο, κυρίως στην περίοδο της κερδοσκοπικής φρενίτιδας μετά από τις Παγκόσμιες εκθέσεις του 1888 και του 1929, όπως και κατά τη διάρκεια του Α' Παγκοσμίου Πολέμου.

Το 1930 η Βαρκελώνη ήταν η μητρόπολη με το μεγαλύτερο πληθυσμό στην Ισπανία, με μεγάλο ποσοστό φτηνού και ανειδίκευτου εργατικού δυναμικού. Οι εργοδότες της βιομηχανίας προσέλκυαν μεγάλο πληθυσμό αγροτών χωρίς γη από τις καταπιεσμένες αγροτικές περιοχές.[1] Η ανάπτυξη της πόλης, σε συνδυασμό με την επικρατούσα αυταρχική νοοτροπία των τοπικών αρχών και τη δημοτική διαφθορά, σήμαινε και την εξάπλωση μιας βαθιάς αστικής κρίσης. Το ωμό μοντέλο αστικής ανάπτυξης της ελεύθερης αγοράς παρήγαγε ένα χώρο όπου οι κοινωνικές εντάσεις ήταν γυμνές και εκρηκτικές. Ταυτόχρονα όμως, καλλιεργούνταν η κοινωνική οργάνωση στα barris (γειτονιές), η κοινή ταυτότητα του προλεταριάτου, μια κουλτούρα ανεξάρτητη από την επίσημη κουλτούρα της μπουρζουαζίας, με δημιουργία σχέσεων αλληλεγγύης, παράλληλα με την άνθηση των εργατικών αγώνων και των κινημάτων διεκδίκησης του «δικαιώματος στη ζωή». Όταν η ντόπια ελίτ το αντιλήφθηκε, τα όνειρα της για την πολιτισμένη, ενοποιημένη και αναπτυγμένη πόλη αντικαταστάθηκαν από δυστοπικούς εφιάλτες μιας πόλης ανεξέλεγκτης, βίαιης και απειλητικής για την κυριαρχία τους.

1. El Barri Gòtic i Sant Pere
2. La Ribera, El Born
3. El Port Vel
4. La Barceloneta
5. El Raval
6. L' EixampleDreta
7. L' Eixample Esquerra
8. Paral.lel, Poble Sec
9. Barris de Montjuic
10. Sants
11. Les Corts
12. Sarrià
13. Gràcia
14. Horta
15. Nou Barris
16. Sant Andreu
17. Pueblo Nuevo
18. Poble Nou
19. Sant Martí, Clot

Στις προλεταριακές γειτονιές,[2] η κατάσταση που επικρατούσε ήταν μια κλιμακούμενη φτωχοποίηση, με αυξημένες τιμές στα βασικά αγαθά διαβίωσης, όπως τα τρόφιμα και τα ενοίκια. Η πόλη, με την έννοια των αστικών υποδομών, πολιτιστικών, εκπαιδευτικών, υγείας, δημόσιας στέγασης, απλώς δεν υπήρχε. Τα μεγάλα περιθώρια κέρδους της βιομηχανικής ελίτ από την εκμετάλλευση της κατοικίας ήταν και ο λόγος της ανυπαρξίας δημόσιας κατοικίας για την εργατική τάξη. Αντίθετα με άλλες παραγκουπόλεις, στη Βαρκελώνη οι παράγκες δεν ήταν πρόχειρες ιδιοκατασκευές από τους νεοαφιχθέντες μετανάστες, αλλά κατασκευάζονταν από ιδιοκτήτες γης, που έπαιρναν ενοίκιο για να παραχωρούν σπίτια που συχνά κατέρρεαν, χωρίς ρεύμα, νερό και χώρους υγιεινής. Πολύ συχνό φαινόμενο ήταν οι συστεγάσεις (μέχρι και 8 οικογενειών…), οι υπενοικιάσεις, οι άστεγοι και η διαμονή στα casas de dormir με χρεώσεις ημέρας ή και ωρών, όπου οι προλετάριοι κοιμόντουσαν όρθιοι ακουμπισμένοι σε σχοινί μέσα σε μεγάλα κοινόχρηστα δωμάτια. Ο υπερπληθυσμός και η έλλειψη βασικών δημόσιων παροχών είχαν σαν αποτέλεσμα διάφορα προβλήματα υγιεινής και τη διάδοση ασθενειών, κυρίως στη Raval και κοντά στο λιμάνι. Στις νέες γειτονιές η διαδικασία της αστικοποίησης ήταν τελείως ανοργάνωτη και η στέγαση γινόταν σε προχειροφτιαγμένα καταλύματα, που έπεφταν με την πρώτη κακοκαιρία. Οι αρχές αντιλαμβανόταν τα «ρίσκα για την υγεία», αλλά δεν υπήρχε πολιτική βούληση για τη βελτίωση των συνθηκών διαβίωσης των μεταναστών εργατών.

Τα barris ήταν κοινωνικά ομοιογενείς γειτονιές, που είχαν ελάχιστη επικοινωνία με το χώρο των αφεντικών. Για τους εργάτες της πόλης ήταν ένα πλήρες κοινωνικό περιβάλλον: ήταν τόποι αμφισβήτησης και ελπίδας, το εναρκτήριο σημείο της αντίστασης ενάντια στην πόλη των μπουρζουάδων, τόποι ενός λανθάνοντος αγώνα, που χάρισε στη Βαρκελώνη το διακριτικό τίτλο της «επαναστατικής πρωτεύουσας» της Ισπανίας. Εκεί παράχθηκε μια σειρά από κοινωνικές και πολιτισμικές εμπειρίες, μέσω των οποίων οι εργάτες κατανόησαν τον αστικό χώρο, που τελικά επηρέασε βαθιά τη συλλογική και πολιτική ταυτότητα του εργατικού κινήματος της πόλης.

*

Η οικονομική κατάσταση της εργατικής οικογένειας ήταν επισφαλής και εξαρτιόταν από όλα τα μέλη της. Η παιδική εργασία και ειδικά των αγοριών από τα 8 ή τα 10 τους χρόνια ήταν φτηνή για τα αφεντικά, ενώ δεδομένοι ήταν και οι μικρότεροι μισθοί για τις γυναίκες. Εξαιτίας της φτώχειας που επικρατούσε στις γειτονιές, η προλεταριακή πόλη είχε μια οργάνωση: ήταν η οργάνωση μιας σκληρής, επιθετικής και αυξανόμενα διεκδικητικής τάξης, μια σύνθετη κοινωνική οργάνωση

1. Κύματα μετανάστευσης το 1880 και 1920 –στρατιές εργατών χωρίς γη από τη Murcia and Andalusia. 35% του πληθυσμού της πόλης ήταν μη Καταλανοί

2. Poblenou, το «καταλανικό Μάντσεστερ», Raval, Poble Sec, Sants, Barceloneta και Gràcia, αργότερα ο 2ος κύκλος προλε-τεριακών γειτονιών l'Hospitalet στα βόρεια και Santa Coloma, Sant Andreu, Sant Adrià del Besòs στα νότια.

που στηριζόταν σε πυκνά κοινωνικά δίκτυα και αμοιβαίες σχέσεις αλληλεγγύης. Η συλλογική αλληλεγγύη ήταν η θεμελιώδης δομή των barris: προσέφερε στους εργάτες ένα βαθμό σταθερότητας, ασφάλειας και ενοποιητικές σχέσεις που αντιστάθμιζαν τις υλικές ελλείψεις της καθημερινής ζωής. Αυτή η κουλτούρα αποτελούσε μια πρώιμη αίσθηση της ταξικής κοινότητας, που διαδιδόταν και διατηρούνταν μέσα από μια σειρά κοινωνικών πρακτικών, κανόνων συμπεριφοράς και επικοινωνίας, απαντούσε ταξικά στα συλλογικά προβλήματα και προσέφερε μια σημαντική βάση στο εργατικό κίνημα. Ήταν η ζωή της τάξης χωρίς ιδιοκτησία, που είχε μικρό ή καθόλου σεβασμό για την περιουσία των άλλων τάξεων και που διαμόρφωνε μια εναλλακτική και σαφώς αντικαπιταλιστική ***προλεταριακή πολεοδομία*** (proletarian urbanism)[3]: η στέγαση γινόταν αντιληπτή σαν ανάγκη και όχι σαν εμπόρευμα, δηλαδή σαν ευκαιρία αισχροκέρδειας, οι δρόμοι ήταν η προέκταση του σπιτιού και χρησιμοποιούνταν για αναψυχή, αλληλεγγύη ή διαμαρτυρία, η ανάγκη της σίτισης καλύπτονταν με συλλογικές κουζίνες, η φύλαξη των παιδιών γινόταν με κοινοτικά συστήματα φροντίδας, και γενικά οι υλικές ανάγκες αντιμετωπιζόταν μέσω ενός μεγάλου αριθμού άλλων υποστηρικτικών θεσμών.

3. Η λέξη πολεοδομία εδώ χρησιμοποιείται όχι με την τεχνοκρατική της έννοια, αλλά για να περιγράψει τη διαδικασία παραγωγής των κοινωνικών σχέσεων και του κοινωνικού χώρου μέσα στην πόλη.

Τα barris χαρακτηρίζονταν από μεγάλο βαθμό κοινωνικότητας. Το κλειδί του σχηματισμού της εσωτερικής κοινωνικής γεωγραφίας ήταν τα εργοστάσια, όπου οι εργάτες είτε έμεναν κοντά, είτε μετακινούνταν ομαδικά από και προς αυτά με τα πόδια. Η κοινωνικότητα ρυθμιζόταν και από τα συμπτώματα της αστικής κρίσης, όπως η πυκνοκατοίκηση, που λειτουργούσε σαν φρένο στην ιδιώτευση στην καθημερινότητα και εμπόδιζε την ανέγερση συνόρων μεταξύ του ιδιωτικού και του δημόσιου χώρου. Ένα ακόμα μοτίβο κατοίκησης που διαμόρφωσε την εξάπλωση της εργατικής τάξης της Βαρκελώνης ήταν η αλυσιδωτή μετανάστευση, αφού μετανάστες από την ίδια επαρχία ή την ίδια πόλη εγκαθιστούνταν σε συγκεκριμένες γειτονιές, δρόμους ή μπλοκ κατοικιών. Δεν υπήρχαν, όμως, φραγμοί στις σχέσεις των εργατών που προέρχονταν από διαφορετικά μέρη, ούτε γκετοποίηση βάσει της καταγωγής. Η προλεταριακή πόλη ήταν δημοκρατική και ο μεγάλος βαθμός ταξικής συνείδησης υπερκάλυπτε οποιαδήποτε άλλο είδος ταυτότητας. Οι συλλογικοί δημόσιοι χώροι κοινωνικοποίησης μέσα στα barris, κυρίως για τα αγόρια και τους άντρες, ήταν τα τοπικά καφέ, τα μπαρ, αλλά κατά κύριο λόγο οι δρόμοι, όπου δεν υπήρχαν αυτοκίνητα και γινόταν αντιληπτοί σαν προέκταση της προλεταριακής κατοικίας. Τους καλοκαιρινούς μήνες το μεγαλύτερο μέρος της ζωής διαδραματιζόταν εκεί.

Οι χωρικές πρακτικές αντίστασης που πήγαζαν από την κουλτούρα των barris ήταν πρακτικές οικονομικής επιβίωσης, όπως αναγκαστικές επιτάξεις καταστημάτων και αποθηκών, πρακτικές σύγκρουσης με το κράτος και άμεσων δράσεων. Οι δρόμοι γινόταν το θέατρο μιας ευρείας γκάμας διαμαρτυριών και εξεγέρσεων όπου συμμετείχαν γυναίκες, παιδιά, άνεργοι και εργάτες. Ο αγώνας για επιβίωση στις εργατικές γειτονιές ενισχυόταν από κινηματικές αμεσοδημοκρατικές διαδικασίες λήψης αποφάσεων και στρεφόταν ενάντια στην εκκλησία, στους αστούς και στις συνήθειες τους. Όλο αυτό το ρεπερτόριο δράσεων και η οργάνωση εκδηλώθηκαν συμπυκνωμένα στην απεργία ενοικίου στα τέλη του καλοκαιριού του '31. Εκατό χιλιάδες εργάτες αρνήθηκαν να πληρώσουν ενοίκιο, οργανώθηκαν σε συνελεύσεις και ομάδες κρούσης, ενώ διεκδίκησαν την αυτοδιεύθυνση της γειτονιάς μέσα από την απογύμνωσή της από κάθε μορφή εξουσίας, αφού επιδίωξαν να κλείσουν και την τοπική εκκλησία.

Το εμπόριο του δρόμου ήταν ένας άλλος βασικός θεσμός μιας άτυπης μικροοικονομίας, που βοηθούσε έμπρακτα την επιβίωση του προλεταριάτου. Μετά από καμπάνιες της μεσαίας εμπορικής τάξης, αν και μέχρι τότε δεν ήταν παράνομο, το μικρεμπόριο ποινικοποιήθηκε από τις αρχές, οι μικροπωλητές κυνηγιούνταν, ενώ επανδρώθηκε ειδικό σώμα (Brigada per la repressió de la venta ambulant) αποκλειστικά για την καταστολή τους. Με τη βοήθεια των κατοίκων

χτίστηκε ειδική αγορά για το μικρεμπόριο, η El Mercadet κοντά στη Raval, που τελικά καταστράφηκε κατά τη διάρκεια της δικτατορίας. Η εργατική τάξη πάντα νομιμοποιούσε την «εγκληματικότητα» που είχε σκοπό την επιβίωση, το ίδιο και οι αναρχοσυνδικαλιστές, αφού οι πραγματικοί φόβοι του προλεταριάτου ήταν η ανεργία, η έξωση[4] και οι διαδεδομένες ασθένειες των barris όπως, ο τύφος.

Η διαμόρφωση της συνείδησης ήταν σύνθετη και δυναμική, με τις ατομικές και συλλογικές εμπειρίες της κοινωνικής και χωρικής τάξης να συσσωρεύονται μέσα από μια διαδικασία αυτόβουλης συμμετοχής. Ο καθημερινός αγώνας για επιβίωση μέσα σε έναν καθορισμένο χώρο, μετατράπηκε από τους εργάτες σε μια σειρά συλλογικών πολιτιστικών σημείων αναφοράς. Το αποτέλεσμα ήταν ένα κοινό απόθεμα εμπειρικής ταξικής γνώσης, το απόσταγμα καθημερινών αστικών πρακτικών ενάντια στην καταπίεση και στην εκμετάλλευση. Ήταν λοιπόν, μια εν-τοπισμένη μορφή ταξικής συνείδησης: μια κοινωνική γνώση που πήγαζε από δυναμικές σχέσεις μέσα σε έναν συγκεκριμένο τόπο, μια οπτική του κόσμου ενσωματωμένη σε συγκεκριμένο χώρο και χρόνο, κατασκευασμένη επί τόπου, από τα κάτω. Στη βασική αυτή μορφή, το αίσθημα της τάξης ήταν περισσότερο συναισθηματικό και τοπικό παρά πολιτικό (esprit de quartier, το πνεύμα της γειτονιάς). Αυτή η τοπική κουλτούρα είχε εμπειρική γνώση των ταξικών διαφορών αλλά σπάνια αναφερόταν σε κάτι περισσότερο από δυσαρέσκεια απέναντι στο σύστημα, οπότε δε θα έπρεπε να μπερδευτεί με ταξική ή επαναστατική συνείδηση.

Μπορούμε να πούμε ότι από το 1860 και μετά στη Βαρκελώνη εντοπίζεται μια ελευθεριακή κομμουνιστική παράδοση, μια παράδοση αλληλεγγύης που έφερναν μαζί τους οι μετανάστες προλετάριοι από την αγροτική Ισπανία. Η συγκεκριμένη αυτή αναρχική αντικουλτούρα τελικά εκφράστηκε μέσα από την άμεση δράση και μέσα από τους νέους πολιτικούς, κοινωνικούς και πολιτιστικούς χώρους που εισήγαγαν στην κοινωνία της πόλης οι αναρχικοί και οι αναρχοσυνδικαλιστές. Ο αναρχοσυνδικαλισμός επεδίωκε την καλλιέργεια ενός «εγκεφαλικού δυναμίτη», ενός επαναστατικού πνεύματος και υποσχόταν ένα νέο αστικό ρυθμό. Με λίγα λόγια «τα τρία οχτάρια» (los tres ochos): 8 ώρες για δουλειά, 8 ώρες για ύπνο και 8 ώρες για σχόλη, ψυχαγωγία και εκπαίδευση. Αυτός ο επιθετικός συνδικαλισμός αναγνωριζόταν από τους προλετάριους σαν σωστή έκφραση των καθημερινών αναγκών και επιθυμιών τους. Τελικά, ο συνδυασμός κρατικής καταστολής και των αναρχικών τακτικών είχε σαν αποτέλεσμα την έκρηξη μαζικών αγώνων, όπως η απεργία ενοικίου, οι διαδηλώσεις των ανέργων και η γενικευμένη αντίσταση των καταπιεσμένων. Στα τέλη της δεκαετίας του '10 η CNT έγινε το αστέρι των προλετάριων.[5] Το κύριο όχημα της αναρχικής πρακτικής ήταν τα grupos de afinidad,[6] στόχος των οποίων ήταν να αναπτύσσουν τη συνείδηση και να δομούν την καθημερινότητα σύμφωνα με ελευθεριακές αρχές, να γενικεύουν την κουλτούρα της αντίστασης στους χώρους εργασίας ενάντια στην καπιταλιστική κοινωνία. Ήταν οι ίδιες ομάδες που αναλάμβαναν την «παράνομη» δουλειά: να εξασφαλίζουν λεφτά για όπλα μέσα από ληστείες, να απελευθερώνουν κρατουμένους, να λειτουργούν κατασκοπευτικά.

Οι διαμαρτυρίες άμεσης δράσης στην κουλτούρα των αναρχοσυνδικαλιστών ταίριαζε με την παράδοση της λαϊκής διαμαρτυρίας σε μια πόλη όπου οι οδομαχίες με την αστυνομία, οι άγριες απεργίες και τα οδοφράγματα ήταν εγγεγραμμένα στην ιστορία των αστικών αναταραχών ήδη από τον 19ο αιώνα. Οι τακτικές της CNT, τα μποϋκοτάζ, οι διαδηλώσεις και οι απεργίες βασίστηκαν στην κοινωνικότητα των γειτονιών. Οι συνελεύσεις των συνδικάτων αντικατόπτριζαν την κουλτούρα του δρόμου της εργατικής τάξης και η αμοιβαία αλληλεγγύη των barris πήρε συγκεκριμένη μορφή και οργανωτική έκφραση με τη στήριξη των συνομοσπονδιακών ενώσεων. Η CNT ίδρυσε κινηματικές επιτροπές γειτονιών, comités de barriada, που βρισκόταν σε νέα γραφεία συνδικάτων στις κύριες εργατικές συνοικίες. Ο συνδετικός κρίκος μεταξύ των barris και της τοπικής συνδικαλιστικής ένωσης ήταν η Solidaridad Obrera.[7]

4. Το 1936 υπήρχαν 30.000 άστεγοι στους δρόμους και ταυτόχρονα 40.000 άδεια διαμερίσματα στην πόλη.

5. Τα μέλη σε εθνικό επίπεδο από 345.000 έγιναν 715.000 και μόνο στη Βαρκελώνη ήταν πάνω από 250.000.

6. *Ομάδες συγγένειας*, όπως οι Los Desheredados, Los Indomables, Els Fills de Puta, Los Solidarios (Buenaventura Durruti, Francisco και Domingo Ascaso, Aurelio Fernández, Ricardo Sanz and Juan García Oliver, κ.α.). Τα grupos de afinidad αποτελούνταν από 4 έως 20 μέλη και είχαν αυστηρή οργανωτική δομή και μεθόδους δράσης.

7. Αναρχοσυνδικαλιστική εφημερίδα, που είχε περάσει σε κυκλοφορία τις αστικές εφημερίδες το 1936.

Όμως η CNT ήταν απλώς ένα από τα στοιχεία στην ολοένα και αυξανόμενη προλεταριακή δημόσια σφαίρα. Ο άλλος βασικός θεσμός ήταν τα ateneus, τα λαϊκά πολιτιστικά και κοινωνικά κέντρα.[8] Αναφερόταν σε όλη την οικογένεια και σε όλα τα μέλη της κοινότητας, με παροχές που δεν πρόσφερε το κράτος, όπως βρεφονηπιακή φροντίδα και φροντίδα για ηλικιωμένους. Τα ateneus ήταν πολύ δημοφιλή και έδιναν στα μέλη τους ένα φάσμα μη εμπορευματοποιημένων δραστηριοτήτων: οι κοοπερατίβες παρείχαν φαγητό σε χαμηλές τιμές και οργάνωναν εκπαιδευτικές και ψυχαγωγικές δραστηριότητες. Επίσης, ήταν χώροι διαλόγου, συζήτησης ιδεών και γραπτών μακριά από τις κατασταλτικές αστικές δομές, οργάνωναν εκδρομές και δανειστικές βιβλιοθήκες, με στόχο την πολιτιστική ενδυνάμωση της εργατικής τάξης. Τα ateneus και τα Ορθολογιστικά Σχολεία (Escuelas Rationalistas)[9] ήταν η ατμομηχανή της κοινωνικής και πολιτιστικής φάμπρικας στα barris: διέδιδαν την αντιεκκλησιαστική κουλτούρα, μακριά από τις ιεραρχικές και θρησκόληπτες διδασκαλίες του κράτους. Τα ateneus συνέχισαν να λειτουργούν και κατά τη διάρκεια της Δημοκρατίας υποκαθιστώντας τα σχολεία, καθώς αυτά ήταν ανύπαρκτα για μεγάλο μέρος του πληθυσμού. Χρηματοδοτούνταν από συνδικάτα εργατών, όπως το Escuela Natura στη γειτονιά Clot barri και εκτός από τον καθαρά εκπαιδευτικό τους ρόλο, διοργάνωναν πολιτιστικές εκδηλώσεις και κατασκηνώσεις. Για τον υποστηρικτικό ρόλο που είχαν τα ateneus στη διοργάνωση κοινωνικών διαμαρτυριών και απεργιών, μπήκαν στο στόχαστρο των κυβερνήσεων, ποινικοποιήθηκαν και καταστάληκαν, ως χώροι ανομίας και ως άντρα του «εσωτερικού εχθρού».

Κατά τη διάρκεια της δικτατορίας, ένα σημαντικό σημείο συνάντησης της CNT με τα barris ήταν οι χώροι του συνεργατικού κινήματος. Οι χώροι αυτοί έπαιζαν κοινωνικό και πολιτιστικό ρόλο στην τοπική κοινωνία: διέθεταν βιβλιοθήκες και μπαρ, φιλοξενούσαν πολιτιστικές δραστηριότητες και δραστηριότητες για παιδιά και νέους, απογευματινά μαθήματα, προγράμματα διδασκαλίας, θεατρικά έργα, συναυλίες και εκδρομές. Οι κοοπερατίβες βοηθούσαν στη διατήρηση του περήφανου και ανεξάρτητου πνεύματος των barris και στη συλλογική επίλυση των κοινών προβλημάτων της καθημερινότητας, καθώς και στην καλλιέργεια της συνεργατικής ζωής, της αυτοοργάνωσης και της αυτονομίας.

Η λαϊκή αντιπαράθεση με το κράτος εκδηλωνόταν κυρίως με την αντίσταση στην αστυνομία, που γινόταν αντιληπτή σαν ο προστάτης της εξουσίας του κράτους στους δρόμους, αφού είχε ρόλο ρυθμιστή του κοινωνικού χώρου. Ο οξύς κίνδυνος που αντιπροσώπευε η αστυνομία εμπότισε τα barris με έντονη αντιμπατσική κουλτούρα και πρακτική. Ήταν μια επιθετική κουλτούρα για την υπεράσπιση των λαϊκών αστικών πρακτικών στο δρόμο, ήταν ένας αγώνας για την αυτοδιεύθυνση της γειτονιάς, την ελευθερία από τις εξωτερικές αρχές, ο οποίος υπογράμμιζε το «εμείς», την κοινότητα. Η συλλογική μνήμη της καταστολής, η προφορική παράδοση και η καθημερινή εμπειρία ένωνε νέους και γέρους, μετανάστες και ντόπιους, άνδρες και γυναίκες και τελικά τους έδινε μια βαθιά αίσθηση κοινής ταυτότητας. Οι αστυνομικοί και οι οικογένειες τους ήταν κοινωνικά αποκλεισμένοι, το ίδιο και τα μέλη των παραστρατιωτικών ομάδων. Ο φόβος του κοινωνικού αποκλεισμού και των σωματικών απωλειών απέτρεπε και αυτούς που μπορεί να σκεφτόταν να συνεργαστούν με την αστυνομία. Οι νίκες απέναντι στις δυνάμεις καταστολής γιορτάζονταν στις γειτονιές σαν απόδειξη της δύναμης τους και ενίσχυε την αίσθηση της τοπικής ταυτότητας. Μέχρι το τέλος των 1920ς, πολλά barris έμοιαζαν με μικρές αυτόνομες δημοκρατίες: οργανωμένες από τα κάτω, χωρίς ιεραρχία, αποτελούσαν μια μεγάλη αυτόνομη κοινωνικό-πολιτιστική τάξη (order) στην πόλη. Ήταν σχετικά ελεύθεροι χώροι, σχεδόν αδιαπέραστοι από την αστυνομία, όπου οι αρχές και η εξουσία του κράτους ήταν αδύναμες.

8. Μεταξύ 1877 και 1914, δημιουργήθηκαν 75 στη Βαρκελώνη.

9. Βασισμένα στο εκπαιδευτικό πείραμα που ξεκίνησε ο αναρχικός δάσκαλος Φρανσίσκο Φερρέρ. Εκατοντάδες σχολεία "Φερρέρ"(Ορθολογιστικά Σχολεία) είχαν ανοίξει από τη δεκαετία του '20 σ' όλη την Ισπανία, χρηματοδοτούμενα από τη CNT. Υπολογίζεται ότι 60.000 παιδιά φοιτούσαν στα "Σχολεία Φερρέρ".

Η μαζική αντίσταση στο κράτος ενεργοποιούσε ένα πνεύμα αυτοπροσδιορισμού της κοινότητας, μεταμορφώνοντας πολλά barris σε ενεργές κοινωνικές δυνάμεις για αγώνα και αλλαγή. Το πιο κοντινό αντίστοιχο παράδειγμα με την αστική εξέγερση που σιγοβράζει είναι η Intifada στην Παλαιστίνη. Παρά την τάση της μπουρζουαζίας για κατάκτηση και χωρική στρατιωτικοποίηση, όπως θα φανεί παρακάτω, στην καθημερινότητα δημιουργούνταν πολιτιστικοί, ηθικοί, ψυχολογικοί, κοινωνικοί και φυσικοί χώροι αμφισβήτησης, με λίγα λόγια η προλεταριακή δημόσια σφαίρα, όπου καλλιεργούνταν δυναμικά η εργατική αντίσταση στον καπιταλισμό.

*

Σε όλη τη διάρκεια των αυταρχικών καθεστώτων από το 1870 μέχρι και το τέλος της δικτατορίας του Primo de Rivera (1931) το κράτος χρησιμοποίησε τα ίδια ***εργαλεία καταστολής*** της αστικής προλεταριακής κουλτούρας στην καθημερινή ζωή και της αναρχοσυνδικαλιστικής δράσης στους χώρους εργασίας. Κατά τη διάρκεια της λεγόμενης Δημοκρατίας (1931-1936), χρησιμοποίησε όλες τις πιθανές πρακτικές και μεθόδους αποκλεισμού της προλεταριακής δημόσιας σφαίρας, του χώρου και των σχέσεων αλληλεγγύης στη δουλειά και στην κατοικία. Μέχρι και το 1936 η στρατιωτικοποίηση του χώρου έφτασε στο ζενίθ της, το ίδιο και η αστυνομική αυθαιρεσία, οι εξαφανίσεις, οι εκτοπίσεις, οι δολοφονίες μελών της CNT, η τρομοκρατία στο δημόσιο χώρο και η καταστολή της συνδικαλιστικής δράσης.

Τα όπλα όλων των κυβερνήσεων ήταν αυτά που έχει ένα καπιταλιστικό κράτος για να προστατεύει τα συμφέροντα της αστικής τάξης και της οικονομικής ελίτ από ένα εξαθλιωμένο προλεταριάτο που οργανώνεται, αντιστέκεται και διεκδικεί το δικαίωμα σε αξιοπρεπή εργασία, το δικαίωμα στην πόλη και ουσιαστικά το δικαίωμα στη ζωή. Χρησιμοποιήθηκε, λοιπόν, η φυσική καταστολή στο δημόσιο χώρο σε συνδυασμό με τις απαραίτητες νομοθετικές ρυθμίσεις, η ιδεολογική καταστολή με τον κατάλληλο μηχανισμό προπαγάνδας στο δημόσιο λόγο και η χωρική καταστολή μέσω του πολεοδομικού σχεδιασμού.

Η προπαγάνδα στο δημόσιο λόγο επικέντρωνε στη διασπορά «ηθικίστικων υστεριών» με σκοπό αφενός τη στοχοποίηση μελών ή επιμέρους ομάδων της εργατικής τάξης και αφετέρου τη διάσπαση της κοινότητας του προλεταριάτου και των δεσμών αλληλεγγύης, που οικοδομούνταν σταθερά επί δεκαετίες. Τον ίδιο σκοπό εξυπηρετούσε η λογοκρισία και η κήρυξη παράνομων των αναρχικών εντύπων. Ήταν ένας λεκτικός και ηθικός πόλεμος απέναντι στους άστεγους, στους άνεργους, στη νεολαία, στις εκδιδόμενες, στους μετανάστες και τις μετανάστριες, απέναντι στους αναρχικούς και στους απεργούς, απέναντι στους κοινωνικούς και πολιτικούς χώρους και, σε κάθε περίπτωση, απέναντι στις ατομικές και συλλογικές διεκδικήσεις.

Ο κυρίαρχος λόγος υπερασπιζόταν τις παραδοσιακές αξίες των αστών, περί θρησκείας, καθαρότητας της καταλανικής φυλής, οικογένειας, υγιεινής, ιδιοκτησίας, με προσκόλληση στην εφαρμογή του νόμου και της τάξης. Στην ουσία τα συντηρητικά ρατσιστικά αντανακλαστικά των αστών είχαν ταξικό περιεχόμενο. Ωστόσο, δεν διαβλήθηκε η ενότητα του προλεταριάτου, που εν τω μεταξύ είχε αποκτήσει τη δική του ισχυρή ταυτότητα μέσα από τον αγώνα για επιβίωση και είχε φτάσει στην διαμόρφωση ταξικής συνείδησης. Η προπαγάνδα κατάφερε να πάρει με το μέρος της τα μέλη της μεσαίας τάξης, που πίεζε για περισσότερο έλεγχο, καταστολή και τιμωρία των δρώντων υποκειμένων της ταξικής πάλης και των πρακτικών τους μέσα στην πόλη.

Το λεξιλόγιο που χρησιμοποιήθηκε από την άρχουσα τάξη αποτέλεσε και την απόδειξη που χρειαζόταν για να αποκλείσει την προλεταριακή δημόσια

σφαίρα, δημιουργώντας ένα ηθικό και πολιτικό κλίμα που νομιμοποίησε την επέκταση της κρατικής εξουσίας στους δρόμους και την εγκαθίδρυση ενός ισχυρού γραφειοκρατικού συστήματος επιτήρησης και ελέγχου της κοινωνίας. Η καταστολή στους δρόμους είχε τη μορφή στρατιωτικού καθεστώτος, που ελέγχει τη δημόσια σφαίρα με πολλές οπλισμένες μονάδες (Guardia Civil, Guardia de Asalto, ασφαλίτες, παραστρατιωτικές φασιστικές ομάδες, όπως η Sometent, κ.α.), σε συνδυασμό με την εφαρμογή μιας νέας αρχιτεκτονικής της καταστολής, με φωτισμό στους δρόμους, πολλά αστυνομικά τμήματα, φυλακές, αναμορφωτήρια και στρατόπεδα συγκέντρωσης. Η βία του κράτους στα barris και στα εργοστάσια απευθυνόταν αδιάκριτα σε όλα τα μέλη της εργατικής τάξης, ανεξαρτήτως φύλου και ηλικίας και κυρίως σε όσους διεκδικούσαν και αντιστεκόταν με άμεση δράση. Η αστυνομία κατέστειλε τους μικροπωλητές χωρίς άδεια, τις γυναίκες που διαμαρτύρονταν για τις τιμές των τροφίμων, ομάδες ανέργων που συζητούσαν για την κατάσταση στην εργασία, τις εφηβικές «συμμορίες» και τα παιδιά που έπαιζαν στους δρόμους, τους μετανάστες που κατέφθαναν στην πόλη. Όσο αυξανόταν ο ανταγωνισμός για το δημόσιο χώρο, άλλο τόσο αυξανόταν και η ωμή βία. Όσο διαδιδόταν ο αναρχισμός και ο ελευθεριακός κομμουνισμός τόσο περιορίζονταν οι πολιτικές ελευθερίες και αυξάνονταν οι διώξεις, οι δολοφονίες και οι εκτοπίσεις.

Η προπαγάνδα που ήθελε να ενεργοποιήσει τον κοινωνικό αυτοματισμό, προηγούνταν και εκτός από την καταστολή και τις νομοθετικές αλλαγές, νομιμοποιούσε έργα αναπλάσεων και πολεοδομικούς σχεδιασμούς προς την κατεύθυνση της αφάνισης του προλεταριακού δημόσιου χώρου και των σημείων αναφοράς του, του ελέγχου και της ευκολότερης καταστολής. Το όραμα των αστών καταλανών ήταν η Gran Barcelona, η Βαρκελώνη στο κέντρο μιας εντελώς αστικοποιημένης και βιομηχανοποιημένης περιοχής, της οποίας η διόγκωση και η άνιση ανάπτυξη τελικά πυροδότησε τη σύγκρουση των τάξεων.

Οι σχεδιασμοί για ***αστική ανανέωση*** ξεκίνησαν ήδη από τη δεκαετία του 1850. Το 1859 άρχισε η εφαρμογή του σχεδίου του Ildefons Cerdà, που οραματιζόταν την ένωση της πόλης με τους βιομηχανικούς πυρήνες, μια διαταξική λειτουργική πόλη, χωρίς αποκλεισμούς, που θα έφερνε ένα νέο είδος ισότητας και αστικής ενότητας. Ωστόσο, η μεγάλη αντίφαση της πολεοδομίας της μπουρζουαζίας ήταν ότι επένδυσε πιστά χωρίς όρια στις δυνάμεις της αγοράς με τα οράματά της για μια πολεοδομία χωρίς αποκλεισμούς να αποδεικνύονται καθαρή ιδεολογία. Οι περικοπές, η επενδυτική κρίση, η ανεξέλεγκτη αγορά, οι σπέκουλες των μεγαλοϊδιοκτητών και η διαφθορά συνδυάστηκαν και διέβαλλαν αθόρυβα την πραγματοποίηση αυτού που ο Cerdà είχε προγραμματίσει σαν ορθολογικό αστικό χώρο.

Μετά το 1901 επικράτησαν οι τάσεις που ήθελαν την αστική ανανέωση και επένδυσαν σ' αυτή. Αυτή την εποχή δημιουργήθηκε η Via Laietana, μια λεωφόρος επιχειρήσεων βορειοαμερικανικού στυλ, με γραφεία εταιρειών, οικονομικών θεσμών και εργοδοτών. Πιο ολοκληρωμένη αστική ανανέωση ήρθε αργότερα (1913–25), με επενδύσεις στην αστική συγκοινωνία, που στην ουσία βελτίωσε την κυκλοφορία των εμπορευμάτων και του κεφαλαίου. Νέες λεωφόροι πέρασαν πάνω από τα barris και έγιναν αναγκαστικές μετακινήσεις εργατικών συνοικιών μακριά από το κέντρο της πόλης. Σε μια επιδίωξη να επιβληθεί η μπουρζουαζία στο αστικό τοπίο, η κυριαρχία της στο χώρο αποτυπώνονταν και συμβολικά μέσω της μνημειώδους αρχιτεκτονικής.

Η βασική ανησυχία των αστών ήταν οι συνεχώς επεκτεινόμενες προλεταριακές γειτονιές (barris και cases barates, ειδικά η Collblanc και η La Torrassa στην l'Hospitalet), οι δεσμοί αλληλεγγύης και η κοινή ταυτότητα της κοινότητας που αναπτύσσονταν σ' αυτές. Ο πολεοδομικός σχεδιασμός πέρασε σε μια νέα φάση επιβολής τάξης και ασφάλειας με αποτέλεσμα το σαφή χωροκοινωνικό έλεγχο και αποκλεισμό. Το νέο επιθυμητό μοντέλο ήταν αυτό του «τομέα», όπου οι

Το όραμα των αστών για την όψη της Via Laietana στα '30ς.

«επικίνδυνες τάξεις» εκτοπίζονταν μακριά από το οικονομικό κέντρο και το κέντρο λήψης αποφάσεων. Η ταξική διαίρεση ήταν εμφανής στο χώρο και ουσιαστικά η πόλη ήταν χωρισμένη στα δύο: οι γειτονιές της μπουρζουαζίας που συνεχώς απομακρυνόταν από το κέντρο προς τα προάστια και οι φτωχογειτονιές της εργατικής τάξης, δηλαδή οι παραγκουπόλεις, οι cases barates και οι προλεταριακές γειτονιές όπως η Raval. Η μπουρζουαζία είχε εγκαταλείψει το κέντρο της πόλης και μεταφέρθηκε προς τη λεωφόρο Eixample, κυρίως στις Passeig de Gràcia και στη Rambla de Catalunya, αργότερα πιο ανατολικά, στις Sant Gervasi, Tres Torres, La Bonanova και έπειτα στις Sarrià και Pedralbes. Ο χάρτης της πόλης ήταν χωρισμένος σε «καλές» και «κακές» περιοχές. Για παράδειγμα, «υπόκοσμος» ονομαζόταν η περιοχή γύρω από τη Raval, που μετονομάστηκε σε «Barri xino» (Chinatown), η El Paral.lel ήταν ο τόπος όπου διασκέδαζαν φτωχοί και ανειδίκευτοι εργάτες και ήταν γνωστή σαν το «Broadway της Βαρκελώνης» και η παραλιακή ζώνη που συνόρευε με τη Raval και την El Paral.lel θεωρούνταν ζώνη ανομίας και διαφθοράς, χώρος όπου σύχναζαν «επικίνδυνες τάξεις» και θα έπρεπε να είναι κάτω από συνεχή *επιτήρηση*.

Οι υστερίες των αστών, ή ο πανικός τους, έπαιρναν και συγκεκριμένη χωρική έκφραση. Συγκεκριμένες συνοικίες, όπως η Raval, χαρακτηρίζονταν ως εστίες ανηθικότητας και στοχοποιούνταν διαρκώς σαν περιοχές εγκληματιών, νταβατζήδων, χρηστών ναρκωτικών, πορνείας. Η λεγόμενη Chinatown θεωρούνταν εκτός ελέγχου από τις αρχές, με δικό της νόμο και ήταν πάντα υπό καταστολή. Τελικά μπήκε στο στόχαστρο της ανάπλασης το 1934, με το Pla Macià (Σχέδιο Μασία)[10], που εξέφραζε το ευρύτερο μοντερνιστικό σχέδιο για ορθολογική πολεοδομική ανάπτυξη και χωροταξικό σχεδιασμό. Η ανάπλαση ανατέθηκε στην καταλανική think tank, την GATCPAC (Grup d'Arquitectes i Tècnics Catalans) και στον Le Corbusier. Οι ιδέες του Le Corbusier μπορούν να θεωρηθούν σαν το τέλειο πολεοδομικό όπλο στην υπηρεσία της «δημοκρατίας της τάξης». Το Pla Macià περιείχε την υπόσχεση του μοντέρνου, μιας «Νέας Βαρκελώνης», ξανασχεδιάζοντας όλη την περιοχή σύμφωνα με τις πιο προωθημένες αρχές πολεοδομικού σχεδιασμού της GATCPAC. Το στρατηγικό σημείο του Plà Macià συμπεριλάμβανε την ισοπέδωση της Raval. Η λύση θα ήταν το «σκούπισμα» των δρόμων της γειτονιάς, με στόχο την πραγματοποίηση ίσιων δρόμων και μεγάλων κόμβων για να εξυπηρετείται η μεταφορά των αγαθών διαμέσου της Βαρκελώνης. Έτσι, η παλιά πόλη θα αναπλαθόταν και θα βελτιωνόταν η ροή του κεφαλαίου, που θεωρητικά θα έφερνε «ανάπτυξη» και βιομηχανική δύναμη στην Καταλονία. Κατοικίες για τους πρώην κατοίκους θα γινόταν σε μοντέρνο στυλ, πολυώροφα μπλοκ κατοικιών, στο barrio Sant Andreu, μακριά από το κέντρο της πόλης. Με το σύστημα του zoning που θα όριζε διαφορετικές σφαίρες διαμονής, εργασίας, εμπορίου και ψυχαγωγίας, το Plà Macià είχε σκοπό να αυξήσει την κατανάλωση των αστικών υπηρεσιών, να κάνει ένα ακόμα βήμα προς τη γραφειοκρατική και τεχνοκρατική κοινωνία του ελεγχόμενου καταναλωτισμού.[11]

Το σχέδιο κατάρρευσε από χρηματοδοτικά προβλήματα και λόγω του εμφυλίου το 1936, μετά τον οποίο έμεινε στα χαρτιά. Οι υποστηρικτές του Plà Macià θεωρούν ότι ήταν προοδευτικό, δημοκρατικό και αντιφασιστικό, αλλά στην πραγματικότητα ήταν όμοιο με το σχέδιο του Haussmann του 19ου για το Παρίσι. Και τα δύο σχέδια ταίριαζαν στις οικονομικές απαιτήσεις και στις απαιτήσεις ασφαλείας των κρατούντων της κοινωνικής, οικονομικής και πολιτικής εξουσίας, φτιάχνοντας μεγάλους δρόμους πάνω από τους στενούς, δαντελωτούς δρόμους των εργατικών συνοικιών, με σκοπό να διευκολύνουν την κίνηση των αγαθών και όταν ήταν απαραίτητο, τις δυνάμεις της δημόσιας τάξης. Στην πραγματικότητα, είχε σκοπό την κατασκευή μιας ιεραρχικής αυστηρά ελεγχόμενης πόλης, όπου ο «καρκίνος» της ανυπακοής θα κατατροπωνόταν και όλες οι τάξεις θα δεχόταν τη θέση και τη λειτουργία τους μέσα σε ένα ορθολογιστικό πολεοδομικό σύστημα. Προωθήθηκε ένα νέο είδος κοινωνικού ελέγχου, μέσα από την αλλαγή της ζωής στα barris και το σπάσιμο της ταυτότητας και της κουλτούρας της εργατικής τάξης, με

10. Μετά από μια συνάντηση με τον Macià, τον πρόεδρο της καταλανικής κυβέρνησης (Generalitat) στη Βαρκελώνη, ο θαυμασμός του Le Corbusier προς το πρόσωπο και τις ηγετικές του ικανότητες, τον υποχρέωσε να ονομάσει το σχέδιο ανάπλασης προς τιμήν του.

11. Νέες μορφές αναψυχής θα τοποθετούνταν στη Ciutat de repós i de vacances, μια παράκτια ζώνη διακοπών νότια της Βαρκελώνης στο Castelldefells.

12. Ο πρόεδρος Companys κάλεσε τους αρχηγούς της CNT FAI και διέθεσε τον εαυτό του ως στρατιώτη, αν δεν τον ήθελαν για πρόεδρο της Καταλονίας. Τους κάλεσε επίσης να πάρουν την εξουσία ή να συμμετέχουν με τις άλλες δυνάμεις του Λαϊκού Μετώπου στο CCMA (Comité Central de Milicies Antifeixistes). Όμως, οι αρχηγοί της CNT-FAI δεν είχαν κανένα σχέδιο να πάρουν την κρατική εξουσία, ούτε και ήταν προετοιμασμένοι να αντικαταστήσουν τη νίκη στους δρόμους με ένα νέο πολιτικό σχηματισμό. Σε αντίθεση με τη γαλλική και τη ρωσική επανάσταση, η ισπανική δεν κατέστρεψε το παλιό πολιτικό κατεστημένο. Αντίθετα, αισθανόμενοι ότι ο Companys και οι δημοκρατικοί ήταν αδύναμοι, οι αναρχικοί αγνόησαν αρχικά το προηγούμενο κράτος, αλλά τελικά συμμετείχαν στο CCMA και στην έκτακτη κυβέρνηση, με τρεις υπουργούς.

εργαλείο τις νέες παροχές καταναλωτισμού και τις νέες μορφές γραφειοκρατικής ενσωμάτωσης.

Το Plà Macià ήταν η συνέχιση της ψύχωσης του 19ου αιώνα για «εκκαθάριση» της πόλης, μια ακόμα επιδίωξη για εξαφάνιση των «ταραχοποιών» και των αστικών αντιθέσεων. Θεωρήθηκε η ευκαιρία για «ανακατάκτηση» της παλιάς πόλης και διάχυση των τάσεων της αναπτυσσόμενης Βαρκελώνης, τοποθετώντας μια ιστορικά εξεγερτική κοινότητα σε εκ νέου σχεδιασμένους χώρους όπου θα ελεγχόταν πιο εύκολα. Συνεπώς στη Raval θα χανόταν τα κοινωνικά δίκτυα, η παράδοση της κοινωνικής διαμαρτυρίας και τα δίκτυα αλληλεγγύης που είχαν ήδη αναπτυχθεί και στην ουσία ήταν έμπρακτη αντίσταση στην καπιταλιστική ανάπτυξη. Η Raval ήταν ο τόπος γέννησης της εργατικής τάξης της Βαρκελώνης και η κατεδάφιση της θα ήταν μια επιθετική πράξη απέναντι στην τοπική ιστορία της προλεταριακής αντίστασης. Σήμαινε εξίσου την καταστροφή σημαντικών ιστορικών και συμβολικών τόπων του τοπικού προλεταριάτου, τον αφανισμό των τόπων μνήμης αντίστασης, διαδηλώσεων, εξεγέρσεων και οδοφραγμάτων, που είχαν εντυπωθεί στη συλλογική μνήμη από το 1830. Αυτοί οι τόποι θα αντικαθιστούνταν από κεντρικούς δρόμους, μέρη χωρίς ιστορία και μνήμη, γύρω από τα οποία δε θα μπορούσαν πια να δημιουργηθούν νέα δίκτυα αλληλεγγύης και σχέσεις αντίστασης.

*

Από τις αρχές Ιουλίου του 1936 η CNT-FAI ήταν στο πόδι περιμένοντας στρατιωτικό πραξικόπημα. Η κυβέρνηση δεν έδινε όπλα στους εργάτες, άλλωστε φοβόταν περισσότερο το οπλισμένο προλεταριάτο, παρά το φασισμό. Στα μέσα του Ιουλίου η CNT έκανε κάλεσμα για συγκέντρωση γύρω από τα ateneus και τα κέντρα των συνδικάτων για την προετοιμασία του αγώνα κατά του φασισμού. Το βράδυ της Κυριακής 19 Ιουλίου μεταξύ 4 και 5 π.μ. στρατιωτικές μονάδες και οι φασίστες υποστηρικτές τους ξεχύθηκαν για να καταλάβουν στρατηγικά σημεία της πόλης (πλατείες και κόμβους), μεγάλα δημόσια κτίρια και την Telefonica. Οι gruppistas έθεσαν σε λειτουργία το πλάνο άμυνας, που είχε ήδη καταστρωθεί τις προηγούμενες μέρες. Σε πρώτη φάση, ενεργοποιήθηκαν οι σειρήνες των εργοστασίων που συνήθως καλούσαν τους εργάτες για δουλειά, αλλά τώρα τους καλούσαν σε πόλεμο. Οι οδομαχίες ξεκίνησαν και μέχρι το πρωί έγιναν πιο έντονες, ειδικά στις βασικές πλατείες του κέντρου της πόλης. Οι εργάτες κινητοποιήθηκαν όχι για να υπερασπιστούν τους θεσμούς της δημοκρατίας, αλλά τις κοινότητες τους και τη δημόσια σφαίρα της τάξης τους. Οδοφράγματα σηκώθηκαν σε όλη την πόλη και κυρίως γύρω από τα κοινωνικά κέντρα, τους συλλογικούς χώρους των εργατών και κοντά σε βασικούς κόμβους, εμποδίζοντας το στρατό να μπει στα barris και κάνοντας δύσκολη την εξάπλωσή του στην πόλη. Ο στρατός αποδείχθηκε ανίκανος να προσαρμοστεί στην τοπογραφία της πόλης, ενώ η αντίσταση προσάρμοσε τη μάχη της στο κτισμένο περιβάλλον που γνώριζε πολύ καλά, χρησιμοποιώντας πόρτες, δέντρα, ταράτσες και μπαλκόνια. Η ζώνη κλειδί για τη μάχη ήταν η Ramblas και η Raval, όπου δόθηκε η τελική και μεγάλη μάχη για την κατάληψη του στρατοπέδου Atarazanas. Οι gruppistas, η CNT, μαζί με το POUM και κάποιους δημοκρατικούς, ο λαός της Βαρκελώνης, είχαν θριαμβεύσει πάνω στο στρατό και στις 20 Ιουλίου είχαν τον έλεγχο, ήταν οι de facto κύριοι των δρόμων.[12] Είχε πλέον ανοίξει ο δρόμος για την πλήρη ***αστική κοινωνική επανάσταση***.

Μετά τη νίκη των οπλισμένων εργατών επί των φασιστικών στρατευμάτων, η κεντρική κυβέρνηση υποχώρησε, παραδεχόμενη την αδυναμία της. Πλέον, το βασικό όργανο της επαναστατικής εξουσίας ήταν οι επιτροπές, που προέρχονταν από τη μετάλλαξη των οργανωμένων εργατικών κοινωνικών και πολιτικών χώρων, δηλαδή από τα ateneus, τα σωματεία, κ.α.. Η πλειοψηφία των επιτροπών

13. milicias de retaguardia, grupos de investigación y vigilancia, patrullas de control και πολιτοφυλακές.

ασκούσε μια ριζοσπαστική μορφή δημοκρατίας γειτονιάς που προερχόταν από την κουλτούρα της βαρκελωνέζικης εργατικής τάξης, με έμφαση στην κοινοτική αυτοδυναμία. Οι επιτροπές γειτονιών αποτελούσαν τη βάση του μοναδικού αυθεντικά επαναστατικού σώματος που δημιουργήθηκε τον Ιούλιο, της εφήμερης Federación de barricadas. Όπως και οι Ομοσπονδίες Γειτονιάς της παρισινής κομμούνας ή τα συμβούλια που δημιουργήθηκαν σε άλλες μεγάλες αστικές εργατικές εξεγέρσεις στο Παρίσι (1848), στην Πετρούπολη (1917), στο Βερολίνο (1918–19) και στο Τορίνο(1920), η Federación de barricadas, η Ομοσπονδία των οδοφραγμάτων, αντιπροσώπευε σε εμβρυακή μορφή την επαναστατική εναλλακτική στην κρατική εξουσία, αλλά ξεπέρασε την παρισινή κομμούνα σαν πείραμα στην τοπική διακυβέρνηση. Η εξουσία της εργατικής τάξης εκφραζόταν μέσα από μια σειρά τοπικών οπλισμένων ομάδων[13], αν και πρακτικά οπλοφορούσε το μεγαλύτερο μέρος του επαναστατημένου πληθυσμού της Βαρκελώνης. Η Federación de barricadas δεν είχε σκοπό να μεταφορτωθεί σε μια επαναστατική κυβέρνηση ή συνέλευση, αν και είχε τον τρόπο να υπερασπιστεί την πόλη. Από τη μια αυτό εξέφραζε την αναρχική ιδεολογία, από την άλλη προερχόταν και από την αντιεξουσιαστική κουλτούρα της τοπικής εργατικής τάξης. Η βάση της επανάστασης απασχολούνταν κυρίως με την εξουσία στο επίπεδο της πόλης, των δρόμων και του δημόσιου χώρου και όχι με τη δημιουργία νέων θεσμών εξουσίας.

Το χτίσιμο των οδοφραγμάτων ήταν ένα παράξενο και καταπληκτικό θέαμα
[George Orwell]

Η νέα εξουσία της εργατικής τάξης περιστράφηκε γύρω από τα οδοφράγματα, που είχαν μετατρέψει την πόλη σε λαβύρινθο και είχαν κεντρικό ρόλο στη νίκη του Ιουλίου. Η Solidaridad Obrera ανέφερε ότι «Η Βαρκελώνη αποτελείται από οδοφράγματα που κατοικούνται από τους υπερασπιστές των προλεταριακών ελευθεριών… εκατοντάδες οδοφράγματα υπερασπίζονται την προλεταριακή πόλη από τους εχθρούς της». Τα οδοφράγματα ήταν το σύμβολο της νίκης των εργατών και το χτίσιμο τους η επιβεβαίωση του πνεύματος αλληλεγγύης, συνεργασίας και της κοινοτικής αυτονομίας στα barris. Πρακτικά, ήταν το χωρικό εργαλείο μιας εξουσίας που γεννιόταν, ελέγχοντας την κυκλοφορία του εχθρού και αλλάζοντας τη ροή και το ρυθμό του κύκλου της παλιάς εξουσίας μέσα στην πόλη. Τα οδοφράγματα έπαιζαν και τον ρόλο των check points και ένωναν το δίκτυο των οπλισμένων τοπικών επιτροπών που ήλεγχαν την κίνηση προς, από και διαμέσου της πόλης. Ήταν κατασκευές- συνθέσεις από οτιδήποτε θα μπορούσε να χρησιμοποιηθεί γι' αυτό το σκοπό, αντικειμένων της καθημερινότητας, του αστικού περιβάλλοντος, αντικείμενων που έβγαιναν από τα σπίτια των αστών και από τις εκκλησίες, που αποσπόταν βίαια από το κανονικό τους πλαίσιο για να χρησιμοποιηθούν με ριζικά διαφορετικό τρόπο. Στην πραγματικότητα ήταν μνημειακές κατασκευές, με αντίθετες όμως αξίες από αυτές της επίσημης μνημειακότητας: ήταν εφήμερες, δε δινόταν βάση στην ποιότητα του υλικού, δε διακρίνονταν για την ακεραιότητα της σχεδίασης και είχαν σαν κυριότερη τη χρηστική αξία, αντί της λατρευτικής.

Η επανάσταση του Ιουλίου επέτρεψε στην εργατική τάξη τη διεκδίκηση και την ανακατάληψη του αστικού χώρου από τον οποίο είχε αποκλειστεί και εκδιωχθεί στα 1900ς. Οι πρακτικές των επαναστατημένων και η οικειοποίηση του χώρου ήρθε σε ευθεία αντίθεση με την προηγούμενη μπουρζουάδικη στρατηγική χωρικού αποκλεισμού και περιθωριοποίησης τους. Οι πιο δραματικές αλλαγές στο αστικό τοπίο με την έναρξη της επανάστασης πραγματοποιήθηκαν στη Via Laietana, άλλοτε το καμάρι της ντόπιας αστικής τάξης. Η λεωφόρος έγινε το σύμβολο της νέας εξουσίας των επαναστατικών οργανώσεων. Η Banc d'Espanya κατελήφθη από την CNT, η Casa Cambó (η έδρα του συνδέσμου επιχειρηματιών της Καταλονίας) έγινε γνωστή σαν Casa CNT-FAI και εκεί που παλιότερα είχαν τα γραφεία τους μεγάλες επιχειρήσεις και η βιομηχανία, τώρα πια συνεδρίαζαν συνεχώς τα συμβούλια, οι επιτροπές και τα επιτελεία των εργατών της Βαρκελώνης. Το κτίριο καθιερώθηκε σαν το κέντρο της παγκόσμιας επανάστασης. Η Laietana επίσης αντανακλούσε την αλλαγή στη φύση της καταστολής στη Βαρκελώνη: Η προηγούμενη αστυνομική διεύθυνση έκλεισε και κοντά στη Casa CNT-FAI εγκαταστάθηκε η servicios de investigación, ένα είδος αστυνομίας των εργατών. Η κεντρική σημασία της Via Laietana στην επαναστατημένη πόλη εκφράστηκε και με το γεγονός ότι μετονομάστηκε σε Via Durruti μετά το θάνατο του θρυλικού αναρχικού το Νοέμβριο του 1936.

Η αστική επανάσταση συνεπαγόταν και τη δημιουργική καταστροφή των παλιών συμβόλων της εξουσίας, τόσο για την εκδήλωση της επαναστατικής εξουσίας στο αστικό τοπίο, όσο και σαν προσπάθεια δημιουργίας ενός μη ιεραρχικού αστικού τοπίου. Τα μνημεία, σύμβολα καταπίεσης και επιβολής της αστικής τάξης στη ζωή του προλεταριάτου, δέχθηκαν επίθεση: άλλα καταστράφηκαν, καθαιρέθηκαν και το υλικό τους χρησιμοποιήθηκε στην πολεμική βιομηχανία και άλλα μετασχηματίστηκαν. Ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα ήταν το μνημείο του Count Guell, ενός από τα πρωτοκλασάτα μέλη της μπουρζουαζίας, που δέχθηκε επίθεση με χρώματα και αφιερώθηκε στα «Θύματα της 19ης Ιουλίου» (Victimes 19 Juliol). Σε συμβολικό επίπεδο επίσης, άλλαξαν ονομασίες οδών που πριν τιμούσαν αριστοκράτες, τραπεζίτες, αγίους και παρθένες, σε ονόματα που τιμούσαν ήρωες της επανάστασης, όπως ο Engels, ο Kropotkin, οι μάρτυρες του Chicago και του Montjuïc (εργατική συνοικία της Βαρκελώνης), δημοφιλείς λογοτέχνες όπως ο Dostoyevsky, ή απλά σε ονόματα όπως οδός «Κοινωνικής Επανάστασης». Άλλες οδοί πήραν ονόματα πεσόντων στη μάχη με το φασισμό, όπως η «Πλατεία του Αγνώστου Πολιτοφύλακα». Τα στρατόπεδα της Βαρκελώνης, που ανήκαν πια στην πολιτοφυλακή, μετονομάστηκαν σε Μπακούνιν, Σπάρτακος, Σαλβοτσέα, κ.α.. Πέρα από τις, περισσότερο ή λιγότερο, συμβολικές πράξεις καταστροφής, η αστική επανάσταση στόχευσε και στην ολοκληρωτική καταστροφή συγκεκριμένων στοιχείων της αρχιτεκτονικής της κρατικής καταστολής. Έκλεισαν αναμορφωτήρια και φυλακές, ενώ η γυναικεία φυλακή στη Via Amalia στη Raval, σύμβολο τυραννίας και σκοταδισμού από τον 19ο αιώνα, αφού εκκενώθηκε από τις κρατούμενες την 19η Ιουλίου, γκρεμίστηκε εν μέρει, βάφτηκε στα μαυροκόκκινα και γράφηκε η επιγραφή: αυτός ο χώρος βασανιστηρίων έκλεισε από το λαό τον Ιούλιο του 1936. Τελικά, μετά από απόφαση των Mujeres Libres έγινε ολική κατεδάφισή της με τη βοήθεια του συνδικάτου οικοδόμων την 21η Αυγούστου.

Τα αυτοκίνητα κατασχέθηκαν και καταστράφηκαν πανηγυρικά. Σε πρώτη ανάγνωση, η καταστροφή είχε πρακτικό λόγο: ο εχθρός δεν έπρεπε να διαφύγει ή να έχει μεγαλύτερη ευκολία στη μετακίνηση. Σε δεύτερο επίπεδο, η καταστροφή τους αντιπροσώπευε την επιθυμία να τεθούν νέες χωρικές σχέσεις, ενάντια στις τοπικές και κεντρικές αρχές που ήθελαν να επιβάλλουν μια νέα αστεακή τάξη ελεγχόμενου καταναλωτισμού, με νέους νόμους κυκλοφορίας των καπιταλιστικών εμπορευμάτων και των ανθρώπων. Ενδεικτικό στοιχείο της υπεράσπισης της κουλτούρας της εργατικής τάξης, που είχε ήδη εναντιωθεί στην μηχανιστική και καπιταλιστική μορφή μετακίνησης (τραμ και αυτοκίνητα), που απειλούσαν την εσωτερική κοινωνική γεωγραφία στα barris ήταν η καταστροφή φαναριών και η αγνόηση των εναπομείναντων. Όσα αυτοκίνητα δεν καταστράφηκαν κοινωνικοποιήθηκαν, γέμισαν επιγραφές της CNT-FAI σαν σύμβολο της κατάκτησης τους και η Βαρκελώνη μετατράπηκε σε μια «αυτοσχέδια σχολή οδήγησης» και σε ένα «νεκροταφείο αυτοκινήτων». Για τους επαναστάτες οδηγούς τα αυτοκίνητα ήταν μια δυναμική επίδειξη της νέας εξουσίας και της νέας τους καθημερινότητας. Τα ατυχήματα ήταν πολύ συχνά, καθώς οι περισσότεροι προλετάριοι για πρώτη φορά οδηγούσαν, αλλά η χρήση των αυτοκινήτων ήταν κομβικής σημασίας για την επανάσταση. Με αυτά γινόταν η μεταφορά των πυρομαχικών, η μεταφορά των τραυματιών στα νοσοκομεία και στα αυτοσχέδια ιατρεία, καθώς και των αγωνιστών στα πεδία της μάχης μέσα στην πόλη.

Η πιο αντιφατική δημιουργική καταστροφή κατευθύνθηκε προς τα κτίρια και την περιουσία της εκκλησίας. Οι τοπικές επαναστατικές επιτροπές οργάνωσαν τις επιθέσεις κατά της εκκλησίας και, συνήθως, για την τύχη των κτιρίων και των εκπροσώπων του κλήρου αποφάσιζαν οι συνελεύσεις. Ένα μέρος των εκκλησιών στη Βαρκελώνη κάηκε ολοσχερώς, αλλά το μεγαλύτερο μέρος των κτιρίων της εκκλησίας καταλήφθηκε από τις τοπικές επιτροπές, τα συνδικάτα και τα πολιτικά κόμματα και διατέθηκε για νέες χρήσεις: δημόσιες καντίνες, σχολεία, κοινωνικά και προσφυγικά κέντρα, αποθήκες, εργαστήρια, σταθμοί ανεφοδιασμού της πολιτοφυλακής, κέντρα κράτησης και ανακρίσεων, σινεμά, ενώ οι κρύπτες των εκκλησιών αργότερα μετατράπηκαν σε καταφύγια για τους αεροπορικούς βομβαρδισμούς. Αυτή η τακτική, εκτός του ότι αποτελούσε βίαιη οικειοποίηση των υλικών καταλοίπων του παλιότερου καταπιεστικού θεσμού του αστικού κράτους, απαντούσε στις ελλείψεις κτιριακού αποθέματος για τη στέγαση των νέων αναγκών της επανάστασης. Τα κινητά μέρη των εκκλησιών, όπως τα εξομολογητήρια, μετατράπηκαν σε περίπτερα, σε φυλάκια και σκοπιές της πολιτοφυλακής, ακόμα και σε προθήκες καταστημάτων. Τα αντικείμενα αξίας και τα χρήματα δόθηκαν για τον εξοπλισμό της επανάστασης. Ο χρυσός της εκκλησίας χρησιμοποιήθηκε στη χρηματοδότηση του πολέμου, οι καμπάνες

έλιωσαν για την πολεμική βιομηχανία και τα καμπαναριά έγιναν σημεία ελέγχου των πολιτοφυλάκων. Μεγαλύτερη καταστροφή υπέστησαν τα λατρευτικά σύμβολα. Όσα μπορούσαν να καούν, κάηκαν, αγιογραφίες καταστράφηκαν, τα έπιπλα μεταφέρθηκαν στα οδοφράγματα και τα αγάλματα ήταν τα προσφιλέστερα στο χλευασμό: κάποια αποκεφαλίστηκαν, κάποια ντύθηκαν πολιτοφύλακες, τα περισσότερα καταστράφηκαν δημοσίως και άλλα πυροβολήθηκαν από εκτελεστικά αποσπάσματα.[14]

Ο Bakhtin αναφέρει ότι το καρναβάλι «είναι ένα γεγονός εκτός του κανονικού χρόνου» και οι προλετάριοι της Βαρκελώνης αντί να καίνε έναν συμβολικό καρνάβαλο καίνε τις εκκλησίες και τα σύμβολά της με κάποιου είδους «ανίερη» παγανιστική γιορτή απελευθέρωσης: μεταμφιέσεις, χοροί, τραγούδια και επευφημίες, σε ένα οργανωμένο λαϊκό πανηγύρι αποτελούσαν ένα θέαμα όπου οι προλετάριοι συμμετείχαν συνειδητά πολιτικά και ηθικά. Μάλιστα, οι μέρες που τελετουργικά πυρπολούνταν και βεβηλώνονταν οι εκκλησίες ονομάστηκαν «μέρες καπνισμένης δικαιοσύνης».

Όλη η μανία ενάντια στην εκκλησία και η γελοιοποίηση των συμβόλων της ήταν το αποτέλεσμα της πολύχρονης αναχρονιστικής και βίαιης καταπίεσης, που τελικά εκτονώθηκε σε μια προσπάθεια απογύμνωσης του δημόσιου χώρου από τα σύμβολα της παλιάς τάξης και της εξαφάνισης των αναφορών της εκκλησίας στην καθημερινότητα. Ωστόσο, η κατάρρευση αυτού που ήταν ο βασικός πομπός της ιδεολογίας της κυρίαρχης τάξης ήταν μέρος του γενικότερου σχεδίου καταστροφής της παραδοσιακής μπουρζουάδικης δημόσιας σφαίρας. Χωρικά, ήταν ένας θρίαμβος πάνω σε ένα σημαντικό στοιχείο της τοπιογραφίας της αστικής εξουσίας. Ταυτόχρονα με την επίθεση στην επίσημη μνήμη του κράτους, την επιβεβαίωση της συλλογικής κοινωνικής μνήμης της εργατικής τάξης, τα οδοφράγματα, τις καταλήψεις δημόσιων και ιδιωτικών μεγάρων, τις ένοπλες περιπολίες και τη γιορτή στους δρόμους, είχαν τεθεί οι χωρικές προϋποθέσεις για την ***επανάσταση της καθημερινότητας***.

*

Ενώ οι αρχηγοί της CNT-FAI είχαν μπει σε διαδικασίες «δημοκρατικής συνεργασίας», η βάση της έκανε την επανάσταση της στους δρόμους της Βαρκελώνης, αναδιοργανώνοντας την παραγωγή και καταλαμβάνοντας εργοστάσια και ιδιοκτησίες. Οι εργάτες πήραν τον έλεγχο των μέσων παραγωγής, κολλεκτιβοποιώντας 3.000 επιχειρήσεις μόνο στη Βαρκελώνη[15]. Ομάδες εργατών οργανωμένοι μέσω των τοπικών επαναστατικών επιτροπών, των συνδικάτων και των πολιτικών ομάδων, καταλάμβαναν γειτονιές της μπουρζουαζίας, ιδιοκτησίες της εκκλησίας, γραφεία εταιριών, ξενοδοχεία και μέγαρα των πλουσίων. Έγινε εκτενής αναδιοργάνωση της παραγωγής: πολλοί παρασιτικοί μεσάζοντες βγήκαν από τη μέση της διανομής, κυρίως από τις αγορές τροφίμων, όπως τα ψάρια, τα αυγά, τα φρούτα και τα λαχανικά. Το εμπόριο γάλακτος στην πόλη κολλεκτιβοποιήθηκε και έπειτα αναδιοργανώθηκε, με πάνω από 70 εργοστάσια, που δεν πληρούσαν τις συνθήκες υγιεινής, να κλείσουν. Το δίκτυο του τραμ μπήκε κάτω από εργατικό έλεγχο και όλοι επωφελήθηκαν απ' αυτό. Τα ναύλα μειώθηκαν και τελικά μεταφέρονταν 50 εκατομμύρια επιβάτες περισσότεροι. Ο αριθμός των ατυχημάτων μειώθηκε και το πλεόνασμα στα έσοδα χρησιμοποιήθηκε για την αναβάθμιση των υπηρεσιών μετακίνησης ή για την παραγωγή όπλων για την επαναστατική άμυνα. Άλλοι βιομηχανικοί τομείς πέρασαν στην πολεμική βιομηχανία ώστε η παραγωγή να προμηθεύει το μέτωπο. Οι εργάτες του εργοστασίου Hispano-Suiza, που μέχρι τότε παρήγαγαν πολυτελή αυτοκίνητα, μετέτρεψαν την παραγωγή σε πολεμική, πετυχαίνοντας να ολοκληρώνουν 15 θωρακισμένα οχήματα για το μέτωπο κάθε 7 ημέρες.

Ο δυστοπικός εφιάλτης των αστών επιβεβαιωνόταν.

14. Κάποια αντικείμενα καλλιτεχνικής και ιστορικής αξίας έγινε προσπάθεια να διατηρηθούν: μερικά αντικείμενα από τις κατακόμβες μεταφέρθηκαν σε μουσεία και βιβλία από εκκλησιαστικές βιβλιοθήκες μοιράστηκαν σε νέα σχολεία.

15. Παρ' όλα αυτά, η αστική κολεκτιβοποίηση δεν υπήρξε τόσο πλήρης όσο η αγροτική. Στην ελεύθερη ζώνη της χώρας (που δεν ελεγχόταν από τους φασίστες), περισσότερο από τα 2/3 της γης κολεκτιβοποιήθηκε και ελεγχόταν από τις κοινοτικές συνελεύσεις (450 κολεκτίβες στην Αραγονία, 900 στην αγροτική Βαλένθια, 300 στην Καστίλλη).

Σιδηρόδρομοι, τραμ και λεωφορεία, ταξί και ακτοπλοϊκά σκάφη, ηλεκτρικό ρεύμα και εταιρείες ενέργειας, εργασίες αερίου και ύδρευσης, μηχανολογικά εργοστάσια, ορυχεία και εργοστάσια τσιμέντου, βιοτεχνίες υφασμάτων και εργοστάσια χαρτιού, ηλεκτρικές και χημικές επιχειρήσεις, εργοστάσια γυαλιού και αρωμάτων, επιχειρήσεις τροφίμων και ζυθοποιίες δημεύτηκαν ή ελέγχονταν από τις επιτροπές των εργατών, με τους δύο όρους να σημαίνουν το ίδιο για τους πρώην ιδιοκτήτες. […] Κινηματογράφοι και θέατρα, εφημερίδες και τυπογραφεία, καταστήματα και ξενοδοχεία, πολυτελή εστιατόρια και μπαρ δημεύτηκαν επίσης.

Πέντε μέρες αφού έπαυσαν οι μάχες, 700 τραμ αντί για τα συνήθη 600, όλα βαμμένα μαυροκόκκινα, λειτουργούσαν στους δρόμους της Βαρκελώνης.

[Conlon E., *«The Spanish Civil War: Anarchism In Action»*, Dublin, 1993]

Μέχρι τον Μάιο του '37 οι επαναστατικές επιτροπές γειτονιών επέτρεπαν στις κοινότητες να παίρνουν υπό τον έλεγχο τους το κτισμένο περιβάλλον και να πειραματίζονται με τη νέα καθημερινότητα. Η αντιμετώπιση των προβλημάτων της καθημερινότητας από τις επιτροπές έκτισε νέες κοινωνικές σχέσεις και πρακτικές αλληλεγγύης. Για παράδειγμα, αμέσως μετά την απόπειρα του πραξικοπήματος οι επιτροπές δημιούργησαν επιτροπές ανεφοδιασμού τροφίμων στα barris μετά από απαλλοτριώσεις, οργανώθηκαν συλλογικές κουζίνες και χώροι σίτισης. Οι χώροι που είχαν κατασκευαστεί αποκλειστικά για χρήση από τη μπουρζουαζία κολλεκτιβοποιήθηκαν και χρησιμοποιήθηκαν αποκλειστικά για τις ανάγκες της κοινωνικής αλληλεγγύης. Οι κοινωνικές προτεραιότητες της επαναστατημένης πόλης αντανακλούνταν στην αλλαγή και της χρήσης των ξενοδοχείων, όπως του Barcelona Ritz, που έγινε Hotel Gastronómico No. 1, μια κοινωνική στέγη σίτισης, όπου παρεχόταν γεύματα για τα μέλη της πολιτοφυλακής, τους άπορους, τους καλλιτέχνες των καμπαρέ και τους εργάτες. Ιδιωτικά σπίτια της ελίτ μετατράπηκαν σε δημόσια εστιατόρια ή σε σπίτια για τους άστεγους, τους πρόσφυγες και τους ηλικιωμένους και για όσους κατοικούσαν σε συνθήκες συνωστισμού μέχρι τότε. Δημιουργήθηκαν ειδικές επιτροπές γειτονιών για την καταπολέμηση της ανεργίας και σε όσους ακόμα παρέμεναν άνεργοι παρεχόταν φαγητό. Το κοινωνικό έργο της επανάστασης φάνηκε ακόμα και στο ότι η επαιτεία μειώθηκε δραστικά μετά τον Ιούλιο.

Έγινε αγώνας δρόμου για την αύξηση των κοινωνικών παροχών που μέχρι τότε ήταν ανύπαρκτες στις κοινότητες: στέγαση, τροφή, εκπαίδευση, υγεία. Ιδιαίτερα φιλόδοξη ήταν η επέκταση των υγειονομικών υπηρεσιών. Η αυθόρμητη και γρήγορη οργάνωση της ιατρικής περίθαλψης στα οδοφράγματα για τους τραυματίες των οδομαχιών του Ιουλίου ήταν η βάση, ενώ τα ιατρεία παρέμειναν έπειτα στις γειτονιές. Συμπληρωματικά με τα τοπικά ιατρεία ιδρύθηκαν άλλα 6 νέα νοσοκομεία στην πόλη.

Αν και οι μισθοί ήταν ακόμα βασικά το μόνο έσοδο για την καταλανική εργατική τάξη, το επίπεδο διαβίωσης ανέβηκε πέρα από τα έσοδά τους. Νέες παροχές δόθηκαν, όπως εκπαίδευση, ασφάλεια υγείας και, για πρώτη φορά στην Ισπανία, ένα σύστημα για να αντισταθμίσει τα βιομηχανικά ατυχήματα, περιλαμβανομένων και αποζημιώσεων για τις χήρες και τα ορφανά.

[Manolo Gonzalez, *Life in Revolutionary Barcelona*]

Για τη διάδοση της γνώσης, που θεωρούνταν βασική προϋπόθεση για τη χειραφέτηση της εργατικής τάξης, αλλά και για την απασχόληση και φύλαξη των παιδιών, επιτεύχθηκε τεράστια επέκταση της παροχής εκπαίδευσης και των συλλογικών δομών παιδικής φροντίδας. Δημιουργήθηκε η CENU ένας νέος εκπαιδευτικός θεσμός με επιρροές από την αναρχική παιδαγωγική, με σκοπό να καλλιεργήσει την ταξική συνείδηση, τη διεκδίκηση και τη μαχητικότητα. Η ελευθεριακή εκπαίδευση ήταν βαθιά αντικληρική και αντιιεραρχική, έδινε δικαιώματα στα παιδιά να αποφασίζουν για τα μαθήματα, τις εκπαιδευτικές και πολιτιστικές εκδρομές, ενώ σε κάποια σχολεία για πρώτη φορά έγιναν μαθήματα σεξουαλικής διαπαιδαγώγησης. Το συνδικάτο οικοδόμων έχτιζε νέα σχολεία, αλλά τα περισσότερα εγκαταστάθηκαν σε κατειλημμένα κτίρια. Πολλά σχολεία λειτούργησαν σε πρώην εκκλησιαστικά σχολεία και συναγωγές και η Universidad Obrera (Πανεπιστήμιο των Εργατών) σε ένα πρώην ιεροδιδασκαλείο. Μόνο στην Hospitalet τους πρώτους 5 μήνες της επανάστασης υπήρχαν 8.000 νέοι μαθητές και συνολικά στη Βαρκελώνη 20.000 νέοι χώροι σχολείων. Τα σπίτια των πλουσίων έγιναν δημόσιες βιβλιοθήκες, τα βιβλία τους κοινωνικοποιήθηκαν και δημιουργήθηκαν νέες δημόσιες ή σχολικές βιβλιοθήκες. Ταυτόχρονα, συνεχίστηκε η λειτουργία των ateneus και της εκπαιδευτικής τους λειτουργίας, με κάποια από αυτά να μετεγκαθίστανται σε μεγαλύτερα υπό κατάληψη κτίρια.

> *Ακόμα και τα "burgesitos" (αστάκια) παρακολουθούσαν τα μαθήματα. Στο δικό μας σχολείο, τα παιδιά ήταν αυτά που οργάνωναν το πρόγραμμα των μαθημάτων. Μισούσαμε το μιλιταρισμό και τη θρησκεία ενώ –όπως μας είχαν διδάξει οι γονείς μας- η τέχνη και η κουλτούρα ήταν τα μεγάλα πάθη μας. Τραγουδούσαμε, γράφαμε εκθέσεις για τους κλασικούς συγγραφείς, παίζαμε επαναστατικά θεατρικά έργα και απαιτούσαμε προβολή ταινιών.*
>
> *[…] είχαμε μουσική, το ράδιο και την κλασσική ορχήστρα των εργατών, οργανωμένη από τον Pablo Casals. Λαϊκό θέατρο προσφερόταν σε ανοιχτά πάρκα, ειδικά τα κλασσικά ισπανικά έργα.*
>
> [Manolo Gonzalez, *Life in Revolutionary Barcelona*]

Αυτές που βίωσαν ιδιαίτερα έντονα την επαναστατική αλλαγή στην καθημερινότητα τους ήταν οι ***γυναίκες***. Το μέχρι τότε καταπιεστικό, ιεραρχικό, πατριαρχικό και θρησκόληπτο κράτος και οι κοινωνικές σχέσεις που αυτό ευαγγελιζόταν, τις κρατούσε στα όρια του σπιτιού, με σχεδόν αποκλειστικές δραστηριότητες την ανατροφή των παιδιών, τη φροντίδα των ηλικιωμένων και των αντρών τους. Στην ουσία βρισκόταν κάτω από την δικτατορία της φτώχιας, της εκκλησίας και του συζύγου. Παρ' ότι μέχρι τότε μάχονταν αποφασιστικά για την επιβίωση των οικογενειών τους, δεν ήταν αποδεκτές ισότιμα στη μάχη και στην κοινωνικότητα. Στην πραγματικότητα έγινε μια επανάσταση μέσα στην επανάσταση. Νέα κορίτσια φόρεσαν τις στολές του πολιτοφύλακα και πήγαν στο μέτωπο. Όσες έμειναν στα μετόπισθεν έπαιρναν μέρος στις ένοπλες περιπολίες και φυλούσαν σκοπιά. Σε κάθε περίπτωση βοήθησαν καθοριστικά στην οργάνωση της κοινωνικής ζωής του πληθυσμού και, βασικά, η κολλεκτιβοποίηση της καθημερινότητας βρισκόταν αποκλειστικά στα χέρια των γυναικών. Σχημάτισαν επιτροπές, δημιούργησαν και στελέχωσαν στρατιωτικά νοσοκομεία, οργάνωσαν την άμυνα σπιτιών και γειτονιών, τη διανομή τροφίμων, φαρμάκων, οπλισμού και πληροφοριών, ενώ συνέχισαν και τις παραδοσιακά δικές τους ασχολίες: έραβαν στολές και έστελναν τις αναγκαίες προμήθειες στο μέτωπο. Ταυτόχρονα, άρχισε να επιτρέπεται η πρόσβαση των γυναικών στην εργασία. Κατέλαβαν τις θέσεις στη βιομηχανία που έμεναν κενές από τους άντρες που έφευγαν στο πόλεμο, ανακαλύπτοντας νέες δεξιότητες και αναλαμβάνοντας ευθύνες που για αιώνες τους τις αρνιόνταν[16].

16. Στα εργοστάσια λειτούργησαν βρεφονηπιακοί σταθμοί, εκπαιδευτικά προγράμματα, καθώς και βιβλιοθήκες τόσο για τους/τις ίδιους/ες τους/τις εργαζόμενους/ες, όσο και για τα παιδιά τους.

Στη Βαρκελώνη υπήρχε μια ατμόσφαιρα διαφορετική απ' ότι πριν. Πριν ήταν αδύνατο να βγει μια γυναίκα μόνη στο δρόμο. […] Τώρα έβλεπες γυναίκες […] καθισμένες στα καφέ, να συζητάνε μ' ένα τουφέκι στα γόνατα. […] Οι γυναίκες ήταν ελεύθερες, τόσο απρόοπτα. Ξαφνικά αντιλαμβάνεσαι: ενδιαφέρονται για όλα τα θέματα.

Γυναίκες που πριν ανησυχούσαν μόνο για την οικογένεια τους, είχαν τώρα εξουσία να αποφασίζουν: από το αλεύρι που φτάνει στο φούρνο πρέπει να βγει τόσο ψωμί. Οργάνωναν ελέγχους των δρόμων και ελέγχους των τιμών, μαζί με την επιτροπή Ελέγχου, η οποία επενέβαινε όταν επρόκειτο για δύσκολες περιπτώσεις. Τα υπόλοιπα, όλα τα έκαναν οι γυναίκες μόνες τους.

[Clara Thalmann]

Στη χειραφέτηση των γυναικών και στην ενεργό συμμετοχή τους στον πόλεμο, στην επανάσταση και το ελευθεριακό κίνημα κομβικό ρόλο είχε η ομοσπονδία των Ελεύθερων Γυναικών, η Mujeres Libres, με ως και 30.000 μέλη. Οι Mujeres Libres πολεμούσαν για την πτώση της πατριαρχικής κοινωνίας, του αρσενικού καθώς και οποιασδήποτε άλλης μορφής αυταρχισμού, για σεξουαλική ελευθερία, για το δικαίωμα στην ελεύθερη επιλογή στη μητρότητα, ενώ παράλληλα αντιμάχονταν την πορνεία. Αρνούνταν την πολιτική χειραγώγηση των κοριτσιών και πίστευαν ότι η εκπαίδευση και η απόκτηση ικανοτήτων και δεξιοτήτων ήταν εργαλεία προς την κοινωνική επανάσταση των γυναικών. Για την επίτευξη αυτών των στόχων οργάνωσαν σχολεία, ινστιτούτα, βιβλιοθήκες και οργάνωσαν συναντήσεις και διαλέξεις. Η πρώτη γυναίκα υπουργός, η αναρχική Federica Montseny διαβεβαίωνε ότι οι γυναίκες θα έχουν νόμιμη ισότητα με τους άντρες στην εργασία και στο σπίτι και κατάφερε να νομοθετήσει υπέρ της ελεύθερης επιλογής στο διαζύγιο και στην έκτρωση. Ωστόσο, η επανάσταση αποδείχτηκε ότι δεν κατάφερε να αλλάξει άρδην τη σχέση των φύλων. Η αντρική συμπεριφορά δεν προσαρμόστηκε γρήγορα στις αλλαγές, αφού ακόμα και στο δημοκρατικό στρατόπεδο επικρατούσε ακόμα προσκόλληση στις παραδοσιακές αξίες του φύλου. Για παράδειγμα, το κίνημα απέτυχε να κλείσει τα πορνεία, κάτι που στην πραγματικότητα η CNT-FAI ήταν ικανή να κάνει. Επικράτησε η παραδοσιακή αντίληψη ότι οι γυναίκες ήταν για τις οικιακές δουλειές και την εξυπηρέτηση των ανδρών – πολεμιστών και ήδη από το Νοέμβρη το σκηνικό άλλαξε: οι γυναίκες πολεμίστριες κατηγορήθηκαν ότι

μετέφεραν σεξουαλικά μεταδιδόμενα νοσήματα στο μέτωπο και τελικά, το '37 απαγορεύτηκε με διάταγμα η συμμετοχή τους στο μέτωπο.

Με εξαίρεση κάποια παραδείγματα, όπως αυτό του Durruti, που είχε αναλάβει όλες τις οικιακές δουλειές και την ανατροφή της κόρης του, όσο η σύντροφός του Emilien Morin εργαζόταν, η θέση των αναρχικών φαίνεται στην τοποθέτηση της Lucía Sánchez Saornil, μίας από τις ιδρύτριες του περιοδικού Mujeres Libres: «Πολλοί είναι οι σύντροφοι που επιθυμούν ειλικρινά τη συνεργασία με τις γυναίκες στον αγώνα. Αλλά αυτή η επιθυμία συνοδεύεται από μια αντίληψη διαφορετική για τη γυναίκα. Οι σύντροφοι θέλουν τη συνεργασία για να γίνει πιο εύκολα εφικτή η νίκη, εξαιτίας του ότι βρισκόμαστε σε ένα σημείο στρατηγικής σημασίας, αλλά χωρίς να σκεφτούν ούτε μια στιγμή την αυτονομία της γυναίκας και χωρίς να σταματήσουν να βλέπουν τους εαυτούς τους σαν το κέντρο του κόσμου».

Τα σύμβολα και οι σχέσεις της καθημερινότητας άλλαξαν: τα αστικά ενδύματα, οι συνήθειες, το ύφος των αστών αντικαταστάθηκαν από τα νέα σύμβολα, τα χρώματα και τα μοτίβα της εργατικής τάξης. Πολλοί αστοί κυκλοφορούσαν με την αμφίεση της εργατικής τάξης για να αποφύγουν την επαναστατική δικαιοσύνη. Ήταν μία από τις ενδείξεις της εξουσίας των προλετάριων στην καθημερινή ζωή και στη δημόσια σφαίρα. Το κοκκινόμαυρο και η επιγραφή της CNT-FAI επικράτησαν παντού, είτε σαν σημαίες στα μπαλκόνια, είτε ζωγραφισμένα σε κολλεκτιβοποιημένα οχήματα και δημόσια κτίρια, ήταν πια το σύμβολο της εξουσίας της εργατικής τάξης στην πόλη. Οπτικά, η πόλη έμοιαζε να επιβεβαιώνει την άφιξη μιας νέας δημοκρατίας των εργατών: κτίρια, μέγαρα και ξενοδοχεία ντύθηκαν με πανό και συνθήματα, με πορτραίτα των αρχηγών της επανάστασης, οι τοίχοι έγιναν ένα είδος λαϊκής εφημερίδας, με κείμενα, γκράφιτι, πόστερ και μανιφέστα, μια έκφραση της γνώσης σε επίπεδο δρόμου και από τα κάτω.

Ο μετά τον Ιούλιο αστεακός μετασχηματισμός και η επακόλουθη αλλαγή των κοινωνικών σχέσεων και της ζωής, ήταν η συνέχιση ενός διαρκούς πολέμου της εργατικής τάξης για την υπεράσπιση του δικαιώματος της στην πόλη. Τώρα πια, μέσα από την καταστροφή και τη δημιουργία ο κοινωνικός χώρος επανοικειοποιήθηκε και έγινε συνώνυμος με την καθημερινή ζωή. Ο αστικός χώρος είχε γίνει επαναστατικός χώρος. Σε μεγάλο βαθμό, το όραμα του ελευθεριακού κομμουνισμού πήρε σάρκα και οστά σε μια ανέμελη κοινωνία πρότυπο και οι προλετάριοι γιόρταζαν τελετουργικά την ανατρεπτική κοινωνική ουτοπία που είχαν δημιουργήσει.

8 Αυγούστου 1936. Όσο πλησιάζουμε στην πόλη, ήδη στους πρώτους δρόμους των προαστίων της, πέφτουμε σε ένα ποτάμι από καυτή ανθρώπινη λαβα, στο ασύλληπτο πανδαιμόνιο της τεράστιας μητρόπολης, που τώρα ζει τις μέρες της μεγαλύτερης της ανόδου, ευτυχίας και τόλμης.

Υπήρξε ποτέ μια τόσο μεθυστική από νίκη, θριαμβευτική Βαρκελώνη; […] Όλα αυτά είναι τώρα γεμάτα, μπουκωμένα από μια σφιχτή, παθιασμένη ανθρώπινη μάζα. Όλα έχουν ανακατευτεί, έχουν βγει στο φως της μέρας με μεγάλη ένταση και κοχλάζουν. Ακόμη κι εγώ κολλάω το παθιασμένο αίσθημα που υπάρχει στην ατμόσφαιρα κι ακούω τους χτύπους της καρδιάς μου. Με κόπο σπρώχνομαι προς τα εμπρός μέσα απ' αυτή τη σφιγμένη μάζα,

περικυκλωμένος από νέους ανθρώπους με τουφέκια, από γυναίκες με λουλούδια στα μαλλιά και γυμνά σπαθιά στο χέρι, από γέρους με τα φυσεκλίκια της επανάστασης στους ώμους, από τα πορτρέτα του Μπακούνιν, του Λένιν, του Ζωρές μέσα σε τραγούδια, μουσική ορχήστρας και φωνές εφημεριδοπωλών. Περνώ δίπλα από έναν κινηματογράφο, που κοντά του γίνεται φασαρία και πέφτουν πιστολιές, δίπλα σε συγκεντρώσεις μέσα στη μέση του δρόμου και πανηγυρικές μετακινήσεις της πολιτοφυλακής, δίπλα σε καρβουνιασμένα ερείπια εκκλησιών και χρωματιστά πλακάτ.

[Μιχαήλ Κολτσόβ, στο *Hans – Magnus Enzensberger, Το σύντομο καλοκαίρι της αναρχίας*]

Στα barris επικρατούσε μια έντονη αίσθηση ευφορίας και νίκης. Ο θρίαμβος ήταν ορατός στους δρόμους, όπου οι εργάτες και οι εργάτριες χαίρονταν τις νέες ελευθερίες που είχαν κατακτήσει. Μετά την υποχώρηση του παλιού κράτους, που περιόριζε την πρόσβαση τους στο δημόσιο χώρο, οι δρόμοι τους ανήκαν. Το αίσθημα του θριάμβου έναντι του πραξικοπήματος ήταν μπερδεμένο με το αίσθημα της νίκης της επανάστασης, που μάλλον ήταν ένα. Οι επαναστατημένοι/ες προσπαθούσαν να προσαρμοστούν σε μια ανθρώπινη ζωή απαλλαγμένοι/ες από την καπιταλιστική μηχανή, χασομερώντας και διασκεδάζοντας με κάθε ευκαιρία. Σε κάθε περίπτωση ήταν διάχυτο το αίσθημα της απελευθέρωσης, που διαπότιζε και ενίσχυε την ατμόσφαιρα καρναβαλιού και αταξίας στην πόλη. Η συμβατική ζωή αντικαταστάθηκε από αντιιεραρχικές χειρονομίες και αυτοσχεδιασμούς, η χρονικότητα και η χωρικότητα της καθημερινότητας επαναστατικοποιήθηκαν. Τελικά είχε επιβεβαιωθεί η Solidaridad Obrera που υποστήριζε ότι ***η επανάσταση θα έχει τους δρόμους σαν θέατρο και το λαό σαν πρωταγωνιστή***.

ενδεικτικά διαβάσματα και ταινίες – ντοκιμαντέρ

Chris Ealham, Class, *Culture and Conflict in Barcelona 1898–1937, Routledge 2005 ή Anarchism and the City: Revolution and Counter-revolution in Barcelona*, 1898–1937, AK Press

Chris Ealham, *'The Struggle for the Streets': Unemployed Hawkers, Protest Culture and Repression in the Barcelona area* (c. 1918–1936)

Manolo Gonzalez, *Life in Revolutionary Barcelona* στο *http://theanarchistlibrary.org*

Eddie Conlon, *The Spanish civil war*. Anarchism in action, 1986

αφιέρωμα του Παραλληλογράφου *Ζώντας την Ουτοπία: Κοινωνική Επανάσταση στην Ισπανία, Mujeres libres, Μια Εβδομάδα Αγωνίας (13-19 Ιουλίου 1936)*, κ.α. στο *http://parallhlografos.wordpress.com*

An. James Elliot Ince, *Spatial strategy, prefiguration and the politics of everyday life*, 2010

Hans – Magnus Enzensberger, *Το σύντομο καλοκαίρι της αναρχίας*, Οδυσσέας, 2005

Murray Bookchin, *To remember Spain. The-anarchist and syndicalist revolution of 1936*, AK Press, 2001

Μάρραιη Μπούκτσιν, *Η ισπανική επανάσταση του 1936, ένας κριτικός απολογισμός*, Ελεύθερος Τύπος, 1995

George Orwell, *Πεθαίνοντας στην Καταλονία*, Κάκτος, 2005

Anarchism, *The Spanish experience*, Antipode vol.10 – Issue 3

*

Ken Loach, *Γη και ελευθερία*, 1995

Vicente Aranda, *Libertarias*, 1996

Juan Gamero, *Vivir la utopia*, 1997

Λέσχη των Ισοπεδωτών, *Ισπανία '36 - Μέσα στην Επανάσταση*

Λέσχη των Ισοπεδωτών, *Οι άνθρωποι που κύκλωσαν το Άλφα*

Η πορεία της σιωπής στην πόλη San Cristóbal De Las Casas Ζαπατίστας, Δεκέμβρης 2012

Ζαπατίστας - Οι Χωρικές και ποιοτικές διαστάσεις μιας εξέγερσης που δεν σταμάτησε

Σχεδόν είκοσι χρόνια μετά από την εξέγερση του 94, ο αγώνας των Ζαπατίστας συνεχίζεται μέχρι σήμερα, έχοντας περάσει διάφορες καμπές και έχοντας ανοίξει μια σειρά από πολιτικά ζητήματα που συνεχώς απασχολούν τους αλληλέγγυους και τους αγωνιζόμενους διεθνώς. Κυρίως όμως έχει καταφέρει να δημιουργήσει μια εναλλακτική κοινωνική πραγματικότητα για τους ίδιους τους εξεγερμένους. Ακριβώς χάρη σε αυτήν την συνέχεια και δυναμική ο αγώνας των Ζαπατίστας αποτελεί ένα από τα πιο πρωτότυπα και ελπιδοφόρα κινήματα της σύγχρονης εποχής. Κάνοντας ορισμένες αναγκαίες για τον ειρμό του κειμένου ιστορικές και πολιτικές επισημάνσεις, σε αυτό το κείμενο θα προσπαθήσουμε να εστιάσουμε στις χωρικές και ποιοτικές διαστάσεις της εξέγερσης των κοινοτήτων των Ζαπατίστας. Πώς και πού ξεκίνησε η εξέγερση, με ποιο τρόπο το κίνημα συνδέθηκε με το «έξω», τις άλλες κοινότητες, τις πόλεις, το Μεξικό και τον κόσμο, πώς ήρθε σε ρήξη με το κράτος και τα επίσημα κόμματα, και πώς σταδιακά οργανώθηκαν οι κοινότητες σε αντίσταση, πώς οικοδομήθηκε η αυτονομία τους. Και τελικά τι σήμαινε αυτό για την καθημερινή ζωή των εξεγερμένων κατοίκων.

Λίγα για την Τσιάπας και τους Ιθαγενείς. Ιστορικά

Η Τσιάπας είναι μια από τις πολιτείες του Μεξικό, ίσως η πιο υπανάπτυκτη, που ταυτόχρονα συγκεντρώνει ένα μεγάλο ποσοστό Ιθαγενών (5 φυλές ινδιάνων, η καθεμία με την δική της διάλεκτο).[1] Η κάθε φυλή συσπειρώνεται σε συγκεκριμένο γεωγραφικό διαμέρισμα, στο βόρειο τμήμα της πολιτείας. Εξακολουθούν σε μεγάλο ποσοστό να κατοικούν σε μικρές αγροτικές κοινότητες διάσπαρτες στα υψίπεδα και το δάσος, στο βορειοδυτικό κομμάτι της πολιτείας. Πρόκειται για μικρούς και αραιοκατοικημένους οικισμούς, όπου υποδομές όπως δρόμοι, παροχή πόσιμου νερού και ηλεκτρισμού συχνά απουσιάζουν. Προφανώς ανά τον κάθε δήμο υπάρχουν και πιο αστικοποιημένα χωριά και πόλεις αλλά οι παραπάνω, λιγότερο ή περισσότερο απομονωμένοι χωρικά και κοινωνικά οικισμοί, είναι που θα αποτελέσουν τους πυρήνες του ζαπατιστικού αγώνα.[2]

Σε αυτές τις περιοχές οι Ιθαγενείς απασχολούνται κυρίως σε παραδοσιακές καλλιέργειες καλαμποκιού, φασολιών ή καφέ, καλλιέργειες στις οποίες είχαν συλλογικά δικαιώματα (με βάση το σύνταγμα του 1917). Οι συλλογικές εκτάσεις προφανώς συνυπήρχαν με εκτάσεις μεγαλοκτηματιών, λατινικής καταγωγής ή μιγάδες, οι οποίοι και κατείχαν τα πιο εύπορα εδάφη ενώ προσαρτούσαν και άλλα μέσω της χρεοκοπίας των υπό χρέος χωρικών ή απλά μέσω της βίας. Οι Ιθαγενείς για αιώνες έχουν υποστεί όχι μόνο την ρατσιστική συμπεριφορά των εργοδοτών-ακτημόνων αλλά και την βία των λευκών φρουρών, των οπλισμένων ομάδων που δημιούργησαν. Έτσι όλο και περισσότεροι Ιθαγενείς αγρότες αναγκάζονται να μετακινηθούν σε λιγότερο εύπορες περιοχές και να εξαρτώνται από το τι μπορούν να παράξουν, να πουλήσουν και να πληρωθούν παράλληλα ως φτηνοί εργάτες, ενώ άλλοι αναγκάζονται να μεταναστεύσουν προς τα μεγάλα αστικά κέντρα του Μεξικό.[3] Σε σχέση με άλλες πολιτείες, οι ιθαγενείς εδώ έχουν διατηρήσει σε μεγάλο βαθμό την ταυτότητά μέσω των κοινοτήτων τους οι οποίες εδώ και καιρό, αποτελούσαν πυρήνες συλλογικής οργάνωσης και αλληλεγγύης ελλείψει όχι μόνο της κρατικής πρόνοιας και κοινωνικών υποδομών αλλά και ως άμυνα απέναντι στις επιθετικές πρακτικές του κράτους και του κεφαλαίου (και των αποικιοκρατών-φεουδαρχών παλαιότερα). Ήδη πριν την δυναμική εμφάνιση του EZLN (Εθνικοαπελευθερωτικού Ζαπατιστικού Στρατού) το 94, οι ιθαγενικές κοινότητες ήταν δραστήριες και κινηματικά ενεργές, ενώ παράλληλα υπήρχαν οργανώσεις των Ιθαγενών που επικεντρωνόντουσαν στην διεκδίκηση των δικαιωμάτων των Ιθαγενών από το κράτος και τις τοπικές αρχές και κυρίως στην διεκδίκηση γης για συλλογική καλλιέργεια.

Κατάληψη πόλης από τον EZLN το 94

Τσιφλικάς σε ομηρεία

Φτάνοντας στο 1992, η κυβέρνηση του PRI[4] αναθεωρεί το άρθρο 27 του συντάγματος που καταργεί το συλλογικό δικαίωμα στην γη, τα ejidos, και εξατομικεύει την ιδιοκτησία τους, καθιστώντας την έρμαιο της ελεύθερης αγοράς. Τα ejidos αποτελούσαν όχι μόνο το βασικό μέσω επιβίωσης για τους περισσότερους Ιθαγενείς αλλά και βάση της συλλογικής τους οργάνωσης. Την μεταρρύθμιση συνόδεψε ένα «εθνικό πρόγραμμα αλληλεγγύης» (PRONASOL) που σκοπό είχε τον εκσυγχρονισμό της υπαίθρου, σε μια προσπάθεια να μετριαστεί το κενό από την απουσία του κράτους πρόνοιας και κυρίως να καμφθούν οι αντιστάσεις. Στην πράξη το πρόγραμμα αυτό είχε ως αποτέλεσμα την κατασκευή υποδομών όπως νέες φυλακές, ενώ η χρηματοδότηση ιδιωτών γινόταν μέσω των τοπικών στελεχών του PRI για την πολιτική εξαγορά Ιθαγενών. Μόλις δύο χρόνια αργότερα θα υπογραφεί και το Σύμφωνο Ελευθέρου Εμπορίου Βόρειας Αμερικής (NAFTA). Η συμφωνία αυτή έχει σαν στόχο την μείωση των τιμών του εισαγομένου καλαμποκιού, του βασικού αγροτικού προϊόντος στην Τσιάπας, και την επέλαση των πολυεθνικών που σχετίζονται με την αγροτική βιομηχανία. Η εκσυγχρονισμένη αγροτική παραγωγή θα ελέγχεται από τους μεγαλοκτηματίες ενώ παράλληλα θα δημιουργηθεί ένα κύμα αστικοποίησης φτηνού εργατικού δυναμικού. Αυτή είναι η χρονική στιγμή που θα πυροδοτηθεί η εξέγερση των Ζαπατίστας και των αυτόνομων κοινοτήτων.

Οι Ζαπατίστας έκαναν την πρώτη και εντυπωσιακή εμφάνισή τους την 1η Γενάρη του 94 (ημέρα εφαρμογής της NAFTA), καταλαμβάνοντας τις πόλεις του San Cristobal de las Casas, Las Margaritas, Altamirano και Ocosingo, κέντρα των αντίστοιχων δήμων. Η απάντηση του στρατού ήταν άγρια και γρήγορα ο στρατός των Ζαπατίστας υποχώρησε από τις πόλεις προς τα υψίπεδα. Ωστόσο το γεγονός αυτό έχει ήδη διαταράξει την πολιτικο-οικονομική τάξη της χώρας και σύντομα θα προκαλέσει το ενδιαφέρον ολόκληρου του κόσμου. Στις 10 Γενάρη μισό εκατομμύριο διαδηλώνουν για την ειρήνη στην πρωτεύουσα του Μεξικό. Το πρωτοφανές κίνημα αλληλεγγύης αναγκάζει την κυβέρνηση να αποδεχτεί την κατάπαυση του πυρός και την έναρξη των διαπραγματεύσεων. Στις 2 Μαρτίου η πρώτη φάση του διαλόγου καταλήγει σε ένα ντοκουμέντο με 34 κυβερνητικές δεσμεύσεις τις ο οποίες ο EZLN συμφώνησε να φέρει σε διαβούλευση. Ύστερα από συνελεύσεις στα χωριά, οι Ζαπατίστας θα απαντήσουν αρνητικά στις κυβερνητικές προτάσεις. Οι εξεγερμένοι μπορεί να είχαν ήδη τραβήξει την προσοχή της κυβέρνησης αλλά ακριβώς για αυτό τον λόγο είχαν να αντιμετωπίσουν την προσπάθεια περιορισμού της εξέγερσης σε τοπικό επίπεδο.

Πολύ γρήγορα οι Ζαπατίστας θα καταφέρουν να εκτοπίσουν δεκάδες τσιφλικάδες από τους δήμους που ελέγχουν. Περίπου 500.000-700.000 εκτάρια θα ανακαταληφθούν όχι μόνο από τους Ζαπατίστας αλλά και από άλλες αγροτικές οργανώσεις ή ιδιώτες που επωφελήθηκαν από την φυγή των τσιφλικάδων. Οι εκτάσεις που κατέλαβαν οι Ζαπατίστας και μετατράπηκαν σε κοινοτικές κολεκτίβες ανέρχονται σε περίπου 250.000 εκτάρια.[5] Η έξωση των παλιών ακτημόνων, συνοδεύεται από την δημιουργία νέων αυτόνομων κοινοτήτων. Η ένοπλη ύπαρξη και οργάνωση του EZLN παρείχε ένα δίκτυο προστασίας απέναντι στις παραστρατιωτικές ομάδες και τους μισθοφόρους των ακτημόνων. Αυτή η νέα κατάσταση επί της ουσίας αποτελεί και την πρώτη μεγάλη κατάκτηση της εξέγερσης. Υπήρξε μια από τα κάτω αναδιανομή γης η οποία παρότι δεν αναγνωρίστηκε ποτέ από το κράτος, δεν έχει αμφισβητηθεί συνολικά μέχρι σήμερα.

Παράλληλα όμως ο στρατός δημιουργούσε έναν ασφυκτικό κλοιό γύρω από την περιοχή, χτίζοντας νέους δρόμους, στρατιωτικές βάσεις και φυλάκια. Είναι σαφές πως ο EZLN θα χρειαστεί να αναζητήσει μη στρατιωτικά μέσα για την υπεράσπιση και την συνέχιση της εξέγερσης. Πολύ άμεσα οι Ζαπατίστας θα δώσουν έμφαση στην ανάπτυξη σχέσεων με το κίνημα και την κοινή γνώμη σε διάφορα επίπεδα και διαφορετικές κλίμακες. Αρχικά δόθηκε προτεραιότητα σε συγκεκριμένες εφημερίδες του Μεξικό και φυσικά στον διεθνή τύπο. Ο EZLN θα εκμεταλλευτεί το

1. βλ. τέλος για βιβλιογραφία. (Οι παραπομπές σε βιβλιογραφία βρίσκονται στο τέλος του άρθρου)

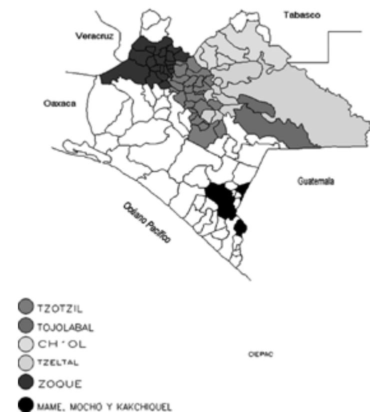
2. Για μια κατά προσέγγιση εικόνα του πληθυσμού των Ζαπατίστας, αν θεωρήσουμε πως μια μικρή κοινότητα έχει 200 κατοίκους και ότι το 97 κινητοποιήθηκαν 1.111 εκπρόσωποι των αυτόνομων κοινοτήτων, τότε μιλάμε για μια τάξη μεγέθους το λιγότερο 200.000 Ιθαγενών, μελών των αυτόνομων κοινοτήτων, χωρίς να υπολογίζουμε στρατευμένους ή συμπαθούντες. Στο: the Zapatistas, anarchy and 'Direct democracy', Anarcho-Syndicalist Review #27, 1999 (http://struggle.ws/andrew/zap_asr.html) αναφέρει 500.000. Ο συνολικός πληθυσμός των Ιθαγενών στην Τσιάπας αγγίζει το 1.000.000.

3. βλ. τέλος για βιβλιογραφία.

4. Το PRI (Partido Revolucionario Institucional) είναι κόμμα της σοσιαλδημοκρατίας που βρισκόταν στην κυβέρνηση για 70 χρόνια. Ταυτόχρονα ήταν ο φορέας που υλοποίησε μια διεφθαρμένη πολιτική κράτους πρόνοιας ή μάλλον κόμματος πρόνοιας, μέχρι την σταδιακή επέλαση των νεοφιλελεύθερων πολιτικών την δεκαετία του 80. (κάτι σαν το ΠΑΣΟΚ). Η πολιτική εξαγορά ιθαγενικών ομάδων και κοινοτήτων εξακολουθεί να συμβαίνει επιλεκτικά μέχρι και σήμερα.

5. βλ. τέλος για βιβλιογραφία.

διαδύκτιο για να δημιουργήσει την δική του σφαίρα δημοσιότητας και επιρροής, αρκετά χρόνια μάλιστα πριν μιλήσει κανείς για μέσα κοινωνικής δικτύωσης κλπ. Από τότε μέχρι σήμερα οι Ζαπατίστας θα κατοχυρώσουν την διάδοση του δικού τους πολιτικού λόγου και την περιφρούρηση του αγώνα μέσω της δημοσιότητάς του. Η δημοσιότητα αυτή σε μεγάλο βαθμό θα προσωποποιηθεί στον υποδιοικητή Μάρκος ο οποίος θα γίνει πλέον ο χαρισματικός εκφραστής-σύμβολο του αγώνα των Ζαπατίστας, με όποιον φετιχισμό μπορεί να συνοδεύει έναν τέτοιο ρόλο.

Γεωγραφική κατανομή της κάθε φυλής των Ιθαγενών στην Τσιάπας

Έχοντας κερδίσει την μάχη της δημοσιότητας, οι Ζαπατίστας θα προσπαθήσουν να δημιουργήσουν και πιο άμεσες σχέσεις με τα υπόλοιπα κινήματα. Στην πραγματικότητα τα εθνικά ή διεθνή φόρουμ που καλέστηκαν όλα αυτά τα χρόνια λειτουργούσαν και σαν ασπίδα ενάντια στην κρατική καταστολή και τις παρακρατικές επιθέσεις. Ταυτόχρονα όμως αποτελούν και ένα άλλο επίπεδο πολιτικής παρέμβασης για το οποίο θα επεκταθούμε παρακάτω.

Κάνοντας μια αφαίρεση, η περίοδος μετά την εξέγερση μέχρι το 2001 αποτελεί μια δεύτερη φάση που έπεται της αναδιανομής της γης. Οι Ζαπατίστας θα αγωνιστούν για μια θεσμική αναγνώριση από μεριάς του Κράτους του δικαιώματος των Ιθαγενών να οργώνονται αυτόνομα σε κοινότητες. Ο αγώνας αυτός συμπυκνώνεται στις διαπραγματεύσεις και στην υπογραφή της συνθήκης του Σαν Αντρέας το 1996 που ωστόσο δεν θα ψηφιστεί ποτέ, ούτε και από την «αριστερή» κυβέρνηση του PRD[6] το 2001. Αυτή θα είναι και η χρονιά που οι Ζαπατίστας θα οριοθετηθούν πλήρως απέναντι στο κράτος. Να σημειώσουμε εδώ πως όλη αυτή η διαδικασία διαπραγματεύσεων κάθε άλλο παρά συνεχής ήταν. Οι κυβερνήσεις επί της ουσίας εφάρμοζαν μια σχιζοφρενική πολιτική ανάμεσα στην καταστολή και τον «ειρηνικό» διάλογο. Στην πραγματικότητα ο διάλογος ήταν πάντα προσχηματικός, εκτός και αν μέσω της στρατιωτικής και παρακρατικής τρομοκρατίας κατάφερναν μια ταπεινωτική συναίνεση από την μεριά των Ζαπατίστας. Έχουν προηγηθεί οι χρονιές 97-98 όπου η προηγούμενη κυβέρνηση, με τις διαπραγματεύσεις να έχουν παγώσει επ' αόριστον, προσπαθεί να εξουδετερώσει τις βάσεις στήριξης των Ζαπατίστας και να διαλύσει τους αυτόνομους δήμους και τις δομές τους με στρατιωτικές και παραστρατιωτικές επιδρομές.[7] Έτσι το 2001 θα σημάνει το τέλος των διαπραγματεύσεων, την παραίτηση των Ζαπατίστας από κάθε είδους θεσμική κατοχύρωση και η έμφαση από εκεί και πέρα θα δοθεί στην μονομερή οικοδόμηση της αυτονομίας. Έτσι κι αλλιώς, η συμμετοχή των Ζαπατίστας στον διάλογο δεν αποτελούσε ποτέ κάποιου είδους μονόδρομο αλλά μια τακτική, μέρος μιας συνολικότερης στρατηγικής.

Το 2003 αποτελεί ένα από τα πιο σημαντικά στιγμιότυπα όσον αφορά την αυτόνομη οργάνωση των κοινοτήτων.[8] Η θέσπιση των Caracoles (caracol σημαίνει σαλιγκάρι στα Ισπανικά) και των Συμβουλίων Καλής Διακυβέρνησης θα θεμελιώσει εκ νέου την αυτόνομη οργάνωση και ανάπτυξη των κοινοτήτων. Μέσα στα επόμενα χρόνια θα γίνει μια τεράστια πρόοδος όσον αφορά στη δημιουργία νέων κοινωνικών υποδομών. Οι Ζαπατίστας θα αποκτήσουν το δικό τους σύστημα εκπαίδευσης, περίθαλψης και δικαιοσύνης και όλα αυτά μέσω του βαθέματος της οργάνωσης των ίδιων των κοινοτήτων και της αναβάθμισης των συλλογικών τους δομών και διαδικασιών. Η αυτονομία με πολύ υλικό πλέον τρόπο ανταγωνίζεται την παράλληλη κρατική κοινωνική οργάνωση. Η ύπαρξη δυαδικής εξουσίας θα αποτυπωθεί και στον ίδιο τον λόγο των Ζαπατίστας. Από την μία είναι η Καλή Κυβέρνηση των αυτόνομων κοινοτήτων και από την άλλη η Κακή, η κυβέρνηση του κράτους.

Από τότε μέχρι σήμερα ο αγώνας των Ζαπατίστας θα εκφραστεί κυρίως μέσω αυτού του ανταγωνισμού. Το ζήτημα επέκτασης και ανάπτυξης της αυτονομίας, παράλληλα με το ζήτημα της ηγεμονίας στους Ιθαγενικούς πληθυσμούς. Από την μεριά του, το κράτος προσπαθεί από την μία να καταστείλει τις αυτόνομες κοινότητες, ή τουλάχιστον να τις περιορίσει, ενώ παράλληλα διεκδικεί έδαφος τόσο

6. Το PRD (Partido de la Revolución) προέκυψε το 1989 από μέλη διαφωνούντες του PRI και άλλα αριστερά κόμματα, ως συνασπισμός πολιτικών δυνάμεων. Εκπροσωπεί την καθεστωτική Αριστερά του Μεξικού.

7. Το Γενάρη του 97 παραστρατιωτικοί δολοφονούν 45 άνδρες και γυναίκες και παιδιά στην κοινότητα Ακτεάλ. Λόγω αντίστοιχων επιθέσεων εκτοπίζονται από τις κοινότητές τους 20.000 κάτοικοι την περίοδο 97-98.

8. βλ. τέλος για βιβλιογραφία.

χωρικά όσο και σε επίπεδο πολιτικής ηγεμονίας. Οι επιθέσεις παρακρατικών οργανώσεων συνδυάζονται με την διεκδίκηση κατειλημμένων, προστατευμένων ή γειτονικών στους Ζαπατίστας περιοχών για την προώθηση επενδύσεων μεγάλης κλίμακας, ενώ παράλληλα, κρατικά αναπτυξιακά προγράμματα προωθούνται με στόχο να εξαρτητοποιήσουν ιθαγενικές ομάδες και κοινότητες στον νεοφιλελεύθερο επεκτατισμό.[9]

Δήμοι με παρουσία Ζαπατίστας

Αυτότομοι δήμοι

*

Μέχρι στιγμής αναφερθήκαμε συνοπτικά στην εξέλιξη των γεγονότων όσο και σε ορισμένες στιγμές που συμπυκνώνουν ποιοτικές τομές στην πορεία του κινήματος. Οι Ζαπατίστας δημιουργούν μια νέα Ιθαγενική ταυτότητα που βασίζεται αφενός στην προϋπάρχουσα κοινοτική οργάνωση των Ιθαγενών, και αφετέρου σε ένα άλλο μοντέλο οργάνωσης της κοινωνίας και της παραγωγής, ανεξάρτητα και ενάντια στον Νεοφιλελευθερισμό και τις καπιταλιστικές σχέσεις. Ταυτόχρονα προωθούν και μια άλλη κουλτούρα όσον αφορά την έμφυλη ισότητα αλλά και τον σεβασμό στην διαφορετικότητα των κοινωνικών υποκειμένων. Εδώ το ζήτημα που θα μας απασχολήσει είναι με ποιο τρόπο πραγματοποιείται αυτός ο αγώνας. Ποια είναι η χωρική και κοινωνική αναφορά του κινήματος και πως παρεμβαίνει σε μια σειρά από επίπεδα, από το τοπικό μέχρι το διεθνές. Αυτή είναι ίσως και η πιο σημαντική ιδιαιτερότητα του κινήματος των Ζαπατίστας. Ότι κατάφεραν να παρέμβουν σε όλες τις κλίμακες του χώρου και τις εξουσίας.

Η τοπική γείωση των Ζαπατίστας

Κάνοντας μια πρώτη παρατήρηση, ο Ζαπατισμός όπως διαμορφώνεται τα πρώτα χρόνια αποτελεί την έκφραση ενός μαζικού αλλά αρκετά οριοθετημένου υποκειμένου. Των Ιθαγενών που απασχολούνται στην καλλιέργεια της γης και είναι μέλη αγροτικών κοινοτήτων (ejidos) γεγονός που αποτυπώνεται και στην γεωγραφική εξάπλωση του κινήματος στις αγροτικές περιοχές των υψιπέδων. Ήταν ο αγώνας για κοινοτικό έλεγχο ενάντια στην εξατομικευτική δύναμη της αγοράς που αποτέλεσε την βάση για το πρόταγμα της αυτονομίας.[10] Αντίθετα στις πόλεις οι προλεταριοποιημένοι ιθαγενείς στερούμενοι της κοινοτικής συμμετοχής, βρίσκονται σε μια πιο δυσμενή θέση όσον αφορά την κοινωνική και πολιτική οργάνωση, τουλάχιστον με βάση το πρόταγμα της αυτονομίας.[11] Έτσι στις πόλεις το κίνημα δεν μπορεί να γειωθεί και να μαζικοποιηθεί με έναν αντίστοιχα ολοκληρωμένο τρόπο. Θα δημιουργηθούν όμως βάσεις στήριξης ο FZLN (Εθνικοαπελευθερωτικού Ζαπατιστικού Μετώπου), και στην συνέχεια Η Άλλη Καμπάνια, που έτσι κι αλλιώς θα αποτελέσουν σημαντικό κομμάτι του ζαπατιστικού κινήματος. Τα πολιτικά γεγονότα που θα προκαλέσει η ένοπλη εξέγερση αλλά και ότι θα επακολουθήσει από μεριάς των εξεγερμένων, θα έρθουν να κλονίσουν σε μεγάλο βαθμό τη στεγανότητα του κινήματος το οποίο διαφέρει πολύ από άλλα τοπικά κινήματα διεθνώς.

Έτσι όσον αφορά στην οικοδόμηση της αυτονομίας των κοινοτήτων παραμένει ένα συγκεκριμένο όριο που σχετίζεται με την ύπαρξη αυτού που αναφέραμε ως αρκετά οριοθετημένου υποκειμένου που βρίσκεται σε μια συγκεκριμένη περιοχή. Δεν μπορεί παρά να αφορά συγκεκριμένους τόπους και χωρικά να διαμορφώνεται ως ένα ασυνεχές δίκτυο τόπων που σε ένα επίπεδο συνυπάρχουν με τους άλλους γειτονικούς τόπους (και τις μη εξεγερμένες κοινότητες) και σε ένα άλλο επίπεδο τους ανταγωνίζονται (ως τόποι με άλλη κοινωνική οργάνωση, παραγωγή και αναπαραγωγή). Έτσι πρώτα απ' όλα προκύπτει το ζήτημα της ηγεμονίας εντός μιας συγκεκριμένης περιοχής. Σε ένα δεύτερο επίπεδο όμως προκύπτει η ανάγκη υπέρβασης του χάσματος που υπάρχει ανάμεσα στη περιοχή και το έξω, δηλαδή ανάμεσα στο τι συμβαίνει κοινωνικά στις εξεγερμένες κοινότητες και τι συμβαίνει πέρα από αυτές, στην Τσιάπας, στο Μεξικό και ολόκληρο τον κόσμο. Σε αυτό το

9. ο.π.

10. ο.π.

11. Η αναφορά στην αυτονομία γίνεται περισσότερο με την έννοια του προγράμματος παρά του πολιτικού ρεύματος. Και η περίπτωση των πόλεων δεν αφορά μόνο τα όρια του Ζαπατισμού. Εξάλλου και σε αυτό το επίπεδο οι Ζαπατίστας παρεμβαίνουν πολιτικά αλλά και τακτικά σε επίπεδο συμμαχιών. Είναι προφανές πως η εξατομίκευση που ο νεοφιλελεύθερος ολοκληρωτισμός προκαλεί στην εργατική τάξη στις πόλεις είναι ίσως το βασικό παραλυτικό στοιχείο όσον αφορά την ταξική πάλη σε όλο τον κόσμο. Και σε αυτό το επίπεδο όμως σύγχρονα κινήματα και όχι τόσο μακριά από τους Ζαπατίστας, όπως αυτό της Οαχάκα φαίνεται πως κατάφεραν να ξεπεράσουν αυτόν ακριβώς τον σκόπελο. Αλλά αυτό είναι μια άλλη συζήτηση).

επίπεδο είναι που οι Ζαπατίστας έχουν καταφέρει να παρέμβουν, κυρίως μέσω της πολιτικής απεύθυνσης του EZLN προς τα έξω και των πρωτοβουλιών που έχει πάρει όλα αυτά τα χρόνια.

Μια παρένθεση. Οι σχέσεις του EZLN με τις κοινότητες

Ο EZLN προϋπήρχε στην παρανομία 10 χρόνια πριν την εξέγερση του 94, ο οποίος από μια μικρή αντάρτικη επαναστατική ομάδα, μετατρέπεται σε μαζική πολιτικό-στρατιωτική οργάνωση. Μέσω της συνωμοτικής στράτευσης μελών ο EZLN σταδιακά έφτασε να έχει στρατεύσει ολόκληρες κοινότητες (χωριά) οι οποίες αποτελούσαν τις βάσεις στήριξης του. Ιδιαίτερα τα πρώτα χρόνια που η αυτονομία μόλις που έχει αρχίσει να υφίσταται, ο EZLN (μέσω της Παράνομης Επαναστατικής Ιθαγενικής Επιτροπής (CCRI)) είναι ο βασικός συντονιστικός και καθοδηγητικός φορέας για την εμβάθυνση των αυτόνομων δομών. Η δημοκρατία των Ζαπατίστας δεν έγκειται στην οργάνωση του EZLN που δεν είναι δημοκρατική (ούτε η ίδια ισχυρίζεται κάτι τέτοιο) αλλά στο ότι η οργάνωση έχει σαν αρχή να υποτάσσεται στην δημοκρατία των κοινοτήτων, και την οποία προσπαθεί να εγγυηθεί («διοικώ υπακούοντας»). Προφανώς σε μια τέτοια σχέση κινήματος-πρωτοπορίας ενυπάρχουν αντιφάσεις που μόνο στην πράξη και σε ένα βάθος χρόνου μπορούν να επιλυθούν. Το πρόταγμα «διοικώ υπακούοντας» θα μπορούσε να είναι άνευ πραγματικής ουσίας. Αυτό που μπορούμε εμείς να πούμε είναι πρώτον, πως όλα αυτά τα χρόνια υπήρξε σίγουρα πρόοδος στον τομέα της δημοκρατίας των αυτόνομων κοινοτήτων, ιδιαίτερα μετά το 2003, και δεύτερον, ότι απαρχής και παρά τις όποιες αντιφάσεις, η στράτευση και η συμμετοχή των ίδιων των Ζαπατίστας στις κοινωνικές και πολιτικές διεργασίες των κοινοτήτων τους διασφάλιζε (και διασφαλίζει) μια από τα κάτω δυναμική.

Η εσωτερική οργάνωση των κοινοτήτων

Αναφερθήκαμε ήδη στην γέννηση των Caracoles και των Συμβουλίων Καλής διακυβέρνησης. Αυτά θα ορίσουν με έναν σαφή τρόπο την οργάνωση των κοινοτήτων σε μια σειρά επίπεδα, από την κοινότητα μέχρι τον δήμο και την περιφέρεια και θα εξασφαλίσουν την δίκαιη κατανομή και κατασκευή αυτόνομων κοινωνικών υποδομών. Η διαδικασία αυτή έγινε σταδιακά με βάση την αναπτυσσόμενη δυναμική και ικανότητα των ίδιων των κοινοτήτων. Ο διαχωρισμός του ρόλου της Παράνομης Επαναστατικής Ιθαγενικής Επιτροπής (CCRI), δηλαδή της κεντρικής διοίκησης που ελεγχόταν από τον EZLN θα ενισχύσει την εξουσία των ίδιων των κοινοτήτων μέσω των νέων δομών. Αυτές δεν σημαίνουν απλά μια πιο δημοκρατική λειτουργία αλλά ένα ολοκληρωμένο συλλογικό μοντέλο λαϊκής εξουσίας και οργάνωσης.

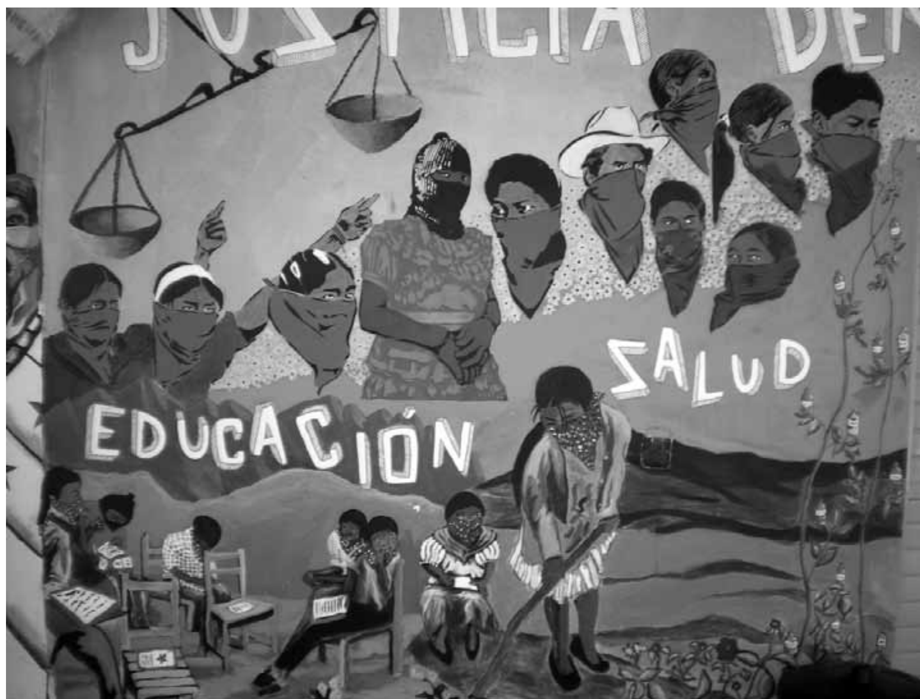
Η CCRI παραμένει υπεύθυνη της στρατιωτικής και πολιτικής διοίκησης (σε επίπεδο στρατηγικής και συντονισμού) αλλά αποσύρεται από την πολιτική διακυβέρνησης σε τοπικό και περιφερειακό επίπεδο. Δημιουργήθηκαν έτσι 38 δημοτικά συμβούλια και 5 περιφερειακά Συμβούλια Καλής Διακυβέρνησης (Caracoles). Καθώς είναι αυτόνομα, το καθένα μπορεί να έχει ιδιαιτερότητες στον τρόπο λειτουργίας και εκλογής αντιπροσώπων. Τα Caracoles σαν βασικό στόχο έχουν τον καλύτερο συντονισμό μεταξύ των συνελεύσεων των κοινοτήτων και τον καταμερισμό του οικονομικού προϋπολογισμού με βάση τις ανάγκες κάθε κοινότητας και την προώθηση των κοινωνικών προγραμμάτων. Τα μέλη των συμβουλίων είναι αιρετά και ανακλητά και δεν μπορούν να είναι ταυτόχρονα μέλη του EZLN.[12]

Τα συμβούλια διαμεσολαβούν πλέον στα προγράμματα βοηθείας που οργανώνουν ΜΚΟ ή αλληλέγγυοι από όλο τον κόσμο, ώστε να υπάρχει

12. βλ. τέλος για βιβλιογραφία.

13. βλ. τέλος για βιβλιογραφία.

ισοκαταμερισμός ανά τις κοινότητες. Τα προηγούμενα χρόνια πριν την δημιουργία των Caracoles η κάθε κοινότητα ανάπτυσσε αυτόνομα σχέσεις με την έξω βοήθεια με αποτέλεσμα κοινότητες που ήταν χωρικά και κοσμοπολιτικά απομονωμένες να έχουν προβλήματα ανάπτυξης. Επίσης, συχνά η εξωτερική βοήθεια δεν αντιστοιχούσε στις πραγματικές ανάγκες της κοινότητας. Ακόμα πιο σημαντικός είναι ο ρόλος των συμβουλίων στην οργάνωση αυτών που πραγματοποιούν οι ίδιοι οι Ζαπατίστας στους τομείς της εκπαίδευσης, της περίθαλψης, της δικαιοσύνης, της παραγωγής και του εμπορίου, των μεταφορών και της επικοινωνίας αλλά και της Ζαπατιστικής Αυτόνομης Λαϊκής Τράπεζας και της Ζαπατιστικής Αυτόνομης Τράπεζας των Γυναικών. Τα Caracoles έχουν επίσης άλλη μια αρμοδιότητα. Αναφέραμε παραπάνω πως η ύπαρξη δυαδικής εξουσίας αποτελεί μια πραγματικότητα. Αυτό σημαίνει πως υπάρχουν και περιπτώσεις όπου τα Caracoles χρειάζεται να διαμεσολαβήσουν για την επίλυση διαφορών που αφορούν τις αυτόνομες κοινότητες και την επίσημη τοπική αυτοδιοίκηση ή μεταξύ κατοίκων των αυτόνομων περιοχών και των επίσημων αρχών (πχ η κατασκευή δρόμων ή περιπτώσεις απόδοσης δικαιοσύνης). Τις περισσότερες φορές οι επίσημες τοπικές αρχές αναγνωρίζουν τις αυτόνομες αρχές, τουλάχιστον στην πράξη, γεγονός που δείχνει το βάθος γείωσης της αυτονομίας στις συγκεκριμένες κοινότητες.[13]

Η Καθημερινή Ζωή

Επιστρέφοντας στην κλίμακα των κοινοτήτων, θα προσπαθήσουμε να δούμε πως διαμορφώνονται οι κοινωνικές σχέσεις σε επίπεδο καθημερινότητας. Αυτό που σταδιακά αλλάζει ριζικά στις κοινότητες ύστερα από την εξέγερση του 94 σχετίζεται με την διάσταση της πολιτικής. Στις αυτόνομες κοινότητες οι συνελεύσεις δεν αποτελούν απλά μέσον οργάνωσης ενός αγώνα αλλά και μέσον οργάνωσης της ίδιας της καθημερινότητας, σε όλα τα επίπεδα. Όμως ισχύει και το αντίστροφο. Με αυτούς τους όρους, η συμμετοχή σε μια συνέλευση (και σε ότι άλλο προκύπτει ή σχετίζεται άμεσα με αυτήν) αποτελεί βασικό κομμάτι της καθημερινότητας τόσο ποσοτικά (χρονική διάρκεια και συχνότητα) όσο και ποιοτικά (η μη μαζική συμμετοχή θα αναιρούσε την ίδια την αυτονομία και ταυτόχρονα θα σήμαινε την ήττα του κινήματος). Στους αυτόνομους δήμους η κοινότητα ως όρος δεν εκφράζει απλά μια χωρική έκταση αλλά έχει και μια χρονική και πολιτική διάσταση.

Οι κοινωνικές σχέσεις καθορίζονται σε μεγάλο βαθμό από τις κοινοτικές σχέσεις, δηλαδή από την άμεση δημοκρατία των κοινοτήτων. Για παράδειγμα οι καπιταλιστικές σχέσεις αναπαράγονται μόνο στο βαθμό που η κοινότητα αναγκαστικά εξαρτάται από το έξω και σχετίζεται με αυτό (πχ χρήμα), ή το έξω υπάρχει εντός της (μη Ζαπατίστας κάτοικοι, μικροεπιχειρήσεις). Το σημαντικότερο επίτευγμα όσον αφορά την διαδικασία οικοδόμησης της αυτονομίας είναι πως κατοχυρώνεται μια άμεσα διαλεκτική σχέση μεταξύ της ίδιας της καθημερινής ζωής και των κοινωνικών σχέσεων (σε αντίθεση με αυτό που έχουμε συνηθίσει στο περιβάλλον του καπιταλισμού, δηλαδή οι κοινωνικές σχέσεις να επιβάλλουν ένα πλαίσιο και ένα πρότυπο καθημερινότητας). Με αυτήν την έννοια οι αυτόνομες κοινότητες αποτελούν ένα δίκτυο μικρών - και 5 μεγαλύτερων - κομμούνων.

Ο ισχυρισμός αυτός ισχύει ακόμα παραπάνω μετά την δημιουργία των Caracoles. Σε ένα καθεστώς ανεξαρτησίας από το κράτος, οι αυτόνομες κοινότητες οφείλουν να βασιστούν στις δικές τους δυνάμεις προκειμένου να καλύψουν το σύνολο των κοινωνικών αναγκών. Σε επίπεδο κοινωνικών σχέσεων όμως αυτό σημαίνει και ένα νέο καταμερισμό εργασίας. Οι ίδιοι οι κάτοικοι συλλογικά πρέπει να καλύψουν όχι μόνο το οργανωτικό κενό του κράτους αλλά και την απουσία ειδικευμένου ανθρώπινου δυναμικού (πχ τεχνοκράτες, νομικοί, ιατροί, δάσκαλοι κλπ). Υπάρχει έτσι ένας εντυπωσιακός αριθμός αρμοδιοτήτων (cargo) που μοιράζεται στις βάσεις στήριξης. Για παράδειγμα σε μια μικρή κοινότητα 150 κατοίκων μπορεί όλοι οι ενήλικοι να αναλαμβάνουν κάποιο πόστο είτε στο επίπεδο της κοινότητας (οδηγός, γραμματέας, επιβλέπον παραγωγής κλπ), είτε σε δημοτικό ή περιφερειακό επίπεδο ((ως εκλεγμένος αντιπρόσωπος σε συμβούλιο ή μέλος κάποιας επιτροπής). Το ίδιο ισχύει και σε μεγαλύτερες κοινότητες για την πλειοψηφία του πληθυσμού.[14] Έτσι και αλλιώς τα πόστα δεν είναι απαραίτητα μόνιμα, λαμβάνονται μέσω εκλογής ή εθελοντικής προσφοράς ενώ η συνέλευση της κοινότητας μπορεί να αποφασίσει αν χρειαστεί την ανάκληση κάποιου. Ίσως είναι υπερβολικό να μιλήσουμε για έναν άλλον κοινωνικό σχηματισμό και ένα άλλο κοινωνικό εποικοδόμημα, ωστόσο σίγουρα μιλάμε για μια άλλη καθημερινότητα που πηγάζει από την αγωνιστική στράτευση και την λαϊκή συμμετοχή στην κοινοτική αυτοδιαχείριση.

Η αλλαγή στην καθημερινότητα των Ζαπατίστας, κυρίως ως αποτέλεσμα της συμμετοχής των ιδίων στην διαδικασία οικοδόμησης της αυτονομίας γίνεται ορατή και στην περίπτωση των γυναικών.[15] Ο Επαναστατικός Νόμος των Γυναικών[16] του EZLN μπορεί να όριζε ένα νέο προοδευτικό πλαίσιο για την υπεράσπιση των δικαιωμάτων των Ιθαγενών γυναικών ωστόσο δεν μπορούσε να αναιρέσει με έναν γραμμικό τρόπο την χρόνια καταπίεση που αυτές υφίστανται. Αν τα πρώτα χρόνια η μόνη επιλογή για να είναι ατομικά ανεξάρτητη μια γυναίκα ήταν η συμμετοχή της στον EZLN,[17] στην συνέχεια άρχισαν να οργανώνονται τόσο κεντρικά (από τα συμβούλια) όσο και από τα κάτω (από τις ίδιες τις γυναίκες) πρωτοβουλίες που προωθούσαν την ανεξαρτητοποίηση των γυναικών από την οικογενειακή και συζυγική καταπίεση. Μέχρι και σήμερα συνεχίζει να αυξάνεται ο αριθμός των γυναικών που λαμβάνουν μόρφωση, εργάζονται εκτός οικίας, οργανώνουν

14. βλ. τέλος για βιβλιογραφία.

15. Οι Ιθαγενείς γυναίκες παραδοσιακά ήταν υπεύθυνες για το νοικοκυριό, την προετοιμασία του φαγητού και την ανατροφή των παιδιών ενώ παράλληλα εργάζονται και στα χωράφια όταν υπήρχε ανάγκη. Είχαν μια ιδιαίτερα εξαρτημένη σχέση προς τον πατέρα ή τον σύζυγο και ήταν αποκλεισμένες από τις συνελεύσεις της κοινότητας. Το ποσοστό αναλφαβητισμού στις γυναίκες ήταν τεράστιο καθώς δεν θεωρούταν σκόπιμο να εκπαιδευτούν. «Η θέση τους ήταν στο σπίτι» και σε μεγάλο βαθμό αυτό είχε ενσωματωθεί και από τις ίδιες. Μέχρι και σήμερα πολλές γυναίκες Ζαπατίστας που θέλουν να αποτελούν ενεργά μέλη βρίσκουν εμπόδιο από την οικογένεια τους ή τον σύζυγο καθώς η αυτόνομη μετακίνηση της γυναίκας, ιδιαίτερα εκτός οικισμού, θεωρείται προκλητική και ένδειξη ανηθικότητας, βλ. τέλος για βιβλιογραφία.

16. βλ. τέλος για βιβλιογραφία.

17. Παρά την στρατιωτικοποίηση που συνόδευε η συμμετοχή στον EZLN, οι νέοι και οι νέες συχνά εντασσόντουσαν με μεγάλη προθυμία στην οργάνωση καθώς πέραν της επαναστατικής αίγλης που προκαλούσε, προσέφερε μια πολύτιμη προοδευτική εμπειρία μακριά από τον συντηρητισμό και την ρουτίνα του χωριού.

18. βλ. τέλος για βιβλιογραφία.

μικρούς συνεταιρισμούς χειροτεχνίας, εμπορίου κτλ, συμμετέχουν σε συνελεύσεις, αναλαμβάνουν πόστα, και εκλέγονται αντιπρόσωποι (ενδεικτικά το 2003 διοικήτριες ήταν το 1/3 των μελών της CCRI, ενώ παλαιότερα το ποσοστό αυτό ήταν περίπου 1/8)[18]. Αν ακόμα και σήμερα η μέση πραγματικότητα απέχει πολύ από μια κατάσταση ισότητας των δύο φύλων, η ύπαρξη ανεξάρτητου λόγου και πρωτοβουλιών των γυναικών, όχι εξωτερικά, αλλά στα πλαίσια αυτοοργάνωσης της ίδιας της κοινότητας, θεμελιώνουν μια διαδικασία επαναπροσδιορισμού της ταυτότητας και του κοινωνικού ρόλου της γυναίκας σε μια χειραφετητική κατεύθυνση.

Τέλος, η εξέγερση και η συνέχιση του αγώνα όλα αυτά τα χρόνια έχει δημιουργήσει νέα κέντρα, νέες αφηγήσεις και νέες αναπαραστάσεις. Πέραν του προπαγανδιστικού ρόλου του EZLN, η αυτόνομη εκπαίδευση έχει ήδη μπολιάσει τις νεότερες γενιές με μια άλλη γνώση που αναφέρεται στην Ιθαγενική παράδοση και ιστορία και τους πρόσφατους αγώνες. Τα κέντρα των χωριών έχουν μετατοπιστεί από την εκκλησία στον χώρο των συνελεύσεων και των άλλων αυτόνομων κοινοτικών δομών. Τα κτίσματα αυτά μπορεί να μην ανταγωνίζονται σε πολυτέλεια ή μεγαλοπρέπεια τον «οίκο του Θεού», αλλά κοσμούνται με πολύ πιο οικίες τοιχογραφίες όπου αναπαρίστανται τα πρόσωπα των ίδιων των εξεγερμένων και των ηρώων τους σε συνδυασμό με ζωγραφιές από την μυθική και λαϊκή παράδοση. Αντίστοιχα κτίρια και χωριά ονοματίζονται με βάση πρόσωπα και στιγμές των κοινωνικών αγώνων. Ο αγώνας έχει δημιουργήσει ακόμα νέα έθιμα. Αν και οι Ιθαγενείς είναι εξαιρετικά θρησκευόμενοι, η πρωτοχρονιά έχει ταυτιστεί με το ξέσπασμα της εξέγερσης που άλλαξε τις ζωές τους και είναι μέρα γιορτής. Αντίστοιχα υπάρχουν και άλλες «επαναστατικές» γιορτές που τιμούν στιγμιότυπα του αγώνα των κοινοτήτων ή του μεξικανικού κινήματος, όπως την συγκρότηση των caracoles ή την ανεξαρτησία του Μεξικό. Συχνά τέτοιες γιορτές αποτελούν αφορμές για πιο εξωστρεφείς εκδηλώσεις προς τους αλληλέγγυους αγωνιστές της Χώρας ή του εξωτερικού.

Σχέση κοινοτήτων με το έξω

ΤΤο πρώτο επίπεδο όσον αφορά την έμφαση στον διεθνισμό του κινήματος των Ζαπατίστας αφορά την αλληλεγγύη και την υλική και έμπρακτη υποστήριξη των κοινοτήτων. Όπως έχουμε αναφέρει, μετά την εξέγερση του 94, η ρήξη με το κράτος θα συνεχιστεί με μη στρατιωτικά μέσα, μέσα από την οικοδόμηση της αυτονομίας. Η προσπάθεια κάλυψης απέναντι στις στρατιωτικές και παραστρατιωτικές επιθέσεις αλλά και η εξασφάλιση πόρων και η οικοδόμηση νέων υποδομών θα εξασφαλιστεί σε μεγάλο βαθμό από ένα τεράστιο κίνημα αλληλεγγύης στο Μεξικό και σε ολόκληρο τον κόσμο. Αυτό περιλαμβάνει σωματεία εργαζομένων στο Μεξικό, πρωτοβουλίες υποστήριξης ανά τις πόλεις του κόσμου, οργανώσεις υποστήριξης ανθρωπίνων δικαιωμάτων, ΜΚΟ, ή απλούς εθελοντές. Η διαδικασία υποστήριξης συνήθως πραγματοποιούταν ως εξής: ο κάθε φορέας αναλάμβανε να διεξάγει ένα πρόγραμμα υποστήριξης σε μια συγκεκριμένη κοινότητα. Για παράδειγμα η «καμπάνια για ένα σχολείο στην Τσιάπας» που έγινε στην Αθήνα το 2000-2004 και που ανέλαβε την κατασκευή ενός Κέντρου Επιμόρφωσης Εκπαιδευτών Λειτουργών. Αντίστοιχα εθελοντές αλληλέγγυοι που επισκέπτονται την Τσιάπας λειτουργούν ως παρατηρητές ανθρωπίνων δικαιωμάτων σε μια προσπάθεια πρόληψης παραστρατιωτικών επιχειρήσεων. Η διεθνής υποστήριξη περιλαμβάνει ακόμα την προώθηση ζαπατιστικών συνεταιριστικών προϊόντων όπως π.χ. βιολογικού καφέ μέσω ενός δικτύου οριζόντιου εναλλακτικού εμπορίου. Η αλληλεγγύη σε αυτές τις περιπτώσεις δεν βασίζεται τόσο σε φιλανθρωπικές προθέσεις όσο στην ανάπτυξη υλικών σχέσεων μεταξύ των Ζαπατίστας και ανθρώπων και συλλογικοτήτων που αντιλαμβάνονται τον ζαπατιστικό αγώνα ως κομμάτι ενός ευρύτερου και κοινού.

200.000 κόσμου υποδέχονται τους Ζαπατίστας στην κεντρική πλατεία Zocalo. 2001

Σχέσεις με εθνικό και διεθνές κίνημα

Το δεύτερο επίπεδο αφορά τον διεθνισμό με την πιο κλασσική και πολιτική έννοια, αλλά και την προσπάθεια ξεπεράσματος των ορίων του ζαπατιστικού αγώνα ως τοπικού. Η υπέρβαση της τοπικής οριοθέτησης ενός ζώντος κινήματος αφορά αφενός τον πολύ υλικό κίνδυνο της περιθωριοποίησης του και άρα της δυνατότητάς του να υπάρχει και να κερδίζει έδαφος. Η άρση του περιορισμού αυτού δεν μπορεί παρά να περνά από την πολιτική πάλη πρώτα απ' όλα στο επίπεδο της χώρας αλλά και διεθνώς, και άρα στην δυνατότητα μιας πολιτικής συσπείρωσης που αφορά το σύνολο των αγωνιζόμενων υποκειμένων. Με αυτήν την έννοια η ύπαρξη και μόνο αυτής της έμπρακτης επιδίωξης από μεριάς των Ζαπατίστας είναι που, σε μικρότερο ή μεγαλύτερο βαθμό, καθιστά το κίνημα τους κεντρικής σημασίας για τους κοινωνικούς αγώνες στο Μεξικό, όχι μόνο σε επίπεδο πολιτικής επικαιρότητας αλλά ουσίας. Η προσπάθεια αυτή έχει λάβει μορφή σε μια σειρά από πρωτοβουλίες του EZLN με την συμμετοχή των αυτόνομων κοινοτήτων.[19]

Όλες οι παραπάνω πρωτοβουλίες δείχνουν την τεράστια επιμονή των Ζαπατίστας σε επίπεδο έμπρακτης επικοινωνίας του λόγου τους αλλά και σε μια προσπάθεια να επικοινωνήσουν οι ίδιοι με τον υπόλοιπο κόσμο. Τα δύο πρώτα χρόνια οι συναντήσεις έχουν σαν κύριο στόχο την νομιμοποίηση του ένοπλου αγώνα και των αιτημάτων του σε Εθνικό και Διεθνές επίπεδο. Στην συνέχεια οι συναντήσεις σχετίζονται πιο άμεσα με την άσκηση πίεσης προς την κυβέρνηση για την τήρηση των συμφωνιών του Σαν Αντρέας για τα δικαιώματα των Ιθαγενών, την αναγνώριση της αυτονομίας τους και την κατάπαυση της στρατιωτικής καταστολής, μέχρι το 2001 οπότε και οι Ζαπατίστας θα επικεντρωθούν αποκλειστικά στην οικοδόμηση της αυτονομίας τους και την μονομερή υλοποίησή της. Η ρήξη αυτή συνοδεύεται και από την ολική ρήξη με το επίσημο πολιτικό σύστημα. Την δημιουργία των Caracoles ακολουθεί η ίδρυση της Άλλης Καμπάνιας, της πιο φιλόδοξης ίσως προσπάθειας του EZLN να παρέμβει σε εθνικό επίπεδο.[20] Γίνεται προσπάθεια να δημιουργηθεί ένα πιο ανοικτό πολιτικό μέτωπο από τα Αριστερά και από τα κάτω, με αντικαπιταλιστικό περιεχόμενο και που θέτει σαν στόχο την οικοδόμηση ενός εθνικού αριστερού προγράμματος αγώνα και για ένα νέο Σύνταγμα. Και πάλι δεν τίθεται θέμα συμμετοχής στις εκλογές ή της συνεργασίας με τα επίσημα κόμματα. Ούτε το ζήτημα κατάληψης της εξουσίας. Αν και σε σχέση με το FZLN, η Άλλη Καμπάνια ορίζει πιο σαφώς τον ρόλο της, υπάρχει μια κριτική στο ότι παραμένει μια πρωτοβουλία που πιο πολύ μοιάζει με οργάνωση παρά με μέτωπο, και

19. Ο διάλογος του Σαν Κριστόμπαλ, η Δημοκρατική Εθνική Συνέλευση (94), η πρώτη Εθνική Διαβούλευση για την Ειρήνη, τα ειδικά φόρουμ για τα Δικαιώματα και την Κουλτούρα των Ιθαγενών και την Μεταρύθμιση του Κράτους (95), η Παναμαερικανική και Διηπειρωτική Συνάντηση για την Ανθρωπότητακαι Ενάντια στον Νεοφιλελευθερισμό, η δημιουργία του Εθνικοαπλευθερωτικού Ζαπατιστικού Μετώπου (FZLN), η συμμετοχή στην γέννηση του Εθνικού Ιθαγενικού Κογκρέσου (96), η Εθνική και Διεθνής Διαβούλευση για την Αναγνώριση των Ινδιάνικων Λαών που συμπεριέλαβε την περιοδεία 5000 Ζαπατίστας σε όλη την εθνική επικράτεια (97), η πορεία του Χρώματος της Γης και το 3ο Εθνικό Ιθαγενικό Κογκρέσο (01), τα εγκαίνια των Συμβουλίων Καλής Διακυβέρνησης (03), η διάλυση του FZLN και η δημιουργία της Άλλης Καμπάνιας και της 'Εκτης Διεθνούς (06), η Τρίτη Διεθνής Συνάντηση, η Συνάντηση Των Ιθαγενών Λαών της Αμερικής (07), κ.α.

20. βλ. τέλος για βιβλιογραφία.

21. ο.π.

μάλιστα συγκροτημένη μονομερώς από τον EZLN.[21] Παράλληλα συναντά ένα όριο ακριβώς πάνω στο ζήτημα του πως οριοθετείται απέναντι στην Εξουσία. Ο EZLN μπορεί να μην στοχεύει στην κατάληψη της εξουσίας (σε επίπεδο εθνικού κράτους) αλλά στις αυτόνομες περιοχές σίγουρα υπάρχει ένας εκτοπισμός της επίσημης εξουσίας και η αντικατάστασή της από κάτι άλλο (την αυτονομία). Εδώ προκύπτει ένα κενό στο πώς θα διεκδικηθεί ή υλοποιηθεί μια εναλλακτική αριστερή πρόταση απέναντι στον νεοφιλελευθερισμό σε εθνικό επίπεδο καθώς κάτι τέτοιο δεν σκιαγραφείται.

Παρά τις όποιες αντιφάσεις της παρέμβασης των Ζαπατίστας σε εθνική και διεθνή κλίμακα αξίζει να σημειώσουμε τρία πράγματα. Το ένα έχει να κάνει ένα πιθανό συμπέρασμα που μπορεί να βγάλει κανείς της σχετικής αποτυχίας αυτών των πρωτοβουλιών να καταλήγουν σε κάτι συγκεκριμένο, πολιτικά ή οργανωτικά. Καταρχήν πέραν του αντικειμενικής δυσκολίας ενός τέτοιου εγχειρήματος, στις περισσότερες συναντήσεις οι Ζαπατίστας συνειδητά έδιναν έμφαση στην επικοινωνία περισσότερο παρά σε μια επιτακτική ανάγκη συντονισμού και σύγκλισης (καλώς η κακώς), με εξαίρεση ίσως το FZLN και στην συνέχεια την Άλλη καμπάνια. Το δεύτερο είναι πως αυτές οι διαδικασίες διασφάλιζαν μια έμπρακτη ανάπτυξη σχέσεων αλληλεγγύης μεταξύ πολλών και πολύ διαφορετικών υποκειμένων, και την έμπρακτη επικοινωνία μεταξύ αγωνιζομένων, διαφόρων κινημάτων και των Ζαπατίστας, κάτι που θα μπορούσε κάλλιστα να γίνεται εξωτερικά (πχ μέσω ίντερνετ και ανακοινώσεων αλληλεγγύης που ούτως ή άλλως συμβαίνει παράλληλα). Τέλος, αναβαθμίζουν την πολιτικοποίηση των ίδιων των Ζαπατίστας σε αντίθεση με λογικές τοπικισμού, ή εθνικισμού (κάτι που δεν είναι δεδομένο για πολλά άλλα τοπικά κινήματα). Ακόμα περισσότερο εντάσσουν το κίνημα σε ένα συνολικότερο πλαίσιο αμφισβήτησης (βλ. νεοφιλελευθερισμός, γυναικείο ζήτημα). Γίνεται αντιληπτό πως η επικοινωνία και ο συντονισμός των κινημάτων δεν μπορεί να γίνεται με όρους αθροίσματος οργανωτικών δυνάμεων απέναντι σε έναν κοινό αντίπαλο αλλά με όρους πολιτικοποίησης και σύγκλισής τους, δημιουργώντας δηλαδή ένα κοινό έδαφος.

Επίλογος

Η εξέγερση των Ζαπατίστας προκαλεί μια τεράστια αίγλη πρώτα και κύρια στους ίδιους τους πρωταγωνιστές που δεν σταματούν κάθε πρωτοχρονιά να γιορτάζουν την έναρξη του αγώνα. Ταυτόχρονα είχε μια διεθνή απήχηση καθώς την εποχή του «τέλους της ιστορίας», αποτέλεσε έναν «φωτεινό φάρο» για τα κινήματα, σε ένα σκηνικό που θύμιζε μάχη του Δαβίδ με τον Γολιάθ. Ευτυχώς όμως στην πράξη αποδείχθηκε πως τα κινήματα δεν χρειάζονται κάποια θεία πρόνοια ούτε κάποια μεταφυσική πίστη για να κερδίσουν μάχες και έδαφος.

Σήμερα, την περίοδο της παγκόσμιας καπιταλιστικής κρίσης, ενός εντεινόμενου νεοφιλελεύθερου ολοκληρωτισμού αλλά και πολυποίκιλων αναδυόμενων αντιστάσεων ανά τον κόσμο, η περίπτωση των Ζαπατίστας πράγματι αποτελεί φάρο, όχι ως έμπνευση ή ένα παράδειγμα προς μίμηση, αλλά ως ένα ξεδίπλωμα κινηματικών επιδίκων. Το κίνημα των Ζαπατίστας παρά την γείωσή του σε έναν συγκεκριμένο τόπο και σε μια συγκεκριμένη κοινωνική κατηγορία, κατάφερε να παρέμβει σε κάθε επίπεδο και κλίμακα της εξουσίας (πολιτική, κοινωνική παραγωγή, καθημερινότητα, τόπος, έθνος, έθνος-κράτος, κόσμος κλπ). Ίσως όχι απόλυτα, αλλά σίγουρα επιδίωξε και συνεχίζει να επιδιώκει κάτι τέτοιο. Με αυτήν την έννοια ο αγώνας τους το ίδιο εύκολα ή δύσκολα μπορεί

να χαρακτηριστεί ως ένα τοπικό ή ταξικό κίνημα, ως ρεφορμιστικό ή επαναστατικό, ως εθνικιστικό ή διεθνιστικό κλπ. Προφανώς δεν ήταν στόχος του κειμένου να εξάγει αντίστοιχα συμπεράσματα αλλά αντιθέτως να δημιουργήσει χρήσιμα και σύγχρονα ερωτήματα. Συνοψίζοντας προκύπτει κάθε φορά το ερώτημα του πως το κάθε επίπεδο και η κάθε χωρική κλίμακα διαπλέκονται και επιδρούν στο κίνημα και πως το κίνημα οφείλει να παρεμβαίνει σε καθένα από αυτά ή τουλάχιστον να τα αντιλαμβάνεται και να το υπολογίζει ως τέτοια.

Θα λέγαμε πως τα διάφορα κινήματα δεν υπάρχουν μόνο μέχρι την στιγμή που θα υποστούν την ήττα, αλλά υπάρχουν στον βαθμό που πέραν τους βασικού τους επιδίκου, αποπειρώνται να ξεπερνούν τα όρια και τις αντιφάσεις τους, σε όλα τα επίπεδα και τις κλίμακες. Κάπως έτσι διαμορφώνεται το αν μια ενδεχόμενη ήττα αφορά την μάχη ή τον πόλεμο. Κάπως έτσι ένα κίνημα όχι μόνο ισχυροποιείται και γίνεται πιο απειλητικό, αλλά διασφαλίζει και μια χρονική συνέχεια. Κάπως έτσι τα έχουν καταφέρει στα βουνά της Τσιάπας.

Παραπομπές βιβλιογραφίας

[1] Για περισσότερες πληροφορίες σχετικά με την κατάσταση στην Τσιάπας πριν από την εξέγερση υπάρχει μια μπροσούρα γραμμένη από τον Μάρκος το 1992 με τίτλο: Chiapas: The Southeast in Two Winds.
http://flag.blackened.net/revolt/mexico/ezln/marcos_se_2_wind.html

[3] Για περισσότερες πληροφορίες σχετικά με την κατάσταση και τους κοινωνικούς αγώνες στο Μεξικό πρίν την εξέγερση αλλά και μια ενδιαφέρουσα ανάλυση για τους Ζαπατίστας γενικότερα υπάρχει στο: A commune in Chiapas? Mexico and the Zapatista rebellion, 1994-2000, περιοδικό Aufheben #09, 2002.
http://libcom.org/library/commune-chiapas-zapatista-mexico

[5] El Kilombo Intergaláctico, Feliz Año Cabrones: On the Continued Centrality of the Zapatista Movement after 14 Years, 2008.

[8] Για μια πιο αναλυτική ιστορική περιγραφή μπορεί κανείς να ανατρέξει στο βιβλίο: «EZLN: η φωτιά και ο λόγος» της Gloria Munoz Ramirez, Κουκκίδα 2007, όπου περιγράφεται η πορεία του κινήματος των Ζαπατίστας από το 1983 μέχρι το 2003, με βάση την δημοσιότητα (και οπτική) του ίδιου του EZLN.

[9] Για περισσότερες πληροφορίες σχετικά με τα σύγχρονα νεοφιλελεύθερα σχέδια: Mariela Zunino, Integration for Plunder: The Meso America Project,or ratcheting up the land grab, 2010.
http://www.ciepac.org/boletines/chiapas_en.php?id=583

[10] Richard Stahler-Sholk, Carving Out Space from Below: The Zapatista Autonomy Movement in Chiapas, Mexico, 2004, σελ 6.
http://lasa.international.pitt.edu/members/congress-papers/lasa2004/files/Stahler-SholkRichard_xCD.pdf

[12] Για μια πιο αναλυτική περιγραφή των δημοκρατικών διαδικασιών των κοινοτήτων βλ. Participatory Democracy in Action: Practices of the Zapatista and the Movimento Sem Terra, 2009.
http://trabal.org/texts/democracy.pdf

[13] Στο διαδίκτυο και σε διάφορα άρθρα και βιβλία μπορεί να βρει κανείς εύκολα αναλυτικές πληροφορίες σχετικά με την οργάνωση στην εκπαίδευση, την περίθαλψη κτλ. Για αυτό τον λόγο δεν θα επεκταθούμε περισσότερο στο κείμενο. Ενδεικτικά:
Raul Zibechi, Αυτονομίες και χειραφετήσεις: Η Λατινική Αμερική σε κίνηση, Αλάνα 2010.
Κάποιες πιο βιωματικές περιγραφες:
Ανταπόκριση δημοσιογράφου της εφημερίδας La Jornada από τα 5 caracoles το 2004: *http://www.edinchiapas.org.uk/node/30*
Κάποιες περιγραφές στις μεταφρασμένες στα αγγλικά ανακοινώσεις με τίτλο "Them and us VII" (Φλεβάρης-Μάρτης 2013) στο: *http://enlacezapatista.ezln.org.mx/*

[14] Mariana Mora, Decolonizing politics: Zapatista indigenous autonomy in the era of neoliberal governance and low intensity warfare, University of Texas at Austin, 2008, σ. 169.
http://repositories.lib.utexas.edu/bitstream/handle/2152/18194/moram27893.pdf?sequence=2

[15] Όσον αφορά το γυναικείο ζήτημα, ορισμένες περιγραφές από τις ίδιες τις αγωνίστριες:
http://enlacezapatista.ezln.org.mx/2013/02/25/ellos-y-nosotros-vii-ls-mas-pequens-3-las-companeras-el-muy-largo-camino-de-las-zapatistas/
http://enlacezapatista.ezln.org.mx/2013/02/27/ellos-y-nosotros-vii-ls-mas-pequens-4-las-companeras-tomar-el-cargo/
http://flag.blackened.net/revolt/mexico/ezln/womlaw.html

[16] *http://flag.blackened.net/revolt/mexico/ezln/womlaw.html*

[18] Gloria Munoz Ramirez, EZLN: η φωτιά και ο λόγος, Κουκκίδα 2007, σ. 283.

[20] Βλ. 6η διακύρηξη της Ζούγκλας Λακαντόνα: *http://sporos.org/sites/sporos.org/files/lakandona.pdf*

[21] Μια αριστερίστικη κριτική: The Sixth Declaration and the Other Campaign: A Program and Project for the Continuation of Capitalism, Grupo Socialista Libertario Group, 2007.
http://webgsl.files.wordpress.com/2008/08/ocenglish1.pdf

ΥΧΕΙΑ ΔΕ ΘΑ ΓΙΝΟΥΝ
ΙΚΗΣΟΥΜΕ
ΤΡΟΠΗ ΑΓΩΝΑ ΜΕΓΑΛΗΣ ΠΑΝΑΓΙΑΣ
ΣΙΟ ΧΡΥΣ

Αυτό που συμβαίνει τα τελευταία χρόνια στο έδαφος της Βορειοανατολικής Χαλκιδικής είναι μία σύγκρουση ανάμεσα σε δύο εκ διαμέτρου αντίθετες αντιλήψεις ζωής και διαβίωσης σε έναν τόπο. Στη μία πλευρά συναντάμε την καταστροφική συμμαχία του Ελληνικού Κράτους με την εταιρία «Ελληνικός Χρυσός Α.Ε.»[1] που ευελπιστεί να προβεί σε εκτεταμένες εξορύξεις χρυσού και χαλκού στο έδαφος της Β.Α. Χαλκιδικής, ενώ από την άλλη βρίσκονται οι αγωνιζόμενοι κάτοικοι ενός πολύμορφου τοπικού κινήματος που αρνούνται να υποκύψουν στις πιέσεις και στην κάθε μορφής καταστολή που τους υποβάλλουν, αρνούμενοι να ζήσουν στο λεηλατημένο περιβάλλον που τους ετοιμάζουν.

Το ιστορικό της επένδυσης

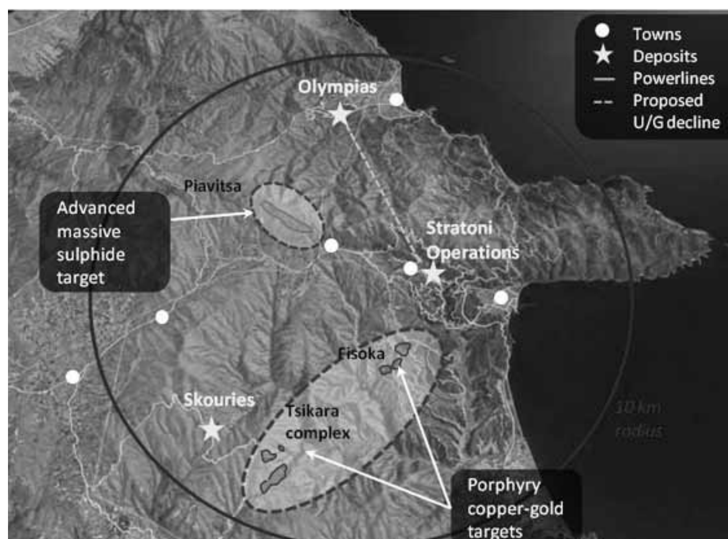
Η ιστορία των μεταλλευτικών δραστηριοτήτων στην ευρύτερη περιοχή της Χαλκιδικής είναι μακραίωνη. Το πλήρες ιστορικό των «επενδύσεων» έχει αναλυθεί διεξοδικά στο έντυπο του συντονιστικού Θεσσαλονίκης «Ενάντια στα μεταλλεία χρυσού» και γι' αυτό δεν θα αναλυθεί πάλι. Για να αντιληφθούμε όμως το ιστορικό περιβάλλον του τόπου αντίστασης θα αναφερθούμε στο ιστορικό των εταιρειών εξόρυξης στο έδαφος της Β.Α. Χαλκιδικής από το 1995. Αρχίζει με τα Μεταλλεία Κασσάνδρας, τα οποία πωλήθηκαν το 1995 στην καναδική πολυεθνική εταιρεία TVX GOLD, που περιλάμβαναν τρία ορυχεία: το ορυχείο Μαντέμ Λάκκος, των Μαύρων Πετρών και της Ολυμπιάδας. Το 2000 η εταιρεία ξεκίνησε την εξόρυξη χρυσού κάτω από το χωριό της Στρατονίκης. Οι κατολισθήσεις που προκαλούνταν από τις εκρήξεις έγιναν ένα καθημερινό φαινόμενο και έτσι, μετά τις προσφυγές των κατοίκων το 2002, το Συμβούλιο της Επικρατείας σταμάτησε τις δράσεις της εταιρείας. Η εταιρεία αποφάσισε ότι μπορεί να αφήσει τα θαλασσινά και υπόγεια νερά μολυσμένα και να κηρύξει πτώχευση. Από το 2003, διάφορες εταιρείες, όπως η European Goldfields,[2] έχουν εισέλθει και εξέλθει από την Hellas Gold μέσω της απόκτησης και πώλησης των μετοχών της. Το 2006 η Hellas Gold καταθέτει ένα σχέδιο μελέτης για open pit[3] εξόρυξη, στο δάσος της Μεγάλης Παναγίας που είναι γνωστό πλέον με το τοπωνύμιο Σκουριές. Το Υπουργείο Περιβάλλοντος χορήγησε την αρχική έγκριση για το έργο το 2009, αλλά οι κάτοικοι της περιοχής είχαν χτίσει φυλάκια και απέτρεψαν την απόπειρα γεώτρησης απ' την εταιρεία.

Μπορεί οι Σκουριές να είναι το τοπωνύμιο που έχει ακουστεί περισσότερο, ωστόσο η πραγματική δασική έκταση που έχει ξεπουληθεί στους επενδυτές είναι 317.000 στρέμματα του όρους Κάκαβος. Επίσης, έχουν παραχωρηθεί και τα δικαιώματα επέκτασης των εξορυκτικών δραστηριοτήτων με το άνοιγμα και άλλων μεταλλείων, όπως και τα δύο προϋπάρχοντα μεταλλεία στο Στρατώνι και τη Στρατονίκη (κοίτασμα Μαύρων Πετρών). Δηλαδή το κράτος έχει παραδώσει ολόκληρη αυτήν την έκταση για μεταλλευτική αξιοποίηση και όχι μόνο το δάσος των Σκουριών. Πέρα από το οικονομικό σκάνδαλο που δεν θα αναλυθεί στο παρόν κείμενο –άλλωστε οι πληροφορίες που μπορεί να βρει όποιος θέλει στο Internet είναι πάρα πολλές[4]–, αναφερόμαστε και στο περιβαλλοντικό έγκλημα που συντελείται στην ευρύτερη περιοχή των Σκουριών. Ενδεικτικό είναι το γεγονός ότι η περιοχή που παραχωρείται αποτελείται από 92% δασική κάλυψη, το μεγαλύτερο ποσοστό της οποίας είναι αρχέγονο δάσος οξιάς και δρυός. Μόνο που στο υπέδαφός του εμπεριέχονται μεταλλεύματα που αποτιμώνται έως και στα 50 δισ. ευρώ στο χρηματιστήριο του Τορόντο. Και για να τα εξορύξει η εταιρεία προτίθεται να δημιουργήσει έναν κρατήρα διαμέτρου που θα ποικίλει ανάλογα με τις τιμές που θα διαμορφώνονται για τον χρυσό και για τον χαλκό στους παγκόσμιους ναούς του χρήματος... Σύμφωνα με τους κατοίκους, αυτή τη στιγμή στο όρος Κάκαβος έχουν ήδη κοπεί 500 στρέμματα δάσους (μέχρι τα τέλη Μαρτίου 2013) που αναμένεται να φτάσουν, στην πρώτη φάση της λειτουργίας του επενδυτικού σχεδίου, τα 4.500 στρέμματα. Επιπλέον, ο μελλοντικός προγραμματισμός για τη διάχυση των μεταλλείων στον χώρο των βουνών της Χαλκιδικής χαρακτηρίζεται από τους ίδιους ως τρομακτικός. Πέρα από τα υπάρχοντα μικρά κοιτάσματα, όπως π.χ. το κοίτασμα των Μαύρων Πετρών στην περιοχή του χωριού της Στρατονίκης, και το υπό δημιουργία μεταλλείο ανοικτής εξόρυξης στις Σκουριές, ετοιμάζονται και τα μεγάλα εργοστάσια εμπλουτισμού στο Μαντέμ Λάκκος, στην Ολυμπιάδα και το χωρητικότητας 8.000.000

m³/έτος στις Σκουριές. Κάτι το οποίο δεν έχει αναφερθεί επίσημα από την εταιρεία, αλλά που φαίνεται να αποτελεί τον διακαή πόθο της, είναι τα συνολικά 5 κοιτάσματα μέσα στα στενά γεωγραφικά όρια της Β.Α. Χαλκιδικής (Σκουριές, Τσικάρα, Φισόκα, Πιάβιτσα και –το χειρότερο όλων λόγω της τεράστιας ποσότητας του αρσενικού στο πέτρωμα– Ολυμπιάδα), στα οποία στοχεύουν, σύμφωνα με τις μελέτες της εταιρείας, για πολύ μεγαλύτερα κοιτάσματα χρυσού, εμφανίζοντας τις Σκουριές ως τη βιτρίνα σε αναμονή του κύριου project.

Ως τώρα έγινε μία προσπάθεια να αποτυπωθούν συνοπτικά αφενός η ιστορία της μεταλλευτικής δραστηριότητας στη Β.Α. Χαλκιδική και αφετέρου οι περιβαλλοντικές απειλές που διαμορφώνονται μέσα από την επένδυση που ήδη πραγματοποιείται. Στη συνέχεια, πέρα από βιβλιογραφικές αναφορές και στοιχεία που μπορούν να αναζητηθούν στο internet, η ανάλυση θα εμπλουτιστεί και με προσωπικές συνεντεύξεις με κατοίκους της Μεγάλης Παναγιάς, οι οποίοι αντιστέκονται στην κατασκευή των μεταλλείων χρυσού και χαλκού που πρόκειται να είναι χωροθετημένα μόλις 3km από τον οικισμό τους. Το κείμενο αποσκοπεί να παρουσιάσει με ποιό τρόπο πραγματοποιείται αυτός ο αγώνας, καθώς και ποιές είναι οι οργανωτικές μορφές που υιοθετούνται από το τοπικό κίνημα. Επιπλέον, αναζητούνται οι αναφορές του κινήματος στη χωρική και κοινωνική γεωγραφία της περιοχής. Για το σκοπό αυτό, παρουσιάζονται οι κινηματικές δικτυώσεις που συνεχώς αναπτύσσονται μεταξύ των διαφόρων χωριών και κωμοπόλεων και αποτυπώνονται οι αλλαγές που συμβαίνουν στην καθημερινή ζωή των αντιστεκόμενων κατοίκων. Η δικτύωση όμως δεν περιορίζεται στα στενά γεωγραφικά όρια της Χαλκιδικής. Το τοπικό κίνημα έχει κατορθώσει να συσπειρώσει γύρω του ένα ευρύ φάσμα αλληλέγγυων συλλογικοτήτων, οργανισμών και ατόμων, το οποίο ξεπερνά τα σύνορα της χώρας, παρεμβαίνοντας στο δημόσιο λόγο ολοένα και πιο έντονα. Διερευνάται, δηλαδή, η έμφαση που δίνει το κίνημα στην εξωστρεφή δράση και παρέμβαση σε μία σειρά από επίπεδα που φτάνουν ως την ανάπτυξη σχέσεων με αντίστοιχα κινήματα που αντιστέκονται στον αναπτυξιακό παραλογισμό των εξορύξεων, σε ένα διεθνοποιημένο περιβάλλον αντίστασης και αγώνα. Για την ορθότερη διερεύνηση των παραπάνω, θεωρείται σκόπιμο να παρουσιαστεί αρχικά ο ρόλος που παίζει τόσο το Κράτος όσο και η εταιρεία σε διάφορα επίπεδα. Από την προσπάθεια για χειραγώγηση του πληθυσμού της ευρύτερης περιοχής, προκαλώντας τον διχασμό της τοπικής κοινωνίας, έως την προσπάθεια με κάθε μέσο για καταστολή του τοπικού κινήματος.

Επενδύσεις «εθνικού συμφέροντος» σε Κράτος έκτακτης ανάγκης

Η κατάσταση έκτακτης ανάγκης που ορίζει το κράτος εντός της οικονομικής κρίσης, ενός επιθετικού νεοφιλευθερισμού πλέον και στην ευρωπαϊκή υποήπειρο, προμηνύει τη δημιουργία της πρώτης Ειδικής Οικονομικής Ζώνης στην Ελλάδα, στο έδαφος της Β.Α. Χαλκιδικής, για τη διευκόλυνση της επένδυσης και την καταστολή κάθε αντίστασης, είτε αυτή αφορά σε εργασιακές διεκδικήσεις είτε σε ζητήματα προάσπισης της ζωής και της διαβίωσης ενάντια σε ένα λεηλατημένο περιβάλλον. Γενικότερα στο ευρωπαϊκό έδαφος, την περίοδο που διανύουμε, οι κοινωνίες φαίνονται μουδιασμένες από την εργασιακή ανασφάλεια και τον φόβο της ανεργίας και, ως εκ τούτου, της επιβίωσης, αποτελώντας «εύκολη λεία» για την προπαγάνδα της εξουσίας περί ανάπτυξης με κάθε κόστος, κοινωνικό και περιβαλλοντικό. Η λεηλασία της φύσης και η

1. Η οποία ανήκει στην καναδική πολυεθνική El Dorado Gold (κατά 95%) και τον Άκτωρα του Μπόμπολα (κατά 5%).

2. Της οποίας κύριος μέτοχος είναι ο Frank Timis, μεγιστάνας του πετρελαίου στη Ρουμανία, μαφιόζος που εμπλέκεται σε σκάνδαλα του οργανωμένου εγκλήματος και των ναρκωτικών.

3. Τα σύγχρονα μεταλλεία δεν είναι πια υπόγεια ορυχεία με στοές αλλά επιφανειακές εκμεταλλεύσεις όπου γίνεται ανοικτή εξόρυξη (open pit mining), κατά την οποία το έδαφος εκτοπίζεται (συχνά με φουρνέλα) σε τεράστια έκταση.

4. Ενδεικτικά αναφέρονται τα site των κατοίκων που αντιτίθενται στα μεταλλεία http://soshalkidiki.wordpress.com/ και http://antigoldgreece.wordpress.com/ και των αλληλέγγυων http://nogoldthess.espivblogs.net/, και οι δημοσιογραφικές δουλειές του Unfollow (τεύχη 14 και 15) και του HotDoc (τεύχος 23).

υποτίμηση της ζωής μας νομιμοποιούνται από τη στιγμή που τα μεταλλεία χρυσού, η καύση απορριμμάτων, η χωρίς όρια χωροθέτηση βιομηχανικών ανανεώσιμων πηγών ενέργειας, η εξαγωγή υδρογονανθράκων από τις θάλασσες, τα φράγματα και οι εκτροπές των ποταμών, νοηματοδοτούνται ως αναπτυξιακά έργα υπέρ του κοινωνικού συμφέροντος.

Όπως γλαφυρά υποστηρίζει η Αρουντάτι Ρόι για τον Τρίτο Κόσμο:

«Δημιουργία ενός καλού επενδυτικού κλίματος είναι ο νέος ευφημισμός για την καταστολή του Τρίτου Κόσμου. Εξάλλου, υπεύθυνες για την εφαρμογή όλων των συμφωνιών είναι οι ντόπιες κυβερνήσεις. Στην Ινδία προκειμένου να ανοίξει το δρόμο η κυβέρνηση στα αναπτυξιακά έργα... είναι έτοιμη να επικυρώσει 'αντιτρομοκρατικούς νόμους' έτσι ώστε όσοι αντιδράσουν στα έργα ανάπτυξης να χαρακτηριστούν τρομοκράτες και να κρατηθούν στη φυλακή για τρία χρόνια χωρίς δίκη. Μπορεί ακόμα να τους κατασχέσουν τα χωράφια και τα ζώα τους» (Ρόι, 2005, σελ.130).

Άλλωστε, αυτό το κλίμα χαρακτηρίζεται «προνομιακό για επενδύσεις» από τη ντόπια κυβέρνηση και τους ντόπιους και πολυεθνικούς ολιγάρχες που επιβουλεύονται τον φυσικό πλούτο της χώρας. Η λύση για επιβίωση που υποδεικνύουν οι ελληνικές κυβερνήσεις συνοψίζεται στην απειλή ότι «προκειμένου να επιστρέψουμε στην πολυπόθητη ανάπτυξη και στις αγορές» πρέπει να αποδεχτούμε επιλογές καταστροφικές για το φυσικό περιβάλλον, άμεσα αλλά και μακροπρόθεσμα. Η αφετηρία του προβλήματος βρίσκεται στη θετική νοηματοδότηση της έννοιας ανάπτυξη, η οποία αποκρύπτει τις οικονομικές, κοινωνικές και ιστορικές ανισότητες του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής και της οικονομικής μεγέθυνσης που την όρισαν και την επέβαλλαν στις τοπικές κοινωνίες.

Ειδικότερα την περίοδο που διανύουμε, οι αναπτυξιακές διαδικασίες που ακολουθούνται έχουν ως προϋπόθεση την αγαστή συνεργασία μεταξύ πολυεθνικών εταιρειών και εθνικών κυβερνήσεων. Αυτή η συμμαχία περνάει από διάφορα επίπεδα και επηρεάζει τη διαβίωση και την καθημερινότητα των τοπικών κοινωνιών, μεταλλάσσοντας τις κοινωνικές σχέσεις αλλά και το φυσικό περιβάλλον. Αυτές λοιπόν οι διαδικασίες μόνο ουδέτερες δεν είναι αναφορικά με τις συνέπειές τους. Οι ηττημένοι του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής βλέπουν το βιοτικό τους επίπεδο να κατρακυλά και τη ζωή τους στο φυσικό τους περιβάλλον να υπονομεύεται καθημερινά, παρά τις θυσίες στις οποίες τους υποβάλλουν οι «από πάνω», για χάρη αναπτυξιακών έργων που τους υπόσχονται ευημερία και ευτυχία. Σε αυτόν τον αναπτυξιακό παραλογισμό οι «από κάτω» αντιστέκονται, μη αποδεχόμενοι τον ρόλο που τους επιβάλλουν, μετατρέποντάς τους σε παρίες, αναλώσιμους στον σημερινό κόσμο.

Το Κράτος, η εταιρεία και ο διχασμός της τοπικής κοινωνίας.

Η συμμαχία Κράτους και εταιρείας, με σκοπό την υλοποίηση του επενδυτικού σχεδίου μέσω και της καταστολής του τοπικού κινήματος, αποτελεί ένα –ίσως το πιο κύριο, αλλά ένα– από τα επίπεδα σύμπλευσης των συμφερόντων τους. Η συνεργασία των δύο πλευρών είναι πολυεπίπεδη και οι αρμοδιότητες της καθεμίας πλευράς άλλοτε είναι διαχωρισμένες και άλλοτε συγχέονται. Για παράδειγμα, η security της εταιρείας πάνω στο βουνό του Κάκαβου και η αστυνομία αποτελούν μία συνεκτική ομάδα που δρα από κοινού για την προάσπιση των εταιρικών συμφερόντων, μετατρέποντας το σύνολο του όρους σε ιδιωτική περιουσία και, ως εκ τούτου, παρεμποδίζοντας τους κατοίκους να ανέβουν σε αυτό. Από την άλλη, η πολιτική των προσλήψεων στις οποίες έχει επιδοθεί η εταιρεία είναι ένας τομέας όπου το κράτος δρα παρασκηνιακά, αφήνοντας τον απόλυτο έλεγχο στην El Dorado Gold. Στη συνέχεια του κειμένου θα περιγραφούν ξεχωριστά τα επίπεδα στα οποία δρα το Κράτος και η εταιρεία και, επιπλέον, θα παρατεθούν ορισμένα στοιχεία σχετικά με τον ρόλο των καναδικών εταιρειών εξόρυξης στην πρόκληση κοινωνικών αναταραχών,

αλλά και συγκρούσεων μεταξύ των τοπικών κοινωνιών, σε όποιο μέρος του κόσμου κι αν βρεθούν να «επενδύσουν». Δίνεται ιδιαίτερη σημασία στον ρόλο τους, αφού ο Καναδάς κατέχει την ηγετική θέση στον τομέα της εξόρυξης παγκοσμίως, με το 75% των πολυεθνικών εταιρειών εξόρυξης να έχουν την έδρα τους εκεί. Επίσης, έχει ενδιαφέρον να δούμε τη σύμπλευση των διαδοχικών καναδικών κυβερνήσεων με τα συμφέροντα των καναδικών πολυεθνικών.

Ο ρόλος του Κράτους

Μετά από πολύ καιρό αντίστασης στη Β.Α. Χαλκιδική, «έχουν αναδειχθεί δυο θέματα. Το ένα είναι η αμφιλεγόμενη σκοπιμότητα του έργου. Το άλλο είναι πιο σύνθετο. Πώς, δηλαδή, πυροδοτήθηκε και σήμερα αντιμετωπίζεται η πρωτοφανής ένταση στο τοπικό επίπεδο. Πώς διαχειρίζεται η κεντρική εξουσία τον βίαιο διχασμό της τοπικής κοινότητας. Πώς ο κυρίαρχος λόγος παρουσιάζει ως τρομοκράτες όσους αντιδρούν. Πώς μια περιοχή της χώρας μεταπίπτει σε καθεστώς εξαίρεσης, σε γκρίζα ζώνη όπου αναστέλλονται βασικές αρχές του κράτους δικαίου. Πώς η κυβερνητική θέση απολυτοποιεί την έννοια της 'ανάπτυξης' και την αποκόπτει από όλα τα περιβαλλοντικά, οικονομικά και κοινωνικά της συμφραζόμενα».[5]

Το δυναμικό κίνημα αντίστασης των κατοίκων, το οποίο δημιουργήθηκε από την πρώτη στιγμή στην περιοχή, ήρθε αντιμέτωπο με ένα πρωτοφανές σε διάρκεια και ένταση όργιο καταστολής. Η αστυνομία, λειτουργώντας σαν μπράβος της εταιρείας, αντιμετωπίζει τους διαδηλωτές με ασύλληπτη αγριότητα και βία, η οποία σε πρώτη φάση χαρακτηρίστηκε από αλόγιστη χρήση χημικών μέσα στο δάσος, καταδιώξεις και τραυματισμούς διαδηλωτών. Πλέον ο αυταρχισμός περνά σε άλλο επίπεδο, με την περιοχή να τελεί ουσιαστικά υπό κατοχή από τις δυνάμεις καταστολής, με απαγωγές «υπόπτων» από τα σπίτια τους, λήψεις δείγματος DNA, βασανιστήρια στα τμήματα και, πριν λίγο καιρό, με εισβολή των ΜΑΤ και της αντιτρομοκρατικής στο χωριό της Ιερισσού με ρίψη δακρυγόνων ακόμα και στο τοπικό σχολείο. Η στάση της αστυνομίας δεν μπορεί να θεωρηθεί υπερβάλλοντας ζήλος για τον εντοπισμό των εμπρηστών, αλλά

«είναι μια επιχείρηση τρομοκράτησης και καταστολής ενός κοινωνικού κινήματος. Οι κάτοικοι σε ανακοίνωσή τους αναρωτιούνται 'Ποιά Αστυνομία ευνομούμενου και δημοκρατικού κράτους επιχειρεί με χημικά μπροστά σ' ένα γεμάτο σχολείο εν ώρα μαθήματος; Ποιά Αστυνομία παρεμποδίζει την είσοδο γιατρού σ' ένα σχολείο γεμάτο παιδιά, μέσα σε τάξεις που έχουν γεμίσει χημικά αέρια;' Η απάντηση είναι θλιβερή: Μια αστυνομία σε διατεταγμένη υπηρεσία προώθησης των ξένων επενδύσεων με κάθε κόστος. Μια αστυνομία που καταστρατηγεί νόμους και σύνταγμα στο όνομα της νομιμότητας. Η αστυνομία μιας κοινωνίας που ανέχεται ακόμη την καταπάτηση συνταγματικών και ανθρωπίνων δικαιωμάτων».[6]

Σε αυτή την αστυνομική αυθαιρεσία και γενικότερη καταστολή που λαμβάνει χώρα στο έδαφος της Χαλκιδικής το κράτος αντιμετωπίζει τις δίκαιες διαφωνίες και αντιδράσεις των τοπικών κοινωνιών με τη χρήση βίας σε μια λογική συλλογικής ευθύνης, με αποτέλεσμα η βία να κλιμακώνεται, δημιουργώντας ρήγματα στην κοινωνία που δύσκολα αποκαθίστανται ή μετριάζονται.

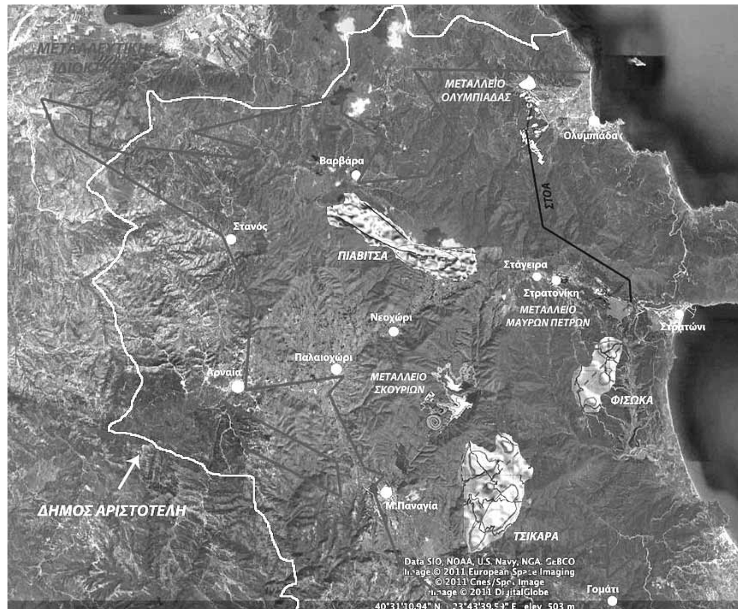
Οι νόμοι αντανακλούν συσχετισμούς δύναμης ανάμεσα στο ανταγωνιστικό κίνημα και την κυριαρχία. Εμπεριέχουν λοιπόν, όχι μόνο τους κανόνες που εγκαθιδρύουν και διευρύνουν τις κυρίαρχες κοινωνικές σχέσεις αλλά και επιλογές και παραχωρήσεις της κυριαρχίας προς τους από κάτω, προκειμένου να διασφαλίζεται, έστω επιφανειακά, η κοινωνική ειρήνη. Όταν αυτή πάψει να αποτελεί προϋπόθεση για τον τρόπο με τον οποίο θα ασκείται η εξουσία από το Κράτος, ενεργοποιούνται κοινωνικές διεργασίες πέρα και έξω από αυτό, καθώς πλέον το Κράτος έχει ξεπέσει σε φορέα παραβίασης της νομιμότητας που το ίδιο (με τις αξίες και την ηθική του) θεσμοθέτησε. Είναι ίσως μία ελπιδοφόρα απαξίωση με

5.http://www.tanea.gr/opinions/all-opinions/article/5007525/h-anaptyksh-kai-ta-mat/

6.http://soshalkidiki.wordpress.com/2013/03/07/

την προϋπόθεση ότι θα οδηγήσει στο ξεπέρασμα του.

Ο ρόλος της εταιρείας

Υπέρμαχοι της επένδυσης μεταλλείων χρυσού υπάρχουν στη Χαλκιδική. Οι νεοπροσληφθέντες μεταλλωρύχοι και οι εκπρόσωποι του αντιδραστικού σωματείου των εργαζομένων συνιστούν, μαζί με τον δήμαρχο Αριστοτέλη Χρήστο Πάχτα, το μπλοκ των υπερασπιστών της επένδυσης μέσα στις τοπικές κοινωνίες της περιοχής. Οι κάτοικοι είναι προφανές ότι δεν είναι ισομοιρασμένοι. Αλλά δεν μπορεί να αγνοηθεί το γεγονός ότι οι υπερασπιστές των μεταλλείων συνιστούν μία φανατισμένη και στιβαρή ομάδα, με παντελή όμως άγνοια του κινδύνου για την υγεία τους. Ένα ακόμα στοιχείο είναι ότι οι οικογένειες διαιρούνται σε αυτούς που έχουν αρχίσει να δουλεύουν στην προετοιμασία της εξόρυξης χρυσού και σε αυτούς που είναι στον αγώνα κατά των μεταλλείων. Αυτοί όμως που έχουν προσληφθεί τώρα από την εταιρεία και γενικότερα οι υπερασπιστές του έργου, δεν θέλουν να παραδεχτούν ότι η φαραωνική επένδυση της ανοικτής εξόρυξης δεν έχει καμία σχέση με τις υπόγειες στοές της παρελθούσας εξορυκτικής δραστηριότητας που είχε ακολουθηθεί στην περιοχή. Παρόλα αυτά, δεν μπορεί να αγνοηθεί το γεγονός των απειλών της εταιρείας απέναντι στους εργαζομένους για έμπρακτη υπεράσπιση της επένδυσης της.

«Δε θέλουμε να γίνουμε μετανάστες όπως γίνονται πολλοί Έλληνες σήμερα. Θέλουμε τη δουλειά μας εδώ στα μεταλλεία, γιατί αλλού δεν υπάρχει ανάλογη εργασία στην περιοχή», έχει δηλώσει ο εκπρόσωπος του συνδικάτου μεταλλωρύχων, Δεληγιόβας. Προσθέτει ότι: «Είμαστε έτοιμοι να μπούμε μπροστά σαν εργαζόμενοι των μεταλλείων και να υπερασπιστούμε τη δουλειά μας. Εάν προσπαθήσουν να σταματήσουν την επένδυση θα γίνει μακελειό».[7]

Τα βραχυπρόθεσμα οφέλη και η βραχυπρόθεσμη σκέψη αποτελούν την κοινή στάση μεταξύ των μεταλλωρύχων, αλλά και των οικογενειών τους. Για του λόγου το αληθές, μπορεί η/ο οποιοσδήποτε να ανατρέξει στο βίντεο των New York Times,[8] όπου χαρακτηριστικά αναφέρεται ότι «όλοι οι άνθρωποι πεθαίνουν, να 'χω να ταΐσω τώρα το μωρό και ίσως μόλις...» Σε αυτό το σημείο σκέφτεται ότι ίσως στο άμεσο μέλλον δε θα υπάρχει ούτε εκείνος ούτε το μωρό, αυτολογοκρίνεται –ή, καλύτερα, αυτοκαταστέλλεται– και προσαρμόζεται στο ειρωνικό σύνθημα που κοσμεί δημόσιο χώρο στη Μ. Παναγιά: «πρώτα δουλειά – μετά υγεία».

Δανειζόμενοι μία έκφραση της Αρουντάτι Ρόι, «ίσως είναι κάτι συνηθισμένο να στρέφουν οι άτυχοι την οργή και το μίσος τους ενάντια στους επίσης άτυχους, μια και οι αληθινοί αντίπαλοι τους είναι απρόσιτοι, φαινομενικά αήττητοι και εντελώς πέρα από το βεληνεκές τους» (Ρόι 2005, σελ. 209).

Πέρα από το σκάνδαλο με την αγοραπωλησία των μεταλλείων της Χαλκιδικής, η κοινωνική συμβολή του Χ. Πάχτα παραμένει ανεξάντλητη ακόμα και σήμερα. Άλλωστε, μέσω του Πάχτα και για εξυπηρέτηση δικών του συμφερόντων,[9] η εταιρεία (European Goldfields) προέβη σε ειδικό πρόγραμμα προσλήψεων. Το 2012 αρχίζει με προσλήψεις σε δευτερεύουσες δραστηριότητες και μόνο μετά το Φλεβάρη, οπότε πλέον περνάει στην El Dorado Gold ο έλεγχος της ευρύτερης περιοχής των μεταλλευτικών δραστηριοτήτων –μεταλλείων, δηλαδή, που υφίστανται αλλά και των Σκουριών όπου διανοίγεται σήμερα–, αρχίζουν οι προσλήψεις.

7. http://www.karfitsa.gr/?p=97665

8. http://www.nytimes.com/2013/01/14/world/europe/seeking-revenue-greece-approves-new-mines-but-environmentalists-balk.html?_r=4&

9. Αναφέρεται στο βίντεο του France 2, http://www.youtube.com/watch?v=ecnp64xgBZ0

Κάτι που ειπώθηκε από τους συνεντευξιαζόμενους, και που αξίζει να αναφερθεί, είναι η διαφορετική μέθοδος που ακολουθεί η El Dorado Gold, σε σχέση με την TVX, στην πολιτική των προσλήψεων. Σήμερα η εταιρεία ακολουθεί την πολιτική της στοχευμένης διάσπασης του κοινωνικού ιστού. Προσλαμβάνει τους αρσενικούς εργάτες με μοναδικό κριτήριο τη μεγάλη τους οικογένεια στα χωριά πέριξ του μεταλλείου, και κυρίως στη Μ. Παναγιά, με προφανή σκοπό τη χειραγώγηση του κοινού αισθήματος για μη υποστήριξης της εταιρείας, στοχεύοντας δηλαδή στην αντιστροφή του αρνητικού κλίματος για τους σύγχρονους αποικιοκράτες. Σήμερα ο αριθμός των εργαζομένων κυμαίνεται μεταξύ 600 και 700 ατόμων (στοιχεία Ιανουαρίου 2013, όπως δόθηκαν από τους συνεντευξιαζόμενους), αριθμός πολύ μικρότερος από τις 3.500 με 5.000 θέσεις εργασίας που υπόσχονταν οι διάφοροι πολιτικοί, υποστηρικτές της εταιρείας, προφανώς προς εξυπηρέτηση ψηφοθηρικών λόγων.

Η πολιτική της καναδικής πολυεθνικής El Dorado Gold που παρουσιάστηκε, τόσο στις μεθόδους προσλήψεων όσο και στον επιχειρούμενο διχασμό της τοπικής κοινωνίας, δεν αποτελεί ένα μεμονωμένο ελληνικό παράδειγμα. Όπως ήδη ειπώθηκε, οι καναδικές εταιρείες εξόρυξης έχουν το προβάδισμα στη συμβολή σε κοινωνικές διαμάχες και συγκρούσεις σε όλο τον κόσμο εξαιτίας της εξόρυξης πόρων. Επίσης, σύμφωνα με την έκθεση του 2009,[10] οι καναδικές εταιρείες εμπλέκονται σε ποσοστό 34% σε σοβαρές παραβιάσεις (περιβαλλοντικές και ανθρωπίνων δικαιωμάτων) στον τομέα της εξόρυξης κατά τη διάρκεια των τελευταίων 10 ετών τέσσερις φορές πιο συχνά από ό, τι η επόμενη χώρα στον κατάλογο.

Έτσι, εφόσον γνωρίζουμε ότι η εξόρυξη είναι μια βιομηχανία με πολύ μεγάλες πιθανότητες για πρόκληση κοινωνικών συγκρούσεων και περιβαλλοντικών ζημιών σε χώρες του εξωτερικού (στους τόπους που χωροθετούνται τα κάθε μορφής μεταλλεία), έχει ενδιαφέρον να δούμε πως αντιμετωπίζει ο Καναδάς (μέσω και των θεσμικών του οργάνων) τις συγκρούσεις που δημιουργούνται από την, κυρίαρχη, καναδική μεταλλευτική βιομηχανία. Αν κάποιοι πίστευαν πως για το κράτος του Καναδά στόχος ήταν πραγματικά η αποκατάσταση της ειρήνης, ως ένας παγκόσμιος ηγέτης με ιδιαίτερη ευαισθησία σε θέματα περιβάλλοντος παγκόσμιας ειρήνης, έχει φτάσει η ώρα να αντικρύσουμε τη θλιβερή πραγματικότητα.

Η Κεντρική Αμερική, περιοχή με το μικρότερο κόστος εξόρυξης παγκοσμίως, οφείλει την πρωτοκαθεδρία της στις ιδιαίτερα φιλικές, για τα εταιρικά συμφέροντα εξόρυξης, νομοθετικές ρυθμίσεις που μετά το 1996 (και το τέλος των δικτατοριών) ακολουθηθήκαν με την αγαστή συνεργασία μεταξύ των εθνικών κυβερνήσεων και του ΔΝΤ. Αυτή τη στιγμή η αντιπαράθεση και εκεί είναι κυρίαρχη, όπως και στο σύνολο της Λατινικής Αμερικής.

Όταν η Αργεντινή χρεοκόπησε, πολυεθνικές μεταλλευτικές εταιρείες εγκαταστάθηκαν προκειμένου να εκμεταλλευτούν τον ορυκτό της πλούτο εφαρμόζοντας τη μέθοδο της Open Pit εξόρυξης. Ένα ντοκιμαντέρ του Al Jazeera με τίτλο "Πως να σταματήσετε μία πολυεθνική"[11] παρέχει ένα εκπληκτικό ντοκουμέντο επιτυχημένης δικτύωσης των κοινωνικών κινημάτων, το αποτέλεσμα της οποίας ήταν επτά πολυεθνικές εταιρείες εξορύξεων χρυσού, να αναγκαστούν να διακόψουν το 2011 τις εργασίες τους στο έδαφος των αργεντίνικων Άνδεων. Όπου και αν πήγαιναν οι τοπικοί αξιωματούχοι της περιοχής Famatina και οι εκπρόσωποι της εταιρείας Barrick Gold, η οποία εκμεταλλευόταν το κοίτασμα χρυσού, τα τοπικά κινήματα της εκάστοτε περιοχής τους ακολουθούσαν και έστηναν κοινωνικές διαμαρτυρίες και διαδηλώσεις, δυσχεραίνοντας τη μετακίνηση τους και δημιουργώντας τους συνέχεια προβλήματα κίνησης στο χώρο.

Οι κυβερνήσεις του Καναδά έχουν, επίσης, έναν πιο άμεσο ρόλο στην αλλαγή των νόμων εξόρυξης σε άλλες χώρες. Για παράδειγμα, μέσω

10. "Suppressed Report Confirms International Violations by Canadian Mining Companies", MiningWatch Canada, October 18, 2010 (www.miningwatch.ca)

11.http://www.youtube.com/watch?v=lBWyafreTYs

του γραφείου αναπτυξιακής βοήθειας του Καναδά (CIDA, ονομάζεται), συμμετείχε το 2001-2 σε ένα μεγάλο έργο για τη μεταρρύθμιση του μεταλλευτικού κώδικα στην Κολομβία. Ο νέος «βελτιωμένος» κανονισμός της Κολομβίας καθιστά πιο εύκολη την εκμετάλλευση υπόγειων κοιτασμάτων για τις εταιρείες εξόρυξης. Σύμφωνα με έναν τοπικό ερευνητή των εξορύξεων (ο οποίος έχει επιβιώσει από αρκετές απόπειρες δολοφονίας εναντίον του, οι οποίες έγιναν λόγω της εργασίας του), ο νέος μεταλλευτικός κώδικας οδήγησε σε μείωση των περιβαλλοντικών κανονισμών και σε μειωμένες εγγυήσεις εργασίας, μετέτρεψε τη γη που ανήκε σε αυτόχθονες σε γη διαθέσιμη για πιστώσεις, και μείωσε δραστικά τα δικαιώματα[12]. Αντίθετα, μέχρι σήμερα ο Καναδάς έχει δείξει ελάχιστο ενδιαφέρον για να ελέγξει υπόλογες, για τις εγκληματικές τακτικές τους, καναδικές μεταλλευτικές εταιρείες που κατηγορούνται για την εκμετάλλευση των φυσικών πόρων στις χώρες επενδύσεων.

Αντί να ενεργούν ως ανεξάρτητοι κριτές της δικαιοσύνης, επιδιώκοντας να εκτονώσουν τις συγκρούσεις, οι κυβερνήσεις του Καναδά φαίνεται να ενεργούν προς το συμφέρον των εταιρειών εξόρυξης σε κάθε βήμα της διαδικασίας.

«Έτσι, ίσως μπορούμε να κατηγορήσουμε τον Καναδά όχι για αδράνεια, αλλά για συνενοχή σε συγκρούσεις που συμβαίνουν σε όλο τον κόσμο, συχνά εις βάρος των πιο περιθωριοποιημένων και αδύναμων πληθυσμών. Για πολλούς ανθρώπους στον παγκόσμιο Νότο, το να εκφράζουν την εναντίωση τους στις καταχρήσεις των εξορυκτικών δραστηριοτήτων, αντιμετωπίζουν κυριολεκτικά μια ποινή θανάτου. Ηγέτες συνδικάτων, τοπικοί οργανωτές κινημάτων, ακτιβιστές, πολιτικοί ερευνητές και θρησκευτικοί ηγέτες συχνά απειλούνται με τη ζωή τους, και πολλοί είναι αυτοί που σκοτώθηκαν ή 'εξαφανίστηκαν'» (Bueckert, 2011).

Τοπικές πρωτοβουλίες και οργάνωση του κινήματος

Από την πρώτη στιγμή που ανακοινώθηκε το επενδυτικό σχήμα που ευελπιστεί να προβεί σε εκτεταμένες εξορύξεις στο έδαφος της Β.Α. Χαλκιδικής, άρχισαν και οι διεργασίες μεταξύ ενεργών ανθρώπων, κατοίκων της περιοχής, που αποσκοπούσαν στην ενημέρωση του τοπικού πληθυσμού, με στόχο τη δημιουργία ενός κινήματος αντίστασης. Σήμερα, βλέπουμε μία τοπική κοινωνία ιδιαίτερα ενεργή, η οποία προβάλλει τις ανάγκες της και τις προτεραιότητές της για τον τρόπο που οραματίζεται τη μελλοντικά επιθυμητή κοινωνικοοικονομική και περιβαλλοντική κατάσταση της εδαφικότητας στην οποία δρα. Η δραστηριοποίηση του κινήματος αυτά τα χρόνια (με αφετηρία το 2006 και, πιο δυναμικά, από το 2009 μέχρι και σήμερα), έχει περάσει από διάφορα στάδια και παρεμβαίνει σε διάφορα επίπεδα. Αρχικά δόθηκε έμφαση στην ενημέρωση του τοπικού πληθυσμού των χωριών της περιοχής γύρω από τις χωροθετημένες περιοχές εξορύξεων. Από το 2009, η συνένωση των οικισμών της περιοχής σε ένα κοινό κίνημα, με κοινά προτάγματα και δράσεις, είναι γεγονός και πλέον το κίνημα παρεμβαίνει σε διάφορα επίπεδα πολιτικής δράσης και κοινωνικών συμμαχιών. Από τότε μέχρι σήμερα, η δικτύωση του κινήματος με αντίστοιχα κινήματα που δραστηριοποιούνται στον ελληνικό χώρο, αλλά και διεθνώς, είναι συνεχής. Από το τριήμερο δράσεων που πραγματοποίησαν από κοινού με το τοπικό κίνημα της Κερατέας, πέρασαν σε κοινή ημέρα δράσης[13] με το τοπικό κίνημα της Rosia Montana στη Ρουμανία, το οποίο αντιτίθεται στην κατασκευή του μεγαλύτερου μεταλλείου χρυσού της Ευρώπης, και έφτασαν μέχρι τον Καναδά για την προπαγάνδιση των αιτημάτων τους και την ενημέρωση του λαού του Καναδά για τις καταστροφικές επενδύσεις, στις οποίες οι Καναδικές πολυεθνικές εξορύξεων πρωτοστατούν.[14] Για την επίτευξη και πραγματοποίηση αυτών των δράσεων, κομβικός είναι ο ρόλος των αλληλέγγυων συλλογικοτήτων και ατόμων, τόσο στην Ελλάδα όσο και στο εξωτερικό. Τόσο στη Θεσσαλονίκη όσο και στην Αθήνα, πέρα από τις διαδηλώσεις που πραγματοποιούνται σε σταθερή βάση, λειτουργούν συντονιστικά αλληλεγγύης, με σταθερή παρουσία στο χώρο αυτών των πόλεων, με σκοπό την προπαγάνδιση του αγώνα της Χαλκιδικής και την πίεση σε όλες τις κλίμακες αποφάσεων. Επιπλέον, εκπρόσωποι του κινήματος

12. CNCA , 6.1; Chris Arsenault, "Digging Up Canadian Dirt in Colombia," Colombia Journal, November 6, 2006 (www.colombiajournal.org/digging-up-canadian-dirt-in-colombia.htm).

13.http://antigoldgreece.wordpress.com/2013/01/31/

14.http://antigoldgreece.wordpress.com/2013/06/08/taxidi-canada/#more-27299

15.http://antigoldgreece.wordpress.com/2013/04/29/ierissiotes-poreia-argentini/

συναντήθηκαν στο Comodoro Rivadavia στην Αργεντινή με επιτροπές κατά των ανοιχτών εξορύξεων στην επαρχία Chubut της Αργεντινής. Αξίζει να αναφερθεί πως οι συλλογικότητες από την Αργεντινή συμμερίστηκαν την αγωνία των κατοίκων της Χαλκιδικής για το μέλλον που τους επιφυλάσσουν οι πολυεθνικές και η επιβολή μέτρων από τις κυβερνήσεις της δημοκρατίας. Δήλωσαν πως ο κοινός αγώνας δεν πρέπει να σταματήσει. Επίσης τόνισαν πως οι κινήσεις και δράσεις τέτοιου είδους εταιρειών είναι παρόμοιες σε κάθε σημείο του κόσμου και μόνο οργανωμένα μπορούν να νικηθούν.[15]

Επίσης, το κίνημα έδωσε ιδιαίτερη έμφαση στη δημοσιοποίηση των θέσεών του και των εξελίξεων στο μέτωπο του αγώνα. Δημιουργήθηκαν ιστοσελίδες που προβάλλουν από δράσεις έως δημοσιεύσεις επιστημονικών μελετών που, στην συντριπτική τους πλειοψηφία, τάσσονται κατά της επένδυσης. Ακόμα, το κίνημα έχει δυναμική παρουσία στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης. Παρατηρείται ότι το εργαλείο που επιλέχτηκε για την προπαγάνδιση του αγώνα είναι σχεδόν αποκλειστικά το Internet, αφού το κίνημα βρίσκεται αποκλεισμένο από τους καναλάρχες, οι οποίοι το αναφέρουν μόνο προκειμένου να σπιλώσουν τον κοινωνικό του αγώνα.

Οι χρονικές αφετηρίες των αντιστάσεων παρουσιάζουν διαφοροποιήσεις μεταξύ των διάφορων χωριών και μικρών πόλεων της περιοχής. Στη Μ. Παναγιά, όπου για το θέμα των εξορύξεων ενημερώθηκε ο πληθυσμός του οικισμού με θεματικές εκδηλώσεις και λαϊκές συνελεύσεις, άρχισε από το 2006 να ανατρέπεται η υποστήριξη της πλειοψηφίας του πληθυσμού προς τις μεταλλευτικές επενδύσεις, αλλά και γενικότερα τη μεταλλευτική εκμετάλλευση σε βάρος του φυσικού πλούτου της περιοχής. Μέχρι τότε η Μ. Παναγιά αποτελούσε ένα χωριό στο οποίο πολλοί άντρες γινόντουσαν μεταλλωρύχοι και κινήματα αντίδρασης στα μεταλλεία δεν υπήρχαν. Το ότι ένα πρώην χωριό μεταλλωρύχων μπήκε πρώτο στον αγώνα ενάντια στην εξόρυξη χρυσού αποτέλεσε ορόσημο, όπως ειπώθηκε από τους κατοίκους. Και μάλιστα, στη δική του δυναμική οφείλεται, σε μεγάλο βαθμό, το σημερινό άνοιγμα στον πληθυσμό της περιοχής, αλλά και ολόκληρης της χώρας, και, βέβαια, η δικτύωση με άλλα αλληλέγγυα κινήματα, διαδικασία που όσο περνάει ο καιρός ωριμάζει. Η αρχή έγινε με την εκδήλωση ενάντια στην εξόρυξη χρυσού στην περιοχή, η οποία πλέον έμπαινε σε μία καινούρια εποχή με τη δημιουργία σε ένα βράδυ της Ελληνικός Χρυσός, στην οποία μεταβιβάστηκαν τα μεταλλεία της TVX. Ο κόσμος, μπροστά στα νέα δεδομένα, άρχισε να αντιδρά και συγκροτήθηκε η «Επιτροπή Αγώνα Μ. Παναγίας» από κατοίκους της περιοχής, με τη συμμετοχή και μελών της Πρωτοβουλίας Ενάντια στις Βλαπτικότητες που είχε αρχίσει παράλληλα δράσεις για ενημέρωση του κόσμου της περιοχής σχετικά με την καταστροφική επένδυση που ετοιμαζόταν.

Στις 12 Ιουλίου 2009, κατασκευάζεται φυλάκιο στο δάσος, με σκοπό την παρεμπόδιση τόσο των εργασιών για τη χωροθέτηση των εργοστασιακών εγκαταστάσεων, όσο και της διέλευσης των μηχανημάτων στο εργοτάξιο. Η Ιερισσός προσχωρεί στο μέτωπο του αγώνα από το 2010, όπου και συγκροτείται το Συντονιστικό Φορέων & Συλλόγων Σταγείρων-Ακάνθου ενάντια στην εξόρυξη χρυσού. Το 2012, το μέτωπο διευρύνεται με τις περιοχές των Ν. Ρόδων, της Ουρανούπολης και της Αμμουλιανής. Σε αυτές τις τουριστικές περιοχές φαίνεται να υπάρχουν ενδείξεις για συνολικές αλλαγές στον τρόπο ανάπτυξης τους, κάνοντας κριτική στην οικονομική και εργασιακή υπεραξία που αντλούσανε με την προώθηση του τουριστικού προϊόντος της περιοχής τους (βρίσκονται πολύ κοντά στο Άγιο Όρος). Το βέβαιο είναι ότι πλέον οι κάτοικοι αυτών των περιοχών αντιλαμβάνονται, μέσω της καθημερινής τους παρουσίας στις κινηματικές διαδικασίες, τα όρια της τουριστικής ανάπτυξης, την οποία και οι ίδιοι ενίσχυαν. Πλέον, μέσα στις λαϊκές τους συνελεύσεις ακούγονται αντιπροτάσεις με στόχο την εδραίωση συνεργατικών μορφών εργασίας

στις τουριστικές επιχειρήσεις και την προάσπιση, ταυτόχρονα, του φυσικού τους περιβάλλοντος. Επιπλέον, στα κοινά συντονιστικά των επιτροπών των χωριών υπάρχει συνεργασία με εργατικούς φορείς, όπως π.χ. τους δασεργάτες, για εύρεση κοινών εναλλακτικών λύσεων, με τα προτάγματα της αποανάπτυξης να κερδίζουν έδαφος, όπως διαφαίνεται. Γίνεται προσπάθεια για δημιουργία συλλογικών εγχειρημάτων, τόσο στον τουριστικό τομέα (με προγράμματα που θα αναδεικνύουν τον φυσικό πλούτο της περιοχής, όπως διαδρομές και ορειβασία στο βουνό), όσο και στον πρωτογενή τομέα, με σεμινάρια οικολογικής γεωργίας και μελισσοκομίας. Οι αλλαγές που φαίνεται να συμβαίνουν στις κοινωνικές σχέσεις μεταξύ των κατοίκων ειναι αυτές που θα κρίνουν σε μεγάλο βαθμό τα όρια του κινήματος και της θέλησης του για επανανοηματοδότηση της ζωής. Άλλωστε ήδη, μέσω των προτάσεων που ακούγονται και της αλληλεγγύης που αναπτύσσεται, υπάρχουν ενδείξεις για αλλαγές στον τρόπο σκέψης των κατοίκων και, ως εκ τούτου, ανάπτυξης των παραπάνω οικισμών.

Αναφορικά με τις οργανωτικές μορφές, τα τοπικά κινήματα, με τις επιτροπές κατοίκων από τις οποίες αποτελούνται, θέτουν ζητήματα περί θεσμικών συντονιστικών με διάφορους «αόρατους» από τον λαϊκό αγώνα φορείς, προκρίνοντας αμεσοδημοκρατικές διαδικασίες λαϊκών συνελεύσεων που δεν αποκλείουν την ατομική συμμετοχή κανενός. Έχουν ανοίξει ζητήματα κριτικής όσον αφορά στις ψηφοφορίες που γίνονται στο εσωτερικό των συντονιστικών, ζητήματα που έως και σήμερα παραμένουν άλυτα στο κίνημα και αποτελούν διακύβευμα για τις οργανωτικές μορφές που αυτό θα πάρει. Πρέπει να αναγνωριστεί ότι η οικοδόμηση νέων στρατηγικών από την πλευρά των κοινωνικών κινημάτων είναι μία χρονοβόρα και μακρά διαδικασία. Παρόλα αυτά, στη Λατινική Αμερική, και ειδικότερα στην Αργεντινή, μπορούμε να δούμε κάποιους καρπούς που προαναγγέλλουν αυτό που έρχεται. «Τα λαϊκά σχολεία και οι συνελεύσεις των πολιτών ενάντια στη μεταλλευτική βιομηχανία προωθούνται από νέες γενιές αγωνιστών που έχουν αφομοιώσει τα καλύτερα στοιχεία από το κίνημα των πικετέρος» (Zibechi, 2010).

Έτσι και στην περίπτωση της Χαλκιδικής, το τοπικό κίνημα προσπαθεί να δημιουργήσει συμμαχίες με άλλα τοπικά κινήματα διεκδίκησης της ποιότητας ζωής που εγκαθιδρύουν σχέσεις οριζόντιες. Στην Ολυμπιάδα, οικισμό που είχε αγωνιστεί και αυτός πριν από 15 χρόνια ενάντια την καναδική TVX, οι επιτροπές αγώνα όλης της περιοχής πραγματοποίησαν κοινό συλλαλητήριο και προγραμματίζουν κοινές εκδηλώσεις σε όλη την Ελλάδα. Βέβαια, η συνάρθρωση τους σε υπερτοπικό επίπεδο θέτει προβλήματα που μέχρι τώρα παραμένουν άλυτα. Παρόλα αυτά, τον Μάρτιο του 2013, πραγματοποίησαν κοινές δράσεις με ανθρώπους από το κίνημα της Κερατέας, οι οποίοι τους επισκέφτηκαν στη Χαλκιδική και τους έδειξαν την αλληλεγγύη τους. Τα κινήματα αυτά, παρά τις ενδεχόμενες αδυναμίες τους, προτάσσουν την ανάγκη της δικτύωσης και, παρότι έχουν συγκεκριμένη χωρική αναφορά, τα αιτήματά τους στρέφονται σε όλες τις κλίμακες λήψης αποφάσεων. Οι διεκδικήσεις και οι δράσεις τους επικεντρώνονται στις παρούσες συνθήκες αποκλεισμού και ανισότητας που βιώνουν στην καθημερινή τους κίνηση στο χώρο, λόγω της βίαιης αλλαγής της καθημερινότητας που τους επιβάλλει το Κράτος, με την καταστολή που τους ασκεί. Σε αυτή την καθημερινότητα αντιδρούν και προτάσσουν νέους συλλογικούς τρόπους οργάνωσης της καθημερινής ζωής. Οι μορφές που παίρνουν αυτές οι αλλαγές ποικίλλουν. Στα χωριά οργανώνονται συλλογικές κουζίνες και αυτοοργανωμένες συναυλίες. Στην Ιερισσό, οι κάτοικοι στέκονται συλλογικά στα οδοφράγματα, προασπίζοντας το χωριό από την είσοδο της αστυνομίας. Χαρακτηριστικό είναι ότι πλέον αυτή η τουριστική κωμόπολη δεν διαθέτει αστυνομικό τμήμα και διοικητικές αρχές. Οποιοδήποτε πρόβλημα καθημερινότητας προκύπτει λύνεται συλλογικά από τις αρμόδιες επιτροπές του κινήματος.

Ένα άλλο νέο στοιχείο που ξεπροβάλλει μέσα από το κίνημα της Χαλκιδικής είναι ότι η ανάδυση αυτών των νέων ενεργών υποκειμένων αντίστασης στην κυριαρχία

εκτοπίζει το συνδικαλιστικό κίνημα από τον παραδοσιακά πρωταγωνιστικό του ρόλο στο επίπεδο της χώρας «τόσο ως δύναμη κοινωνικού μετασχηματισμού όσο και ως παράγοντα ικανού να προωθεί αλλαγές στις μορφές κοινωνικής δράσης» (Zibechi, 2010). Άλλωστε, το επίσημο συνδικαλιστικό κίνημα, μέσω της προηγούμενης ηγεσίας της ΓΣΕΕ, προσηλωμένο και αυτό στη γραμμή των μνημονιακών μονόδρομων και των σωτήριων επενδύσεων, στις 3/7/2012 έβγαλε την παρακάτω ανακοίνωση:

«Η προστασία του περιβάλλοντος πρέπει και επιβάλλεται να συνδυαστεί με την προστασία της κοινωνίας και των θέσεων εργασίας σήμερα μάλιστα που η ανεργία παίρνει εφιαλτικές διαστάσεις. Η αγωνία για το περιβάλλον είναι αναγκαία και θεμιτή όσο αναγκαία και θεμιτή είναι η διασφάλιση των 700 οικογενειών που εργάζονται και ζουν από τη συγκεκριμένη επιχείρηση, αλλά και η διασφάλιση των συμφερόντων της τοπικής κοινωνίας και οικονομίας. Η Δικαιοσύνη που είναι αρμόδια να απαντήσει, πρέπει να το κάνει σύντομα. Μέχρι τότε όμως δεν μπορεί και δεν πρέπει να στερήσει κανείς τη δουλειά εκατοντάδων εργαζομένων στα μεταλλεία Χαλκιδικής, ούτε την αναπτυξιακή προοπτική του τόπου, ούτε βεβαίως την προσδοκία για συνέχιση της επένδυσης που σχετίζεται με την άμεση δημιουργία 1.300 επιπλέον θέσεων εργασίας στην περιοχή».

Σχετικά με τη στήριξη που τους επιδεικνύεται από τα κόμματα της Αριστεράς, οι κάτοικοι φαίνεται να συνειδητοποιούν ότι ευνοεί την κοινωνική τους δράση και προφανώς την αποδέχονται και προσπαθούν να ωφεληθούν από αυτή. Δεν φαίνεται όμως να αποδέχονται πρόθυμα σχέσεις υποτέλειας.

Επιπλέον, υποστηρίζουν ότι, ανεξάρτητα από το ιδιοκτησιακό καθεστώς, η απόφαση των πρωτοβουλιών/επιτροπών αγώνα, μέσω των λαϊκών τους συνελεύσεων, είναι για καμία μεταλλευτική δραστηριότητα στο βουνό. Για τα υπάρχοντα εργοτάξια μεταλλείων προτείνουν την αυτοδιαχείριση τους. Η έννοια «τόπος» υπερβαίνει και αυτήν της πατρίδας στο εσωτερικό των κινημάτων. Είναι άνθρωποι που αγαπούν τον τόπο τους και δε θα επιτρέψουν να τον δουν να καταστρέφεται. Δηλώνουν ότι παλεύουν ενάντια στο «ξεπούλημα του τόπου τους» και στην προσπάθεια να τον μετατρέψουν σε ζώνη βαριάς βιομηχανίας με ανυπολόγιστες ζημιές, αφενός στον παραγωγικό τομέα και αφετέρου στο φυσικό περιβάλλον. Ένα άλλο ζήτημα που πηγάζει από την προσπάθεια για καταστολή του κινήματος, και το οποίο επηρεάζει άμεσα, είναι οι συλλήψεις στις οποίες έχει επιδοθεί το Κράτος. Τη στιγμή που γράφεται το κείμενο περιμένουν δικάσιμο 18 κάτοικοι από την Ιερισσό και τη Μ. Παναγιά, ενώ 2 βρίσκονται αιχμάλωτοι στις φυλακές του κράτους. Είναι όλοι άντρες, από 18 έως 65 χρόνων. Δουλεύουν ως υλοτόμοι, οικοδόμοι, ψαράδες. Ανάμεσά τους υπάρχουν πρώην εργαζόμενοι στα μεταλλεία κι άνθρωποι που τους προσφέρθηκε εργασία εκεί κι αρνήθηκαν.

Τέλος, με χρονική καμπή τους ξυλοδαρμούς δύο γυναικών από μεταλλωρύχους και τα χυδαία ρατσιστικά και φαλλοκρατικά λόγια τους, το κίνημα απέκτησε διττή στόχευση, τόσο ενάντια στα μεταλλεία όσο και ενάντια στους χρυσαυγίτες. Πλέον, ο αντιφασιστικός χαρακτήρας του κινήματος είναι γεγονός και οι φασίστες δεν έχουν καταφέρει να διεκδικήσουν συμμετοχή στον συλλογικό λόγο, στεκόμενοι είτε στο περιθώριο είτε ως σεκιουριτάδες της εταιρείας.

Έμφυλες μεταλλαγές των σχέσεων στο εσωτερικό του κινήματος

«Είναι γεγονός ότι οι γυναίκες αναδεικνύονται σε οργανώτριες του οικιακού χώρου και σε συνεκτικούς κρίκους των σχέσεων που δημιουργούνται γύρω από τις οικογένειες σε επίπεδο οικισμών και χωριών. Ο νέος πρωταγωνιστικός ρόλος των γυναικών αλλά και γενικότερα η προσπάθεια αναζήτησης νέας ισορροπίας

ανάμεσα στους αντρικούς και τους γυναικείους ρόλους που διαπερνούν και τα δύο φύλα σε όλους τους χώρους της κοινωνίας» (Capra, 1992) (Zibechi, 2010).

Στο κείμενο γίνεται προσπάθεια να περιγραφούν οι τάσεις γυναικείας χειραφέτησης που εμφανίζονται στο εσωτερικό του κινήματος από τα ίδια τα υποκείμενα, τις αγωνιζόμενες γυναίκες της Χαλκιδικής. Γίνεται ειδική αναφορά στον ρόλο των γυναικών στη μικρή αυτή κοινωνία, λόγω της έντονης δραστηριοποίησης τους στο εσωτερικό του κινήματος αλλά και σε κάθε πτυχή της καθημερινής ζωής. Οι ίδιες δείχνουν να έχουν κατακτήσει το δημόσιο λόγο, μεταλλάσσοντας τις παραδοσιακές –ανδροκρατούμενες– κοινωνικές σχέσεις, και πλέον αποτελεί κοινή παραδοχή ότι το τοπικό κίνημα αντίστασης γυναικοκρατείται. Αυτές οι ενδείξεις αλλαγής στις έμφυλες σχέσεις έχει σημασία να εξεταστούν για να ερμηνεύσουμε ποιός είναι ο ρόλος των γυναικών σε μια μικρή κοινωνία και πώς η ενεργός συμμετοχή σ' ένα κίνημα μπορεί να αλλάξει τη ζωή τους. Το κοινωνικό περιβάλλον μέσα στο οποία ζούσαν πριν την εμφάνιση του κινήματος δεν τους επέτρεπε να διεκδικήσουν μία άλλη, γυναικεία, ριζοσπαστική ταυτότητα. Μεγάλο ρόλο σε αυτό παίζει και η γεωγραφία της περιοχής, όπου λόγω της γειτνίασης των χωριών με το Άγιο Όρος και τη συνεπαγόμενη σχέση τους με την εκκλησία να παραμένει άρρηκτη, ο ρόλος των γυναικών δεν θα μπορούσε παρά να είναι στην αφάνεια και δεδομένος. Η δημοσιογράφος Ντίνα Δασκαλοπούλου έχει πραγματοποιήσει πολύ σημαντική επιτόπια έρευνα, σχετική και με τα έμφυλα χαρακτηριστικά του κινήματος, για αυτό και θα χρησιμοποιηθούν στοιχεία αυτής της έρευνας για την ορθότερη ανάλυση μίας γυναικείας χειραφέτησης υπό διαμόρφωση. Αυτή η «άλλη γυναίκα», η οποία έχει έρθει για να παραμερίσει την παραδοσιακή γυναίκα, γεννήθηκε μέσα από αλλεπάλληλα σοκ.

«Άλλαξε εντελώς ο τρόπος που σκεφτόμαστε ... Πριν λέγαμε 'αστυνομία = προστασία', 'δικαστής = δικαιοσύνη', 'τηλεόραση = αλήθεια'. Έπρεπε να ζήσουμε όλα αυτά τα γεγονότα για να καταλάβουμε πως τόσα χρόνια ζούσαμε σε μια εικονική πραγματικότητα» ... Και οι σύζυγοί τους; Πως αντέδρασαν σε όλα αυτά; Ο καθείς με τον τρόπο του: άλλος γκρίνιαξε, άλλος διαμαρτυρήθηκε εντόνως, άλλος ήταν τόσο απορροφημένος στον αγώνα που δεν κατάλαβε την αλλαγή, άλλος χάρηκε που βρήκε τη συμπολεμίστριά του. «Στην αρχή τους κανακεύαμε για να πάμε στο συντονιστικό. Πάλι θα φύγεις; Όλο αυτό ρωτάγανε», λένε οι γυναίκες, ενώ η καθεμιά ξετυλίγει… την προσωπική της μέθοδο καλοπιάσματος. Τώρα όλοι έχουν προσαρμοστεί σε αυτή τη νέα ζωή: οι άντρες τους μοιράζονται αυτονόητα τις δουλειές του σπιτιού, οι γιαγιάδες έχουν κινητοποιηθεί, το χωριό οργανώνει ομαδικά μπέιμπι σίτινγκ, μαγειρεύει συλλογικά όταν υπάρχουν κινητοποιήσεις και παλεύει σύσσωμο όταν εμφανίζονται τα ΜΑΤ.[16]

16. http://www.avgi.gr/article/257878/o-feminismos-pou-den-leei-to-onoma-tou

17. Ομοίως

Στο κείμενο αυτού του τεύχους 'Ανυπότακτες γυναίκες. Η συμβολική γυναικεία φιγούρα στην κομμούνα του Παρισιού' αναλύονται, μεταξύ άλλων, οι αλλαγές που συνέβησαν στις ζωές των γυναικών κατά τη διάρκεια εκείνης της παρισινής εξέγερσης και της παρακαταθήκης που αυτή άφησε σε ζητήματα γυναικείας χειραφέτησης. Αντιλαμβανόμενοι τον αγώνα που λαμβάνει χώρα στη Χαλκιδική σαν μία κατάσταση έκτακτης ανάγκης, αντίστοιχης με συνθήκες θερμής σύρραξης, είναι γεγονός ότι, όπως συμβαίνει πάντα σε τέτοια γεγονότα, οι ζωές των γυναικών μεταλλάσσονται. Οι ίδιες δηλώνουν στη δημοσιογράφο ότι «Αυτή τη στιγμή δεν υπάρχει ούτε χώρος ούτε χρόνος για προσωπική ζωή. Αυτός ο αγώνας μάς αλλάζει όλους, κι εμάς και τους άντρες μας. Όταν γυρίσουμε στα σπίτια μας, θα γνωριστούμε ξανά».[17] Το στοίχημα πλέον, όχι μόνο το δικό τους ως γυναίκες, αλλά ολόκληρης της τοπικής κοινωνίας, είναι μπροστά τους και υπό διεκδίκηση: Θα καταφέρουν να συνεχίσουν τα βήματα χειραφέτησης στη μικρή τους κοινωνία, εμπεδώνοντας αυτές τις ριζοσπαστικές αλλαγές με τις οποίες πορεύονται, όταν η συνθήκη έκτακτης ανάγκης δεν θα υφίσταται πια;

* * *

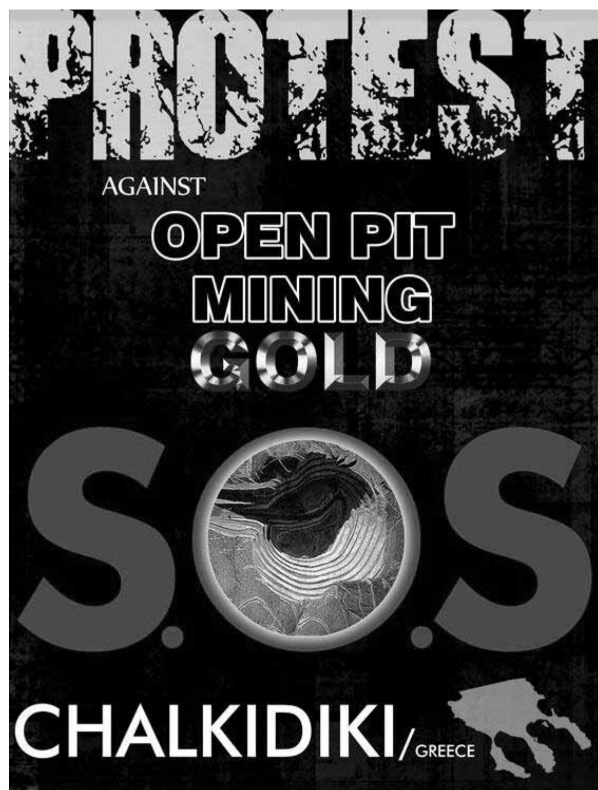
Η κοινωνία της Χαλκιδικής, η οποία βασίζει κύρια την οικονομία της στον τουρισμό, την γεωργία, την κτηνοτροφία, την αλιεία και την μελισσοκομία, δε δείχνει πρόθυμη να αναμασήσει τις ανοησίες της εξουσίας περί 'ανάπτυξης που έρχεται' και 'μονόδρομων', δείχνει όμως αποφασισμένη να αλλάξει το σενάριο και να ακυρώσει τη λειτουργία των μεταλλείων χρυσού και χαλκού στο δάσος των Σκουριών. «Ενάντια στης φύσης τη λεηλασία, αγώνας για τη γη και την ελευθερία!» φωνάζουν οι κάτοικοι της Χαλκιδικής και αλληλέγγυοι άνθρωποι από όλη τη χώρα που αγωνίζονται ενάντια στην επένδυση της El Dorado Gold. Το ζήτημα πλέον, όπως διαμορφώνεται κατά τη διάρκεια αυτού του μεγαλειώδους αγώνα που βρίσκεται σε εξέλιξη ενώ γράφεται αυτό το κείμενο, είναι αν θα καταφέρουν οι κάτοικοι να ακυρώσουν τις εξορύξεις, καθώς και το είδος των κοινωνικών σχέσεων που θα καταφέρουν να αναπτύξουν σε μία ριζοσπαστική κατεύθυνση. Να μην επιτρέψουν στους κυρίαρχους να κάνουν στην άκρη τους πληθυσμούς που κατοικούν στις περιοχές που θέλουν να εκμεταλλευθούν, λεηλατώντας τες, είτε στο όνομα της «περιβαλλοντικής προστασίας και της αειφορίας» την εποχή της ευημερίας, είτε στο όνομα της «ανάπτυξης» σήμερα, αγνοώντας διαχρονικά τις προτεραιότητες και τις ανάγκες της τοπικής κοινωνίας. Όπως αναφέρει ο Κάρλος Τάιμπο, «προστίθεται η ανάγκη να διατηρήσουμε το δικαίωμα να κρίνουμε το κατά πόσον είναι κατάλληλες ή όχι οι ενέργειες των δημόσιων αρχών, όταν κατά κανόνα τεράστιες χρηματοπιστωτικές εταιρείες λειτουργούν στο παρασκήνιο υπαγορεύοντας, με τη συγκατάθεση αυτών που μας κυβερνούν, τους περισσότερους κανόνες του παιχνιδιού, σύμφωνα με το πασίγνωστο απόφθεγμα 'ιδιωτικοποιούμε τα οφέλη, κοινωνικοποιούμε τις απώλειες'» (Τάιμπο 2012, σελ.161).

Η ανατροπή της περιβαλλοντικής ισορροπίας που σχεδιάζεται, αναμένεται να προκαλέσει περιβαλλοντικές βλάβες μη αναστρέψιμες και ενδέχεται να φτάσει ως την μαζική μετανάστευση και, ως εκ τούτου, την κοινωνική ερήμωση μιας ολόκληρης περιοχής. Ο σκοπός όλων αυτών των βίαιων χωρικών πρακτικών που επιλέγονται από την κυριαρχία, μπορεί να συνοψιστεί ως υποταγή στη χρηματιστηριακή κερδοφορία των οικονομικών συμφερόντων. Επιπλέον, η όλη κοινή επιχείρηση εταιρείας και κράτους μπορεί να θεωρηθεί υπόδειγμα σχεδιασμού, ο οποίος δεν έχει καμία σχέση με τις ανάγκες των κατοίκων αλλά, απεναντίας, μετατρέπει εντατικά φυσικούς και, ως εκ τούτου, δημόσιους πόρους σε ιδιωτικούς.

Η κύρια πρακτική αυτών που κατέχουν την εξουσία είναι να βρίσκουν τρόπους για να διαχωρίζουν τους ανθρώπους. Σε κάθε κράτος, κάθε κυβέρνηση που προσπαθεί να χωροθετήσει εξορυκτικά, και γενικότερα αναπτυξιακά, projects ονοματίζει τρομοκράτες τις αντιστεκόμενες κοινωνικές ομάδες. Τρομοκράτης είναι το τοπικό κίνημα και οποιοσδήποτε αντιστέκεται στο λόγο της εξουσίας, η οποία υπαγορεύει τί είναι πρόοδος, πολιτισμός, ανάπτυξη. Κάθε ένας που αντιδρά στην εξαγορά της γης του και στην περιβαλλοντική καταστροφή ποταμών και δασικών οικοσυστημάτων θεωρείται τρομοκράτης και αντιμετωπίζεται αναλόγως από τους ένστολους πραίτορες και τη δικαστική εξουσία. Το είδος της στρατηγικής που επιλέγουν αυτοί που αντιστέκονται στο παγκοσμιοποιημένο κεφάλαιο είναι αρκετά συχνά όχι μια ιδεολογική επιλογή, αλλά μία επιλογή τακτικής, εξαρτημένη από το χωρικό περιβάλλον όπου διεξάγονται οι μάχες και οι, κάθε μορφής, κοινωνικοί αγώνες.

Η γνώση όμως διευρύνεται και πλέον οι τοπικές κοινωνίες έχουν τα μέσα και τα εφόδια για να κρίνουν τις «χρυσές επενδύσεις» που τους υπόσχονται. Έτσι λοιπόν, γνωρίζουν ότι οι διεθνείς μεταλλευτικές εταιρείες αποσκοπούν μόνο στο κέρδος, καθώς λεηλατούν και δηλητηριάζουν τη φύση και καταστρέφουν ανεπανόρθωτα τους φυσικούς πόρους, σε όποιο μέρος του πλανήτη και να βρεθούν. Αλλά όχι μόνο. Επίσης, ιδιωτικοποιούν τα κέρδη, «μεταφέροντάς» τα στις χώρες καταγωγής των εταιρειών, και αφήνουν πίσω στις χώρες παραγωγής του πλούτου τους δηλητήρια και μεταλλευτικά τέλματα. Επιπλέον, αντιλαμβάνονται ότι οι εταιρείες, στις προσπάθειές τους να υλοποιήσουν τα σχέδιά τους και να

πετύχουν τις απαιτούμενες αδειοδοτήσεις, χρησιμοποιούν αθέμιτες μεθόδους παραπληροφόρησης και διαφθοράς. Ενώ μέχρι πριν λίγους μήνες η διαφημιστική προπαγάνδα της εταιρείας κινούταν σε χαμηλά επίπεδα, σήμερα τα τηλεοπτικά κανάλια, είτε είναι ιδιοκτησία του εργολάβου Μπόμπολα είτε όχι, σπονσοράρονται σε συνεχώς αυξανόμενο ρυθμό από την El Dorado Gold και ειδικεύονται στη σπίλωση του κοινωνικού αγώνα των κατοίκων της Β.Α. Χαλκιδικής. Το κίνημα από την πλευρά του προτάσσει τα δικά του μέσα διεκδίκησης και αγώνα. Με εργαλείο το Internet, δημοσιοποιούν τις δράσεις τους και δικτυώνονται με κοινωνικούς φορείς και προασπίζονται τους κοινωνικούς τους αγώνες. Επίσης, με τη συνεχή τους παρουσία στον δρόμο, με παρεμβάσεις τόσο στην περιοχή όσο και σε άλλες πόλεις της χώρας, προπαγανδίζουν τα δίκαια αιτήματα τους και αντιστέκονται στη μιντιακή φίμωση του κοινωνικού τους αγώνα. Αυτή είναι η ατμόσφαιρα μέσα στην οποία δρουν τα κινήματα αντίστασης.

Τα σημερινά τοπικά κινήματα στον ελλαδικό χώρο προωθούν ένα νέο μοντέλο οργάνωσης του γεωγραφικού χώρου, από όπου αναδύονται νέες κοινωνικές σχέσεις και μορφές δράσης. Δείχνουν τάσεις να υπερβούν την αυστηρά οικονομιστική αντίληψη, σύμφωνα με την οποία η γη είναι απλά και μόνο ένα μέσο παραγωγής. Το έδαφος δράσης και αναφοράς τους είναι ένας χώρος όπου προσπαθούν να δημιουργήσουν νέου τύπου κοινωνικές σχέσεις. Το κίνημα ενάντια στα μεταλλεία στα χωριά της Β.Α. Χαλκιδικής οριοθετεί τον χώρο με την καθημερινή του παρουσία, μέσω των δεσμών και των σχέσεων που αναπτύσσονται.

Το θετικό, λοιπόν, από όλη αυτή την ιστορία αντίστασης στα μεταλλεία χρυσού και χαλκού, με τη δημιουργία αυτών των πολύ ελπιδοφόρων κινημάτων, είναι αυτή η αυτοκριτική που συμβαδίζει με την αναζήτηση νέων τρόπων παραγωγής, χωρίς τη χρήση τοξικών φυτοφαρμάκων ή ρυπογόνων προϊόντων, στον πρωτογενή τομέα της περιοχής, ο οποίος αποτελεί και τη βασική μορφή οικονομικής επιβίωσης για το μεγαλύτερο μέρος του πληθυσμού. Δηλαδή, η σχέση των κινημάτων με το φυσικό περιβάλλον έχει μπει πλέον σε νέες βάσεις, δημιουργώντας κοινωνικές και παραγωγικές σχέσεις που δεν είναι αποξενωτικές ούτε και το λεηλατούν.

Το φυσικό περιβάλλον διαβίωσης (habitat) είναι ο χώρος όπου σφυρηλατείται μια κουλτούρα και η εδαφικότητά της, το μέρος «όπου διαμορφώνονται τα κοινωνικά υποκείμενα, τα οποία σχεδιάζουν τον γεωγραφικό χώρο για να τον κάνουν δικό τους, εποικίζοντάς τον με δικές τους σημασίες και πρακτικές, με τις αισθήσεις και τις ευαισθησίες τους, με τις επιθυμίες και τις απολαύσεις τους» (Leff,1998,σ.241) (Zibechi, 2010).

Βιβλιογραφία

Bueckert M., (May 2011), Siding With Mining: Canada's role in mining-related conflicts unbecoming of a peacemaker, Peace Projections Vol. 29, No. 2.

Dougherty, M., (2011), The Global Gold Mining Industry, Junior Firms, and Civil Society Restinance in Guatemala, Bulletin of Latin American Research.

Roy, A., (2012), We Call This Progress, speech at the Earth at Risk conference, Znet – The Spirit Of Resistance Lives.

Ρόι Α., (2005), Η άλγεβρα της αιώνιας δικαιοσύνης, Εκδόσεις Ψυχογιός, Αθήνα.

Τάιμπο Κ., (2012), Η πρόταση της αποανάπτυξης, Οι Εκδόσεις των συναδέλφων, Αθηνα.

Zibechi, R., (2010), Αυτονομίες και χειραφετήσεις, Εκδόσεις Αλάνα, Αθήνα.

Παρατηρητήριο μεταλλευτικών δραστηριοτήτων, antigoldgreece.wordpress.com/

https://nogoldthess.espivblogs.net/

http://rosiamontana.org

Σάο Πάολο, καλοκαίρι 2013